

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

YEDİ ÖZBEKÇE HİKÂYE (NURELİ KABUL, “KAYTİŞ”; HAYRİDDİN SULTANOV, “GULAMGERDİŞ”; MESUME EHMEDOVE, “KEÇMİŞ HİSABI”; SABİR ONER, “BİR OLERMEN ÇEVENDAZ”; SELAMET MUHAMMED VEFA, “TUTİLGEN AY”; ŞADİKUL HEMRAYEV, “HAVLİDEĞİ DERAHT”; ULUGBEK MUSTAFAKULOV, “AK KAŞKA”)
(Metin, Çeviri, Dil İncelemesi, Dizin)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYDIN KÖKLÜDAĞ

İSTANBUL-2007

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

YEDİ ÖZBEKÇE HİKÂYE (NURELİ KABUL, “KAYTİŞ”; HAYRİDDİN SULTANOV, “GULAMGERDİŞ”; MESUME EHMEDOVE, “KEÇMİŞ HİSABI”; SABİR ONER, “BİR OLERMEN ÇEVENDAZ”; SELAMET MUHAMMED VEFA, “TUTİLGEN AY”; ŞADİKUL HEMRAYEV, “HAVLİDEĞİ DERAHT”; ULUGBEK MUSTAFAKULOV, “AK KAŞKA”)
(Metin, Çeviri, Dil İncelemesi, Dizin)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYDIN KÖKLÜDAĞ

TEZ DANIŞMANI:

Prof. Dr. Emine GÜRSOY-NASKALİ

İSTANBUL-2007

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Aydin Köklüdağ'ın "Yedi Özbekçe Hikâye (Nureli Kabul, "Kaytış", Hayriddin Sultanov, "Gulamgerdiş"; Mesume Ehmedove, "Keçmiş Hisabi"; Sabir Oner, "Bir Olermen Çevendaz"; Selamet Muhammed Vefa, "Tutilgen Ay"; Şadıkul Hemrayev "Havlidegi Derahı"; Ulugbek Mustafakulov, "Ak Kaşka") (Metin, Çeviri, Dil İncelemesi, Dizin) konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Emine Gürsoy Naskalı
Üniversitesi Marmara

.....

Üye : Doç.Dr. Mesut Şen
Üniversitesi Marmara

.....

Üye : Prof.Dr. Gülden Saçol Yüksekkaya
Üniversitesi Marmara

.....

ONAY

Yukarıdaki juri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ..02../07../2007 tarih ve ..11-06.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	IV
1.GİRİŞ	1
1.1. ÖZBEKİSTAN	1
1.2. ÖZBEK EDEBİYATI.....	1
1.3. ÖZBEK TÜRKÇESİ.....	2
1.4. TRANSKRİPSİYON	2
1.5. ÇEVİRİLER.....	3
1.6. DİZİN.....	5
1.7. DİL İNCELEMESİ.....	6
1.8. KİRİL HARFLİ METİNLER	6
1.9. TEZ HAZIRLANIRKEN YARARLANILAN KAYNAKLAR	6
2.TRANSKRİPSİYONLU METİNLER	8
QAYTİŞ.....	9
ĞULÂMGÄRDİŞ	16
KEÇMİŞ HİSÂBÎ	30
BİR OLÄRMÄN ÇÄVÄNDÄZ	30
TUTİLGÄN ÅY	44
HÄVLİDÄĞİ DÄRAXT	53
ÅQ QAŞQA	61
3.ÇEVİRİLER.....	70
DÖNÜŞ.....	71
GULAMGERDİŞ	78
GEÇMİŞİN HESABI.....	86
BİR İNATÇI BİNİCİ	91
TUTULMUŞ AY	96
BAHÇEDEKİ AĞAÇ	103
AK SAKAR	109
4.DİZİN.....	116
5.DİL İNCELEMESİ	279
6.KİRİL HARFLİ METİNLER	304

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tez konusu olarak modern Özbek edebiyatının örneklerinden yedi hikâye seçtim. “Kuyaş Fesli” (Güneş Zamanı) isimli antolojinin içinde bulunan bu hikâyeler ve antolojide yer alan sayfaları şunlardır: Nureli KABUL, “Kaytiş” (189-196); Hayriddin SULTANOV, “Gulamgerdiş” (221-229); Me’sume EHMEDOVA, “Keçmiş Hisabi” (319-323); Sabir ONER, “Bir Olermen Çevendaz” (324-329); Selamet Mühemed VEFA, “Tutilgen Ay” (330-336); Şadikul HEMRAYEV, “Havlidegi Deraht” (337-343); Uluğbek MUSTEFAKULOV, “Ak Kaşka” (344-350).

Tez çalışmam altı bölümden oluşmaktadır. Girişten sonra sözkonusu hikâyeleri Kiril harflerinden Latin harflerine aktardım, akıcı bir dille Türkiye Türkçesine çevirdim, metinde yer alan söz varlığının dizinini hazırladım. Dil çalışması olarak hikâyelerdeki ünlem ifadelerini tespit edip bu ünlemin cümleye kattığı duyguyu açıkladım. Tezin son bölümü Kiril harfli metinlerden oluşmaktadır.

Bu çalışmamda amaç, modern Özbek edebiyatı örneklerini Türkçe okuruna tanıtmamanın yanı sıra ileride hazırlanacak Özbekçe-Türkçe sözlüğe kaynak sunmaktır. Gramer incelemesi olarak ünlemleri ele alarak mukayeseli çalışmalara bir veri sunmak gayesini taşımışım.

Tezimi seçmemde ve tamamlamamda büyük yardımlarda bulunan danışman hocam Prof. Dr. Emine GÜRSOY-NASKALI'ye; Türkçenin genişliğini, zenginliğini ve birliğini anlatan tüm hocalarıma; maddi manevi desteklerini hiç esirgemeyen eşime ve aileme teşekkür ederim.

Aydın KÖKLÜDAĞ

ÖZET

Bu tezde Özbek Türkçesi ile yazılmış 7 hikâye üzerinde çalışılmıştır. Bu hikâyeler ve yazarları şunlardır: Nureli KABUL, “Kaytış”; Hayriddin SULTANOV, “Gulamgerdiş”; Me’sume EHMEDOVA, “Keçmiş Hisabı”; Sabir ONER, “Bir Olermen Çevendaz”; Selamet Mühemed VEFA, “Tutilgen Ay”; Şadikul HEMRAYEV, “Havlidegi Deraht”; Uluğbek MUSTEFAKULOV, “Ak Kaşka”

Tez altı bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm olan girişte: Özbekistan, Özbek edebiyatı, Özbek Türkçesi hakkında bilgiler verildi. Transkripsiyon, çeviri ve dizinin oluşmasında uygulanan yöntemler açıklandı.

Transkripsiyon metin ikinci bölümde verildi.

Üçüncü bölümde hikâyelerin Türkiye Türkçesine çevirisi yer alıyor.

Dördüncü bölüm dizin bölümüdür.

Beşinci bölüm, hikâyede geçen ünlemlerin çalışmasıdır. Ünlemler, dil bilimi kurallarına göre analiz edildi ve açıklandı.

Hikâyelerin Kiril harfli sekli altıncı bölümde verildi.

ABSTRACT

In this thesis, the seven Uzbek Turkish stories are studied. The names of the stories and authors are: Nureli KABUL, “Kaytış”; Hayriddin SULTANOV, “Gulamgerdiş”; Me’sume EHMEDOVA, “Keçmiş Hisabı”; Sabir ONER, “Bir Olermen Çevendaz”; Selamet Mühemed VEFA, “Tutilgen Ay”; Şadikul HEMRAYEV, “Havlidegi Deraht”; Uluğbek MUSTEFAKULOV, “Ak Kaşka”

This thesis is composed of six chapters.

In the first chapter, which is an introduction, information on Uzbekistan, Uzbek literature and Uzbek Turkish is given. The methods applied for the transcription, translation and index are explained.

The second chapter is on the transcription method given in.

The Turkish translation of the stories in chapter three.

The fourth chapter is the index.

The fifth chapter is a study of interjections which take place in the text of the stories. The interjections are analysed and explained according to their semantic function.

The cyrillic text of the stories is given in the sixth chapter.

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

Kiril Alfabesi	Transkripsiyon İşaretleri
Аа	Aa-Ää
Бб	Bb
Вв	Vv
Гг	Gg (ince)
Дд	Dd
Ее	Ee-ye
Ёё	yå
Жж	Cc
Зз	Zz
Ии	Iı-İi
Йй	Yy
Кк	Kk
Лл	Ll
Мм	Mm
Нн	Nn
Оо	Åå
Пп	Pp
Рр	Rr
Сс	Ss
Тт	Tt
Үү	Uu-Üü
Фф	Ff
Хх	Xx
Цц	ts
Чч	Çç
Шш	Şş
҃	‘
Ээ	Ee
Юю	yu
Яя	ya-yä
Ӯӻ	Oo-Öö
Ққ	Qq
Ғғ	Ğğ (kalın)
Ҳҳ	Hh

1.GİRİŞ

1.1. ÖZBEKİSTAN

Türk milletinin tarih sahnesine çıktıgı yer olan Türkistan coğrafyasında bir çok Türk devleti kurulmuştur. Bunlardan biri olan Özbekistan Cumhuriyeti'ni kuran Özbek Türklerinin ismi Altınordu hanı Özbek Han'dan gelmektedir. 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan eden Özbekistan Cumhuriyeti'nin başkenti Taşkent'tir. Cumhuriyetin 25 milyon civarında nüfusu vardır.

1.2. ÖZBEK EDEBİYATI

Özbekler, Çağatay edebiyatı gibi sağlam ve güçlü bir edebiyatı kendilerine miras ve emanet edilmiş saymaktadır. Bu da Özbek edebiyatının devamlı surette kendini geliştirmesine sebep olmuştur. Ali Şir Nevayî gibi edebiyatta güçlü dilde ise bilinçli bir milliyetçiyi örnek almak güzel eserler çıkışmasına zemin hazırlamıştır. Hüseyin Baykara, Gedaî, Sekakî ve Babûr gibi o dönemde doğu Türklığının meşhur edebiyatçılarını Özbekler baş tacı etmektedir. Özbek edebiyatı da diğer Türk edebiyatları gibi gelişmesini şiirle başlatmıştır. Çağdaş Özbek şiirini üç dönem de inceleyebiliriz. Cedit Dönemi (1910-1938): Ceditçilik 19. yüzyılın sonlarında Tatar Türkleri arasında başlayıp 20. yüzyılın başlarında Özbek Türkleri arasında da yayılmıştır. Ceditçilerin birinci hedefi Türkleri eğitim alanında geliştirmektir. Abdurrauf Fîrat'ın kurduğu birlik Özbek edebiyatının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu dönemin temsilcileri hem millî hem de Batı tarzında eğitim almışlardır. En önemli temsilcileri Çolpan, Elbek, Batu ve Aybek'tir. Bu şairlerin karşısında Gayretî ve Gafur Gulam gibi şairler de sosyalist realizm akımına katılarak Sovyet hükümetini destekleyen şiirler yazmışlardır. Suskunluk Dönemi (1938-1960) : Özbek aydınlarının susturulduğu, Çolpan, Batu ve Elbek gibilerin öldürülüğü ve edebiyat hayatına suskunluğun hakim olduğu bir dönemdir. Yeni Dönem (1960-...) : 1960'tan günümüze kadar olan dönemdir. Bu dönemin öncü ismi Erkin Vahidov'dur. Vahidov sanatın topluma faydalı olmasını savunmaktadır. Çağdaş Özbek edebiyatında şiirin yanı sıra düz yazının da öncüsü Abdurrauf Fîrat'tır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul, Bakü ve Kazan'da yayınlanan tercüme ve telif romanlar Özbekistan'da da okunuyordu. 1910'da başlayan Özbek hikâye ve romancılığı daha sonraları gelişti. Abdullah Kadirî'nin buradaki rolü büyüktür.

1.3. ÖZBEK TÜRKÇESİ

Özbek Türkçesi yalnızca Özbekistan'da konuşulmamaktadır. Özbekistan'ın yanı sıra Özbek Türklerinin yaşadığı Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan, Afganistan ve Doğu Türkistan'da da konuşulmaktadır. Özbek edebî dili Taşkent ağızına dayanmaktadır; ama yıllarca Fergana Vadisi'nde gelişen Çağatay edebiyatının etkisiyle Fergana ağızı da kullanılmaktadır. Taşkent ağızı Farsçanın da etkisiyle ünlü uyumunu bozmuş olan bir ağızdır. Özbek Türkçesi bir çok farklı ağızdan oluşmuştur. Bu ağızlar üzerine bir çok tasnif yapılmıştır.

Yüzyıllar boyunca Arap alfabetesini kullanan Özbekler, Rusların baskısıyla 1927'de Latin, 1930'dan itibaren de Kiril harflerini kullanmıştır; 1991'den sonra yapılan alfabe çalışmalarıyla da tekrardan Latin harflerine dönüş yapmıştır. Özbekistan Cumhuriyeti'nin kullanmaya başladığı Latin harfleri Türkiye'nin kullandığı Latin harflerinden değil de İngilizlerin kullandığı Latin harflerinden esinlenmiştir. Özbek Türkçesi sesli harfler açısından adeta kısırlaştırılmıştır. Aslında konuşma dilinde daha çok olmasına rağmen sesli harflerin yazı dilindeki sayısı altıdır.

1.4. TRANSKRİPSİYON

Özbek Kirilinin transkribinde karşılaşılan sorunların başında i-i, a-ä, o-ö, u-ü seslerinin birbirinden ayırt edilememesi gelir. Karışıklığı gidermek için bu çalışmada kalınlık ve incelik kuralı uygulandı. q, ğ, x (kalın) harflerinden önce veya sonra a veya i sesi gelirse bunlar kalın okundu. Diğer bütün hallerde ä ve i şeklinde ince olarak transkribe edildi. k, g, h (ince) harflerinden önce veya sonra ö veya ü sesi gelirse bunlar ince okundu. Diğer bütün hallerde o ve u şeklinde kalın okundu. Kelime veya hece başında karşılaşılan e harfi ye şeklinde diğer hallerde ise e diye okundu. Batı dillerinden giren kelimelerdeki å harfi o şeklinde, Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerde ise å şeklinde transkribe yapıldı.

Dizin çalışmasında aranan kelimenin daha kolay bulunabilmesi için paragraf numaraları kullanıldı. Her paragrafa 001'den başlayarak bir numara verildi.

Hikâyelerin Kiril harfli sayfa numaraları transkripsiyonda koyu puntoyla ve köşeli parantez içinde verilmiştir.

1.5. ÇEVİRİLER

İncelenen yedi hikâyeyi Türkiye Türkçesine aktarırken kelimelere, cümlelere ve hikâyelere tam hakimiyet sağlayabilmek için öncelikle defterde çalışıldı. Üst satırlarda siyah kalemlle transkripsiyon, alt satırlarda ise kırmızı kalemlle kelime kelime çeviri yapılarak mümkün olduğu kadar cümle yapısı bozulmamaya çalışıldı. Türkiye Türkçesinde de kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler değiştirilmeden kullanılarak kelime ortaklısı sağlanmaya çalışıldı. Türkiye'de kullanılmayan Özbek yaşam ve kültürüne ait kelimeler de aynen kullanılarak dipnot şeklinde sayfanın altına o kelimenin açıklaması yapıldı. Aşağıda sıralanan hikâyelerle ilgili bilgilerde, çok kısa bir özeti yanında verilmek istenen düşüncenle ilgili küçük tespitlerde bulunuldu.

Nurali KABUL, Kaytış “Dönüş”

Seidkul uzun süre gurbette yaşadıktan sonra doğduğu yere geri döner. Bu dönüş sırasında geçmişle ve gelecekle ilgili zihninde çeşitli hesaplar yapar. Babasından kalan toprağı ekip biçmek istemektedir; ama buna, yetkili merciler izin vermek istememektedirler.

Bu hikâyede Seidkul toprağını terk edenleri simgelemektedir. Toprağını terk edenlerin yanlış yaptıkları mesajını vermeye çalışmaktadır. Kendi toprağını ekmek için yetkililerin izin vermemesine tepkisini ise var olan sisteme karşı bir eleştiri olarak değerlendirebiliriz.

Hayriddin SULTANOV, Gulamgerdiş “Gulamgerdiş”

Gulamgerdiş bir yer adıdır. Dedemetov okuyup uzun yıllar gurbette çalışıktan sonra köyüne dönmüştür. Dedesinin yanında işçi olarak çalışmış olan Senakul isimli ihtiyar, Dedemetov'a saygıda kusur etmemekte ve ona "beyim" diye hitap etmektedir. Dedemetov, bu hitap şeklärinden rahatsız olmaktadır ve onu sürekli terslemektedir. Gün gelir Senakul dede ölürl. Dedemetov az bir pişmanlık duygusundan sonra hayatına devam eder.

Dedemetov, bu hikayedede yeni gençleri temsil etmekte, onların eski gelenek, görenek ve yaşam tarzlarına pek de itibar etmediğini sembolize etmektedir. Senakul dede ise gelenek ve göreneklerine sahip çıkan eski kuşağın temsilcisidir.

Mesume EHMEDOVA, Keçmiş Hisabi “Geçmiş Hesabı”

Hikâye kahramanı, trolleybüste karşılaştığı çocukluk aşkı Mesture ile ilgili anılarını düşünerek vicdan hesabı yapar.

Hikâyede platonik bir aşk ve bu aşıkla ilgili yanlış anlaşılmalar işlenmiştir.

Sabir ONER, Bir Olermen Çevendaz “Bir İnatçı Binici”

Kahramanımız Emrilla, arkadaşı ve dostu Devletbay’ı tanıtmaktadır. Devletbay’ın çocukluğunda ve gençliğinde ne kadar yaşam dolu ne kadar deli dolu, canının istediği gibi yaşayan bir insan olduğunu anlatmaktadır.

Emrilla anılarında geçen olaylarda, Devletbay’ın sınır tanımayarak yaşadığını ve kendi kendini tükettiğini anlatmakla beraber aslında içten içe ona özenmektedir. Ben onun gibi yaşayamadım diye hayıflanmaktadır.

Selamet Mühemmet VEFA, Tutilgen Ay “Tutulmuş Ay”

Aybibi ile Türkiye’de eğitim görmüş olan Azadbek’in aşkı; Han’ın Aybibi’yi alması, gerdek gecesi Aybibi’nin zâlim Han’a saldırması ve Han’ın adamlarının Aybibi’yi öldürmesiyle son bulur.

Özellikle Azadbek ile Aybibi’nin “Yönetim Yolu” adlı teşkilat hakkındaki konuşmaları, Rusya’dan ve o dönemdeki baskıcı yönetimden duyulan rahatsızlığı dile getirmektedir. Aybibi’nin Han'a saldırırkenki düşünceleri de o yönetimin neler yaptığıni anlatmaktadır.

Şadıkul HEMRAYEV, Havlidegi Deraht “Bahçedeki Ağaç”

Atalarından kalan, bir âsâdan yeşerip büyüyen ve yılda iki defa çiçek açan ağaçlarına kutsal bir emanet gibi bakan bir ailenin büyük oğlu; cep saati karşılığında bu ağaçtan dal koparıp komşularına verince ailede bir dağılma yaşanır.

Bu hikâyede ağaç birleştirici bir simge olarak kullanılmıştır. Milletleri ve aileleri bir arada tutan çeşitli değerler olur. Bunlardan hiçbir menfaat uğruna vazgeçilemez. Aksi takdirde çok büyük facialar ortaya çıkar.

Uluğbek MUSTEFAKULOV, Ak Kaşka “Ak Sakar”

Cebbar’ın ağabeyi Kahhar hamile atlarını yük arabasına koşup pazara giderken at yolda ölürl; ama tayı doğar. Tayın alnında beyaz bir sakarı vardır. Adını Ak Sakar koyarlar. Ak Sakar büyür, yarışlarda birincilikler kazanır. İhtiyarlayınca aynı başarıları

gösteremez. Atlarını otlağa salıp düzenlenen yarışı izlemeye giden Cebbar ile Kahhar, yarışan atların ardı sıra giden Ak Sakar'ı görünce heyecanlanırlar. Ak Sakar yarışı tamamlayamaz ve orada ölürl.

Fabl şeklinde yazılmamasına rağmen bu hikayedeki atı, sanki olayın kahramanlarından biri gibi anlatan yazar insanlarla hayvanların dostluğunu güzel bir şekilde vermiştir.

1.6. DİZİN

İki sütun halinde yapılan indeksli sözlük çalışmasında kelimelerin yanı sıra bazı ikilemeler ve özel isimler de madde başı olarak değerlendirildi. Madde başları koyu puntolarla, anamlar ve kısaltılarak ekleri gösterilen alt maddeler normal puntolarla yazıldı.

Madde başı fillerin sonuna – işaret konuldu.

Örnek: **äyt-** söylemek

Madde başı isimlerin sonuna herhangi bir işaret konulmadı.

Örnek: **ålma** elma

Alt maddelerde fiillere gelen ekler madde başı kısaltmasına – işaret konulduktan sonra yazıldı. Daha sonra bu ifadenin hangi paragrafta geçtiği gösterildi.

Örnek: **çáp-** koşmak

c.-dim 371

Alt maddelerde isimlere gelen ekler madde başının kısaltmasına + işaret konulduktan sonra yazıldı. Daha sonra bu ifadenin hangi paragraflarda geçtiği gösterildi.

Örnek: **corä** dost, arkadaş

c.+lär 242, 253

Ek almamış alt maddelerde fiil ve isimlerin sonuna hiçbir işaret konulmadı. Kısaltmadan sonra nerelerde geçtiği belirtildi.

Örnek: **åç-** açmak

å. 315

åciz âciz

å. 255

Madde başlarının açıklamalarını verirken hikâyelerdeki anlamları yansıtıldı. Açıklamalarda uzun cümleler kurmamaya ve Türkiye Türkçesinde de kullanılan kelimeleri olduğu gibi vermeye özen gösterildi.

Deyimler ve mecazlı kelime grupları alt maddede gösterilirken koyu puntolarla ve parentez içinde belirtilerek anlamları da yazıldı.

Örnek: **åq** beyaz

a. 3, 288, 357

a.+fåtihä+bergän+ekän 344 (åq+fåtihä+ber-: dua etmek)

1.7. DİL İNCELEMESİ

İncelenen hikâyelerde dikkat çeken en önemli özellik, bol miktarda ünlemelere yer verilmesidir. Bu ünlemler cümle içinde duygusal ve düşüncelerin tamamlayıcı unsurları olarak yer almaktadır. Ünlemler, geçtiği cümlelerle beraber kalın olarak ve hangi paragrafta geçtiği belirtildikten sonra; cümlenin altına tırnak içinde Türkçe Türkçesiyle çevirisi verildi. Birden fazla satıra yayılmış olan cümlelerde de çeviri, kelimenin altına kelime gelecek şekilde yapıldı. Bu çeviri şeklinde kelimelerdeki ve eklere de benzerlik veya farklılıkların daha net fark edilmesi amaçlandı. Bu ünlemin hangi duyguyu belirttiği de parantez içinde çevirinin sonuna eklendi.

1.8. KİRİL HARFLİ METİNLER

Çalışmanın sonuna eklenen hikâyelerin Kiril harfli şekillerinde antolojideki sayfalarına da yer verilmistir.

1.9. TEZ HAZIRLANIRKEN YARARLANILAN KAYNAKLAR

Kaynaklar, tez hazırlanırken başvurmadaki sıklığa göre sıralanmıştır.

Yusuf BERDAK, Mehmet Mahir TULUM, Özbekistan Türkçesi-Türkçe
Türkçesi, Türkiye Türkçesi-Özbekistan Türkçesi Sözlük, Türk Dünyası Araştırmaları
Vakfı, İstanbul-1994

Ertuğrul YAMAN, Nizamiddin MAHMUD, Özbek Türkçesi-Türkçe Türkçesi ve Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 695, Ankara-1998

Emir Necipoviç NECİP (Rusça'dan çeviren İklil KURBAN), Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları: 615, Ankara-1995

Özbek Tilinin İzahlı Lugati, Moskova-1980

Volkan COŞKUN, Özbek Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları: 752, Ankara-2000

Rıdvan ÖZTÜRK, Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil, Türk Dil Kurumu Yayınları: 680, Ankara-1997

Ertuğrul YAMAN, Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması, Türk Dil Kurumu Yayınları: 742, Ankara-2000

Johannes BENZİNG, "Özbek ve Yeni Uygur Edebiyatı", Tiirk Dünvasi Edebiyalı, s. 85-108. <http://milliulku.com> (14 Nisan 2007)

Timur KOCAOGLU, "Özbek Edebiyatı", TDEK I, s. 756-768.
<http://milliulku.com> (14 Nisan 2007)

Ertuğrul YAMAN, "Çağdaş Özbek Şiiri". TD Türk Şiiri özel Sayısı V, (Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri), S. 351, Mart 1996,s.905-978. <http://milliulku.com> (14 Nisan 2007)

Hüseyin ÖZBAY, Çolpan'in Şairleri, TKAE yay. 133, Ankara, 1993, s. 13-22.
<http://milliulku.com> (14 Nisan 2007)

İbrahim YARKIN, "Türkistan'ın Milliyetçi Şairi Elbek", TK, yıl: III, S.32, Haziran 1965, s. 543-547. <http://milliulku.com> (14 Nisan 2007)

Bayram ORAK, Erkin Vahidov Seçme Şairler, KB yay. 1292, Ankara, 1991, s. 9-22. 56 <http://milliulku.com> (14 Nisan 2007)

J.C. DEWNEY, "SSCB'nin Türk Halkları", Dünyada Türkler, s. 224.
<http://milliulku.com> (14 Nisan 2007)

2.TANSKRİPSİYONLU METİNLER

QAYTİŞ

NURÄLİ QÅBUL

001 [189] Ådämning oz cânini häm tikişgä täyyår turgän birår närsäsi bolishi keräk.

Lev Tolstoy

002 Märtning başläri edi. Dästårgä etägini yazä başlägän bähär ädirlär vä tåg yânbağırlärigä orlärdi. Qårdän song yer betidä qålädigän yupqa pärdäni yârib çıqqan ilk bâyçeçäklär häli açilib ulgurmägän, quyâş qızdırishi bilän yerdän kötärilädigän hâvurdän näm vä kökät isi kelädi. Säidqul äkäning bâlä-çaqası vä köç-kölâni årtigän bir yük mäşinäsi åldinmä-ketin qışlåqqa kirib kelgändä kün peşindän åqqandi...

003 Säidqul äkä ikki ot ortäsidä yânärdi. Şuning üçun häm keyingi päytdä yurägi tez-tez urib, oqtin-oqtin sänçädigän bolib qâldi. Tez-tez xayâli qâcädi. U yigirmä yillik mehnäti singgän däst bilän mängügä xayrläşib tuğlib osgän, bâläligi keçgän änä qışlåqqa äbädül-äbäd qaytmåqdä. Yuzidän pârişanhâl körinsä-dä, unsiz yiğlärди. U änä tupräqqa saç-sâqâligä åq ârälägän, uç-torttä çağ tişi tuşgän, davranış yurmägän bir ähvâldä qaytyapti. “Cugüli”ning ârqa orındıgdä otırgän xatini iyägining åstidä gäpiräyåtgän bolsä häm qulâğıgä kirmäydi. Nimä desä mä’qullâb, baş irğab kelyäpti. Erining âdämâvi bolib qâlgänidän xâtini täşvişdä. Yelib-yugürüb uning könglini alışgä urinädi. Keç turmuş qurişgäni üçun bâläläri yâş, häli heç närsäning färqigä bârişmäydi. Oyçän vä kämgäpligidän kättä qizi nimänidir sezgändek...

004 Ävväl ozi kelib ormân xocâligi direktori bilän gäpläşib, songrä köçib kelsä bolärdi. Birâq sâbri çidämädi. Begänä yurtlärgä bârmäyäpmän-kü, oylädi oziçä. Âtäsidän qâlgän bâğ vä peşäyvânsiz uy häm bir ähvâldä. Uydä köcmänçi çopânlär yäsägänidän bâğ âyâqâsti bolib ketdi. Bâğning yärmini qâplâb yâtgän tâkzârdän ildizlärginä qâlgän. Uç-tort tup ciydä bilän soppäygän qari dolänädän bolæk sâyäläydigän dâraxt yoq.

005 Yük mäşinäsining şofyori kirä haqını ålib, tuppä-[190]tuzük uy-câyini täşläb yârim väyrânägä köçib kelgän bu kişining xatti-häräkâtidän häyrân bolgânçä xayrläşib, izigä qaytdi. Bâlälärlar quvânçdän qiyqırışib, câygä tuşib ketișdi. Xâtin emizikli bâlæsini bağırigä âlgänçä, boğçä ustigä âğır çökdi.

006 Hâzir bâläläri yâş. Ulär häli heç närsäni bilişmäydi. Dunyâdä ulärdän baxtli âdäm yoq. Lekin hädemäy ulgayışädi. Eşitişädi. Şundä åtäsi haqidä nimälärni oyläsädi. Ulär es-hüşini tänigünçä ulguriş keräk. Bolmäsä ungä bu dunyâ hârâm...

007 U sây tâmân çâpqıllâb ketäyåtgän oğılçasını küzätgänçä şulärni oylärdi. Xâtini erining mä'yus vä hârgın käyfiyätigä mâñänd qiyâfädä ungä tikilib otirärdi. U hämmäsinä bilädi. Eri åğız åçib därdini yârdi degünçä könglini kötöräb, dâldä bergän bolädi. Dâldä bergändä nimä hâm derdi. Äyâlning kişi yiğisini keltirädigän äylänib-orgilişi.

008 —İşqılıb, bâlälärning baxtigä başingiz âmân bolsin. Bu künlär hâm otib ketär. Åyning on beşi qârânğı bolsä, on beşi yâruğ,— deydi dâmi içigä tuşib.

009 Säidqul oşä yâruğ künlärgä yetiş, âdämlärgä, ozi tuğilib osgän ânä tupräqqa yaxşılık qılış üçün bu yergä qaytdi. Eng muhimi, yanidä sädâqatlı kömäkçisi –xâtini-bâr. Ungä suyänsä bolädi. Dâimâ bârini aşırıb, yoğunu yâşirädi. Heç qaçân yigitning oz âstânäsidän bâşı egik çıqmäsin...

010 Âtämerâs uyning eşik-derätzälärini tuzätib, ustini suvâq qılışgä birâr häftäcä mäşgül boldi. Qarâvsız qâlib, yâğın-sâçindä mâllär pänäläydigän cây bolib qalgän uy vä hâvligä âdäm âyâğı tegisi bilän bâşqaçä bolib ketdi. Qışlâqda bundäy xarâbä vä yârim xarâbä uylär änçäginä edi. Âdämlärning bir qismi Mirzäçolni ozläştiriş bâşlängändä köçib ketişdi. Qışlâq içädigän suvni quvur ârqali räyon märkäzigä âlib ketiğändän song qâlgän-qutgän âdämlärning hâm qışlâqdän umidi uzildi. Bâglär quriy bâşlädi.

011 ...Âdämlär tâglärni unutmâqdälär! Oz tuğlgän qışlâğını şu ähvâlgä sâlib ketgän kişilärdän nimäni hâm kütiş mumkin? Axır, şu tâglär bolmäsä, däştgä suv qayerdän bârädi? Bulâqlär qaynâb turişi üçün tâgdä dâv-dâraxt bolişî keräk! Biz çollärgä yâpişib, yerning yâqasidän boğib âldik. Bilmädim, yer bizning yâqamizdän tutgändä nimä bolädi! Yaxşı yeb, yaxşı kiygımız kelädi! Çoldä esä, buning üçün imkâniyat qulâyrâq! Uning bağri keng vä saxıy! İstâgânçä dehqânçilik qilişing [191]mumkin! Tâgdä esä tädbirkârlik keräk, ädirlär åsânlikçä haq bermäydi!

012 Lekin dunyâdägi bâr hikmât tâgdä. Uni bilgän bilädi. Bir tup dâraxt ekilmägän tâg etäkläri vä ädirlärgä häyat baxş etiş keräk. Särâtân kirmäy yaylävlärning fâyzi qâçädi. Hättâ qozining âğzigä ilinädigän giyâh hâm qâlmäydi. Kättä-kiçik mâllärni tâgning muhâfazä qâlinädigän içkäri qismigä, qorıqxânälärgä qarâb häydäşädi. Tâg etäkläri vä qırlär bâğ bolsä, suv kelädi. Bâglärdän âqib çiqqan suv yaylävlärni suğârädi...

013 Säidqul şulär haqdä oylärkän, yänä hâvlidän käftdek körinib turädigän Bärlästepägä tikilib qaldo. Xayåligä kelgän fikrdän dili yârişib ketdi.

014 “Yânğâq ekiş keräk, —dedi ozigä ozi åvâz çıqarib.— Bärlästepäning ustigä yânğâq ekiş keräk. Tepälik nişäbrâq bolgäni üçun suruvlär köp yâtgän bolişi keräk. Yermisän, yer. Yânğâq âräsigä şäftâli, âlmä ekilsä zor bolädi. Yânğâq hâsilgä, kirgünçä şäftâli qariydi. Şundayı baǵni yärätä ålsäng, olsäng ärmâning yoq... Lekin uning ärmâni bâr. Şundayı baǵni yärätgändäy song häm u åyâq-qolini uzätib, çan berâlmäydi. Bu ärmânnıng ädâğı yoq... “Xayål suräverib, başı ağırlaşgän Säidqul äkä bittä nân bilän bir hâvuç pärvärdäni beligä tügdi-dä, qırgä qaräb conädi.

015 —Meni Tilâbâv suriştirsä, Bärlästepägä ketdi degin,— täyinlädi xâtinigä. —Keçgä yaqın qaytämän.

016 Uning qalbi bezâvtä edi. Köp körgiliklärni körgän yurägi häyâtidä keyingi päytdä yuz bergän bärçä tâşviş vä köngilsizliklärden etäk siltäb, qadrdân tâğıı baǵrigä kelgänidän, yurägidä qat-qat bolib yâtgän ärmânları usâlışı mumkin bolgän mäşaqqatlı mänzil bâşidä ekänligidän şâd vä bezâvtä edi.

017 Bärlästepä hâvlidän yaqın köringäni bilän, uzâq edi. Bâläligidä bu yergä åt-ulâvsız çıqış mäşaqqatdäy tuyulärdi. Endi esä u bâlälärde suyunib, entikib orläb bârärdi. Sâylik vä sâyäliklärda turib qalgän qârlär erib, yergä singärdi. Quyâşning täfti qançälük ilıq bolmäsin, häli qarlı çoqqılär qış uyqusidä. Gøyâ bähärning ungä mutlaqâ älâqasi yoqdek. Yuräknı entiktirädigän, häpriqtirädigän, ârzıqtirädigän ilıqqınä bähär hävâsi edi. Etäk tâmândän sâvuqqınä şärq şämâli esär, sol tâmândän sâydän tonğızlärning suv keçib yûgurişäyâtgäni eşitilärdi. “Tonğızlär kün bermäydi, nimä eksäng, yer bilän bittä qılıb ketädi”...beıxtiyâr åtäsi bilän Ortaqırgä noxat ekkänläri yâdigä tuşdi.

018 [192]... Osä yili qış qattıq kelgändi. Yer tâbigä kelmäy yigirmä künlär çämäsi keçikib uruğ tâşläşdi. Kämbağal rozä tutsa kün üzäygändek, buning ustigä yâz häm sâlqın keldi. Küzning åxırıgä bâribginä noxatning tänäsi quridi. Åtäsi ikkäläsi bir häftä mâbäynidä äväyläb noxat yulişdi. Ekinni tonğızdän qoris üçun qurılıgän çäylä äträfigä noxat bâglarını yânçığä molcälläb yâyişdi.

019 —Men qışlâqqa tuşib keläy. Sen çây-pây qılıb içgin-dä, däm ålib yât. Oçâqqqa ot yâqıb qoysäng, tonğızlär yolämäydi,— täyinlädi åtäsi ketäturib, —lekin ehtiyât bol. Men tâng yârişmäsdän qaytämän.

020 Kün boyi işläb çärçägäni üçun näridän-beri bulåq suvi bilän nân yegän boldi. Xırmånning çäylägä tutäş tåmånidä noxat bågläridän sori yäsäb, ustigä körpä toşäb cozildi. U çälqançä yåtgänçä közi ilingänini esläydi.

021 Tångi sälqindän cuncikib uyğångändä åtäsi çäylä ätråfidä äylänib yurärdi. Xayåligä negä åtäm meni uyğåtmädi, degän fikr keldi. Közlärini kättä-kättä åçgänçä, tuşimmi yå ongimmi, deyä oyläy båşlädi. Keçä kün boyi päykäldän täşib çıqılgän noxat bågläri yoq, åtäsi minib kelgän åt uvätdä otläb yurärdi. U qorquvdän änçägäçä ornidän turålmädi. Ungä sori väzifäsini otägän beş-ålti bågdän båşqa noxat båglärini tonğızlär yegäniçä yeb, qålgänini yer bilän bittä qılıb ketgändi. Tupråqqa qårisib yåtgän noxatlärni körrib közidän tirqırab yåş çıqıb ketdi. U häykäldek qåtib, qançä otirgänini bilmäydi. Åtäsining åhängidän äläm äks etgän gäpidän ozigä keldi.

022 —Sengä işânib ketsäm! Xayfî ådäm ket! Şunaqa begam bolsäng umr boyi biring ikki bolmäy, itning keyingi åyâğı bolib otäsän!...

023 ...Bu sozlär hämân uning qulâğı åstidä cärängläydi. Yâşı åtäsining şu gäpni äytgän yâşidän åşdi hämki, bu soz kündän-kün köpråq esigä tuşädi. Bu båläligidägi birinci vä köpgä tätiydigän dâğdä qalişi edi. U şundän song uzâq vaqt, dästurxânlär nångä tolib, tokinçilik bolgüngä qadär åtä-ånäsi vä ükäläri åldidä ozini günâhkâr sezib, ulärning közigä qarâlmäy yurdi. Åtäsi hämä närsäni tuşunädigän ådäm bolgäni üçun häm här qandäy günâhni keçirär, qiyinçiliklärgä çidämlı ådäm edi. Åtä bolib ungä qattiq gäpirgäni häm şu.

024 Här qaläy, otgän kün årtdä qâlib ketär ekän. Biråq [193]esingni tänigäningdän songgi åmädsizlik vä dâgu häsrätdän åğırı yoq ekän. Şundayı våqeälär bolär ekänki, şundän song sening taqdiring vä umringning pâyâni qarşingdä yâni tügäb bârâyåtgän şämdek änîq-tiniq körinib qâlärkän. Bu şäm qançädä yâni tügäydi, tutäydimi, tutämeydimi —bu sening sâ'y-häräkättinggä bâqliq bolmäy qâlär ekän. Ätråfingdägi ådämlär taqdiringni ozing tâsävvur etmägän yolgä sâlib yubârär ekän. Umr çeksiz bolsä ekänki, yol qoygän xataläring vä åmädsizlik ornini qâplâb bolsä. Yolning yârmidä qâlib, bâlängni ozing yetâlmägän oşä mänzilgä yetisini kütib yâşy bâşlaysän. Tirikliginggä şükr qılıb, bir vaqt ozing çekib yurgän qayğu vä quvânc tâşvişläri qalbigä köçgän bâlängning yurâk urişigä qulâq tutib yâşyveräsän. Bâlängning qarşisidä häm tâglär vä däryâlär bâr. Däryâdän otiş üçun suzişni biliş keräk. Suzişni esä birâv bilädi, birâv bilmäydi. Suzişni bilgänlär däryâdän häm näridägi tâglärgä, begubâr qârli çoqqılärgä yetädi. Suzişni bilmägängä däryâdä miriqib çomiliş häm näsib etmäydi. Biz istäsäk istämäsäk, häyât şunaqa.

025 Säidqul äkä Bärlåstepägä çıqqan edi. Oylägänidek qoylär yåtåqläb yurgän çay ekän. Hättå bir neçä yillik qıylär qat-qat bolib yåtibdi. U bålälärçä quvânçdän entikärdi. Beğubår vä sälqın hävå dimågını qıtıqlär, cämiki cånzåtgä cån vä qåñ äta etgüvçi bähär sıqlıgän qalbini yumşätärdi. Åyqårgä mängü yäşillik baxş etib turgän ming yillik ärçälär, häli günçäsi åçilmägän båyçeçäklär, kökläyåtgän yäylåv, köm-kök åsmän vä etäkdägi sâyning şärqıråq åvåzi uning dändlärini bolişärdi. Yurägidä päydå bolgän iliq bir tuyğudän közi yaşländi. İçidän yuqâriläb keläyåtgän bir närsä boğzigä tiqılıb qålgändek boldi. Qırning qançä gektärligini biliş üçun qadämläb sänay båşlädi. İlgarilagän säri sâvuq bähär şämålidän közi yaşlänärdi...

026 Sây etägidä bir åtlıq közgä çälindi. Zum otmäy qır çetidä åtini yetäklägän, ormân xocäligi direktori Onğar Tiläbåv päydå boldi. Uning könglidän, “äytgänimgä könüsä-yä”, degän fîkr otdi. Könsäyäm, könüsäyäm, bări bir. Çekiniş yoq. Bu yer mening ånä-yerim. Ungä däraxt ekişgä haqqım bår.

027 —Hårmäng, Säidqul äkä! Ğayrättingizgä qayilmän-e! Erimmäy piyâdä keldingizmi-ä? Åt bilän ikki sâätlik yol-kü, bu!— tez-tez gäpirärdi Tiläbåv.

028 [194]—Qoy båqqan vaqlärni qomsäb ketdim, ukä! Quvvät bår ekän, yurişgä nimä yetsin. Yurgän yäşaydı,— pâst åvâzdä cävâb qıldı Säidqul äkä.

029 —Qandayı şämâl häydädi sizni bu tepälikkä? İçingizgä birâr närsäni pişitâyåtibsız şekilli!

030 Tiläbåv åtini tuşâvläb, qoyib yubârdi. Egärdägi xurcun bilän çâpânini ålib, Säidqul äkä tâmân yurdi. Çâpânni yergä toşädi. Tonning ustigä belbâğını yâzdi. Xurcundän nân vä qand-qurs åldi. Säidqul äkä hâm belidägi nân vä pärvärdäni ortägä täşlädi. Tiläbåv termâsnıng åğzını åçib.

031 —Ertäläbdän buyân tuz tåtgänim yoq. Bir mäzä qılıb çay içädigän boldik-dä. Bärlåstepä cudä bähävå çay. Yıl on ikki åy şimâl tâmândän sälqın şabâdä esib turädi.— Tiläbåv termâs qâpqâğıgä çay qoyib uzätdi-dä, nânni uşâtä bâşlädi.

032 —Bärlåstepäning usti qançä gektär bår?— sorädi Säidqul äkä issıq çayni xoplarkän.

033 —Ming gektärgä yaqın. İkki yıl burun ölçâvdik. Bâğ qılmâqçı edik. Qandayı ilmiy tekşiriş institutidän ruxsät berişmädi.

034 —Negä?

035 —Sâvuq emiş. Däraxtlärni sâvuq ketärmiş.

036 —Yâlgân!

037 —Kim bilädi deysiz.

038 —Bu tâgni mendän on bärəbär yaxşı biläsiz. Mänä şu yuqâridägi ärçälär äräsidä neçä xıl meväli däraxt bår. Yåvvâyi ålmä deysizmi, tâgâlçä yâki dolänä deysizmi. Negä ulärni sâvuq urmäs ekän. Däraxtlar häm insângä oxşaydi. Bârâ-bârâ hämä närsägä könikib, mâslâşib ketädi.

039—Bu âlim degäni, yelim degäni ekän. Bir närsägä yâpişib ålsä, yâmân bolärkän. Här täräfgä xat yâzäverib, bitib turgän işingni häm çipäkkä çıqarärkän. Olsin ägar qâgâzdägi qâidälärigä ozidän boläk heç kim tuşunsä. İlgäri sekretärimiz sâvuq suvni häm puflâb içädigän âdäm edi. Âdämlärni tingläb emäs, köprâq qâgâzgä qaräb işlärди. Äslidä, bunaqlär ilmiy xâdim bolişi keräk. Âldigä kirib birân işni häl qılıb çıqalmägänmän. Oşändä ekkänimizdä, hâligäçä däraxtlar uç yillik bolärdi.

040 —Endigi sekretär qalayı?

041 —Köp yelib-yügürädi-yu, işining sâlmâğı yoq...

042 —Gäplâşsä bolädigän âdämmy?

043 [195]—Bilmädim.

044 —Şu yil Bârlâstepägä yângâq ekämiz!

045 —Qanday qılıb? Plânsız, smetâsiz, ming gektär...

046 —Ezgü işni plängä, qâlipgä sâlib otırış şart emäs. Bu yâğını mengä qoyib bering! Däraxt eksäk, heç kim kelib suğurib tâşlämäsä keräk. Siz qarşılık körsätmäşängiz boldi. Biz bir iş qılışımız keräkki, şu pâytgäçä heç kim qılmägän bolsin. Bu bilän râhbär sifâtidä sizning el âldidä yuzingiz yâruğ bolädi. Men... Men häm oz günâhimni yuvämän...

047 Tilâbâv başını egdi. Eşitgän ekän, oylädi Säidqul äkä. Tonini teskäri kiyib ålmäsä bolgäni...

048 —Qulâğingizgä çälingändir. Şunday bolsä-dä, bâri bir, siz hämäsinı bilişingiz keräk. Siz meni bâläligidän biläsiz. Şuning üçün häm âldingizgä qârâ târtib, baş egib keldim. Meni yârim yil burun pätiyädän oçirişdi. Men xatâ qilgändim. Keçirişmädi. Bâşqalärgä sâbâq bolsin üçün keçirişmädi. Bir hisâbdä, toğri qılışdı. Hämmâning günâhi keçiriläversä, biz küräşyâtgän e'tiqâdgä putur yetädi. Häyat biz oylagändek silliq vä faqat şâdliklärden ibârât emäsligini mendän yaxşı tuşunäsiz. Vicdân äzâbidä keçäläri uyqum kelmäydi. Hâzir bâlälärim yâş. Kättäsi on ikkidä. Hâdemäy, ulär häm âdäm bolib, qatârgä qosılädi. Bir kün bolmäsä bir kün mening pätiyädän oçgânligimni eşitişädi. Biri bolmäsä biri mendän buning sâbâbini soräydi. Şundä nimä deb cävâb berämiz? Ulärning âldidä nimä degän âdäm bolämän? Şulärni oylayıverib, bâsim âğırlâşib ketädi. Mänä şu Bârlâstepâni mengä bering, ukä. Otâv tikib,

köçib kelämän. Yânğâq köçätlärini bir cåydän gäpläşib qoygänmän. Räsmiyläştirişgä kömäkläşib, qolläb-quvvätläsängiz, bäs. Qâlgänini ozimgä qoyib berävering. Taqdir yetkäzsä, şu yânğâqzår hâsilgä kirgändä ä'zâlikkä kändidätlikkä ärizä berämän...

049 Säidqulning közi yâşlänib, gäpi boğzigä tıqlılib qaldo. Rängi oçib ketgän kostyuming yengi bilän yâşını ärtdi. Äcin ârälägän peşänäsi terlädi. Yuzi qat'iy tus åldi.

050 —Keçiring, ukä! Âbidiydä qilyapti, deb oylämäng. Bu ácizlik älämäti emäs. Könglim boşrâq ådämmän. Mening baxtim häm, baxtsizligim häm şundä. Birâq bu ådät rähbär bolgändä heçäm äsqatmäs ekän. Endi äytgänimni qilmäsäm qoymäymän. Men ozimni åqläb olişim [196]keræk. Gápning bolädigäni şu. Qolingizdän kelädi, mengä yârdäm bering. Âdämning başigä iş tuşgändä toğri yoldä häm ädäşib ketär ekän, sen bilän bir tâvâqdän åş yeb yurgänler häm ozini ålib qâçärkän. Dâv-däraxtgä yaqın ådäm bâşqalärgä qarägändä toğri vä sämimiyraq bolädi. Meni tuşunärsiz. Mengä heç närsä keræk emäs. Ägronommän. Sovxozdä baş ägronom bolib işlädim. Käsbim endi äsqatädigän boldi. Yânğâqlärning âräsigä tezpişär meväli däraxtlär ekämiz. Puştägä noxat, lâlmi târvuz, bedä ekämiz. Bir işläylikki...

051 ...Yänä Säidqul äkäning közi yâşländi. Yuzi nurlänib ketdi. Songrä bu nur vucudigä tärqaldi.

052 —Sizgä häväsim kelyapti,— dedi uzâq sükütdäy song hämsühbäti xorsinib.

053 Säidqul äkä uning gäpini eşitmädi. U Bärlâstepägä qay tâmândän suv ålib çıqışni oylärdi.

054 Ertäsi kün traktorning tepälikkä çıqışı üçun yol qılışdı. İndinigä keçqurun Bärlâstepädä häydâv traktorları çizgän ilk qarä çiziq közgä täsländi. U Bärlâstepä etägidän başlänib, Åyqärning åppâq, qârli vä nurlı çoqqılärígä tutäşgängä oxşärdi...

ĞULAMGÄRDİŞ

XAYRİDDİN SULTĀNOV

055 [221]—E, boldi-dä, åtä, ådämni nāmuslärgä oldirdingiz-kü! Şu yerdän köçib ketsäm qutulämänmi sizdän?!

056 Dädämätov axıryı şundän dedi. Sänäqul båbå mäcbur qıldı. Dädämätov cähl ustidä şundäy dedi-yu, endi puşaymân bolib otiribdi. Puşaymân bolgäni säri esä bättär äççigi çıqmåqdä.

057 Äslidä, negä şunçälilik tutaqqanigä ozi häm xayrân.

058 Sänäqul båbå uni urmägän bolsä, sökmägän bolsä, tuhmät-mälämät qılmäsä, undän bir tä'mä tilämäsä... Äybi —kändä qılmayı här kuni sälâm bergäniyu duai cänini qılıb turgänimi?

059 Näinki şuning üçun kişi biråvdän räncisä? Äyniqsä, Dädämätovdek zuväläsi låydän emäs, mumdän yäsälgän mulâyim bir ådäm, şuning üçun biråvni räncitsä? U nähät şu umiddä yurtigä köçib kelgän bolsä?

060 Aql båvär qılmayıdi. Mening, mäsälän, bungä sirayäm işångim kelmäydi. Çunki Begmät Dädämätovni beş qoldäy yaxşı bilämän. Bilgänim üçun häm şu gäplärni yâzib otiribmän. Keling, uning kimligi haqidä sizgä häm piçä gäpirib beräy.

061 Xoş, Dädämätov Begmät Ermätoviç, uruşdän ävväl, ottiz åltinçi yili bizning qışlåğımızda tuğulgän. Hämmä qatâri oqıb, hämmä qatâri mäşaqqatu räncälämlär tårtib, kân texnikümi, keyin şu sâhâning institutini tûgâtib, qışlåğımızgä qaytib kelmädi —Şärgüngä, kömir kânigä işgä ketdi. Qışlåqqa käm kelärdi, ähyân-ähyândä —Mäy bâyrämi yâki yângi yıl äräfäläridä tili bizning lähcälärgä oxşämäydigän, közläri kättäkättä, çirayli xâtini bilän pâst-bäländ köçälärimizda päydâ bolib qâlärdi. Begmät Dädämätov märcân şâdäsidek tıǵız qışlåğımızdan uzilib ketgän [222]birinci dâna edi, şu bâismikän, köpcilikning näzäridä ällâneçük ǵaläti, cudä åqpädär bolmäsä hämki, här qalay, därbädär bir kimsä bolib körinärdi.

062 Begmät Dädämätov, täbiiyki, bu gäplärdän bexabär, şuning üçun häm pärvâiy fäläk yurär edi. Keyin-keyin, u keksä åtäsiyu qari ånäsimi körgäni kelärkän, xâtini bilän birgä becirim kiyimlär kiygän oğıl-qızlärini häm ergästirib kelädigän boldi. Bâlälärining tiliyäm bizning lähcälärgä oxşämäs, binâbärin, begânä edi.

063 U birinci märtä qışlåqqa suträng “Volgä”da kirib kelgänidä, här turli müşmislärlär tärqadi. Birâvlär: “Kötärilib ketibdi, mäşinä ålib yurârkän”, dedi, birâvlär esä:

“Ermät säriqning oğlı kömir emäs, pul kânidä işlärkän”, dedi. Kimlärdir suyundi, kimlärdir küydi.

064 Bir kuni Dädämätov, qaysidir bâyrämdä, çäl-kämpirni ziyârät qılgäni kelib, åtäsimi osäl hâldä kördi, ånäsi bâşidä suv tâmizib otirärdi. Ortädä qandäy gäp-soz otgäni bizgä nâmä'lum, ämmä bir häftädän song Dädämätov qışlåqqa köçib keldi. Endi “Volgä”si yoq edi. Yänä müş-mış tärqadi: “Ål, işdän häydälib ketibdi”, “Bälå ekän, hâvli-câyning umididä...häh, mâli dunyâ olsin şirin bolmäy...”

065 Teşik qulåq, Begmät Dädämätov, täbiyki, bu gäplärdän endi xabär tâpmäy qâlmädi, lekin bâribir pärvâyi fäläk yuräverdi. Hättâ bepisänd külib qoygänini häm birâv körmädi. Xulläs, qışlåq ungä könikdi —årtiq nâmimi saqıç qılmäy qoydi.

066 Dädämätov åzräq muddät çäl-kämpirning kâtäläkdek uyidä yâşädi, keyin, küzgä bârib, Dälämähällädän-änçäginä bädästir hâvli-cây sâtib ålib, köçib otdi. Räyon märkäzigä —elektr idâräsigä işgä kirdi. Tili bizning lähcälärgä oxşämäydigän oğıl-qızları qışlåq bâläläri bilän bir mäktäbdä oqıy bâşlädi. Xâtini hämşirä ekän, käsälxânägä câyläşdi.

067 Därd bâşqa —äcäl bâşqa, şiftgä bâqıb osäl yâtgän Ermät bâbâ köklämgä çıqıb körmägändek bolib ketdi, kütilmägändä åtgä, bedänägä mehr pâydâ qıldı, tägidä, bulutdek ayğır, ustidä pâçäpostin, qoynidä bedänä, qayerdä pâygä bolsä, bâridä hâziru nâzir. Årädä uning åğzigä suv tâmizib otirgän kämpiri bâyâqış âmânâtini tâpsirdi. Çäl hâzir sâksân uçdä, qaysärlik bilän hâmân ozining hâvlisidä, on åltigä kirgän nevârasi Şermät bilän tirikçilik qılıldı, [223]ähyân-ähyândä negä mengä kämpir tâpib bermäysän, deb Begmät Dädämätovgä ǵalvâ qılıb qoyädi. U esä bungä cävâbân külädi, xâlâs.

068 Begmät Dädämätov haqidägi gäpgä şu orindä nuqtä qoysak häm bolärdi, lekin Sänâqul bâbâ... Därvâqe, Sänâqul bâbâ! Ägär Sänâqul bâbâ bolmägänidä, hikâyämizning häm heç bir hikâyälik yeri qâlmäsdı.

069 Sänâqul bâbâ, Begmät Dädämätovning häyâtidä häm, xuddi şu hikâyädägidek, mutlaqâ däf'ätän pâydâ boldı.

070 Sänâqul bâbâni men häm tänirdim. Kütubxânädän kitâb ålgäni bârgänimdä körärdim. Köçä bâşidägi xarcäng tâşdä, hässäsimi iyägigä tirâb, közlärini çälä yumib, nâsning käyfini surgänçä åftâbşuvâqdä mudräb otirärdi. Sälâm bersängiz, xafâ bolärdi: käyf qâçsä keräk-dä.

071 Dädämätovning ålgän hâvlisi kütubxânâning årqasidä, şundâqqınä sây boyidä edi vä äççiğicäkdäy târ bir köçädän yurib, Sänâqul bâbâning qohnä yâğâç därvâzäsi åldidän otib, äsfâl't yolgä çıqlärdi.

072 Hämmä mäşmäşä Dädämätov köçib kelgänining ikkinçi häftäsidän bâşländi.

073 Seşänbä küni ertäläb şâşib işgä bârøyåtsä, nimdåş kök yäktäk kiygän, çuväk yuzli, şilpiq bir çål tävâzä bilän sälâm berdi:

074 —E, ässälâmu äläyküm, toräm!

075 Dädämätov gängib toxtädi, gärçi ätrâfdä ozi vä ropäräsidägi çaldän boläk kimsä bolmäsä-dä, yân-verigä älänglädi, song häyrânlik bilän, muztär vä xâksår qol qâvuştırib turgän qariyä tâmân yurdi, soräşgäni qol cozdi:

076 —Ässälâmu äläyküm, åtä.

077 Şundä çål yaşigä yäräşmägän äbcirlik ilä çaqqân yûgürüb keldi, uning käftini qosqolläb käftigä åldi, közigä surtgüdek bir älfâzdä tâvuşî tavlanib dedi:

078 —Bärdäm-baquvvätginä yuribsizmi, toräm? Tänicâningiz såğmi?

079 Dädämätov bättär dâvdirädi, song yuzi yârişib cilmäydi: “Qarilik-dä!”

080 —Meni birâv bilän ädäştiryäpsiz-ä, åtä, —dedi xuşhâl külimsirâb.

081 Çål undän bättär täaccubländi:

082 —E, negä ädäştiray, toräm? Şükr, häli es-hüsdän äyirgäni yoq. Yärätgän egäm ozi ädäşgûlik qilmäsä, ädäşmäymän, toräm. Hä, hâvlilar mubârak bolsin en[224]di? Köp suyundim, toräm, köp suyundim. İlâhi åmin, yâhi toylärgä buyursin, tup qoyib pâlak yâzing!

083 —Rähmât, —dedi Dädämätov, —rähmât, äytgâningiz kelsin.

084 —Muni qaräng, toräm, fäläkning gärdişi deb şuni äytärkän-dä, bolmäsä, kim oyläbdi sizning bizgä qosni bolib qâlışingizni? Şükr, ming şükr, yärätgânnı inâyâti buyäm bolsä!

085 Dädämätovning vaqtı benihâyä zıq edi.

086 —Häy, åtä —dedi uzr sorâb, —mäyli, âmânlik bolsin.

087 —E, toräm, qani bir piyâlä çâyımız bâr-ä? Ertäläbki näsibä-yä, toräm?

088 —Bâşqa sâfär. —deb Dädämätov gäpni qısqa qıldı.

089 “Åtämning åşnäläridän, —deyä işânç bilän oylädi yoldä bârøyâtib, —lekin negä bunçä “torâ”läydi —häyrânman...”

090 Keçqurun işdän qaytib täaccub bättär årtdi: kimdir bir tâğârâ sâmsä täslâb ketibdi.

091 —Kim berdi?— deb künduzi uydä qâlgân sâkkiz yâşär qızçâsidän sorâgân edi, u:

092 —Bir çål, åti... åti Sänâqul bâbâ,— dedi.

093 Häyrânlik bilän såmsä yeyilib ketdi. Ertäsigä yänä ådätdägidek işgä bârâyåtgän edi, xuddi keçägi tuyulısdä oşä çâlgä duç keldi. Dädämätovgä, u keçädän beri cåyidän cilmägändek tuyuldi. U xarçänd åldin sälâm berişgä ozini çâgläsä-dä, bâribir ulgürâlmädi —çâl epçillik qılıb qâldi:

094 —E, ässälâmu äläyküm, toräm! Qaläy, bârdäm-bäquvvätginä? Uy içilär, bâlää-çaqa âmânmi?

095 “Toräsigä bälå bârmi?!” Dädämätovning birdän ensäsi qâtди, birâq çâlning yuz-közidä heç qandäy häzil-mäzax ifâdäsin körmädi.

096 —Rähmät,— dedi u quruqqınä qılıb vä şu zâhâti: “E, såmsäni şu yubârgän bolmäsin tağın?” —degän fîkr xayâlidän otdi.

097 —Qani, toräm, otsinlär, otsinlär!— çâl ikki bükilib, qol qâvuştırgänçä ungä yol boşatib turärdi,

098 —Mengä qaräng, åtä,— dedi Dädämätov, —negä meni “torä” deysiz, men... tuşunmädim. Umumän, säl ăgalati bolyapti, meni åtim Begmät, åtimni äytib çaqırävering.

099 Çâlning nursız, çağır közläri vähimägä toldi:

100 [225]—Yoğ-e! Yoğ-e!— deb şivirlagändek bir åvâz çıqardi u. —Xudâ saqläsin, negä åtingizni äytär ekänmän, äyb bolädi, toräm. Qani, otsinlär, otäversinlär, bâhuzur.

101 Dädämätov boğılıb ketdi:

102 —”Torä” demäng, iltimâs.

103 Çâl közlärini pırpırätdi:

104 —Nimä deyin?

105 —Åtimni äyting, qosni deng, hä, änä, oğlim deng.

106 —Yoq,— dedi çâl, qat’iyän baş çäyqab. —Siz torämning ävlâdları bolsängiz-u, men qandäy qılıb...

107 —Qanaqa toräning?— deb sorädi Dädämätov qıçqırgüdek bolib.

108 —Dädämät Qâzining-dä,— dedi çâl vä uning bu qadär nådânligigä açingändek, baş tebrâtib qoydi. —Rähmätlı bevängiz mening toräm edilär, men u kişining eşikläridä qarål edim, Yäyilmädä mällärini bâqardim, cuvâz häm häydägänmän, mälä häm bâsgänmän. Meni cayı cännätdä bolgür qâzi beväm ådäm qılgänlär. “E, Sänâqul, —der edilär rähmätlı, -dunyâdä ådäm köp, lekin ådâmiysi käm”.

Ozlări qandaq ådäm edilär-ä! Här åqşäm ğulåmgärdişgä¹ oz qollări bilän göcämi, ätäläumåçmi, xudåning buyurgän näsibäsini kötärib kelär edilär. Bir märtä deng, Taxtäsändä yerläri bolärdi, bähäri buğdåy ekkän edik, tizzä boyi bolib qålgänidä, meni çaqrib äytdilärki...

109 Dädämätov köçäning qåq ortäsidä meråvsiräb, ropäräsidägi eski kävuşdek körimsiz çaldän köz uzmäy ängräyib turärdi.

110 “Yåpiräy! Nimälär deydi-yä, bu?! Tåş äsridän qålgänmi oziyäm, nimä bälå?!”

111 —...Häyitning ertäsi toräm bilän Nårcåntålgä, Miräli Qåzåqning åvuligä bårdik. Bårsäk, tumånät ådäm, bir toy bolgän ekän, Mirälining ukäsi ulåqdä åtdän yiqılıb olibdi, qiy-çuv, qiyämät...

112 —Åtä, —dedi Dädämätov betåqat, —qaçångi gäp buläringiz?

113 Közläri qisilib, zävqu şävqqa çomgän Sänåqul båbå oylänib qåldi.

114 —Qaçångi deysizmi? E, köp bolgäni yoq axır, Nikoläy pådşå agdärligän yilimikin, vällåhu ä'läm, ya undän keyingi yilimi... İşqilib, mullä Äbdurähim [226]Uyäznинг kencä oğlı Qåräbåzårdä åtxåñä båsib olgän yili edi. Rähmätli Äbdukarimning muçäli hök edi, mänä mundän muçäl agdärädigän bolsäk... keçäginä bolgän gäplär-dä, bäri, toräm.

115 Dädämätov, göyå uni biråv båpläb laqillätgändek, cähli çıqdi, äräng ozini båsib, Sänåqul båbå bilän xayrläşdi.

116 İndinigä yänä oşä hål täkrärländi. Dädämätov bu säfär aççıglänmödi-yu, väzminlik bilän şundayı dedi:

117 —Endi, bizni izzät qılgäningiz üçün rähmät, åtä, lekin bundän keyin meni “torä” demäng, iltimås. Çunki...

118 —İye, negä?— dedi Sänåqul båbå.

119 —Çunki,— deyä dävåm etdi Dädämätov uning sävålini eşitmägändek, —men siz ätyäåtgän Qåzi båbåni körgän häm emäsmän, u kişi biz dunyågä kelmäsdänåq kökärib çıqqan ekänlär. Keyin, ilgäri nimä gäplär bolsä bolgändir, ämmä hâzir unaqa “qarålu” “torä-porä” degän gäplär qålmägän, åtä. Şuning üçün bunaqa deb, meni xicålätgä qoymäsängiz. Axır bittä-yärimtä eşitgän qulåqqa häm xunük. Yolni häm bähuzur kesib otävering, yåsingiz uluğ!

¹ Ğulåmgärdiş-qullär yaşaydigän çåy.

120 —Yoq-yoq,— dedi Sänäqul båbå, —bundän demäng, toräm, äyb bolädi, sizning märtäbängiz uluğ.

121 Dädämätov qåvåğını såldi:

122 —Åtä, håzirginä kelişdik-kü?

123 —Qoying-e, —dedi Sänäqul båbå boş kelmäy. —Qåzi båbåning ärvåhi-çi, toräm?!

124 —E, cudä “torä”lägingiz kelsä, åtämägä båring! Zerikib,nimä qılärini bilmäy yåtibdi.

125 Sänäqul båbå siniq külimsiräb, başını quyi såldi.

126 —Mäyli, toräm.

127 —Axır men pärtiyiy bolsäm, kättä bir idårädä işläsäm, siz esä bundåq qılıb tursängiz. Gáp tekkizib qoyäsiz, åtä mengä bunaqadä.

128 —Xudå saqläsin, toräm,— dedi Sänäqul båbå çoçinqıräb. —Sizgä qasd qılgänlär päst bolsin

129 —E, båring-e!— Dädämätov qahrlänib qol siltädi vä şart burilib conädi. İkki yuz qadämlär yurib bårgäç, birdänigä külüb yubårdi.

130 Keçqurun åtäsidän xabär ålgäni bårdi. Åtäsi äyvåndä, tulläk bedänäsining pätiğä suv purkäb otirärdi. Bir áz gürungläşgäç, u ästä sorädi:

131 —Sänäqul båbå åtängizning qaråli bolgänmi?

132 [227]—Qaysi Sänäqul? Sänå tentäkmi?— Åtäsi bedänäni kötöräb, çıråq şu'läsigä såldi. —Åtämning qaråli köp edi. Sänåyäm işlägän. Tentäk u,— deyä åtäsi içkäri uygä qaräb qıçqırди: —Håy Şermät, bårmisän, tåkçädägi xaltädä täriq bår, ålib çıq!

133 Dädämätov ornidän qozgaldi.

134 Ertäsigä yänä Sänäqul båbågä duç kelişini oyläb, yurägi bezillädi —råst köçäni qoyib, päst köçädän yurdi, sây yåqaläb äylänib otib, işgä keç qaldo.

135 Yäksänbä kuni mähällädä toy boldi. Dädämätov häm çıqdi. Toy egäläri qoyärdä-qoymäy uni içkäri uylärdän birigä sudräşdi. Dädämätov sälåm berib kirgänidä bir uy ådäm çåy içib çaqçaqläşib otirärdi, hämmä ungä ögirilib qarädi. U påyäbzälini yeçib, påygäkdägi boş çåygä çökmåqçı edi, tuyqus yuqåridän:

136 —Qani, toräm bu yåqqa, bu yåqqa otsinlär,— degän çiyildåq åvåz eşitildi.

137 Dädämätov, yurägi suv etib, torğa qarädi. Sänäqul båbå, ikki bükcäygänçä, burçäkkä qisilib ungä xåkisår termulib turärdi.

138 —Otirävering,— dedi u ğicinib.

139 —Yoq, yoq, toräm, men... qandaq häddim siğadi, axır, qoying, endi, ådämni xıçalät qılmäng, toräm, ådåbsizlik bolädi-dä, e!

140 Dädämätov hämmä tåmåşätäläb bolib turgänini sezdi vä bæzor şäytångä häy berib, Sänåqul båbådän yuqåri otib otirdi, u esä pildirägänçä kelib uning cåyigä çökdi.

141 Köpçilik bir-birigä äcäblänib qarädi.

142 Dädämätovgä toy tätimädi.

143 Bir kuni ålti yäsär oğlı şundäy deb qaldo: —”Dädä, torä degäni nimä degäni?” “Hä, negä soräyäpsän?” “Yoq, äyting, yaxşı gäpmi, yåmân gäpmi?” Dädämätovning başı qatdi. “Sänåqul båbång äytdimi? Häzilläsgän, pärvå qilmä!” “Menäm Sänåqul båbåni torä desäm bolädimi?” “Yoq!” “Negä?” “Bäs endi, ezmä bolmä”, deb därgazäb cerkib berdi u.

144 Äslidä-kü, endi Sänåqul båbågä könikib, taqdırıgä tän berib qoyä qalsä bolärdi, lekin qaysärlik båbidä u häm Sänåqul båbådän zärräçä qålışmäsdi, yä’ni ulärni oxşätmäsdän uçrätmägän edi.

145 Dädämätov hämmäsidän häm körä, bu ǵaläti munåsäbätning el içrä åşkår bolişidän qorqardi. Qorqıb yurgäni sådir boldi: Quruqsåy qışläğidägi pådständiyä [228]nåçär edi, hädeb kuyib qåläverärdi. Quruqsåy ähli häm ismi-cismigä mås xalq ekän, tägini suriştirmäy, tinimsız yåzgäni yåzgän edi. Qoli qıçigän ekän, maylı yåzäversin, lekin kåşki ärizädän trånsformätor yäsäb bolsä! Axırı bolmädi —räyon gäzetäsi urib çıqdi. Ergäşev degän muxbir, bilibmi-bilmäy: “Räyon elektrlästiriş idäräsi (båşlığı ort. Dädämätov B.) tåkäygäçä mehnätkäşlärning haqli täläblärigä torälärçä munåsäbätdä bolädi?!” deb därgazäb sälåm qoydi.

146 Maqålä cumä kuni çıqqan edi, Dädämätov tä’bi xırä bolib keçqurun uyigä qaytärkän, otgän-ketgänning bari qolini bigiz qilib uni körsätäyåtgändek tuyulärdi. Eckining olgisi kelsä, qassåb bilän oynäşädi, degän gäp råst. Råst bolmäsä, xuddi şu payıt Sänåqul båbå Dädämätovgä köz åğrığidek ropärä kelib qålädimi?

147 —Ässälåmu äläyküm, toräm...

148 Dädämätov birdän pârtlädi:

149 —E, bobdi-dä, åtä, ådämni nåmuslärgä oldirdingiz-kü! Şu yerdän köcib ketsäm, qutulämänmi sizdän?!

150 Sänåqul båbå hängü mäng bolib qaldi.

151 Dädämätov şu cähl ustidä bârib hâvli-cåyini tekingä bolsäyäm sâtişgä täyyår edi, baxtigä, uydä mehmân bâr ekän —xåtinining uruğläri kelişibdi, şulär bilän çälgib hâvuridän tuşdi.

152 Şu boyi Sänäqul båbå bilän säläm-älikni yiğistirdi. Köçä-köydä duç kelib qålgüdek bolsä, teskäri qaräb otädigän boldi. Çål esä, yuzidä hänuz oşä xåksår täbässum, qol qåvuştırib ne günähni bårligini bilmäy gärängsib turärdi.

153 Qış künlärining biridä Sänäqul båbå ålämdän otdi.

154 Dädämätov el qatäri tä'ziyädä qatnäşdi. Qabristångä bårgändä häm, qaytäyätib häm ozini benihåyä günähkår sezdi.

155 Ertäsigä Sänäqul båbåni esidän çıqardi. Ådätdägidek, şåşib işgä conädi.

156 Birår häftä çämäsi otib, Sänäqul båbåning därvåzäsi yånidä çalning ottiz yåşlär yäşärgän qıyäfäsini —küç yegän telpäk kiygän oğlini kördi. U qoligä kühkühläb, läbidägi päpiråsini çetgä ulåqtirdi-dä, Dädämätovning istıqbåligä yurdi:

157 —Ässälåmu äläyküm...— yigit bir åz täräddudlänib, täkrårlädi. —Ässälåmu äläyküm... toräm...

158 Dädämätov seskänib tuşdı.

159 [229]“E, tävbängdän ketäy! Bulär ozi ävlådi bilän cinni ekänmi, nimä bålä?!”

160 Uning rängi ålingänini sezib, yigit şåşä-pişä gäpirdi:

161 —Endi äkä, nimä qıläy, båbåyning väsiyäti...

162 —Qanaqa väsiyät?— dedi Dädämätov gängib.

163 Yigit älämzädälik bilän äftini buriştırdı.

164 —Åtäm käsäl bolgändän beri yakkäş bir gäpni täkrårlärdilärki, şu Begmät äkängni hämmäng hürmät qılısän, u kişi torämning ävlådi, sizlär häm şundayı deb çaqırınglär... Endi, äkä, åtä råzi —xudå råzi, axır...

165 —E, qoysängiz-çı!— dedi Dädämätov vä şart burilib conärkän: “Bu çål olsä hämki qutulmäs ekänmän-dä”, deb oylädi äççiqlänib. Köçäning båşigä yetgäç, ällänärsä esigä tuşgändek, cädäl yurib izigä qaytdı Sänäqul båbåning därvåzäsini qåqdi. Qiyä eşik därvåzädän qolidä pänşaxa uslägän båyağı yigit çıqıb keldi:

166 —E, keling, keling, —dedi u årtigä çekinib.

167 —Mengä qaräng,— Dädämätov åstånä xatläb içkäri otdi: —Endi bir kelişib ålsäk: mäyli, åtängizning väsiyäti oz yолига, lekin ikkinçi meni bunaqa deb şärmändä qılmäng. Ma’qulmi? Båbå rähmätlining şundä äzåb bergänläri häm yetär.

168 —Yoğ-e, nimä deyäpsiz, äkä, sizgä äzåb berib...

169 —Ägär bungäyäm könmäsängiz,— deyä Dädämätov båyä oyläb qoygän gäpigä köçdi —men çindän häm sizgä torä bolädigän bolsäm, mening ämrımnı

bäcärädigän bolsängiz, bundän buyân meni Begmät äkä deb çaqrışingizni buyurämän. Tuşundingiz-ä? —U tähdid bilän közlärini yigitgä tikdi.

170 —E, men bir närsä deyäpmänmi, äkä, ozim häm...

171 —Bopti, åmânlik!— Dädämätov yengil tårtib, yолигä rävânä boldi.

172 U keçqurun yänä şu köçädän uyigä qaytádi. Keçgäçä esä hâli änçä bâr.

KEÇMİŞ HİSÂBÎ

MÄ'SUMÄ ÄHMEDOVÄ

173 [319]Uydän äsäbiy çıqdi. Xåtinigä birân nimä deyişgä häddi bolmädi. Toğrisi, gäpni köpäytirmädi. Ustigä-ustäk, mäşinäning äkkümulyätori häm otirib qâlibdi.

174 Cähl bilän yergä tupurdi. Xåtinining betoxtâv väysäşini eşitmäy, deb yâmğırpoşining tügmäsini ustmä-ust qadägäniçä köçögä şâşildi.

175 Qaräsä, trolleybus kelâyâtibdi. Çapib çıqıb aldı. Äslidä, täksi toxtätsä häm bolärdi. Endi bu trolleybus degänläri şundayı täşbaqa yuriş qılıdiki, tuşib ålib, yayâv yûgürüb ketgiläring kelädi. Ertäläb bir käfyiyating buzilib, işing yurişmäsä, tämâm, åxırıgäçä yurişmäydi. Endi qaçan yetib bârädi-yu... Mäşinägä orgängän âdäm, cämäät ulâvidä yurişi qıyin ekän. Âdäm ozini xorlängändek his etädi. Xayâlidän şundayı oy keçär ekän, u bir kur trolleybus içigä názär sâlib çıqdi. Şundä tosätdän qulâğıgä täniş, cudäyäm täniş åvâz eşitildi. Eşitildi-yu, şuurını ağdär-tontär qılıb yubârdi.

176 —Mästurä åpä, işgä bârib turibsizmi?— yaşginä åvâz yanidägi hämrâhi bolgän äyâldän sorâqlärdi.

177 —Hä, äylänäy, bärnäy bolädimi. Uydäyäm ezilib ketärkän ådäm. Piçä betåblänib qåludim, otirålmädim, sıqılıb ketdim. Bår-e, deb işgä çıqıb åldim.

178 U beıxtiyår åvåz kelgän tåmångä ögrildi. Ögirildi-yu, yurägi årqasigä qalqıb ketgändäy boldi.

179 U qaçanlärdir bir kün kelib, uni uçrätişini, yuzmä-yuz kelişini his qılärdi. Lekin uni heç qaçan bundäy kelätädä, bundäy räftärdä körämän degän oy häyälining bir çekkäsidän otmägän edi.

180 Äyälning yuzläri åsayıştä körinärdi. Çämäsi, u heç nimägä dä'vågär emäs, umidvår häm emänsdi. Bir päylär şu äyål, hä, bir päylär şu yaşginä qız külgäniçä, bări otär-ketär, lekin xâtirä qälär, derdi.

181 [320]Qız başräti haq çıqdi.

182 Kişi bârib-bârib keläcäk årzusi bilän emäs, xâtirälär bilän yäsärkän.

183 Esidä, bări esidä. Oşändä, şundäy qosıq bolärdi:

184 “Eh, keçki poyezd, keçki poyezd,
Seviklimni ålib ketding-ä...”

185 Bu qosıqdä qayğudän körä betäşviş åhäng, şoxçäng åhäng mucässäm edi. Quyâşning songgi nurları älämni garq etäyåtgän pällä. Küy tinimsiz yängräydi, şox sädälär xânäni tutädi. Quyâşning songgi nurları åstidä, keçki poyezdnинг rel'slärni täraqlätib kelişidän temir yol çekkäsidägi zä'färän tus devânägüllär, yäşil mäysälär titräb ketädi. Äslidä heç qandäy poyezd rel'slärni gümburlätib otmäydi. Bu şunçäki qosıq qozğagän täässuråt, xâlås.

186 Teväräk fäyzli, yaz şâmi häm emäs.

187 Täşqaridä qår mäydäläb, ezilib yâgyäpti. Buni uzun simyâğâclärgä åsilgän çirâqlär nuridän pâyqaş mumkin.

188 Qız küygä mânänd irğışläydi, dimäğidä qosıqqa cor bolädi.

189 U tosätdän äyål otırgän suyänçiqqa yaqın bârgisi, äyälning kiftlärigä qol qoyib, ozigä qarätgisi, keçki poyezd...ni sorâqlägisi keldi. Xayâligä kelgän bu oydän ozi uyälib ketdi.

190 Yänä... yänä keng paxtäzår esidä qâlgän. “Keng paxtäzår. Hämä dälädä”. Bu siyqasi çıqqan ibârəni oşändän hâzirgi dâvur bämäylixâtir işlätit kelişädi. Qız oşändä uzâqlärdän ungä peşvâz yugürüb keldi. Hä hä, oşändä ulär... Yettinçi sinfdägilär paxtägä çıqışgän edi. Qız esä åltinçi sinfdä oqır, oşändä dädäsiningmi, kimningdir ornígä paxtägä çıqqan edi çâğı.

191 Hä, åriqqınä qız yelib keldi-yu, qolidägi tuşlikdä nân bilän yeymän, deb ålib kelgän bir bâş uzumni ungä täşläb ketdi. Xayålidä şu mänzärä mixlänib qâldi. Ålislärdän istıqbâligä yugürib keläyåtgän názikkinä qız. Qolidägi uzumni täşläb, årtigä qaytäyåtgän qız...

192 Keyin... bir säfärgi köz xayålidä qâlgän. Oşä xâtiräsidä qâlgän yägänä köz. Kolxoz bâğı, cărlär åräsidän mungli åqayåtgän sây. Şâx-butâqläridä tinimsiz “çirq-çirq” qıläyåtgän kuşlär. Ätrâf såkin, ådämzâdning tiq etgän tâvusi eşitilmäydi. Şu qız ikkäläsi ciydä teriğä, ciydä xazänäkkä çıqdilär. İkkälâvi ciydä izläşgä tutindilär. Ciydä degäni qani endi tâpilä qâlsä. Säbäbi —ciydä ällaqaçânlär qâqılıb ålib ketilgän. Faqat åyåq åstidä şitir-şitir etgän xazânlär årä[321]sidän ähyân-ähyân çirik ciydä hidi gürkiräydi. Bähårdä tolîb-tolîb, köpirib åqayåtgän sâydä endi tiniq suv cildiräydi. Ådämlär bâglärdän köcib bolgän, yâzdägi gävcum klublär yâlgız, sonik! Hâzir häm qulâqları åstidä oşä sükünätning âvâzi cäränglüydi. Ulär oşändä köz sükünätigä birgä qulâq tutdilär. Tugäb bârâyåtgän köz ulärgä yäl-yäl yângän bähårdän ä'lârâq boldi.

193 Axır, qaçân, qaçân bu künlärdän qayış boldi? Qaçân axır?

194 U xâm sut emgän bändä, bundän häm baxtiyârrâq, bundän häm tâtlirâq ånlär keläcäk, bundän häm gözäl künlär boläcäkligä qat’iy işângän edi.

195 Yänä ulär bir säfär tângni birgä qarşı åldilär. Tâng çâğı qalbidä keçgän hislärni, köngil hålätini birgä-birgä tâng kütgänler äytsin!

196 Qız uning pincigä suqılgänçä, şalati hislär qurşâvidä piçirlädi.

197 -Äyting, äyting, kişi heç ozi sevgän, işângän närsäsigä xiyânât qılmäydi-yä!

198 U hä, dedi, oşä pâytdä hä, der edi! Hâzir-çi? Qaçân oşä künlärgä xiyânât boldi? Endi årädän köp yillär otib ängläsä, qız oşändä ozi işângän, işânvägän, şubhä qılgän sävâllärgä undän càvâb izlägän ekän.

299 “Ee, keçki poyezd, keçki poyezd, seviklimni ålib ketding-ä!”

200 Plästinkä çärçämäy äylänädi, tinmäy äylänädi, rel'slärni täraqlätitib poyezd yelib otädi. Temir yol boyidägi köm-kök mäysälär, devânäggüllär otib ketäyåtgän poyezd zärbidän titrändädi.

201 Qız kürsigä çökkäniçä, româlcäsini oynayıdi. Bir yigitgä, bir yerge qarayıdi. Yigitning esä yurägi negädir xicil. Xâzir häm oşä pâytdä negä içi xicil bolgänligini, könglidän nimälär keçgänini änïq äytä ålädi: bu qız uning keläcägi emäs edi! Hâzir ozini-ozi tâptägisi, täpkilägisi kelädi. Xop, keläcäging kim boldi, nimä boldi, gâlvärs!

202 Qız oşändä, yåtåqxânä kürsisidä otirgäniçä, romålçäsini oynägäniçä mäs'um haqıqatni äytdi. Bolgäni boldi, dedi, endi nimä qılämiz, dedi. Oşändä u qulåqlärigä işânmödi. Xânäde uyåqdän-buyåqqa yurdi, başını çängällädi.

203 Qız ornidän turdi.

204 —Negä bunçälik eziläsziz, näri bårsä... kız ǵaribginä cilmäydi.

205 [322]—Näri bårsä, toy qılärmiz degin, ä, seni...— U şundä ådâbning bärçä çegäräläridän çıqdi. Qabih sozni åğzigä åldi. Oşändä, bir åz keyin häm oşä sozni äytgänigä puşaymân bolgän edi.

206 Qız beıxtiyår yigit qarşisigä bårdi. Tili kälimägä kelmädi, titrädi. Uning esä cähli boğzigä keldi, qarşisidä turgän qızni itärib yubårdi.

207 Qız yergä mükkäsidän tuşdı. Ästä turişgä intildi. U qızgä qarämädi, säpcib çıqıb ketdi. Eşik täraqläb yapıldı.

208 Endi bilsä, oşändä yaşlıkkä, oşä künlärgä xiyânät bolgän ekän... Ådämzât năşükür-dä, himmätni bilmäydi.

209 Yådidä, bu mäs'um fäläkätgä tunläri, künläri çårä izlägänläri... Håzirgä kelib ozini åqläsgä çårä izläyüpti.

210 Esidä, oşändäy künläri hämkürsi, “Çıqarkänsiz, bir kız sizni sorayıpti”, —deb qaldi. Şu päyt tavânigäçä qaltıråq turdi. İcidä qızni yändi, kâyidi. Täşqarigä çıqdi. Dilidä ming bir bähänäni rökäç qıldı. Devårgä suyänib turgän qızni körib, därsdän keyin gäpläşämiz, deyişgä åğız cuftlädi...

211 Qız uni kördi. Yigitgä pâşvâz yurdi.

212 Qızning hâlâtidän göyå heç nimä bolmädi, heç hådisä roy bermädi.

213 Oşändä u qızni tânimädi.

214 —...Hâzir, gäpirib boläy, keyin, ketäveräsziz. Faqat meni keçirsängiz bolgäni,— kız oşä bir vaqlär, ähil dämlärdägidäy andäk ǵamzä, andäk erkälik bilän sozlärdi: —Urişmäysiz-dä. Oşä kuni sizgä oşä gäpni... häzilläşib äytgän edim.

215 —Ä? Nimä?— Oz åvâzi ozigä begânä eşitildi.

216 —Ätyäpmän-kü, häzilläşdim, deb. Sizni nimä qılärkänsiz, deb äytgändim.— kız heç nimä bolmägändäy xurräm küldi.

217 Keyin, qızning oşä hâlâtini köp eslädi, köp eslädi, köp xayâlidä tiklädi, bolmädi. Oşändä kız çin küldimi, yâlgân küldimi, bilmädi.

218 Şundän keyin u qızni äslâ körmädi.

219 Oşändä kız qaysi gäpni gäpirib uni äldädi —buni häm bilmädi.

220 Bu ungä cumbåq boldi. Toğri, oşändä xavf, tofân otib ketdi, zildäy yük yelkäsidän ağdärildi.

221 Keyin, esidä, cumbåqni yeçmåq umididä qızni izläb oqış cåygä bårdi, tåpålmädi. Qışlåqdän izlädi, tåpmädi —qız izsiz yoqåldi.

222 [323]Qışlåqdägilär, qızni şu şähärgä oqışgä ketgäniçä qaytmädi, deyişdi. Şähärdän esä —tåpmädi. Keyinçälik, qışlåqdän, ånäsi beçärä qızni därdidä kuyib ketdi, Mästurä turmuş häm qılmäbdi, deb eşitdi.

223 Nimäiki eşitsä bäri müş-mış boldi. Mänä, hâzir årädän qançä yil otgäç, källäni bir cåygä qoyib oyläsä, könglining bir çekkäsidä qızning oşä gäpi, oşä våqeä çin bolgänligigä ämin boldi. Şundä ozini qoyışgä cåy tåpålmädi.

224 Mänä, äyål åsåyıştä ketyapti. Mä'yusginä, garibginä ketyapti, dunyådän şundäy otyapti.

225 “Därdingni åläy, seviklim...”

226 Köngli muztär boldi. Beıxtiyår åldingä intildi. Hâzir uni tutib qålålmäsä, sorämäsä-soråqlämäsä, åyågigä baş urmäsä, ǵaflätdä qälädi, u dunyåsiyu bu dunyåsi kuyädi...

227 U şåşqalåqlik bilän åldidägi ådämlärni itärib oşä suyänçiqqa yaqın bårdi. Çaqıramän, dedi. Náfasi boğzigä tıqılıb qaldo.

228 —Käp-kättä ådäm, negä turtasız?— yånidä turgän baqalåq xåtin ungä ǵazäb qıldı.

229 Şundä äyål ornidän qozgaldi.

230 —Bopti, Mästurä åpä, yaxşı båring.

231 —Bopti, cånim, xayr.

232 Trolleybus “ǵıyq” etib toxtádi. Äyål ornidän turdi, eşikkä bårdi. Bir muddät hämråhigä ögirildi.

233 U hâvlıqdi, cån-cähdi bilän äyål tåmåñ intildi. Şundä közläri toqnäş keldi. Äyål uni pavyqamädi. Bilmädi, tänimädi. Uning esä sozgä mäcåli bolmädi.

234 Otkinçi-ketkinçilär yoldä tuşib qaldo.

235 Äyål häm tuşdi-ketdi.

236 U şåşä-pişä åynä tåmångä otdi. Yuzlärini åynägä yåpiştirib qarädi.

237 Nähåtki, uni tänimäy ädäştırgän bolsä? Nähåtki? Axır yånidägi hämråhi häm, Mästurä åpä, dedi-kü!

238 Yoğ-e, änä, boy-bästi häm, yuriş häm oşä-oşä-kü. Änä, äyål ästää ketmåqdä. Külräng yåmğırpoş bäri epkindän silkinib-silkinib ketmåqdä.

239 Bâşını mağrur kötärgänçä, xâtircäm ketmåqdä.

240 Trolleybus ǵızilläb ketdi. Şu päyt näzäridä äyälning közläri trolleybusgä intıq, şâşilib tikilgändäy bolib ketdi!

241 Axıyri külräng yâmğırpoşni köz ilğamäy qâldı. Änçä årtdä qâlib ketdi.

BİR OLÄRMÄN ÇÄVÄNDÄZ

SÂBÎR UNÄR

242 [324] Ey corälär-ey, ey yårånlärim-ey, bir gäpning gäli keldi, gäpning gäli keldimä ozi, äytinlär. Birådärim haqidä äytib beräyin, biråvingiz biläsiz uni, biråvingiz bilmäysiz. Bilmägäningizgä qızıq, bilmäglärgä äytäyin —båş gürung bolmäsäm qaytäyin. Ozim årqasi yer iskämässä cäydäri täbilçi bolsäm —tänobçiyämässä täbilçi, xulläsi, yåzuvçiyämäsmändä —gäpgä çeçänmäsmän, yåzuvçiligim bolgändä-kü, ozim bilärdim-ä, hä mäyli. Xudåyimning bergänigä şukr.

243 Corämning åti Dävlätbåy, bädänidä yåråqli cåy yoq, yåråqlisi qåvurğasimi —doxtir naq uçavini sänab turib kesib täşlägän. Såg bolsä kesärmidi, köpkäridä sindirgän, keyin doxtir åptäşlägän. Gáp qåvurğadämi, men äytäyin siz işânävering, tağınäm ozingiz biläsizkü-yä, gävdäsimi kesib täşläsängizäm bu olärmän heç bälä körmägändäy yuräverädi, sizgä gäräntiyä beräyki, åyığını çädigä qoyib qırqıng, vây demässä. İndälläsi gáp, corämning gävdäsi tikkäyib qålgän, men qaridim, qaddim bükildi, uning egilmägänigä sábäb —ong egnidän suyägiyäm siniq, åptäşläşgänmi, ålışmägänmi, unisini bilmädim-u, ämmä tikkäyib qålgänining mänisi şul. Engässä tåmiri tårtışib åğriydi.

244 Maqtämäymän, maqtägülü yoğ-u, bäri bir qurmağurning yåşlididä devimi, bir bäläsi bâriydi, häyrân qålär edim uning pâlvânligigä: eşgirtib qoysäng tâgni kemirär edi, däryâni simirär edi, qiyämät edi; pâlvânligi bir säri, bärdâşigä bâlli der edim. Äyrimingiz biläsiz åfâtining çävändâzligini, enä suti åvzidän ketmägän åt çâpär edi; köpkärining enäsimi emdirär edi; sinığining bâri şu köpkärining käsri; tağı äytäyinmä, tänäsidä yåråğı bâr cåy käm, şuning üçun qıp-qızıl tentäk şekilli bu, deb oyläb, qålär edim bâ'zän. Bir gäl qahrä[325]tân qısdä Gäräşägä toygä ketyäpmiz, mening åstimdä çobir, uning åstidä boz, gäpdän gáp çıqıb uni maqtäb yubârâ qâlibmän, sâvuqqa olğudäy çidämlı deb, bu görsoxtä ozidän ketib postin bilän telpäknii yeçib tägigä, egärgä toşäb åldi deng. Häv, bir kâsrni qılärsän, olärsän mänâv äyâzdä deymän, qayâqdä qulâq sâlsä, qayıngä kämzuliniyäm yeçyapti. Şu gäpning näri-berisi, häy-häyläşimizgä qarämäy bir fâsildä çippä mäykäçäng boldi åldi. Egärdä torğaydäy otirib ketäyatir. Şeriklärimizäm dâd deb yâlinädi, menäm. Mäzaq üçun ähyân-ähyândä pişqırıb qoyädi. Sâvuqni-kü, gäpirmäyin —ådämning suyägidän otib ketädi. Men postin kiygänmän, şuning ustidän yeb bâräyâtir çimilläb. Qâşning ustigä qırâv qonädi, terläsä moyläbing muzläydi. Cân-

pānim çıqib, “bår-e”, dedim, mengä desä olmäsänmi, xåhläsäng lungingniyäm yeç dedim, beparvå häydäyverdim, änävi bizni käläkä qılıb musküllärini oynätib qoyädi här zämän. Såvqåtyäptimi, deb räzm sålämän, burni qızärgän, lekin, işånsängiz bädäni heçqursä tåvuqniki singäri bortmäydiyäm, yå pirim, deymän, tävbä qılämän. Ävväl açınışib turgän edik, toyxânägä yetävergäç, námusimiz keldi: bälå-dä endi, äyåz, borån urib tursä-yu, heç närsädän heç närsä yoq, däbdurustdän mäykäçäng kirib bårsäng. Yänä toygä! Uni-kü tentäk-pentäk deb oylär, yånidä bårgän bizni kim deb oylayıdi ådämlär. Åtining cilåvidän usläb, coräcän, ukäcän, äkäcän, deb yälinäverdik, ozingni oylämäsängäm bizgä içing açisin. Cånimizgä ärå kirdi, säl eridi çämäsi, mäyli, deb kiyimlärini birin-keyin kiyib åldi. Ägär aqling bolsä uni yånidä maqtämä, olding maqtäsäng. Köpkäriniyäm ozi gürsillätib çäpä qålädi, bår eşgirtmäng, eşgirtsängiz birân ä’zäsi mäcq bolib ketgäni bilänäm işi bolmäydi, işämäsängiz hâzir köring bårib: tizzäsining közi cåyidä turmäy qålgän —gåh pästgä, gåh yuqårigä silcib ketädi, sundä yurålmäy qålädi, våy-våyläydi, ozi uläy-buläy bilän irğab-irğab ornigä sålädi-dä, keyin qåqqayib sofiday ketib turgän küni. Oşä toy küni köpkäridä bu xuni-muni Kölibåy pálvångä iläşdi deng. Kölibåyning åti zor, åtidänäm ozi zor. Dävlätbåy nimä uning åldidä, säpcädäy åtib yubårädi keräk bolsä. Ulåqning bir putigä tärmäşib ketyapti, şuytib mäydånni naq tort märtä äylänib çıqdi-yåv: uyäm bu çäkämik ekän deb, qoyaqålmädi, buyäm kämküçmän demädi, cozilişib, ozläriniyäm qıynäb, åtläriniyäm qıynäb yurdi-dä qoydi; ådäm båri tång qåtgän, Kölibåygä küç bermägän bu olärmän kim boldi deb. Ming [326]qılsäyäm küçli-küçli-dä, zorgä peş bob bolädimä, Qolibåy ulåqni taqimigä oxşätib båsib, gävdäsini yånigä ålib bir siltägän edi. İkki åt naq qosmåq bolib qåldi. Egärqåş egärqåşgä tegib qarsillädi. Dävlätbåyımız egärdän uçib ketdi; endi çupçäk bolib yergä tuşädi-yåv, bir qıyämätni qlädi-yåv, deb tursäk, yoq, şu boz åtning naq yålidä qålib ketdi. Åyåq uzängidän çıqmägän ekän, gävdä yergä şälviräb ketgän, åyåq yåldä. Şu ähvåldäyäm bir mäydån äyländi-dä, åxiri qoyib yubårär desäk, båri bir qoymädi-e, åtning äyili uzilib egär-pegäri bilän uçib bårib Kölibåyning åtigä qapişib qåldi; ålåmân “qoy!” deb qıçqırädi, güvläydi, bu qoymäydi. Ädämlär Kölibåy endi bu şorlikni ulåq-pulåq bilän qosib çårtåqqa güpçäk qılıb täslär ekän-dä, deb turişgän edi. Çäkämik bolsä şilimdäy yåpişib çårtåqqa yetmäy ålib qåldi. Tort yå beş qulâçlär qålgän edi, uzåq emästi; ulåqni uzib tuşib, ozi yayåv sámångä sudräb ålib bårib täslädi. Räis häm bårdåsinggä bälli sening deb sâvrin —yuz ellik somni qoligä tutdi, qurğur yänä ocärlük qıldı, —märdligi bår-dä ozi, —yuz ellikni xalqning köz onggidä Kölibåyning qoligä tutqazdi. Rähmät äytdi. Qaytänggä Kölibåy pálvân izzä bolib qåldi.

245 Şuytib köp tåmåşälärni körsätib kelgänmiz Gäräşädä. Keyin kättä çävändåz bolib tänilib ketdi, ådämlär orgänib ketdi uni fe'ligä. Kiçkinä oğlı Säncär uning ozigä tårtgän. Xuddi quyib qoygändäy. Keçä mäçitning berisidägi bozläqdä ozidän bärzängiråq bir bålä bilän küräşyäpti. Häligi bålä buni dustämän ålib tuşdi, yelkäsini yergä tekizämän, deb xay urindi, terläb-pişib, kökärib ketdi, åxiri bolmädi. Säncär ustigä sälmağını sålib båsib turgän bålani bir tipirläb kötärib turib ketsä bolädimi! Äy, seningäm bädäningdä bårakän dedim.

246 Dävlätbåy bilän toqqız-oninçi sinflärni räysentrdä, Qoşräbåtdä bitirgänmiz. Qorğantepädän, naq ottiz çaqırımdän nånni belgä tügib qatnäymiz; nimä qılıyilik, bu yerdä ortä mäktäb yoq. Uning eşägi bår, cudä ildäm. Lekin kiçkinä, årqası çontåq, mingäşib yålçımäysän, ikki qadämdän keyin tuşib qåläsän. İkkåvımız älmäşib minib bårämiz.

247 Endi bårgän kezlärimiz. Ozimizni pänäråqqa ålib yurämiz. Båsingni säl ketärsäng, sentrliklär pâpuldırığinqni päsäytirib qoyışädi. Dokäyläri bår ozlärining, här qaysisining muşti mening båsimdäy kelädi kämidä, gıring desäng båsingni ålib täşlüydi. Bir kü[327]ni ulär bizni çaqırıb, toqqızinçi sinfdä oqıydigän mesniy bålani körsätib, “küräşäsän biråving şu bilän”, dedi. Men endi, äyyårråqmän, därråv Dävlätbåyni ropärä qıldim. Dävlätbåy ålişib, åxiri yıldi. Dokäylär keyin närigi toqqızinçi sinfning zorini çaqırıb, “şu bilän küräşäsänmi?” dedi Dävlätbåygä. Buyäm kirpik qåqmäy “hä” deb yubårdi. Unisiniyäm yıldi. Çärçäb qåldi. Häligi küräştiräyåtgän bålä aytdiki, şu mäktäbning işångän şepi men bolämän, åtim pälânçı, endi men bilän çıq, yıqsäng, ornimä sen şepsän, tän berämän, qolni täşlä, dedi. Dävlätbåygä qaräsäm, qoligä bir tupurib işqalädi-dä, “bopti, kel”, deb yubårdi. Men bårib häligi şepning åyåğıgä yıldim. “Cåñ corä, kåñ coräcåñ, şep ozingsän, ağär kürässäng buni oldırıb qoysän, ozi yetim bålä, sening şepligingni tän ålädi”, deb yälinäverdim. Şep Dävlätbåygä qaräb: “Şunaqami?” dedi. Dävlätbåy mengä termulib turib: “Hä”, dedi-dä yanigä tupurib yubårdi. “Tän berdingmi, küräşmäy-ä?” deb qaytä sorädi bålä. Men Dävlätbåygä cåvdirüb tikildim. “Tän berdim”, dedi u nайлåc. Dävlätbåyni şundä bir märtäginä sozidän qaytärlägmän, oşändäyäm qaytib keläyåtgänimizdä ådäm qatårigä qoşmäy borälätib sökkän. Ämmä men undän aqlırlåq edim, birdän-bir toğri yolni tänlägän edim. Äniq işänärdimki, ağär Dävlätbåy uniyäm yengsä, dokäylärning bizgä xusumäti åşib, åxiri bir kün urib oldırıb qoyärdi. Yengmäsäng olmäysän, işqılıb, musâfirçilikdä åmân-esân bitirib ketäyilik, deb täyinlädim.

248 Oqışdän qayıtyåtgändä ikki çaqırim yol yurmäy Dävlätbåygä eşägingni ber, birådär, olädigän boldim, deb yälinärdim, u råstákämigä işânärdi, tuşasålib “mä, min, mening åyågım umumän ågrimäydi”, derdi. Eşägi häligi äytgänimdäy cudä yorǵa, minsäng råhät qılär eding, heç tuşging kelmädsi. “Mänä şu qırdän åşäylik, keyin sen minäsän”, derdim men häm insåf bilän. U işânärdi. Kältäbaqay bolgäni üçun qırgä sekin kötärilärdi. Men ätäyläb eşäknı nıqtäbråq häydäb, undän ozib çıqardim-dä, åşuğdän otgäç, eniğä qaräb qosåyaq åttirib çaptirärdim. Xaläläb çaptiräverärdim. Dävlätbåy u qırdän köringändä men bu qırdän åşäyåtgän bolärdim. Coräm qåräsi köringändän muştini oqtälib sökinä ketärdi, yetib ålsäm burdä-burdängni çıqarämän, derdi. Men uning cähligäyäm işânmmäsdim, toxtämäy ketäverärdim. Keyin u yälinişgä tuşärdi: “Håy, Ämrillå, sekinråq häydä, yetib åläy, mingäşib ketämiz, toxtägin!” İşânärmidim [328]men bu gäpgä —eşäkkä xalä båsgänçä keyingi qırdän häm åşib ketärdim. Şu päyläri sezärdim: årqamdañ Dävlätbåy yugurib kelyapti, yetib ålsä äyämäy ursä keräk, lekin xayriyatki eşäk didni ålädi —cudä ildäm. Men qışlåqqa yetib kelgändä Dävlätbåyning qåräsi hali-veri körinmägän bolärdi. Uyning tuşı-toğräyigä kelgändä eşäkdän irğab tuşib, ipini yiğistirib boynigä båglärdim-dä, årqasigä xalä-çop bilän bir urib uyigä häydäb yubärärdim. Bilärdimki, eşäk älbättä, uyini tåpib äyvânigä kirib bârädi.

249 Ertäsi tång sähär tağın qışlåqning åyågidägi zärdåli åstdä Dävlätbåynı kütib turärdim. Mengä közi tuşishi bilänåq u uzåqdän dağdağa qılıb, sökinib kelär, urib oldırämän derdi nuqul. Men ozimni beçärälikkä sålärdim; cån Dävlätbåycån, ozing biläsän, sendän båşqa kimim bår, båşqa işânädigän ådämim yoq-kü, ozing bilib turib qıynäysän-ä. Mäyli, ol desäng oläyin, lekin boytib xaråm oldirmä”. Şorlikning därråv ävâmligi tutärdi. Tå mening åldimägä kelgünçä cählidän tuşib, rähmi kelib, båşqa qıyafägä kirib qålär edi, çinäkäm änänärdi edi mengä. Eşäkdän tuşib meni mindirärdi. Ådäm köp yayåv yursä baquvvät bolädi, deb qoyärdi. Bårib yetgünçä älmäşib minib ketärdik. Qayıtyåtgändä esä... Yänä xuddi keçägi hål täkrârlänärdi; ertäläb häm oşä ähvâl —här küngidäy olärmänlik qılıb “keçirgin” deb yälinib turib ålärdim. Dävlätbåy keçä qandäy keçirgän bolsä, bugün häm şundäy keçirib yubäräverär edi. Cudä häyrân qålär edim. Bä’zän ozimni häm kâyib qoyär edim. Näçârâ, işânuvçän, ävâm bolsä ozidän körsin deb qol siltäb ketäverärdim. Şundäy qılıb naq ikki yilni ötkäzdik. İkki yıl här kuniurişib, här kuni yäräşdik. Keyin men oqışgä kirdim, hisâbçı boldim; hâzir körib turgâningizdäy tâbelçimän. Dävlätbåy esä oşä kezläriyåq oqışgä pärvâ qilmädi, ozini köpkärigä urdi. Därâmädiniyäm köpkäridän årttirdi, käsâfâtniyäm; lekin åç yäşämädsi

—här mähäl dästurxåni åbåd boldi. Bir qisim oğıllariniyäm uyläntirdi. Endi ikkåvimidäm ellik uçgä kiribmiz. Keçä kiçik oğlining ålışäyåtgänigä qaräb, bundän qırq yil burungi Dävlätbåyni körgändäy boldim, keyin qurmağurning ozi esimgä tuşdi; tip-tikkä bolib qålgän qämäti, yurib ketäyåtgändä birdän tizzäsining kåsäsi tåyib ketib åyåğı qåtib qålişı, beçärä våvvåyläb otiräsälib, işqaläb-işqaläb bir ämälläb közni ornigä sâlışıyu song heç bälå körmägändäy ketäverisi köz åldimgä keldi. Negä zäril ekän, deymän-u, tağın oy[329]läb qålämän. Negä bunaqa ådäm, ä?! Tävbä, negä bunaqa ozi?!

250 Bir närsägä bugün häm imånim kåmil: ägär Dävlätbåyni hâzir bârib häm eşgirtsäm bilgän ämälini qılädi. Esli-hüşli bolgäni bilän güpurtirsäm ägär, nimänidir qayirib, nimänidir sindirib, işqılıb ozining xumårini yazädi. Hä, hâzir häm küci köp uning.

251 Men esä... Men butunläy båşqa ådäm, undäy pählavân bolålmäymän, ozimni qattıq äväyläymän.

252 Dävlätbåyning esä qarib-qartayışını heç täsävvur qılålmäymän. Näfâsimni yel uçırsin-u, küci tâşib, quturibmi, ya bir cåydän tuşib ketibmi... Cân tâpşırsä keräk deb oyläymän.

253 Keçiringlär, corälär, corälärmäs, yårånlär, gäpimning åxiri mungliråq bolib ketdi. Keçä corämning kiçkinäsi Säncärçäni körib bir oyçän tårtgän edim-dä, Dävlätbåyning bir-ikkit  qızıq hängämäläri esimgä tuşib ketdi, xâlås. Här xîl ådäm bâr ekän-dä yer yuzidä; yaşayverärkän, hämmäsi meniki toğri deb. Häy, mäyli, birådärlärim, hämmämiz otib ketämiz dunyådän!...

TUTİLGÄN ÄY

SÄLÅMÄT MUHÄMMÄD VÄFÅ

254 [330]“Ålmäy qadr cån bolsin,
bermäy åtäsi
ostirmäy ånäsi olsin!...”

Çolpân. “Äydin keçälärdä”.

255 Naqşinkår ustunlärning tillåviy tavlänişidän köz qamäşädi. Turli xıl yältiråq tåşlär bilän bezälgän mehråb şäklidägi peçlär, xayåliy täsävvurlär cå bolgän gülçin devårlär, aqlni oğırläydurğan qân rängli gilämlär, mitti şämdånlärdän ibårät mäsrur qandillär åsilgän sehrli bir ävvan, sehri bilän devårgä suyängäniçä qåtib otirgän bir gözälning xayålını buzişgä åciz. Enäsi köp umidlär bilän Åybibi deb nám qoygän bu qızning yiğidän qızärgän közidä, şamdän köpcigän yuzidä låqayd, beparvå bir tuyğu qåtib qålgän, xınadår bärmaqlärning názik titräsidän, qårä saçläri, kipriklärining åğır-ağır silkinişidän sâvuq bir fâceäning sâbâlari esärdi.

256 Åybibi çärxi käcräftårning şäfqatsiz donişidän, keçägi sâbâhli künning fâceäviy zulmätgä äylänuvidän käraxt vä cånsizdäy otirärdi. Ul baxtli sâbâhli kündä dunyâdä Åzâdbek degän, Turkiyädä sâbâq ålib qaytgän zäkiy bir yigitning bârligini bilgändi. Äzbârâyi sevingänidän, suyungänidän unin bâşigä kiyib ålgän kiyimni körsâtib xandân-xandân külgändi. Ul baxtli kün Åybibi:

257 —Bâşingizdägi nädur, Åzâdbek åga,— dedi.

258 Åzâdbek onğaysizlänib baş kiyimini qoligä ålib, ozi häm göyå bu närsäni birinci bâr köräyatgändäy häyrân-häyrân tikildi.

259 —Bu fâsdur, Turkiyädägi Turkklärning milliy kiyimi.

260 Şundä qız yänädä qattıqråq külib dedi:

261 —Sizä ozimizning xâräzmîy pâpaxlär vä şerâziy çögirmälär häm dim yäräşädi.

262 —Bilämän.

263 —Bilsängiz kiying-dä.

264 [331]—Endi kiyämiz-dä.

265 Bir muddät yigit vä qız bir-birigä sozsiz tikilib, nigâhlär ilä ähdu-päymân qıldilar.

266 —Ådingizni kim qoyğân-ä?

267 —Enäm.

268 —Åybibi —Bibilärning åyi!

269 Åybibi oyidä gävdälängän Åzådbekning äziz boylärini qomsäb-qomsäb, ätråfidä şox-şådân yurgän başqa qızläring säsärlərini eşitmäy, mähkümä yuzlärini körmäy, endi köz åçgän bolåqdäy közidän mildir-mildir yâş åqdi.

270 Ey, Ållå nähåt endi yâziğligi şu bolsä? Nähåt säråy mähkümälärining qısmäti, şu nähs båsgän bålårlär¹ åräsindä keçayıtgän umri bir xıl, här tun bårädigän yollärining åxiri xånning, häråm vä faxş girdåbidä ğarq bolgän toşägidä tügäsä?

271 Yå Ållå, keçäginä ul baxtli kün Bibilärning åyi Åzådbek bilän särrin-särrin yellärgä, bedänä vä bulbullärning säyråqı-säyråqı säsärligä, bedä vä dälä otlärining gözäl-gözäl islärigä tolğän keng dälädä uçräşgän edi. Särätân qızning yurägidä yânb yâtärdi. Kökdä quyâş şu qadär kättä edi-ki, Åybibining yurägidä Åzåddän başqa, butun yer yuzidä esä quyâşdän başqa nur saçguvçi, küydurguvçi yoq edi. Zor küräşdän song hicrân cängidä ğâlib çıqqan muhäbbät qoşnläri, räşk vä äyriliq otläridän gülxan yâqmâqlikları lâzim edi. Nihâyät suyimli-suyimli, äziz-äziz diydârlâşdilär. Bibilärning åyini såğınç vä intizârlik unlärigä tolä tâvuşi qaltirâb çıqdi.

272 —Ässälâm,— dedi bir baxtli lähzädä.

273 —Väleyküm ässälâm,— dedi qız yurägining mängü küydurguvçi quyâşı.

274 Song yänä âdätiy sozsizlik dävrägä qalqıb, yuz yillärdän beri bir-birini izläb yurgän, intizâr-intizâr nigâhlär uçräşdi.

275 —Turkiyädä çıqqan “Qur’âni Kärim”ni keltirdim.

276 —Niçik, yaxşı,— qız “Qur’âni Kärim”ni peşânäsigä surib tävâf qılıb näri surdi.

277 —Körmäysizmi?! Åzådbek häyrät vä mehrgä tolä qâräçuqlärini qızning åy yuzigä tikdi.

278 —Axır.— negädir qız gäpirâlmäy közini yergä tikdi.

279 [332]Yigit uning, tähärätni yängilämâq keräk, degän ändişäli iddâäsini tuşunib, qiyıqçagä tügilgän bir tähläm suvrätni qızgä yaqınraq surib:

280 —Undä buni köring,— dedi.

281 Qızning taxyâsi åstidän qâçısgä çâglängän saçläri bedä vä äciriqlär ustidä yaqındä post täşlägän ilândäy yältirâb yâtärdi. Şâyi köylägining keng etägi tizzäläri

¹ Ustun.

ustidän åsilgän, åyåqlärining åstidä, bähåriy çeçäklär vä kämäläk rängläri mucässäm gülçämbärdäy yåyilib yåtärdi.

282 —Bu män, bu coräm Sultânbeý,— dedi Åzâdbek Bibilär åyining yelkäsi åşä suvrätlärgä tikilib.

283 Qızning boyinläridän, saçläridän bähåriy dälä çeçäklärining boyläri änqırди. Yigitning başı äylänib, közläri suzilib, qızgä bir soz dedi:

284 —Men Ämrıqa, Färäng, Ålmân yurtindä boldim, lekin heç yerdä yurtimizdäy bexıştiy çay, inåşundäy näftunkår cirây körmädim,— dedi zor häyäcân bilän.

285 Yigitning däbdurustdän bundäy deyişi Åybibigä åğır batdı, xayâli yâmân närsälärgä ketdi.

286 —Näçun bundin yâmân gäplärni qız bâlägä åytä siz?! Hâzir turämän-u, getämän.

287 —Tâvbä qıldım, dilim käsilsin.

288 Qızning cählidän külgüsini zorğa bâsgän Åzâdbek, bugün ätäyläb kiyib kelgän Şerâziy pâpaxını toğirläb qoydi. Şu ån qoli müattär boylär tärâtib yer uzrä yåyilib yåtgän saçlärgä tegib otdi. Bir lâhzädä keläcäkdän yaxşı künlär tilägän ikki köngil, ikki häväsmänd åşiq bir-birigä sozsiz tikilib qâldı, göyâ ikki yuräknинг qâni, hârâräti, ruhi quyulib kelib bir-biri ilä qâvuşışgä intilärdi. Åybibi bugün ozgäçä yäsänib —åq yäktäk ustidän beqasäm qalämi çäkmân kiygän yigitgä bir çimrilib qarâb, nâzik bir iştibâh ilä saç orimlärini ârqasigä otkäzib yubârdi. Åzâdbek tumänler içrä ädäşgän säyyâhdäy mungli vä näcâtli, äziz bir cuft qârâ közgä tikilib, neçundir yurâk-yurägidän bir ârâmsız hicrân his qıldı. Cirâyli yuzigä täbässum bähâr cilgaläridäy tez yâyildi, ixçäm sâqâlini silâb, bârlıqning künduz dunyâsidä ädäşib pârläyåtgän munävvär yâgdudä åy tâmân egildi.

289 —Sultânbeý corämiz bähârdä kelmâq vä'dä qılğân. Gâlsin, sizdi görîb bi-ir küysin.

290 Bibilärning åyi qızärib, åy yuzini yâşirmâq niyâtidä yänä quyırâq engäşdi.

291 [333]—Bulär Hâfiz Rumiy, Zämaxşäriy vä Näcmiddin Kübrâ qulliyâtları. Tumändägi¹ mänim suvrätlärim.

292 —İdârâviy märşrutä degäni nädur?

¹ -päst, quyi

293 Åzådbek bu gäpni eşitib, belbâğı ustigä qâvuştırib otırgän qolını yâyib, häyrân-häyrân tikildi. Yuz ifâdäsi tez ozgärib solğın tus åldi.

294 —Bu gäp kitâbdä äytılğânmı?— deyä qızning qolidägi kitâbgä engäsib qarädi.

295 —Behâs yâdimä tuşdi. Sâlicân âğam coräläri bilän şu xususdä köp solläsädi.

296 —Bu sozni äytmâqdän saqlänmâq lâzim, äks hâldä âğangizning häyâti xavf âstidä qâlädi. Sävdâgär, mullæşân, mädräsä tâliblări vä yâş xîvâliklär —idâräviy märşrutä, yâ'ni tä'sis kengäşi härükätining äsâsini tä'min qılädur. Bu härükätgä vaqtidä Pâlvânhâci Yusuf oğlı räislik qılğân. Xân esä härükätning duşmäni, yân berişni istämäydi çâğıimdä, şusiz häm köp zähmât vä cäbr çekkän millät vä yurtning taqdirini, keläcägini saqlâb qâlmâq lâzim. Yaxşisi mundin song sollämäng bu xususdä, —Åzådbek dıqqat bilän tikilib otırgän qızgä qarâb ålib. —Ägär... şâhâdât vä väkâlat idâräviy-märşrutä ä'zâlärigä berilsä —Urusiyä tâmânidän yaqınlâşayâtgän xavf mä'lum bir vaqtgä keçikkän bolärdi. İllâ ulär ägär, bizgä qosilsängizlär qutilâsizlär, kürâssängizlär yıqlâsizlär¹, demäydi. Ulärning äzâliy niyâti —millät vä din —İslâmni âyâq åsti qilmâydigän cumhuriyât bärpâ qılış. Qoying-ey, siyâsât bilän erkäklär bänd bolsin.

297 Åybibi sâhâr çâğı gülbärgidän zämîngä tuşgân şudring cärängidäy nâzlinâzli küldi. Qızärib läb ustidägi tüklări bilinär-bilinmäş terlägändäy boldi. Ozini onglâb ålib, yigitgä yurâk-yurägidän otädigän qılıb, qıyâ bâqdi-dä, bir soz dedi:

298 —Ulärning dilini² orgâniş ånsân bolmâğândır?

299 —Kimlärni?

300 —Turklärni!

301 —Åybobicân —oqığân qız, nähât ulär bilän bir tildä sollâşimizni bilmâsängiz.

302 —İbiyy, xudâ ursin, ägär, xavârim yoqakän.

303 —Ånt içmäng-ey, yâmân bolädi.

304 Äytgânidäy yâmân boldi, yâmân boldi, räng-royi sâmân [334]boldi, sâmân boldi, bâğdä bulbul orninä bâyoğlu küldi, u çekkän åhlär åsmânä uçdi, yerlärä kirdi. Muzlägän köksidä årzulär oldi, åru dâraxtining yâşil yâprâğı —xânnıng tâş sârâyidä soldi.

¹ “Temûr tuzükläri”.

² Tilini.

305 Åybibi hänuz közlärini yarım åçgänçä, keçägi kuni gärq bolgän, häsrät vä äläm dengizining opqanoläridä, girdabläridä säräsär kezib yurärdi. Häsrät dengizining ädäşgän tåmciläri, bårlıq dunyåning keçäsidä ädäşmäy pårlyatgän åy yuzini yuvib tuşärdi. Kimningdir qattiq turtuvidän seskängän Åybibi ozigä kelib, åldidägi bir tåbåq seryåg şävläni, song engäşib turgän qåräçä yåqımliginä qızni kördi.

306 —Munçä yiğlämäsäng, bäri befäydä...

307 —...

308 —Bäribir xånniki bolişing gäräk.

309 Şävlä såvib, yağläri qåtdi, u yänä häsrät dengizigä çökib ketdi. Song uni qadim şärq båzärläridän såtib ålgän tilsiz bir quldäy, itåätkårligidän şad bolib çomiltirişdi, yäsäntirişdi. Turfä xil zärrin libåslärgä burkängän, ozining älämidän åzråq qımmätbähå tåşlär vä zebu-ziynätlärni åsib közgü åldidä turgän qızgä här kim bir soz dedi:

310 —Mängläyi qårä-yä, xân seni yeb qoyädi.

311 —Xıylä işlät, xıylä!

312 —Måzåli sollä tez yuvärädi.

313 —Åğırı şügün.

314 Åybibini xilmä-xıl rängdär gilämlär åsıgliğ, baxmäl körpäçälär sâlığlığ, cudä kättä shinäm xânägä kirgizgän xåtinlär künduzgi ärvåhdäy bir zumdä ǵayıb bolişdi. Xânä toridä kättä yäsätigliğ kärt, uning qarşisidä ulkän tåş közgü cåyläsgän. Butun devårni qaplägän eråniy giläm åstigä çoğrä yångän körpäçälärdän cåy qilingän, nåzne'mät tolä xåntaxtä qoyilgän edi. Deräza räfigä qoyilgän qos şäm xânä içigä äcib åsayıştälik vä hälåvät bağışlär, dunyådä heç qandäy xavf vä täcåvuz yoqligidän dälålät bergändäy miltilläb yânärdi. Miyäsigä, qåçib ketsämçi, degän oy kelib, deräza åldigä çapib bårdi. Deräzädän säl näridä qårın qoygän ikkitä särbåz äylänib yurärdi. Åybibi námus vä hicålätä qoli bilän yuzini berkitdi. Käftläri näm boldi. Şu lähzä täşqari eşikni åçilib yåpilgäni, gilämlärgä båsilgän qadäm tåvuşläri eşitildi: Åybibi tislänib bårib giläm qåqılgän devårgä urildi, közini yumib åldi. Deräza årtidägi ällaqandäy dunyådän suv[335]ning şildiräsi, xaräm qızlärining behäyålik bilän håhåláb külgäni eläs-eläs eşitildi. Şu lähzä keluvçi belidän qattiq quçdi, qız xuşidän ketib yiqılmäslik üçün devårni uşlädi. Yuzigä issıq näfäs urilib, dimåğıdä yåqımlı islär qåldi.

315 —Gözingni åç, qorqmä!

316 Åybibi közini åçib, ozi täsävvur qlıgän säksân yäsär bådcähl çål ornidä, bäländ boyli, kelişgän åzğın ådämni körib, häyrân-häyrân tikildi. Qarşisidä külib turgän

ådäm, elätdåşläri äytgän mingläb ådämlär yâstiğini quritgän qånhor İsfändiyårgä sirä oxşämäsdi. Xalq qosıq häm toqigändi:

317 İsfändiyårxân xân boldi,

Yegän-içgänimiz qårä-qân boldi.

318 Ämirânä härkätgä çârlâvçi buyruqdän çoçib ozigä keldi.

319 —Bärigäl!

320 İlân åldidä cädulänib, dunyâning neligin unutgän bir cånzâddäy sudrälib xânning åldigä bârdi. Xân ungä bâşdänâyåq tikilgäç, köngli câygä tuşdi şekilli, yâyrâb, “otir” deb imâ qıldı. Limmâ-lim şärâb tolä xıtayı piyâlani uzättdi. Âybibi bâş çäyqadi.

321 —İç. Qorqmiydığân boläsän.

322 Xân ällänärsälärni oyläb, nä’şäli-nä’şäli külib, bir qozgâlib qoydi.

323 —Kim äytädi seni bekni qizi deb, bir kâsä¹ şärâbni içä bilmäsäng.

324 Âybibining åy yuzi içidä qozgâlayåtgän vulqânlär tä’siridän qızärgän, olcäsinı påylägän burgüt käbi qâtib otirärdi. Xân şâd vä mä’sud yânbâşläb, körsätkiç bârmâğıdägi kättä üzügi bilän şärâb piyâlani bir küygä mânänd urib, “häy-y... häy-y...” åvâz çıqarärdi. Xânägä şu yer cihâzläridäy åğır vä mustähkäm süküt çökkän, gilämlär, yältiråq därpärdälär, yâstıq cildläri, xânning bâşdän-åyåq zärgä bâtgän libâsi —ozidän mudrâq vä erinçåq nur târätgän küyi intizâr bir åsudâlik bilän mudrâb yâtärdi. Xânning käyfi, xumâri qızitilgän tândirdäy tâbigä kelgäç, şirin bir xâmuzä târtib, sâllânä-sâllânä yurib timmäy bağrigä çârlâyåtgän kärtgä bârib åğır çökdi.

325 —Qani, kel-çi!

326 [336]Cädulängän cândâz, Bibilärning åyi, közidä ångsiz vä şuursiz nurni älängälätib, uning közläridän äyirmäy, yâşligi, nâmus-hâyâsi, ul yigitgä ilingän ârzumänd kuni bârbâd bolädigän kärtgä yaqınlaşdı. Şundä u İsfändiyârning mingläb ådämlärning hâyatini, qismâtini, “câllâd” degän sozni äytişi bilän yer bilän yâksân qalin läbini, şâhvâniy xîrs vä tâm’ä ornâşgän qârâcuqlarını, bir zämânlär uni häm dunyâning şorigä bir ânä tuqqanligidän dälâlât berâyåtgän terlägän mängläyini cudâ yaqındän kördi. “Yât” degän buyruq yängräşî bilän, qânidä ming yillik qasâs vä oçi kürtäklängän burgüt käbi  anımîning közigä çäng sâldi. Erkä xansirâqlär, nâzli külişlär vä mähkümäning bâkirâlik nişânâsini kütgän körpä-töşäklär, därpärdälär, gilämlär,  alâti nâyåb hâdisädän silkinib-silkinib ketdi. Xânning här kün on bârâ, bâlkî yuz bârâ

¹ piyâlă

“cällåd” çäpägigä åçilädigän qollärini qân äräläşgän köz yâşläri yuvib tuşdi, yuvib tuşärdi.

327 —Märäm!!!

328 Eşik åçilib, suyäkdän quruq qâlgän sädåqatli läyçälär kirib, tâş mä’budädäy qâtib turgän Åybibigä täşländi.

329 —Oldir ğarni, qaynâğân suv qoyib oldır!

330 Uni bir qâp göstdäy ğarib-u nâtävân etib, sudräb tâş hâvligä çıqışayıtgänidä, oyigä bedäzârgä qonib ârâm ålgän bir kün —ul baxtli kün keldi. Endi ul yerlärdä yurmäsligini bilib, Åzâd degän yigitni qaytä körmäsligini sezib bozlâb yubârdi. Uç-torttä xâtin åç kälxatdüy yâpirilib, qarğab, târtqılâb kiyimlärini yeçdilär. Qopâl yâpälâq tâşlär ustidä åzâd turgän qızning nâzik vucudi, gülbürgidäy musäffâ bädänini körmâqdän istihâlâ qılgändäy åy yuzini berkitdi.

331 Tâş hâvli ådätdägidäy, ertäning åzâd oyları bilän yâşagän bir mähkümäning qorqınçlı, tâlväsâli unlärini yutib yubârdi.

HÄVLİDÄGİ DÄRAXT

ŞÂDİQUL HÄMRÂYEV

332 [337] Håvlimizdän åqıb otädigän äriq läbidägi bu däraxt qışlägimizdä yägânä hisâblänärdi: Däraxtning boyi uyimiz tämi bilän teng edi. U enigä unçä tärväqayläb ketmägän, xuddi butälgändäy qaddi tik, tänäsi vä şäxläri esä rähmätlî bâbämning hässäsidäy sipsilliq edi. Däraxtning kişini häyrätgä sâlädigän bir cihäti bâr edi. U yildä ikki märtä: bâhâr bilän kûz bâşläridä güllär, birâq mevä tutmäs edi.

333 Bâhârdä däraxtning bikäräng ğuc-ğuc günçäläri håvlimizgä ozgäçä fâyz baxş etär, uning şâxidän quşlär ärimäs edi.

334 Kûzning bâşläridä gülläsi çindän häm häyrâtâmuz edi, âdämlär bundäy pâytdä uning ätrâfidä oräläşib “nähâtki, däraxt häm küzdä gülläsä”, deyä közlärigä işânmöy, qolläri bilän näfis günçälärni uşläb-uşläb körisär edi.

335 Yänä şunisi qızıqki, heç kim, hättâ åtäm häm uning qanaqa däraxt ekänini bilmäs edi. Biz bâlälär uning ensiz kiçik bärglärigä, tekis şäxlärigä qarâb gilâsgä oxşätärdik vä ozimizçä uni gilâs deb ätärdik. Äslidä gilâs emäsligini bilärdik... Däraxt åtämägä bâbâ merâs yâdgârlik hisâblänär, şu sâbâbli uni nihâyätdä äväylärdi. Vä bizdän häm şuni qattiq tâlât qılärdi.

336 Yâzning ortäläri edi. Ânäm singlim vä äkämni ergästirib qoşni qışläqdä yâşâvçi bâbämnikigä mehmângä ketişdi. Uydä åtäm bilän men yâlğız qâldik. Supädä yânbâşläb yâtgän åtäm bâtayâtgän quyâşning älvan şäfaqläridä tavlanib turgän däraxtimizgä xayâlgä çomgänçä tikilib turärdi. Şundä men:

337 —Åtä, negä däraxtimiz heç mevä tügmäydi?— deb sorädim. Sävâlimdän åtäm äcâbländilär, şekilli, änçä vaqt xuddi nimädir qidirgändäy yuzimgä tikilib qâl[338]dilär, song, “Mevämi? Tügädi, oğlim. Mänä men, sen, åpâng, singling vä äkäng şu däraxtning mevälärimiz...”

338 Täbiyki, men åtämning gäplärini unçâlik tuşunmädim, buni ozi häm sezdi şekilli, qoli bilän bâsimni silâb, “Bu gäplärning mä’nasini kättä bolgâningdä tuşunib ålärsän”, dedi vä bâşqa bu haqdâ åğız åcmädi.

339 Åtäm näfaqat yâlğız bu däraxtni, umumän yâşillikni sevär edi.

340 Eşäk äraväday imillâb ketâyâtgän eski poyezdning åld vägonläridän biri căzâ mudâtini otâb qaytâyâtgän mähbuslär bilän tolâ edi. Vägondä şundäy bir ğayritâbiyy cimlik çökkän ediki, ulär bir-bir bilän pâst âvâzdä şivirläşib gäpläşisär,

köpläri esä deräzädän täşqarigä qarägänçä cuqur xayålgä çomib bârişär edi. Vägonning åldingi tâmânidä såç-sâqâli osib ketgän, gävdäli bir mähbus ong tirsägini deräzä raxigä qoyib, täşqaridän köz uzmäy bârärdi. Poyezdning imilläb yurişi cân-cânidän otib ketgän, “Tezräq mänzilgä yetä qâlsäydi...” degän oy içini tirnäydi. U tâlîqdi çâğı, deräzädän surilib taxtä orindıqqa otirdi-dä, nânuştä qılä başlädi.

341 Tämäddi qılıb ålgäç, u yänä vägon deräzäsi qarşisigä keldi, âynädän başını yelkäsigäçä çıqarib, åldingä qarädi, çämäsi, beş yuz metrlär näridä şundâq temir yol läbidä nimädir qârâyib köringânday boldi. Nihâyät, oşä närsä äninq-tininq körindi: u yaqındä qıygâs bärg yâzgän däraxt ekän. Hâligi kişi ozini bâsâlmäy, başını şâşä-pişä içkärigä åldidä, közlärini çaqnâtib vägondägilärgä häyqırıdı: “Âğaynilär, yâsillik! Åldindä qıygâs bärg yâzgän däraxt”, deyä u ozini eşikkä urdi.

342 Bir zumdä vägon tos-topålân bolib ketdi, häyqırıqdän cانلängän kişilär bir-birlärini itärib-turtib, şâvqın kötürgänçä eşik tâmângä åtilişdi... Poyezd yol boyidägi däraxt qarşisidän otışigä on-yigirmä metrlär qâlgändä bâyä däraxtni birinci bolib körgän kişi ozini poyezddän yergä tâşlädi, uning årtidän qâlgänlär... Ulär Hizrgä yoliqqandäy, däraxt şâxlârigä âsilişär, uzâq qamâq yilläridä dilläridä tügib yurgän eng ezgü sozlärini äytişib, däraxt bäglärini közlârigä tävâf äyläsär, yuzlärini közläridän tinimsiz åqayåtgän şükrânâlik yâşigä yuvişär edi...

343 Ânämning äytişicä, oşä vägon deräzäsidän turib [339]däraxtni birinci bolib körgän kişi —mening åtäm ekän. U yigitlik pâytidä tuhmätdän ålti yilgä qamâlgän ekän...

344 Bizning ävlâddän-ävlâdgä otib keläyåtgän yâgânä yâdgârlık, åtämning äytişicä, hâvlimizdägi mänä şu yildä ikki märtä gülläydigän däraxt ekän. Bâbâmning bâbâsimi, bâlkim uning hâm bâbâsimi, xulläs, künlárdän bir kün şâm mähäli qolidägi hässäsini ärinq läbigä suqıb, ozi tâhârât ålgäni otiribdi. Bâbâm tâhârâtñi ålib, hässägä qol üzätmâqçi ekän, şu pâyt mo’cizä yuz bergänini körib, häyrätdän yâqa uslab qâlibdi: ärinq läbigä suqılgän hässä niş åtib kökäräyåtgän emiş... şu zâhâtiyâq bâbâm: “Ey, cânivâr, sening tâningdä nämlik bâr ekän-u, men şunçä vaqt günâhgä bâtib seni sudrâb yuribmän... Mäyli, unib-osgin”, deyä hässäsini şu yerdä qâldiribdi. Şu-su tâ dunyâdän köz yumgünçä hässägä ehtiyâc sezmäbdi. Olim toşägidä yâtgändä esä oğillârigä: “mening hässämdäm kökärgän änä u däraxt köp xâsiyatlı. Uni sizlärgä qâldirämän, köz qârâcûglâringdây äsrânglär... Qulâqlâringdâ bolsin: kimki bu däraxtni xâr qilsä, ozi hâm dunyâdän xâr-zâr bolib otädi”, deb väsiyât qılıb, åq fâtihâ bergän ekän.

345 Däraxtimizning otmişi haqidägi bu gäplär biz bålälärgä, xuddi ertäkkä oxşab tuyulär, ungä işəniş-işənmäsligimizni bilmäsdik.

346 Bir kuni åtämägä: “Negä däraxtimiz båşqa däraxtlärgä oxşab tåmiridän köpäymäydi? Ägar köpäygändä köçätlärini kåvläb ålib, håvlimizning båşqa yerlärígä häm otqazär edik”, dedim.

347 —Köpäymägänigä sábäb,— dedi åtäm, —bu däraxtning tåmiri båşqa däraxtlär singäri yânbaşgä emäs, yer qa’rigä tik osädi... Buning yänä bir äcâyib xussiyäti —båşqa däraxt ildizléri bilän çätişmäydi hämdä ozigä keräkli åzuqani ozi tåpib, yer ustidägi tänäsinı tåzä vä mustähkäm saqläydi...

348 Åtäm däraxtgä båltä yå qayçi urişgä sirä-sirä ruxsät bermäs, buni u åğır günâh, şäfqatsızlık, deb bilär edi. Bizdän säl uzâqråqdä yäşäydigän, dâimâ såybânli kepkä kiyib yurädigän Muhâcir laqabli kişi bilän åtäm ortäsidä nifâq änä şu däraxt tufayli kelib çıqdi. Muhâcir qışläğimizgä çetdän kelib qâlgän, uning näsl-näsäbini, kimligini, yurtini qışläqdä biråv bilmäs, bu haqdä ozi häm gäpirmäs edi. Muhâcir degän nâmni ungä qışläqdägilär qoygändi. Bälki bir päylär bu nâm ungä åğır båtgändir, lekin keyin u bungä şu [340]qadär orgänib ketgändiki, xudi åtä-ânäsi qoyib ketgän ismdäy ärdâqli bolib qâlgändi.

349 Şu Muhâcir bir kuni håvlimizgä qayçi kötürib kirib keldi-dä, åtämdän: “Änä şu däraxtingizdän pävvändlik bersängiz?” deb sorädi.

350 —Pävvänd sålgäningiz bilän, bâribir, uni kökärtirâlmäysiz,— dedi åtäm uni xuşlämäy.

351 —Siz pävvändlik berävering u yağı ozimning işim,— dedi Muhâcir bilağanlık bilän.

352 —Pävvänd qılısdän maqsäd nimä? Axır bu däraxt mevä bermäsä...— dedi åtäm däraxtgä tiğ urdirgisi kelmäy.

353 —Şunçäki bir häväs-dä... Nimä, bizning håvlidä häm bittä şunaqa däraxt ossä yâmân-mi?— dedi Muhâcir.

354 —Bu sizgä,— dedi åtäm cähl bilän, —häväsgä ostirädigän däraxt emäs! Buning nävi båşqaçä... Undän keyin åvârâ bolmäng, bâribir, pävvändlik bermäymän!

355 Şundäy deyä åtäm indämäy näri ketdi.

356 Muhâcirning ğayriligi qozidi, lekin heç närsä demäy közlärini äyyârânä qıṣdi-dä, bir åtämägä, bir däraxtgä qarägänçä håvlimizdän çıqıb ketdi. Oşä kuni bârlıq tün körpäsigä burkängünçä åtäm däraxt yânidän ketmädi, şundän song ikki-uç kün tä’bi xırâ tårtib yurdi. Muhâcir bilän esä butunläy gäpläşmäy qoydi.

357 Yerdän qår vä zax ketib, ornígä quyåşning håvuri endi inäyåtgän päyt bårlıqdä uziliş, olik dävr hükm surädi. Çär-ätråf qıpyälängåç, şaldäy ruhsız. Bundäy päytdä ådämdä beþärvålik, länclik päydå bolädi. Änä şundäy behälåvät künlärdä åtäm: “Bålälärim, yänä yigirmä künçä zerikäsiz, song däraxtimiz bårg yåzib qålädi”, deb däldä berärdi. Şundäy künlärning biridä åqşämägä yaqın håvlimizgä şähärdä oqiydigän kättä åpäm kirib keldi. Däf’ätän uni täniyålmäy qåldik: u taqımagä urädigän tim qårä saçlärini yelkäsidän kestiribdi, egnidä beli boğmä, bädänigä yåpişib turgän, tizzädän kelädigän åq mätädän köyläk. Åpäm, ozigä häyrän qåtib tikilib turgänimizni sezdi-yu, biråq sir båy bermäy åldingidäy şäraqlab külgäniçä åtämning quçåğıgä täsländi. Åtäm uni xuşlämäyginä peşänäsidän opib qoydi. Ådätdägidäy nävbät mengä keldi, åpäm ong yuzimdän “çolp” etib bir opdi-dä, qolimgä tilläräng qågåzgä oråqliq konfetni tutqazdi. Åtämägä oğrinçä bir qaräb, åpämning såvgasini åldim.

358 Tundä esä hämmä uxläb qålgänidän song åtäm bilän ånämning åpäm togrisidägi gäpläri qulåğımgä çälindi:

359 [341]—Qızımız häm såçini kestiribdi... dedi ånäm päst åvåzdä.

360 —Kördim... Hämmä äyb ozimizdä, tärbiyäsimizi toğri berålmäbmiz,— dedi åtäm “uf” tårtib.

361 Åtäm betåblänib qålgändä däraxtimizning kürtäk yåzişigä on künlär qålgändi. Şämägä yaqın ketmånni kötärib dälädän qaytgän åtäm “etim uvişib ketäyäpti”, deyä körpägä oränib åldi. Kündüz iş cåyidä häm yergä yåtib biråz mizğigän ekän.

362 Ånämning “vräç çaqırayılik” degänigä sirä könmödi. “Ertäläbgäçä otib ketär, ustımgä körpälärni qalınråq yåpinglär”, dedi u. Lekin tuni bilän “åh-våh” qılıb, ertäläb belidä hüruc qıläyåtgän åğrıqning zoridän butunläy ornidän turålmäy qåldi.

363 Ånäm vräç çaqırıldı vä åtämni käsälxånägä yåtzızádigän bolişdi. Uni håvlimizdän ålib çıqayåtgändä “däraxtgä köz-qulåq bolinglär”, deyä u qaytä-qaytä tayınlädi.

364 Bu gäpdän biz bålälär qandäydir hüşyår tårtib qåldik.

365 Bä’zän kün årä, bæ’zän här kuni åilämizdän kimlär käsälxånägä bårärdi. Täbiiyki, åtäm eng ävväl kelgän kişidän däraxt haqidä sorärdi. Årädän häftä otdi, lekin åtämning käsäli tuzäläy demäş, käsälxånägä qandäy keltirilgän bolsä şu älfåzdä ornidän qımirläy ålmäsdän, şiftgä termulib yåtärdi. Åtämning hisåbi boyicä şu künlärdä däraxt kürtäk çıqarışı keräk edi. Lekin uning tänäsidä birân cånläniş bolgänini körmädik, u qışdä qandäy yälängåç håldä bolsä, şundäyligiçä qaqqayib turärdi. Biz üçun eng åğırı käsälxånägä båris vä åtämning ilinc tolä közlärigä qaräş edi.

366 Bähär yarımläy deb qålgändä häm däraxtimizdä cånläniş sezilmädi. Endi åtäm häm u haqdä sorämäy qoydi, faqat vräçlärgä “tuzälmäsäm häm uyimgä ketämän”, deb yåş bålädäy xarxaşä qılä başlädi.

367 Men bu gäpni mäktäbdän uygä qaytáyåtgänimdä Muhâcirning qızidän eşitdim.

368 —Endi bizning häm sizlärning håvlidä osädigän däraxtgä oxşas oz däraxtimiz bolädi,— dedi Muhâcirning qızı maqtäniş üçun läblärini çoççayıtirib.

369 —Heç-dä,— dedim qåvågımni uyib, —bizning däraxtimiz başqa heç qayerdä osmäydi...

370 —İye, häli xabäring yoqmi?— dedi Muhâcirning [342]qızı çindän äcäblänib. —Åtäm, änä u äkäng bår-kü, oşänggä zenciri uzun eski çontäk säättini bergän edi, u eväzigä däraxtläringni şaxídän bir emäs, uçta kesib keltirib berdi. Åtäm ällaqaçanlär päyvänd qılıb qoygänlär...

371 Uning gäpläridän cählim çıqdi vä sezdirmäy bıqınıgä tirnåqlärimni båtirib, qattiq çimçiläb åldimu, şu zähåti uygä tåmân çåpdim. Muhâcirning qızı çinqırıb yıglagäniçä qaldı.

372 Opkäm ågzimgä tıqligüdek bolib håvlimizgä kirib keldim vä däraxtimiz åstigä toşälgän orindä hüssiz kişidäy yåtgän åtämägä közim tuşib bir zum ozimni yoqåtib qoydim, song Muhâcirning qızidän eşitgänlärimni ungä åqızmäy-tåmizmäy äytdim.

373 Åtämning köngli bättär xırä tårtdi, u tirsäklärigä suyänib yåstıqdän başını kötürdi vä qân tolğän közläri bilän håvli yuzäsidän äkämni izlädi. Äkäm håvlimizgä kiräverișdä bir åyåğı siniq kürsidiä başını quyi egib otirär edi.

374 —Şu gäplär råstmi?— dedi åtäm ungä xırillägän åvåzdä.

375 Ånäm, singlim vä men näfäsizmizni içimizgä yutgänimizçä äkämning ågzini påylär edik. Äkäm qorqa-pısä başını kötürib åtämägä bir qarädi-dä, song yänä quyi egdi...

376 —Demäk, råst!— dedi åtäm qahr bilän, song dånä-dånä åhängdä, —ikkinçi bu håvlidä qårängni körmäy. Yoqål!— deb hänsirägäniçä başını yåstıqqa täslädi.

377 Håvlidän äkämning qandäy çıqıb ketgänini körmäy qålibmän, ånäm bilän singlimning unsız yıglayıtgänidän änglädimki, äkäm ketibdi...

378 Buni åtäm häm sezdi, lekin uning yuzidä bir qahr qåtib qålgändi.

379 —Oğlim!— dedi åtäm mengä, —däraxtning ustigä çıqıb, kesilgän şaxlärigä qarä-çı...

380 Men köz åçib yumgünçä däraxtgä çıqıb åldim: råstdän däraxtning uçta şäxçäsi kesilgän ekän. Qayçı otmäs bolgänidän şaxlär tişläb tårtiligändäy, ğacib täşlängän edi.

381 —Tåpdingmi?— dedi åtäm, —undä yaxşilab räzm sål-çi, nämlik bårmi?...

382 Şaxlär qurib qålgän edi. Men åtämdän közlärimni ålib qåçdim...

383 —Endi pästgä tuş,— dedi åtäm vä båltä keltirişimni buyurdi.

384 [343]Men otinxåndän båltä keltirdim.

385 —Däraxt tänäsini åzräq til-çi!— dedi åtäm.

386 Däraxt tänäsidän bir päyrähä orniçä çämäsi kesdim. Åtäm yänä tirsäklärigä suyänib yåstıqdän omgänini kötärdi vä otkir nigåhini däraxtning kesilgän cåygä qadädi... Uning yuzi ävväl håm surpdäy bozärdi, keyin başı “şılq”etib yåstıqqa tuşdi.

387 —Belküräkni ålib kel, endi däraxtning åstini kävlä!— dedi u şivirlab.

388 Men däraxt åstidän bir belküräk tupräq kåvläb ålgän edim, dimåğimgä qandäydir bädboy hid urildi, engäşib tupräqqa yaxşiråq räzm täşlädim: ungä qandäydir särğış närsä singib ketgän edi. Åtäm ming äzåb bilän, tipirçiläy-tipirçiläy ornidän qozğaldi vä qaltıråq qollärini cozib men kåvlägän tupräqdän bir sıqım ålib, közigä yaqın keltirdi-dä:

389 —Åstigä däri sepişgän ekän, vähşiyklär!— dedi u ilåndäy vişilläb vä däraxt pâyigä sudrälib keldi-dä, tupräqni sidirib, tåmirlärimni usläb kördi. Tåmirläri däraxtlärning tiriklik belgisi-nämlik butkül tärk etmägän edi...

390 Åtämning yuzidä umid şu'läländi...

391 —Az bolsä-dä, häli vaqt bår ekän. Endi åyaqqqa turişim keräk,— deb piçirlädi u däraxt tåmirlärigä qaräb...

ÀQ QAŞQA

ULUĞBEK MUSTÄFÅQULOV

- 392 [344] Tångdä meni kimdir turkiläb uygätä båslädi.
- 393 —Cäbbär tur, turaqål endi.
- 394 Uyqu elitäyåtgän közlärimni härçänd åcişgä härökät qilmäy, bäribir åcä ålmäsdim.
- 395 —Våy ozimning uyquçi ukäm-ey, qani turivår-çi.
- 396 Åvåz egäsini endi tänidim. Bu äkäm Qahhår edi. Mulåyim tåvuşdä yänä mengä muråcääät etä båslädi.
- 397 —Tursäng bir närsä körsätämän.
- 398 Uyqum åcilib ketdi. Tästådifän keçäsi äkämning ällämähälgäçä uygä kelmägänligi esimgä tuşdi. Åyim råsä xavåtirländi. Çunki uning bundäy keç qålädigän ådäti yoq edi.
- 399 Qahhår äkäm keçä ertä bilän bizning qışläqdän on çaqırım alisdägi güzär båzårigä, mevä årtib, åt äräväädä conägän edi. Ävvälläri häm köp qatnägän. Ämmä qåş qåräymäsdän uygä qaytib kelädi. Keçä esä...
- 400 Äkämning ällämähälgäçä däragi bolävermägäç, åyimning iştähäsi boğılıb, tåmåğıdän åvqat häm otmädi. Bir vaqt täşqaridä şämål turib, çäng-tozân kötärgänçä uvvås sålib, derätzälärni zirillätä båslädi. Åyimgä esä şämål oynäyåtgän åynäni äkäm çertäyåtgändäy tuyulärdi. Båz ustigä çıråq häm oçgän.
- 401 —Qarä-çi båläm. Äkäng qaytib, qåråñğıdä tentiräb uygä kirålmäy yurmäsin,— derdi nuqlu.
- 402 Şuning üçun bir neçä bår köçä därvåzäsidän xabär åldim. Därvåzä berkitilmäsä şämål uni sindirib yubårişi heç gäp emästi. Åxiri şämål päsäyä båslägäç, eşiklärni åçıq qåldirib, uxlägäni yåtdik.
- 403 Dång qåtib, äkäm qaçan qaytgänidän häm xabärim bolmäbdi.
- 404 —Qaçan keldingiz?— Turä sålib ungä yuzländim.
- 405 —E, qoyäver... Äkäm negädir käyfiyätsiz åhängdä [345]qol siltäb qoydi. Bir köngilsiz hådisä yuz bergänligi uning eti ustixåningä yåpişgän çayir yuzidän sezilib turärdi.
- 406 —Nimä boldi? Äytä qåling. —U mengä bir närsä körsätämän degänigä qızıqsınäb årtidän ergässäm-dä, sävål berib cån-håligä qoymäsdim.

407 —Qåräbäyirimiz olib qåldi,— dedi åxiri äkäm åğır tin ålib. Bir zum yurişdän toxläb, yåş hälqalängän közläri bilän bir mengä qaräb qoydi-dä, song mä'yus nigåhini yergä qadädi.—Qayåqdän häm bogätzligini bilä turib äravägä qoşdim-ä.

408 Äkämning iztiråbgä tuşayåtgäni beciz emäsdi. Qåräbäyir nihåyätdä zor, näslđär åt edi. Ungä här qandäy ådämning häväsi kelärdi. U qışläğimizdä här yili håsil bâyrämigä bağışläb otkäzilädigän påygädä baş såvrinni qolgä kiritär, yelib bârøyåtgändä göyå tuyåqları bilän emäs, qanät çıqarib uçayåtgändä tuyulärdi. Uni sâtib ålişgä qızıqqanlär qançä edi. Äkäm här gäl ulärgä räd càvâbini berär, undäylär bilän hättä qızışib, muştlaşib ketişigä säl qâlärđi. Åxiri håviridän tuşib:

409 —Axır tuşuninglär, bu åt emäs, mening dostim. Ådäm dostini häm sätärkänmi?— deb åhistä tuşuntırışığä otärdi...

410 —Äkä, mengä bir närsä körsätmåqçi edingiz, şekilli,— Qahhår äkämni qayğusidän bir zum çälğitiş üçun ungä murâcäät etdim.

411 —Hä-yä, yur...— Äkäm meni ågilxânägä yetäklädi. U yergä kirdim-u, ågzim açilib qâldi. Xuddi Qârâbâyirimizgä oxşagân cigärräng, yuzidä åq qaşqasi bâr, endi tuğlgân qulunçä turişgä mäcâli kelmây, tügmâdây közlärini mengä qadâb çozilib yâtärdi.

412 —Vuy çiråyliligini... Bu Qåräbäyirimizning bäläsimi, äkä?— deb sorädim.

413 —Hä. Şuni tuğdi-yu, ozi oldi,— Äkämning içki bir tuğyândän åvåzi ozgärib çıqdi. —Yaxşı häm näsli qaldı. Xudå xåhläsä, bu sundäy påygäçä åt bolsinki...

414 Säbrim çidämäy, qulunning yânigä bârib yâllärni siypädim. Qulâq uçlärini qıtıqlädim.

415 —Ehtiyât bol,— dedi äkäm xavâtir äräläs.

416 Uni körib qancälik közim quvnägän bolsä, suncälik rähmim kelä båslädi.

417 —Äkä, buni endi qandäy båkämiz?

418 —Yolını qılämiz

419 [346]Äkäm åyim isitib qoygän sutni şışägä sålib, uning åğzigä sorğıç kivdirib qulun åldigä keldi.

420 Qulun änçä vaqt sorğىنى åğzigä salışنى istämädi; tipirçiläb qarşı turdi. Äkäm boynidän quçåqläb, ungä sorğىنى mäcburläb sordirdi. Qulun ozi häm sutning mäzsäsinı tuygäc, åğzını cänpillätä-cänpillätä emä båslädi.

421 —Mänä sundäv — dedi äkäm qulunni erkäläb

422 Şişädägi sutni boşätgäç, qulun toymägän käbi äkäm åldigä kelib yümlänib turdi

423 —Yetädi, hâzırçä yetädi. Hämmäsini birdän içib bolmäydi. Keyinrâq yänä berämän, xopmi?

424 Qulun äkämning sozini änglägän käbi båş egib turärdi.

425 Äkäm qulunçägä Åq Qaşqa deb nám qoydi. Ästä-sekin u osä bâşlädi. Gåh äkämägä, gåh mengä ergäşib yurädigän päyt häm keldi.

426 İlk märtä Åq Qaşqanıng ağılxânädän çıqqani esimdä. U biräm oynâqlärdi, göyå bu ulkän dunyâning kengligi-yu, yâruğligi uni häyrätgä sâlgändi. U dikângläb, hâvlini cir äylänib çâpärdi. Ağılxânä ätrâfidä göng titib yurgän tâvuqlär yel tozğıtgändäy tâyçâqdän çocib, qanâtlarını yazib turli yâqqa tärqalişdi. Horâz cängäri çıqib qâldi. U qağılläb qâlmäy, qanâtlarını yazib, boynini cozib, Åq Qaşqa ustigä tâşländi. Bundäy xucumgä uçrärmän deb oylämägän Åq Qaşqa dâvdirâb, ozini bir çekkägä åldi. Birâzdän song yänä başını kötärib kişnäb åldi-dä, quyuğunu dikkäytirib, här tâmângä çâpişdä dävâm etdi. İçkäridän çıqib kelgän äkämni körgäç erkälänib, uning yânígä keldi. Äkäm Åq Qaşqanıng yâllarını siylär ekän:

427 —Bu yerdä zerikäyäpsänmi, tâyçâğım? Yur, seni ortâqläreng åldigä ålib bârämän,— dedi. Qızıq, äkäm ungä gäpigä tuşunädigändäy muâmälä qılärdi.

428 Birgäläşib, Åq Qaşqani yetäkläb, qışläq çetidägi säyxânlikkä yol åldik. Bu yerdä bir todä biyälär qulunlärini ergäştirib otläb yurişärdi. Qulunlärning âyâqqa bâsgänläri häm, änçä tetikläşib çâpä bâşlägänläri häm bâr. Ulär bir-birläri bilän quvişib oynâşär, song kişnâşib, ânälärini emişgä tuşärdi.

429 Åq Qaşqa säyxânlikkä tuşgäç, yänädä yayräb ketdi. Bir kişnäb ålgäç, dästläb ozining yaqnidä turgän qızıl biyâning quluni tâmân åtländi. Uning häm şâdlänib, qarşı ålişini kütgändi. Qulun esä bu hâl yâqmägändäy qulâqlarını çimirib, ânäsining yânígä kelib [347]åldi. Åq Qaşqa yänä ungä suykälä bâşlädi. Qulun esä hämân begânäsirärdi. Äksigä ålib, bir häm Åq Qaşqani hürkitib, ungä tâmân vähimäli ådimlädi.

430 Åq Qaşqa bâşqa qulunlärgä häm suykälib kördi. Ulär bilän oynâqlägisi keldi. Ämmâ bâşqa qulunlär häm negädir uni yânlârigä yolätmäsdî. Ulärni erkäläydigän ânäläri bâr edi. Åq Qaşqanıng esä... Uning közläri insân käbi öksik çaqnärdi. Näzärimdä u ilk märtä yâlgızlikning, ânâsizlikning äzâbini tuyâyâtgân edi.

431 Biz säylikkä tuşib, maällärgä ot orib çıqqunçä, Åq Qaşqa hüv näridä otläb yurgän åtlär uyuridän yakkälänib, keng säyxânlikning bir çetidä köm-kök mäysä ustidä cozilib yâtärdi.

432 —Tâyçâğım, seni siğdırışmädimi?— Äkämning tâvuşunu eşitişi bilän u dik etib ornidän turdi. Kişnâb-kişnâb uning yânígä çâpib keldi. Şundây song här dâim

äkämning, äkäm bolmäsä mening årtimdän sâyädäy ergäşib yurişni kändä qılmädi. Körgänlär äcäblänib:

433 —Bu tâyçâğınlär itgä oxşab årtläringdän qâlmäydi-yä, deyişärdi.

434 Küz häm keldi. Kättäläşä bâşlägäç, bärçä tâylärning qırqılış dävri bâşländi. Åq Qaşqanıng yâllarını, quyruğunu tekisläb kesgäç, yänä häm çirâyliläşib, körkämläşib ketdi.

435 —İşgä kirişädigän vaqt häm keläyäpti. Hädemäy men seni çâpişgä orgätämän. Faqat sen dängäsilik qılmä,— deb äkäm Åq Qaşqagä murâcäät qılä bâşladi.

436 Ämmâ uning umidi uzılışigä säl qâldi. Bu vaqtdä Åq Qaşqanıng endi yetilib keläyatgän dävri edi. Bir kuni uning tuyâğıgä köz sålib häyrân qâldim. Naq ortädän yârilib, sigir tuyâğıgä oxşab qâlgändi.

437 —Qandäy qılıb cärâhätlanding? Köz tegdimi, tâyçâğım. Seni åyâqqâ bâstırıb bolärmikän?— Äkämning oşä küngi hâlatini täsvirläş qıyin edi. Çayır yuzi kömirdäy qâräyib ketgändi. Ämmâ u qaräb turmüdi. İlıq suv bilän bir neçä bâr yârásini yuvdi. Beçârâ cånivår åğrıqqa çidäyâlmäy, bezgæk tutgändägi käbi butun tänäsi bilän dir-dir qaltirärdi. Äkäm tuyâğıning yârilgän ornígä çoçqa mâyı surtib, xasçop kirmäsin deb lättä bilän bâşläb qoydi.

438 Uç-tort kündän song qaltırâğı häm kämäydi. Äkäm bât-bât Åq Qaşqa cärâhätigä çoçqa mâyı surkâb turdi.

439 U tuzälä bâşladi. Hättâ eşik åldigä çıqıb yugürärlük hâlgä keldi. Közgä körinib, birâz semirdi. Yänä [348]körkämläşä bârdi. Ağrığını butunlüy unutdi. Tuyâğı tutäşdi. Endi yugürtirsä häm bolärdi. Uning bortib çıqqan kökrägigä közi tuşib, äkämning quvânçigä quvânç qosilärdi.

440 —Bundäy åt çâpgändä yuqâri säkrämäydi, tez çärçäb qâlmäydi,— derdi u.

441 Åq Qaşqa tort yâşgä yetgändä äkäm uni turli påygälärdä qatnâştirä bâşladi.

442 U qışläğimizdägi hâsil bâyrämigä ätäb otkäzilgän påygädä ilk qatnâşgän künîyâq birinçilikni aldı.

443 Åq Qaşqa keyinçälük köp påygälärdä ğâlib keldi. Uni körib köpçilikning közi quvnädi. U påygädä faqat ğâliblik üçün yârâtigändäy edi. Ämmâ heç bir närsä äbädiy emäslärdi.

444 Otgän yilgi påygädä Botäköz laqabli åt birinci keldi... Bu yil häm oşä cånivår ğâliblikni qoldän bây bermädi. Åq Qaşqa esä otgän yili üçinci orindä kelgän bolsä, bu yilgi påygädä baxtgä qarşı åxırğı orinni egälläsä bolädimi.

445 —Tâyçâğım, endi qariding. Sengä däm åliş üçun fursät yetdi,— dedi äkäm ungä äcinib qararkän.

446 ...Täbiätni yäsillikkä burkäb yänä bähär keldi. Quyâşlı künlärdä erigän qorğâşindäy yältilläb äriqlärdä suvlär tolib-tâşib åqdi. Dälälär çuçmämä-yu, lâlaqızgaldäqlärgä burkändi. Nâvroz butun ålämgä bähâriy käyfîyat ulâşdi.

447 Mänä bügün Nâvrozgä ätäb qışlâgımızdä köpkäri otkäzilmâqçi. Kättä şâdiyânä bolishi kütilmâqdä.

448 Åq Qaşqa buni sezgändäy ertäläbdän beri tinçini yoqåtgän. Gâh pişqrädi, gâh kişnäydi. Åğılxânädä ozini qoyärgä cây tâpâlmäsdı.

449 —Eh, cânvår. Tinçlän-tinçlän. Nähât sezäyåtgän bolsäng. Taqdir şundâq bolsä bizning qolimizdän nimä kelärdi,— åtning yâlini, boynini siyläb äkäm ungä gäpirärdi. —Bügün pâygägä qatnäşmägäning äläm qılıyäptimi? Äläm qilmäsin. Häyat änä şundäy şäfqatsız. Mäyli, bügün kenglikkä bâr. Yugürrib-yugürrib oynä.

450 Äkäm Åq Qaşqani qırqä täsläb keldi. Bâyä åğılxânädän çıqayåtgändä åtimizgä sinçikläb räzm såldim. Çindän häm uning qaygudäligi sonik, câvdiräb çaqnäyåtgän közläridän sezilib turärdi.

451 Qışlâgımızdägi Nâvroz nişânlânäyåtgän keng yälänglikkä men istär-istämäş bârdim. Mäydân här daimgidäy ålâmân bilän tolğän. Xalq säyli bolayıåtgän edi. Köngil açär turli oyinläرنинг birârtäsi qalbimgä otirişmä[349]di. Dilgir edim. Bälki åtlär pâygäsidä ilk bâr Åq Qaşqani uçrâtâalmäsligim äläm qılıyåtgändir. Şundây bolsä-dä pâygäni tâmâşä qılışgä cäzm qildim. Härçänd urinmäy xalâyiq içidän äkämni qidirib tâpâlmäsdim. “U bügün Nâvroz bâyrämigä kelmäsä kerâk,”— deb oylägändim. Ämmâ u keldi. Yuzidä mä'yuslik älämäti.

452 Åtlär häli qozgalmägän. Hâzırçä ulär häm tâmâşä qılışgä hâzirlängän xalq âräsidä edi. Er-yigitlär cânvârlärni uzâqrâq bârib häm, yaqınrâq kelib häm tâmâşä qılışärdi. Song qaysisi birinci kelädi— deyä bâhslâşışgä tuşışärdi.

453 Bir säfgä tizilgän åtlıqlär üçun nihâyät pâygä başländi.

454 Åtlär yengil qadäm täsläb ålgä intildilär. Xalâyiqning şâv-şuvi küçäydi.

455 Uzâqlärgä ålib, közdän gâyib bolayıåtgän åtlärning tuyâqläridän kötärligän çäng-tozân basilişgä ulgürmäy, cudâ yaqındän yänä bir åtning kişnägän tâvuşi eşitildi.

456 Kimdir:

457 —Uni qarânglär! Bu Åq Qaşqa-kü,— deb qıçqırıb yubârdi. Yurägim “şuv” etdi. Äkäm häm tâşdäy qâtib qâlgändi. Nihâyät, es-xuşını yiğib:

458 —Qayåqdän päydå bolib qåldi ekän u? Nähåtki qırdän ätäyläb kelgän bolsä,— dedi. Mäydångä yugürib çıqıb, uning yolini tosmåqçi häm boldi. Ämmå keç qålgän edi.

459 Åq Qaşqa esä ozini yoqåtgän küyi tergä båtib, şiddät bilän åtlär ketgän tåmångä yortib bårärdi. Köp otmäy u häm közdän yoqåldi.

460 —Nähåt u ozini-ozi hälåk qılmåqçi... Endi bu yåğı qandäy bolädi?— Äkäm yiğlägüdäy bolib gäpirärdi.

461 Daqıqalärning otişi cudä qiyin boldi. Äkäm esä iç-etini yeb bårärdi.

462 —Änä åtlär keläyäpti! Åtlär...!

463 Bu sozlär äkäm ikkåvimizning qalbimizdägi yäräni tirnäb qânätgändäy boldi. Umidsız qiyafädä mäydångä termuldik.

464 Bu pâygädä häm birinçilikni “Botäköz” åldi. Başqa åtlär häm birin-ketin pâygäni tügällädilär. Faqat Åq Qaşqaginä körinmäsdi.

465 —Negä u kelmäyäpti?— Äkäm yurägi täkä-pukä bolib, cåyidä otirålmäy qåldi. Men häm birår nåxuš hådisäni sezgändäy butun bädänim boşäşib ketdi.

466 [350]—Qani yur-çı?..

467 İkkimiz håzirginä åt çåpgän şudgårli mäydån uzrä yugürib ketdik.

468 Zil-zämbil åyåqlärim köpçigän tupråqqa båtib, tåbårä ozimgä boysınışı qiyinläşib bårärdi. Şundäy bolsä-dä, näfäsim tıqılä-tıqılä åldindä çåpib båräyåtgän äkämdän qålmäslikkä häräkät qılärdim.

469 Nihåyt uzåqdän bir närsä qåräyib körindi. “Nähåtki Åq Qaşqa...?”— Vucudim cimirläşib ketdi. Közlärimvä işânmay qåldim...

470 ...Åq Qaşqa iyägini çozib, yerdä qårä tergä köpçib sulayıb yåtärdi. Kengäygän burun kätagidän esä issıq bug kötärilär, közläri esä tåbårä äläyib bårär, näzärimizdä bu közlär äbädiy yumilişdän åldin bizni körib qålışgä fursät kütäyåtgän edi.

471 Åxırı uning közläri yumildi. Näfasi esä çıqmäy qåldi.

472 —Åq Qaşqa, Qaşqaginäm,— ozimni tutålmäy yiğläb yubårdim.

473 Äkämning häm közläridän tırqıräb çıqqan yåş äbädiy uyqugä ketgän Åq Qaşqa ustigä tåmdi...

474 Keng şudgårdä bir todä qarğalär bizning äyäncli hålätimizgä bepärvå yumşåq tupråqni çoqışib, yem titkiläb yurärdi.

3.ÇEVİRİLER

DÖNÜŞ

Nurali KABUL

“Her insanın canını bile feda edebileceği değerleri olmalı...”

Lev TOLSTOY

Martın başlarıydı. Kırlara eteğini yaymaya başlayan bahar, bayırlara ve dağ yamaçlarına uzanıyordu. Kardan sonra yeryüzünde kalan ince perdeyi yarıp çıkan ilk nevruz çiçekleri henüz büyüp açılmamıştı, güneşin sıcaklığıyla yerden yükselen buğudan nem ve yeşillik kokusu geliyordu. Seidkul ağabeyin çoluk çocuğu ve göçü yüklenen bir kamyon ardı ardına köye girip geldiğinde gün peşleri sıra akmaktaydı...

Seidkul ağabey iki ateş arasında yanardı. Bunun için de son zamanlarda yüreği daha hızlı çarpmaktaydı, ara sıra da yüreğine bir şeyler saplanıyordu. Sık sık uykusu kaçıyordu. O, yirmi yıllık emeğinin sindiği kır ile sonsuza dek vedalaşıp; doğup büyüdüğü, çocukluğunun geçtiği ana yurduna -köyüne- bir daha dönmemek üzere dönüyordu. Yüzünden ne kadar perişan olduğu görünse de, sessiz ağlardı. O, ana toprağına saç sakalına aklar düşmüş, üç dört tane de çene dişi dökülmüş, işi rast gitmemiş bir şekilde dönüyordu. Cugülü¹nin arka koltuğunda oturan karısı çenesinin altında sürekli konuşsa da kulağına girmiyordu. Ne dese onaylar bir şekilde baş sallıyordu. Karısı, kocasının içine kapanıp kalmasından kaygılıydı. Etrafa koşturarak onun gönlünü almaya çalışıyordu. Geç evlendiği için çocukları küçüktü, şimdilik hiçbir şeyin farkına varmuyorlardı. Düşünceli olusundan ve az konuşmasından büyük kızı ne olduğunu anlamış gibiydi...

İlk önce kendisi gelip, orman işletmesi müdürü ile konuştuktan sonra göçüp gelse daha iyi olurdu. Fakat sabredemedi. Yabancı yurtlara gitmiyorum ya! diye düşündü kendince. Babasından kalan bahçe ve sofásız ev de aynı şekildeydi. Evde göçeve çobanlar yaşadığından bahçe ayak altı olup gitmişti. Bahçenin yarısını kaplayan üzüm bağından küçük kökler kalmıştı. Üç dört tane iğde ile mahzun ve ihtiyar akdikenden başka gölge yapacak bir ağaç da yoktu. Kamyonun şoförü nakliye parasını aldıktan sonra, sapasağlam evini bırakarak yarı viraneye göçüp gelen bu insanın davranışına şaşırılmış bir şekilde vedalaşıp geri döndü. Çocuklar sevinçle bağırişip dereye indiler. Kadın emzikli çocuğunu kucağına alınca bohçanın üstüne sıkıntıyla çöktü.

¹ Araba markası

Şu anda çocukları küçük. Onlar henüz hiçbir şey bilmiyorlar. Dünyada onlardan şanslı kimse yok. Fakat çabuk büyüyorlar. Duyuyorlar. Seidkul şu anda babası ile ilgili şeyleri düşünüyor. Onların aklı başına gelene kadar sorunları halletmeli. Yapamazsa ona bu dünya haram...

Dere tarafına koşup gitmekte olan küçük oğlunu seyrederken bunları düşünüyordu. Karısı, kocasının ümitsiz ve yorgun ruh halini görünce, o da benzer bir şekilde gözlerini dikip oturdu. O her şeyi biliyor. Kocası konuşmaya başlayıp derdini anlatınca gönlünü alarak, teselli veriyordu. Teselli verirken neler derdi. İnsanın ağlamasını getirirdi kadının onun etrafında pervane alması.

—Ne yapalım, çocukların geleceği için dik dur. Bu günler de gelir geçer. Ayın on beşi karanlıksa, on beşi aydınlık, diyordu iç çekerek.

Seidkul o aydınlık günlere kavuşmak için, insanlara, doğup büyüdüğü toprağa faydalı olmak için bu yere döndü. En önemlisi, yanında sadık yardımcısı –karısı- var. Ona yaslanırsa her şey hallolur. Daima varını arttırip, yoğunu gizliyor. Hiçbir zaman kocası, kendi eşigiden başı eğik çıkışın istiyordu...

Babasından kalan evin kapı ve pencerelerini tamir edip, çatısını aktarmaya birer hafta çalıştı. Bakımsız kalıp, yağmurda yaşıta hayvanların sığınma yeri olan ev ve bahçe, insan ayağı değmesiyle başka bir şekele girdi. Köyde bunun gibi yıkık ve yarısı göçmuş evler bir hayli çoktu. İnsanların bir kısmı, Mirzeçöl’ünü işgâl başladığı zaman göçüp gittiler. Köyün içtiği suyu büyük borularla kent merkezine götürmelerinden sonra geride kalan insanların da köyden ümidi kalmadı. Bahçeler kurumaya başladı.

İnsanlar dağları unutuyorlar! Kendi doğduğu köyü bu durumda bırakıp gidenlerden ne beklenir ki? Peki bu dağlar olmasa ovaya su nereden gelecek? Pınarlar kaynayıp durduğu için dağda ağaç ve yeşillik var. Biz ovalara yapışıp, yerin yakasından tutup aldık. Bilmiyorum, yer bizim yakamızdan tuttuğu zaman ne olacak! Güzel iyip, güzel giymek istiyoruz! Ovada bunu sağlamak için imkanlar daha çok! Onun bağıri geniş ve cömert! İstediğin zaman çiftçilik yapman mümkün! Dağda ise tedbirli olmak lazım, yamaçlar kolaylıkla ürün vermiyor.

Lakin dünyadaki bütün hikmetler dağdadır. bunu bilen biliyor. Bir tane ağaç ekilmeyen dağ etekleri ve yamaçlara hayat bağışlanmış olmalı. Temmuz sıçağı girmeden yaylaların bereketi kaçıyor. Hatta kuzunun ağızına takılacak ot bile kalmıyor. Büyük küçük bütün malları dağın muhafazalı içeri kısmasına, ham topraklara doğru sürüyorlar. Dağ etekleri ve tepeler bahçe olsa, su gelecek. Bağlardan çıkışın akan su yaylaları sulayacak.

Seidkul bunlar hakkında düşünürken, bahçeden, yine elin dış yüzü gibi görünüp duran Barlastepe'ye bakakaldı. Hayalinde canlanan düşünceden gönlü aydınlandı.

“Ceviz ekmek gerek, -dedi kendi kendine konuşarak.- Barlastepe'nin üstüne ceviz ekmek gerek. Tepelik daha eğimli olduğu için hep hayvan sürüleri yatmış olmalı. Adam gibi bir yer. Ceviz arasına şeftali, elma ekilirse de iyi olur. Ceviz olana kadar şeftali ihtiyacıyor. Böyle bir bahçe yapabilse içinde uhde kalmayacak... Fakat onun uhdesi var. Böyle bir bahçeyi yaptıktan sonra elini ayağını uzatıp şöyle bir uzansa can vermeyecek. Bu uhdenin sonu yok...” hayale dalıp giden Seidkul ağabey bir tane ekmek ile bir avuç yemeği beline bağladı, tepeye doğru yola çıktı.

—Beni Tilebov sorarsa, Barlastepe'ye gitti deyin, dedi karısına, geceye yakın önerim.

Onun kalbi huzursuzdu. Bütün görecelerini gören yüreği, hayatında son zamanlarda ortaya çıkan bütün endişe ve hoşnutsuzlukları bırakıp, sevdiği dağın bağına gelince, yüreğinde kat kat olup yatan uhdeleri gerçekleştirmenin mümkün olduğu meşakkatli bir yolun başında olduğundan memnun ve rahatsız idi.

Barlastepe bahçeden yakın görünmekle birlikte uzaktı. Çocukluğunda bu yere atsız çıkmak çok zor sayılırdı. Şimdi ise çocukların gibi sevinerek, heyecanla hızlı hızlı gidiyordu. Dere kenarı ve gölgeliklerde kalan karlar eriyerek toprağa geçiyordu. Güneşin sıcaklığı nasıl ılk olmasın, hala karlı tepeler kış uykusunda. Sanki baharın bu yerlerle kesinlikle alakası yok gibiydi. Yüreğini heyecanlandıran, heyecanın doruğuna çikaran, kırıç kırıç ettirten sıcak bahar havasıydı. Etek tarafından serin doğu rüzgarları eserdi. Sol taraftan, ırmaktan domuzların suyu geçerek koşuştuğu işitiliyordu. Domuzlar gün göstermiyor, ne eksen, yerle bir edip gidiyor. Elinde olmadanbabası ile Ortakır'a nohut ektikleri aklına geldi.

...O yıl kış sert gelmişti. Yer tavına geldikten sonra, galiba yirmi gün geç, tohum serptiler. Fakir oruç tutsa gün uzarmış gibi, bunun üstüne yaz da serin geçti. Güzün sonuna gelindiğinde nohutun taneleri kurudu. Babası ile birlikte, bir haftadan beri özenle nohut yoldular. Ekini domuzdan korumak için kurulan kulübe etrafına, nohut destelerini, ezmek için gelişî güzel yaydılar.

—Ben köye inip geliyorum. Sen çay yap iç, dinlenip yat. Ocağa ateş yakıp koyarsan, domuzlar yakalaşmaz, diye tembih etti babası giderken, fakat dikkatli ol. Ben güneş doğmadan doneceğim.

Gün boyu çalışıp yorulduğu için öteden beriden pınarın suyunu içip ekmek yedi. Kulübenin harmana bakan tarafına nohut destelerinden döşek yapıp üstüne yorgan çekip uzandı. Dikkatsizce yattığını ve gözünün daldığını hatırlıyor.

Seherin serinliğinde büzüşüp uyandığında babası kulübe etrafında dolanıp duruyordu. Niçin babam beni uyandırmadı, diye düşündü. Gözlerini koca koca açtığında, rüya mı gerçek mi diye düşünmeye başladı. Gece gündüz tarladan yolunan nohut desteleri yok, babasının binip geldiği at tarladaki arkta otlayarak yürüyordu. Korkudan bir müddet yerinden kalkmadı. Ona yatak görevini gören beş altı destenin dışındaki tüm desteleri domuzlar iyice yiyp, kalanını yerle bir edip gitmişti. Toprağa karışan nohutları görünce gözünden birden yaş döküldü. Heykel gibi katlaşıp, ne kadar oturduğunu bilmiyordu. Babasının sesinden elem yansyan sözyle kendine geldi.

—Sana inanıp gitmeseydim! Yaa, adam git! Bu kadar gamsız olursan ömür boyu birin iki olmayacak, itin arka ayağı olacaksın!...

...Bu sözler o anda onun kulağının dibinde yankılanyordu. Göz yaşı, babasının bu sözleri söyleten göz yaşıından daha fazlaydı, hem de bu sözler günden güne daha büyüterek aklına düşecekti. Bu çocukluğundaki birinci ve hiç unutamayacağı bir dağda kalıştı. O bundan sonra uzun zaman, sofralar ekmekle dolup, doyuma ulaşılana kadar annesi, babası ve kardeşleri yanında kendini günahkar sayıp, onların gözüne görünmeden yaşadı. Babası her şeyi düşünen bir insan olduğu için her türlü günahı affederdi, zorluklara tahammül eden biriydi. Baba olarak ona sert söylediğleri de o sözlerdi.

Her şey, geçmiş günler geride kalılmış; ama akı başına geldikten sonraki şansızlık ve hasret ateşinden ağrı yokmuş. Öyle vakalar olurmuş ki, bundan sonra senin kaderin ve ömrünün sonu, karşısında yanıp bitmek üzere olan mum gibi açık seçik görünürmüşt. Bu mum ne zaman yanıp tükenecik, tütecek mi, tütmeyecek mi, bu senin çalışma ve gayrette bağlı olmazmış. Etrafindaki insanlar onu kendinin bile düşünemeyeceği bir yola getirmişlerdi. Ömür sonsuzmuş ki, yaptığı hatalar ve talihsizlikler her yeri kaplamış. Yolun yarısında kalıp, çocuğunun, kendinin ulaşamadığı o menzile ulaşmasını bekleyip yaşamaya devam edeckesin. Sağlığına şükredip, bir ara ortadan kaybolan kaygı ve kıvanç endişelerini, kalbine giren çocuğunun yürek vuruşuna kulak vererek yaşayacaksın. Çocuğunun karşısında da dağlar ve denizler var. Denizden geçmek için yüzmeyi bilmek lazım. Yüzmeyi ise bazıları biliyor, bazıları bilmiyor. Yüzmeyi bilenler denizden de ilerideki dağlara; temiz, karlı tepelere ulaşacak. Yüzmeyi

bilmeyene denizde doya doya yıkanmak da nasip olmayacak. Biz istesek de istemesek de, hayat böyle.

Seidkul ağabey Barlastepe'ye çıkmıştı. Düşündüğü gibi koyunların yayilarak yürüdüğü bir yermiş. Hatta birkaç yıllık yayla otları kat kat olup yatmıştı. O çocukların gibi sevinçten heyecanlanıyordu. Temiz ve serin hava şuurunu gıdıklıyor, bütün canlılara can ve kan veren bahar, sıkılmış kalbini yumuştıyordu. Aykar'a ebedi bir yeşillik bahşeden bin yıllık çamlar, henüz goncası açılmamış nevruz çiçekleri, yeşermekte olan yayla, masmavi gökyüzü ve dağ eteğindeki vadinin şakir şukur sesi onun dertlerini bölüşüyordu. Yüreğinde ortaya çıkan ılık bir duygudan gözü yaşardı. İçinden yükselp gelen bir şey boğazına tıkılıp kalmış gibi oldu. Kırın kaç hektar olduğunu bilmek için adımlayarak saymaya başladı. İlerlerken soğuk bahar rüzgârından gözü yaşardı...

Vadinin eteğinde bir atlı göze çarptı. Fazla geçmeden tepe kenarında atını yedeğinde götüren orman işletmesi müdürü Ongar Tilebov ortaya çıktı. Onun gönlünden, "Söyledigime bir razı olmazsa" diye fikir geçti. Razı olsa da razı olmasa da fark etmez. Çekinmek yok. Bu yer benim ata toprağım. Bu yere ağaç dikmeye hakkım var.

—Nasilsın, Seidkul ağabey! Gayretinize hayranım ya! Üşenmeden yürüyerek mi geldiniz ? At ile iki saatlik yoldur bu! Hızlı hızlı konuşuyordu Tilebov.

—Koyun baktığım vakitleri özledim, kardeş! Kuvvetin varken, neden yürümeyeceksin. Yürüyen daha iyi yaşı, diye alçak sesle cevap verdi Seidkul ağabey.

—Hangi rüzgar attı sizi bu tepeliğe? İçinizde bir şeyler plânladınız galiba !

Tilebov atının eyerini çıkardı. Eyerdeki heybe ile paltosunu alıp, Seidkul ağabeye doğru yürüdü. Paltosunu yere serdi. Elbiselerin üstüne kuşağını bağladı. Heybeden ekmek ve şeker aldı. Seidkul ağabey de belindeki ekmek ve yiyeceği ortaya çıkardı. Tilebov termosunun ağzını açtı.

—Dünden bu yana tuz tattığım yok. Bir keyifle çay içelim. Barlastepe çok havalı yer. Yılın on iki ayı kuzey tarafından serin rüzgarlar esip durur. Tilebov termos kapağına çay koyup uzattı, ekmeği bölmeye başladı.

—Barlastepe'nin üstü kaç hektar var? diye sordu Seidkul ağabey sıcak çayını yudumlarken.

—Bin hektara yakın. İki yıl önce ölçtük. Bağ yapacaktık. Niyeysse ilmî inceleme enstitüsünden izin vermediler.

—Niçin?

—Soğuk imiş. Ağaçları soğuk vururmuş.

—Yalan!

—Kim bilecek dersiniz.

—Bu dağı benden on kat iyi biliyorsunuz. İşte şu, yukarıdaki çamlar arasında kaç çeşit meyveli ağaçlar var. Yabani elma mı diyorsunuz, dağ böğürtleni veya akdiken mi diyorsunuz. Niye onları soğuk vurmazmış. Ağaçlar da insanlara benzer. Zamanla hepsi her şeye razı olup alışır.

—Bu âlim dedikleri, yapışkan dedikleriymiş. Bir şeye yapışırsa çok kötü olurmuş. Her tarafa yazı yazarak, bitmekte olan işini de oyalarmış. Ölsün eğer kağıttaki kaideleri kendinden başka biri anlıyorsa. Önceki sekreterimiz soğuk suyu da üfleyerek içen bir adamdı. İnsanları dinlemiş değildi, daha çok kağıda bakarak çalışırdı. Aslında böyleleri bilim adamı olmalı. Yanına girip, oturup bir işi de yapıp çıkamadım. O zaman ekseydik, şimdiye kadar ağaçlar üç yıllık olurdu.

—Şimdiki sekreter nasıl?

—Çok koşturuyor ya, işinin görünürde bir şeyi yok...

—Konuşulsaya yapacak adam mı?

—Bilmiyorum.

—Bu yıl Barlastepe'ye ceviz ekeceğiz.

—Nasıl olacak? Plansız, çatısız, bin hektar...

—İyi işi plana, kalıba koymak şart değil. Bu tarafını bana bırakın! Ağaç dikince, hiç kimsenin söküp atmaması gereklidir. Siz itiraz etmezseniz bu iş oldu. Biz öyle bir iş yapalım ki, bu zamana kadar hiç kimse yapmamış olsun. Bu şekilde, rehber sıfatıyla sizin de başkalarının yanında yüzünüz ak olacak. Ben... Ben de kendi günahımı yıkayacağım.

Tilebov başını eğdi. Duyduklarını düşündü. Seidkul ağabey, elbiselerini ters mi giymiş¹ acaba...

—Kulağınızı çalınmıştır. Neyse fark etmez, siz her şeyi biliyorsunuz. Siz beni çocukluğumdan tanıyorsunuz. Bunun için de yanınıza güvenerek, baş eğip geldim. Beni yarımla sene önce partiden sildiler. Ben hata yapmıştım. Affetmediler. Başkalarına ders olması için bağışlamadılar. Bir hesaba göre doğru yaptılar. Herkesin günahı bağışlanırsa, bizim mücadelemini vermektede olduğumuz itikada zarar gelir. Hayat bizim düşündüğümüz gibi düz değil ve sadece mutluluklardan ibaret olmadığını benden iyi

¹“Elbiselerini ters giymemek” Türkiye Türkçesindeki “ters tarafından kalkmak” deyimi ile yakın anlamlı.

biliyorsunuz. Vicdan azabından geceleri uykum gelmiyor. Şimdi çocuklarım küçük. Büyüyü on ikide. Kısa zamanda onlar da adam olup, sıraya katılacak. Bir gün olmazsa bir gün benim partiden silindiğimi işitecekler. Biri olmazsa biri benden bunun sebebini soracak. O zaman ne diye cevap vereceğiz? Onların yanında nasıl bir adam olacağım. Bunları düşünerek, başım ağırlaştı. İşte bu Barlastepe’yi bana verin kardeş. çadır kurup göçüp geleceğim. Ceviz fidanlarını bir yerden konuşup anlaştık. Resmîleştirmeye yardım edip, el atarsanız yeter. Kalanını bana bırakın. Nasip olursa bu ceviz bahçesi ürüne durduğu zaman üyelik için akademiye dilekçe vereceğim.

Seidkul'un gözü yaşarıp sözü boğazına takıldı. Rengi solup giden giysinin kolları ile göz yaşını sildi. Alnındaki çizgileri terledi. Yüzü ciddileşti.

—Affedin, kardeş! Göz yaşı döküyor, diye düşünmeyin. Bu acizlik belirtisi değil. Gönlü kırık bir adamım. Benim bahtım da bahtsızlığım da bu. Bu alışkanlık bir yere yönetici olunca işe yaramıyor. Şimdi söyleyeceğimi yapmadan bırakmayacağım. Benim kendimi aklamam lazım. Sözün kısası bu. Elinizden geldiğince bana yardım edin. İnsanın başına iş geldiğinde doğru yolda da şaşırılmış, senin ile bir tabaktan yemek yiyp yürüyenler de kaçarmış. Doğaya yakın insan başkalarına baktığında doğru ve samimi olmalı. Beni anlayın. Bana hiçbir şey lazım değil. Ziraatçıym. Köyde baş ziraatçı olarak çalıştım. Meslegim şimdi işe yarayacak. Cevizlerin arasına çabuk olan meyveli ağaçlar dikeceğiz. Arklara nohut, sulu karpuz ve yonca ekeceğiz. Bir çalışalım da...

Yine Seidkul ağabeyin gözü yaşardı. Yüzü nurlandı. Sonra bu nur vücuduna dağıldı.

—Size özeniyorum, dedi uzun bir sessizlikten sonra sohbet arkadaşı iç geçirerek.

Seidkul ağabey onun sözünü işitmeyeceğini düşündürdü. O Barlastepe’ye hangi tarafından su alıp çıkacağını düşünüyordu.

Ertesi gün traktörün tepeliğe çıkması için yol yaptı. Daha ertesi akşam Barlastepe’de pullukların çizdiği ilk kara çizgi göze battı. Çizgi Barlastepe eteğinden başlayıp, Aykar’ın bembeyaz, karlı ve nurlu tepelerini tutuşmuşa benziyordu.

GULAMGERDİŞ

Hayriddin SULTANOV

Eee, yetti be, baba, insanı utancından öldürdünüz ya! Bu yerden göçüp gitsem de kurtulamayacak mıyım sizden?!

Dedemetov sonunda böyle dedi. Senakul dede mecbur etti. Dedemetov öfke ile böyle dedi, ki şimdi pişman olmuştu. Pişman olduğu için acısı beter çıkıyor.

Aslında, niçin böyle tepesi attığına kendisi de şaşıyor.

Senakul dede onu dövmüş değil, sövmüş değil, iftira atmış değil, ondan bir karşılık beklemiş değil... Suçu: eksik etmeden her gün selam vermesi, candan dua edip durması mı?

Niçin insan birinden incinir? Özellikle Dedemetov gibi hamuru çamurdan değil de mumdan yapılan mülâyim bir adam, niçin birini incitir? Tuhaftır ki bu düşünceyle yurduna göçmemiştir.

Aklı hiç almıyor. Mesela benim buna asla inanamam gelmiyor. Çünkü; Begmet Dedemetov'u beş parmağım gibi iyi biliyorum. Bildiğim için de bu sözleri yazıyorum. Gelin onun kim olduğu hakkında size de biraz malumat vereyim.

Evet, Dedemetov Begmet Ermetoviç, savaştan evvel otuz altı yılında bizim köyümüzde doğmuş. Herkes gibi okuyup, herkes gibi sıkıntı ve eziyetler çekip, mâden yüksekokulunu ve bu dalın enstitüsünü bitirdikten sonra köyümüze dönmedi. Şergun'a, kömür madeninde çalışmak için gitti. Köye az gelirdi. Bazen 1 Mayıs bayramında veya yeni yıl arifelerinde dili bizim lehçelere benzemeyen, gözleri iri iri, güzel karısı ile inişli çıkışlı sokaklarımıza ortaya çıktı. Begmet Dedemetov, mercan takısı gibi kalabalık köyümüzden kopup giden ilk taneydi, bu nedenle çoğunuğun gözünde şaşılacak bir şekilde, babasının reddettiği biri olmasa da niyeysse, derbeder bir kişi olarak göründü.

Begmet Dedemetov, doğal olarak, bu sözlerden habersizdi, bunun için de dünya dönmeye devam ediyordu. Daha sonra, o, yaşlı anne ve babasını görmek için gelirken, karısı ile birlikte çok güzel elbiseler giymiş oğul ve kızlarını da birlikte getirecek oldu. Çocuklarının dili bizim lehçelere benzemiyor; o halde, yabancıydı.

O, ilk defa köye süt rengi "Volge"¹de girdiğinde çeşitli söylentiler yayıldı. Birileri: "Araba sürerken burnu havada!" dedi. Birileri ise: "Ermet Sarı'nın oğlu kömür değil, para madeninde çalışmış." dedi. Kimileri sevindi, kimileri çekemedi.

¹ Bir araba markası.

Bir gün Dedemetov, bir bayramda ihtiyar annesini ziyaret etmek için geldiğinde babasını felç halde gördü. Anası başında ağızına su damlatıyordu. Aralarında ne laflar geçti bilmiyoruz; ama bir hafta sonra Dedemetov köye göctü. Artık “Volge”si yoktu. Yine söylenti yayıldı. “Al, işten kovuldu.”, “Çocukluktan beri, mal mülk peşinde... Hıh, dünya malı olsun tadı olmuyor...”

Delik kulak, Begmet Dedemetov, dogal olarak bu sözlerden şu anda habersizdi; lakin bununla birlikte dünya dönüyordu. Hatta aldırırmaz bir şekilde güldüğünü de kimse görmedi. Kısaca köy ona alıştı, artık adını sakız yapmayı bıraktı.

Dedemetov bir süre yaşlı karı kocanın küçük evinde yaşadı, sonra, sonbahar gelince, kenar mahalleden, gücü yettiğince biraz tarla satın alıp göctü. İlçe merkezinde elektrik idaresine işe girdi. Dili bizim lehçelere benzemeyen oğul ve kızları, köy çocukları ile aynı okulda okumaya başladı. Karısı hemşireymiş, hastaneye yerleştı.

Dert başka eccl başka, tavana gözlerini dikip felç bir halde yatan Ermet baba ilk bahara çıkışınca görülmemiş bir şey oldu. Aniden ata, saka kuşuna sevgisi ortaya çıktı. Altında bulut gibi bir beygir, üstünde kürk, koynunda saka kuşu, nerede ulak¹ nerede yarışma varsa tam olarak hazır ve nâzır. Bu arada onun ağızına su damlayan zavallı yaşlı kadın öldü. İhtiyar adam şu anda seksen üçte, inatla hâlâ avlusunda, on altıya giren torunu Şermet ile hayat sürüyor, bazen niçin bana yaşlı bir kadın bulmuyorsun? diye Begmet Dedemetov’la kavga edip duruyor. O ise buna cevap olarak sadece gülüyör.

Begmet Dedemetov hakkındaki sözlere burada nokta koyarsak iyi olur. Fakat Senakul dede... Gerçekten Senakul dede! Eğer Senakul dede olmasaydı hikayemizin de hikayeye benzeyen hiçbir yeri kalmazdı.

Senakul dede Begmet Dedemetov'un hayatında, tipki bu hikâyedeki gibi, sürekli karşısına çıktı.

Senakul dedeyi ben de tanırdım. Kütüphaneden kitap almak için gittiğimde gördüm. Sokağın başındaki büyük taşta, bastonunu çenesine dayayıp, gözlerini yarı yumup, herkesin mayışıtı, güneşin vurduğu yerde uykusu gelmiş gibi otururdu. Selam verseniz sıkıntı olurdu: keyfi kaçardı herhalde.

Dedemetov'un aldığı bahçe, kütüphanenin arkasında, dere boyundaydı ve ince bağırsak gibi dar bir sokaktan yürüüp, Senakul dedenin köhne tahta penceresinin yanından geçilerek asfalt yola çıktıırı.

Bütün kargaşa Dedemetov'un göçüp geldiğinin ikinci haftasında başladı.

¹ At üzerinde oynanan bir oyun

Salı günü sabah aceleye işe giderken, mavimsi kazak giymiş, küçük yüzlü, sevimsiz bir yaşlı adam, nezaketle selam verdi:

—Esselamü aleyküm, beyim!

Dedemetov şaşırıldı, gerçi etrafta kendi ve karşısındaki yaşlı adamdan başka kimse olmasa da, etrafına bakındı, sonra şaşkınlık ile, mahzun ve zavallı bir şekilde el kavuşturup duran ihtiyara doğru yürüdü, selamlamak için el uzattı:

—Esselamü aleyküm, baba.

Bu anda ihtiyar adam, yaşına uygun olmayan bir beceriklilik ile canlı canlı koşup geldi, onun elini iki elinin arasına aldı, göze batacak bir şekilde sesi parıldayarak:

—Hızlı hızlı mı yürürsünüz, beyim? Sıhhatiniz yerinde mi?

Dedemetov kötü oldu, ne yapacağını şaşırıldı, sonra yüzü parlayıp güldü: “ihtiyarlık ya!”

—Beni biriyle karıştırıyzorsunuz baba, dedi anlayışlı bir şekilde gülümseyerek.

Ihtiyar adam ondan daha beter şaşırıldı.

—Niçin karıştırıym beyim. Şükür, daha aklım başımdan gitmedi. Yaratanim şaşırtmazsa, şaşırmam da beyim. Aldığın yer hayırlı olsun. Çok sevindim beyim, çok sevindim. Allah hatırlı etsin, güzel günler yaşatsın, Allah malını artırsın.

—Teşekkürler,-dedi Dedemetov- teşekkürler, ağızınıza sağlık.

—Şuna bakın beyim, feleğin çemberi diye buna derlermiş, yoksa, kim derdi ki sizin bize komşu olacağınızı? Şükür, bin şükür yaratılanın lutfuna!

Dedemetov'un zamanı son derece kısıtlıydı.

—Tamam, baba, -dedi özür dileyerek- peki, sağlıcakla kalın.

—Aa, beyim, bir fincan çayımız var ya? Sabah nasibi beyim.

—Başka sefer, diye Dedemetov sözü kısa kesti.

Babamın dostlarından, diye düşündü yolda giderken, fakat niye böyle “beyim” diyordu, şaşırıyorum...”

akşamleyin işten-donece şaşkınlığı daha çok artti: birisi bir leğen börek bırakıp gitmiş.

—Kim verdi? diye gündüz evde kalan sekiz yaşındaki kızına sordu, o da:

—Bir ihtiyar adam, adı... adı Senakul dede, dedi.

Şaşkınlıkla börek yenildi. Sabah yine her zamanki gibi işe gidiyordu. Yine dünkü köşede o ihtiyar adama rast geldi. Dedemetov'a, dünden beri yerinden ayrılmamış gibi geldi. O elinden geldiğince önce selam vermek için kendini hazırlasa da, her nasılsa yetişemedi, ihtiyar adam becerikli davrandı:

—Esselamü aleyküm beyim! Nasılsın, dinç misin? Evdeki, çoluk çocuk iyi mi?

“Bey demesi bela mı?” Dedemetov'un birden tuhafına gitti, fakat ihtiyar adamın yüzünde gözünde hiçbir mizah ve şaka ifadesi görmedi.

—Teşekkürler, dedi kuru kuruya ve hemen: “Ya, böreği bu göndermiş olmasın sakın!” diye düşündü.

—Haydi beyim, geçiniz, geçiniz! İhtiyar adam ikiye bükülüp, elini kavuşturup ona yol verdi.

—Bana bakın, baba, dedi Dedemetov, niçin bana “Bey” diyorsunuz, ben... anlayamıyorum. Umumiyetle, biraz tuhaf oluyor, benim adım Begmet, adımı söyleyerek seslenin.

İhtiyar adamın nursuz, sevimsiz gözleri korkuyla doldu:

—Yok! Yok! diye fisıldar gibi bir ses çıktı. Allah korusun, niçin adınızı söyleyeceğimiş, ayıp olur, beyim haydi, buyrun, buyrun, sağlıcakla.

Dedemetov sıkıldı:

— “Bey” demeyin, rica ederim.

İhtiyar adam gözlerini kırptı:

—Ne deyim?

—Adımı söyleyin, komşu deyin, evet, işte, oğlum deyin.

—Yok, dedi ihtiyar adam, katyen baş sallayarak, siz beyimin evlatlarınız ya, ben nasıl...

—Hangi beyinin? diye sorar Dedemetov bağırır bir şekilde.

—Dedemet Kadi'nın, dedi ihtiyar adam ve onun bu kadar cahilliğine acılmış gibi baş salladı. Rahmetli dedeniz benim beyim idiler, ben onun kapısında hizmetçiydim, yaylımda mallarına bakardım, toprağı sürerdim, hasat ederdim. Beni mekanı cennet olsun Kadı dedem adam etti. “Ya, Senakul, derdi rahmetli, dünyada insan çok; fakat insanlık az.”. kendisi nasıl adamdı ya! Her akşam Gülamgerdiş¹'e kendi elleriyle yemekleri, Allah'ın verdiği nimetleri alır gelirdi. Bir kere söyleyin, Tahtesan'da yerleri vardı, baharda buğday ekmişik, diz boyu olduğunda, beni çağırıp dedi ki...

Dedemetov sokağın tam ortasında şaşkınlık bir şekilde, karşısındaki eski kevüş² gibi biçimde ihtiyardan gözlerini kaçırmadan ağızı açık kaldı.

“Ya pirim! Ne diyor ya bu?! Taş devrinden mi kalmış acaba, ne bela?!”

¹ Yer isimi.

² Ayağa giyilen bir çeşit mest.

—... Bayramın ertesi beyimle Narcantal'a Mirali Kazak'ın köyüne gittik. Gittiğimizde her yer kalabalık, bir düğün oluyormuş, Mirali'nin kardeşi ulaka attan düşüp ölmüştü, vaylar, ahlar kızılca kıyamet...

—Baba, dedi Dedemetov takatsızce, bunlar ne zamanki laflarınız?

Gözleri kısılıp, zevk ü şevke dalan Senakul dede düşünmeye başladı.

—Ne zaman mı diyorsunuz? Eee, daha çok olmadı ki, Çar Nikolay'ın devrildiği yıl mıydı, vallahu alem, yoksa ondan sonraki yıl mı... Şunu biliyorum ki, Molla Ebdurahim Uyaz'ın en küçük oğlunun Karebazar'da athane basıp öldüğü yıldı. Rahmetli Ebdükerim öküz yılında doğmuştu, işte buna göre hangi yılda doğduğunu hesap edersek... Hepsi eskiden kalma laflar beyim.

Dedemetov, sanki ona dışından çok güzel anlattın der gibi olsa da sinirlendi, güclükle kendini zaptedip Senakul dede ile vedalaştı.

Ertesi gün yine o durum tekrarlandı. Dedemetov bu sefer öfkelenmedi, ağırbaşılıklıkla şöyle dedi:

—Bizi şerefleştirdiğiniz için teşekkürler baba, lakin bundan sonra bana "Bey" demeyin, rica ederim. Çünkü...

—Ee, niçin? dedi senakul dede.

—Çünkü, diye devam etti Dedemetov onun sorusunu duymamış gibi, ben sizin söylediğiniz Kadı dedeyi görmedim. O biz dünyaya gelmeden yaşamış. Ayrıca önceden ne denmişse denmiş; amma artık öyle "hizmetçi", "bey, mey" gibi sözler kalmadı baba. Bundan dolayı bana böyle diyerek beni utandırmayın. Ya, birileri duyarsa ayıp olur. Yolda da uygun bir selam verin, yaşıınız büyük!

—Yok yok, dedi Senakul dede, böyle demeyin beyim, ayıp olur, sizin mertebeniz büyük.

Dedemetov kaşlarını çattı:

—Baba, daha yeni geldik ya!

—Bırakın ya, dedi Senakul dede, gücünü kaybetmeyerek, Kadı dedenin ruhları ne olacak ya, beyim!

—Ee, çok "Bey" diyesiniz gelirse, babama gidin! Sıkılıp, ne yaptığıni bilmemişti.

Senakul dede kırık bir şekilde gülümseyerek, başını aşağı saldı.

—Tamam, beyim.

—Ya ben partiliyim, büyük bir idarede çalışıyorum, siz böyle yaparsanız, bana laf iştireceksiniz baba.

—Allah korusun, beyim, dedi Senakul dede korkarak. Size kast edenler yerinden olsun.

—E, gidin ya! Dedemetov sıkılıp ellerini sallayarak, bırakıp gitti. İki yüz adım kadar gittikten sonra, birdenbire gülümseyiverdi.

Akşamleyin babasından haber almaya gitti. Babası çardakta, yaşlı bildircinin tüyüne su saçıyordu. Sohbet eder gibi usulca sordu:

—Senakul dede, babanızın hizmetçisi miydi?

—Hangi Senakul? Aptal Sena mı? Babası kuşu kaldırıp lambanın ışığına götürdü. Babamın hizmetçisi çoktu. Sena da çok çalışmış. Aptal o, diyerek babası içeri eve bakıp seslendi, hey Şermet, orda misin, asmadaki çuvalda yem var alıp gel!

Dedemetov yerinden kalktı.

Sabaha yine Senakul dedeyle karşılaşacağını düşünüp, canı sıkıldı. Doğru düzgün sokağı bırakıp, aşağı sokaktan yürüdü, dere yakasından dolanıp, işe geç kaldı.

Pazar günü mahallede düğün oldu. Dedemetov da gitti. Düğün sahipleri zorla onu içeri evlerden birine sürüklediler. Dedemetov selam vererek girdiğinde bir ev dolusu adam çay içip sohbet ediyordu. Hepsi ona dönüp baktı. Ayakkabısını çıkarıp eşikteki boş yere oturacaktı ki, birden yukarıdan:

—Haydi beyim, bu tarafa, bu tarafa geçin, diye incecik bir ses işitildi.

Dedemetov, yüreği cuv ederek baş köşeye baktı. Senakul dede, iki büklüm köşeye sıkışmış, ona alçak gönüllülükle bakıyordu.

—Oturun, dedi hırslanarak.

—Yok, yok beyim, ben... Benim haddim değil, gelin, insanı utandırmayın beyim, âdapsızlık olur ya!

Dedemetov herkesin seyredip durduğunu sezdi, ve zor da olsa şeytana lanet deyip, Senakul dededen yukarı çıkıp oturdu, o da hızlı bir şekilde Dedemetov'un yerine çöktü.

Herkes birbirine şaşkıncı baktı.

Dedemetov'a düğün tat vermedi.

Bir gün altı yaşındaki oğlu şöyle dedi:

—Baba, bey demek ne demek?

—Niçin soruyorsun?

—Yok, söyleyin, güzel söz mü, kötü söz mü? Dedemetov'un başı ağrıldı.

—Senakul deden mi söyledi? Şakalaşıyor, umursama!

—Ben Senakul dedeye bey desem olur mu?

—Yok!

—Niçin?

—Yeter artık, geveze olma, diye kızgın bir şekilde susturdu.

Aslında şimdi Senakul dedeye alışıp, kadere boyun eğse de olur, fakat dik başılılık konusunda o da Senakul dededen zerrece geri kalmazdı, yani onlar birbirine benzemese karşılaşmazdı.

Dedemetov, her şeyden ziyade bu garip münasebetin el içinde ortaya çıkışmasından korkardı. Korkarak yürümeye başladı, Kuruksay köyündeki elektrik trafosu bozuktu, durmadan yanıyordu. Kuruksay ahalisi de ismi cismine uygun halkmış, gerçeği araştırmadan, sürekli yazmış olmak için yazıyordu. Eli kaşınmış, tamam yazsın, fakat keşke dilekçeden trafo yapabilmiş olsa! Olmadı sonunda semt gazetesi vurdu. Ergeşev denen bir gazeteci bilip bilmeden “Semt elektrik idaresi başkanı sayın Dedemetov Begmet, ne zamana kadar emekçilerin haklı taleplerine bey gibi ilgi gösterecek?” diye kızgın bir soru sordu.

Makale Cuma günü çıkmıştı. Dedemetov'un canı sıkılıp akşamleyin evine dönerken, gelen geçenin sürekli elini çuvaldız gibi yapıp onu gösterdiğini sandı. Keçinin öleceği gelirse kasapla oynasır, sözü doğruymuş. Doğru olmasa bu anda Senakul dede Dedemetov'la sanki bir göz ağrısı gibi karşıya gelir miydi?

—Esselamü aleyküm beyim...

Dedemetov birden patladı:

—Ya tamam baba, insanı utancından öldürdünüz ya! Bu yerden göçüp gitsem de sizden kurtulamayacak mıyım?

Senakul dede şaştı kaldı.

Dedemetov bu sinirle gidip aldığı bahçeyi bedavaya da olsa satmaya hazırıldı. Şansına, evde misafir varmış, karısının akrabaları gelmişti, bunlarla siniri dağılıp gitti.

Tamamıyla Senakul dedeyle selamı sabahı kesti. Caddede sokakta rastlayıp karşılaşırsa da görmezlikten geldi. İhtiyar adamsa yüzünde hala o alçakgonullü tebessüm, el kavuşturup, ne günahı olduğunu bilmeden şaşar kalındı.

Kış günlerinin birinde Senakul dede dünyadan göctü.

Dedemetov yabancı olarak cenazeye iştirak etti. Kabristana vardığında da, dönerken de kendini çok günahkar hissetti.

Sabaha Senakul dedeyi aklından çıkardı. Alışıldığı gibi aceleyle işe gitti.

Bir hafta kadar geçmişti, Senakul dedenin penceresinin altında ihtiyar adamın otuz yaşlarındaki, genç yüzünü yaşı gösteren bir kalpak giymiş, oğlunu gördü. Eline üfleyip, dudağındaki sigarasını kenara attı. Dedemetov'a doğru yürüdü:

—Esselamü aleyküm... Genç biraz tereddütlenip tekrarladı, esselamü aleyküm... beyim...

Dedemetov irkildi.

—Tövbe estagfirullah! Bunlar baba oğul cinnî mi acaba? Ne çocuk!

Onun renginin attığını görüp, genç aceleyle sordu:

—Şimdi ağabey, ne yapayım, dedenin vasiyeti...

—Hangi vasiyet? dedi Dedemetov şaşırarak.

—Genç üzgün bir şekilde yüzünü buruşturdu.

—Babam hastalandığından beri, bir sözü tekrarlardı, “Begmet ağabeyinize hepiniz hümet edin, o, benim beyimin çocuğu, sizler de ona “Bey” diye hitap edin...” Şimdi ağabey, babanın razı olduğundan, Allah da razı olur...

—Eee, bırakın ya! Dedi Dedemetov ve geri dönüp giderken: “Bu ihtiyar ölse de kurtulamayacaktım ya!” diye düşündü kederlenerek. Sokağın başına gelince, bir şey aklına düşmüş gibi, aceleyle yürüyüp geri döndü, Senakul dedenin penceresini itti. Eğik eşik kapısından elinde yaba tutan deminki genç çıktı geldi:

—Eee, gelin, gelin, dedi geri çekilerek.

—Bana bakın, Dedemetov eşikten atlayarak içeri geçti, şimdi, bir kere anlaşalım; tamam babanızın vasiyeti var, fakat bir daha beni böyle diyerek rezil etmeyin. Anlaşıldı mı? Rahmetli dedenin böyle azap verdiği de son olsun.

—Yok ya, ne diyorsunuz ağabey, size azap verecek...

—Eğer buna da razı olmazsanız, diye Dedemetov bir süre düşündükten sonra söyle devam etti, ben gerçekten de size göre bey isem, benim emrimi yerine getireceksiniz, bundan sonra beni Begmet ağabey diye çağırmanızı istiyorum. Anladınız mı? Tehdit edercesine gözlerini gence dikti.

—Ya, ben bir şey diyor muyum ağabey, kendim de...

—Peki, anlaştık! Dedemetov hafifçe söyleyerek, yoluna devam etti.

O, akşamda yine bu sokaktan evine donecek. Akşama ise hala çok var.

GEÇMİŞİN HESABI

Me'sume EHMEDOVE

Evdan sinirli çıktı. Karısına bir şey demeye zamanı olmadı. Daha doğrusu lafi uzatmak istemedi. Üstüne üstlük arabanın akümülatörü de bozulmuştu.

Sinirlenerek yere tükürdü. Karısının durmadan konuşmasına; duymuyorum, diyerek yağmurlugun düğmesini üst üste taktığı gibi sokağa çıktıverdi.

Baktı ki, trolleybüs geliyordu. Koştu. Aslında, taksi çevirse de olurdu. Bu trolleybüs dedikleri, kaplumbağanın yürümesi gibi gidiyordu, ki inip yaya yürüyesin gelirdi. Sabah sabah keyfin bir kaçarsa, işin bir yürümezse, tamam sonuna kadar yürümez. Şimdi ne zaman varacak kim bilir... Özel arabaya alışan adamın toplu taşımaya gitmesi zor oluyormuş. İnsan kendini aşağılanmış gibi hissediyor. Aklından bunlar geçerken, o bir ara trolleybüsun içine baktı. O an birden bire kulağına tanıdık, pek tanıdık bir ses geldi. O sesi işitti ya, hafızasını evirip çevirmeye başladı.

—Mesture abla, işe mi gidiyorsunuz? Gencecik bir ses yanındaki arkadaşı olan kadından soruyordu.

—Evet, şekerim, gitmesem olur mu? Evde de eziliyor insan. Azıcık hastalanmıştım, oturamadım, sıkıldım. Gideyim ya, diye işe çıktım.

O, elinde olmadan sesin geldiği tarafa baktı. Baktığında, yüreği kabarır gibi oldu.

Ne zamandır, bir gün gelip ona rastlayacağını, yüz yüze geleceğini hissediyordu. Fakat onu hiçbir zaman bu şekilde geleceği aklının bir köşesinden geçmemiştir.

Kadının yüzü sakin görünüyordu. Anlaşılan hiçbir şeyde iddiası yoktu, ümitli de değil de. Bir zamanlar bu kadın, evet, bir zamanlar bu gencecik kız gülerek her şey gelir geçer; yalnız hatırlar kalır, derdi.

Kızın tahmini doğru çıktı.

İnsan, gün geçtikçe gelecek arzusu ile değil, hatırlalar ile yaşarmış.

Aklında, hepsi aklında. O zamanlar şöyle bir şarkı vardı:

“Ah, akşam treni, akşam treni,

Sevgilimi alıp gittin ya...”

Bu şarkida, kaygıdan ziyade gamsız bir ahenk, şuh bir ahenk cisimleşmişti. Güneşin son ışıkları âlemi gark ettiği zaman ezgi sürekli çınlayacak, şuh sedalar odayı kaplayacak. Güneşin sonraki ışıkları altında, akşam treninin rayları takırdatarak

gelmesinden demir yolu kenarındaki kırmızı renkli deve dikenleri, yeşil otlar titreyecek. Aslında hiçbir zaman tren, rayları gümbürdeterek geçmiyordu. Bu önemsiz şarkısı, ortaya çıkan izlenim, sadece.

Etraf bereketli, aslında yaz günü de değil.

Dışarıda kar tane tane, süzülerek yağıyor. Bunu uzun elektrik direğine asılan lambaların ışığından anlamak mümkün.

Kız ezgiye uyararak sallanıyor, aklından şarkiya eşlik ediyordu.

O, ansızın kadının oturduğu yere yaklaşmak, kadının omuzlarına dokunup, bakar mısın deyip, “Akşam treni”ni sormak istedii. Aklına gelen bu düşünceden kendi de utandı.

Yine... Yine geniş pamuk tarlası, aklında kalan “Geniş pamuk tarası. Herkes tarlada.” Bu suyu çıkan ibareyi şimdije kadar rahatça kullandılar. Kız o zaman, uzaklardan ona doğru yürüdü. Evet, evet işte onlar... Yedinci sınıf takiler pamuğa çıkmıştı. Kız ise altıncı sınıfı okuyor, o zaman dedesinin mi, birinin yerine pamuğa çıkmıştı galiba.

Evet, zapzayıf kız koşarak geldi ve elindeki, öğle yemeğinde ekmekle yiyeceğim diye alıp geldiği bir salkım üzümü ona bırakıp gitti. Aklında bu manzara çakılıp kaldı. Uzaklardan ona doğru koşup gelen nazik kız... Elindeki üzümü bırakıp geriye dönen kız...

Sonra... Hayalinde kalan bir gün. O, hatırlında kalan yegâne gün. Çiftlik bağı, uçurumlar arasından hüznle akan dere. Dallarda sürekli cık cık diye öten kuşlar. Etraf sakin, insanoğlunun hiçbir sesi işitilmiyor. Bu kızla ikisi iğde toplamaya gittiler. Her ikisi de iğde aramaya başladılar. İğde dedikleri hani, artık bulunmuyor. Sebebi de; iğde bir zamanlar kesilmiş. Fakat ayakaltında çitir çitir eden yapraklar arasından zaman zaman çürük iğde kokusu yayılıyor. Baharda dolup taşıp, köpürüp akmakta olan dere şimdiki duru bir su gibi akıyor. İnsanlar bağlardan göçmuş, kalabalık yerler, yalnız, sönüklü! Şimdi de kulakları altında o sükûnetin sesi yankılanıyor. Onlar orda güz sükûnetine birlikte kulak tuttular. Bitmeyecek olan güz, onlara parıltı parıltı dayan bahardan daha iyi geldi.

Ya, ne zaman, ne zaman bu günlerden uzaklaşıldı? Ne zaman ya?

O ham süt emmiş köle, bundan daha bahtiyar, bundan daha tatlı anların geleceğine, bundan daha güzel günlerin olacağına kesinlikle inanmıştı.

Yine, onlar bir defasında seheri birlikte karşıladılar. Tan vakti kalbinden geçen hisleri, gönül halini, birlikte seheri bekleyenler söylesin.

Kız onun koynuna elini uzattığında tuhaf hisler içinde fisıldadı:
—Söyleyin, söyleyin insan hiç kendini seven, kendine inanan birine hainlik eder mi ya!

Evet, dedi, o zamanda, evet derdi! Ya şimdi? Ne zaman, o günlere hainlik edildi? Şimdi aradan çok yıllar geçtiğini bilse de, kızın o zamanlar, kendinin inansa da inanmasa da, şüpheyle sorduğu sorulara ondan cevap arıyordu.

“Akşam treni, akşam treni, sevgilimi alıp gittin ya!”

Plak yorulmadan dönüyor, durmadan dönüyor; tren, rayları takırdatarak gidiyor. Demir yolunun kenarındaki yemyeşil otlar, deve dikenleri geçen trenin darbeleri ile titriyor.

Kız sandalyeye oturduğunda, mendiliyle oynuyordu. Bir gence, bir yere bakıyordu. Delikanının ise yüreği –nedense- karamsardı. Şimdi ise o zamanlar için niçin karamsar olduğunu, gönlünden neler geçtiğini açıkça söyleyebiliyor. Bu kız onun geleceği değildi! Şu anda kendi kendini ezmek, hırpalamak istiyordu. Peki geleceğin kimdi, neydi, aptal ?!

Kız orada, yatakhane sandalyesine oturduğunda, mendiliyle oynadığında acı gerçeği söyledi. Olan oldu, şimdi ne yapacağımız, dedi. O anda kulaklarına inanamadı. Yatakhanede o tarafa bu tarafa yürüdü, başını ellerinin arasına alıp üzüldü.

Kız yerinden kalktı.

—Niçin bu kadar üzülüyorsun, daha ileri giderse... Kız garipçe gülümşedi.

—Daha da ileri giderse, evleniriz de, ya, seni... O anda adabın büsbütün sınırlarından çıktı. Kötü bir sözü ağzına aldı. O anda da, daha sonra da o sözü söylediğine pişman olmuştu.

Kız elinde olmadan gencin karşısına vardı. Konuşamadı, titredi. Onunsa siniri boğazında düğümlendi. Karşısında duran kızı itti. Kız yere yapıştı. Yavaşça kalkmaya çalıştı. Kızı bakmadı, hızla çekip gitti. Kapı gürültüyle kapandı.

Şimdi bilse, orada gençliğe, o günlere hiyanet olmuştı... İnsanoğlu şükürşüz ya, iyiliği bilmiyor.

Beyninde, bu acı felakete geceleri, gündüzleri çare aramış... Hâlâ da kendini aklamaya bir yol arıyordu.

Aklında, o gün sınıf arkadaşının “Çıktığınızda, bir kız sizi soruyordu.” demesi kaldı. O an tabanına kadar titredi. İçinden kızı sinirlendi, azarladı. Dışarıya çıktı. Gönlünde bin bir bahane uydurdu. Duvara yaslanıp duran kızı görüp, dersten sonra konuşalım, demeye hazırlandı.

Kız, onu gördü. Delikanlıya doğru yürüdü.

Kızın tavırlarında sanki hiçbir şey olmamış, hiçbir olay meydana gelmemiş gibi bir hal vardı.

O anda kızı tanıyamadı.

—...Şimdi konuşalım, sonra gidersiniz. Ama beni affetmelisiniz. Kız bir zamanlarki, ehil anlardaki gibi, biraz gamze, bir nazla konuştu: —kızmayın ya. O gün size o sözü... Şakalaşmak için söylemiştim.

—Yaa? Ne?, Kendi sesi kendine yabancı geldi.

—Söylüyorum ya, şaka yaptım, sizin ne yapacağınızı merak ettiğim için söyledim. Kız hiçbir şey olmamış gibi şen bir şekilde güldü.

Sonra kızın o halini çok düşündü, hep hayalinde kurguladı, olmadı. O an kız gerçekten mi, yoksa yalandan mı güldü? Bilmedi.

Bundan sonra o kızı hiç görmedи.

O zaman kız hangi sözü söyleyip onu aldattı, bunu da bilmedi.

Bu, ona bilmecə oldu. Doğru, o anda korku, tufan geçip gitti, ağır yük omzundan indi.

Sonra, beynindeki bilmeceyi çözmek ümidiyle kızı arayıp, okuduğu yere gitti, bulamadı. Köyden aradı, bulamadı. Kız, izsiz kayboldu.

Köydekiler, kızı şehrə okumaya gittikten sonra dönmedi, dediler. Şehirdeyse bulamadı. Daha sonra köyde annesi çaresizce kızının derdiyle yanıp gitti. Mesture hayatı da değişti, diye isitti.

Ne duyduysa hep söylentiyydi. İşte, şimdi aradan kaç yıl geçti, kafayı bir yere koyup düşündüğü an, gönlünün bir kenarında kızın o sözünün, o vakanın gerçek olduğuna emin oldu. Bu anda kendini hiçbir yere sığdıraramadı.

İşte, kadın sakince gidiyor. Meyus ve garip gidiyor, dünyadan böylece göçüyor.

“Derdini alayım, sevgilim...”

Gönlü incindi. Elinde olmayarak önüne atıldı. Şimdi onu tutamazsa, soramazsa, sorgulamazsa, ayağına kapanmazsa, gaflette kalacak, o dünyası da, bu dünyası da yanacak.

Aceleye önündeki adamları itip, oturağa yaklaştı. Sesleneceğim, dedi. Nefesi boğazına takıldı.

—Koskoca adam, niçin dürtüyüorsunuz? Yanında duran şişman kadın ona sinirlendi.

O an kadın yerinden kalktı.

—Peki, Mesture abla, güle güle gidin.

—Olur, canım, hoşça kal.

Trolleybüs gıyık ederek durdu. Kadın yerinden kalktı, kapıya gitti. Bir müddet arkadaşına baktı.

O acele etti, can gayretille kadına doğru atıldı. Bu anda göz göze geldiler. Kadın onu anımsayamadı. Bilmedi, tanımadı. Onunsa söz söylemeye mecali kalmadı.

Diğer yolcular yolda indiler.

Kadın da indi.

O acele acele cam tarafına geçti. Yüzlerini cama yapıştırarak baktı.

Hayret! Onu tanımadı, karıştırdı mı acaba? Hayret! Ama, yanındaki arkadaşı da, Mesture abla dedi ya!

Yok ya, ,işte, boyu posu da yürümesi de eskisi gibi... İşte kadın yavaşça gidiyor. Gri yağmurluğuyla ilerde silkine silkine gidiyor.

Başını mağrurca kaldırarak, rahat bir şekilde gidiyor.

Trolleybüs aniden gitti. Bu an gözünün önünde kadının gözleri, trolleybüse doymamış gibi daldı.

Sonunda, gri yağmurluk gözden kayboldu. Çok gerilerde kaldı.

BİR İNATÇI BİNİCİ

Sabir ONER

Ey arkadaşlar! Ey dostlarım, ey! Bir sözün sırası daha geldi. Lafın sırası geldi mi siz de söyleyin. Anlatacaklarım kardeşim hakkında; bazılarınız onu tanıyorsunuz, bazılarınız da tanımiyorsunuz. Tanımamanız tuhaf, tanımayanlara anlatayım.-Birinci konu olmazsam bırakıp gideceğim.- Ben çok çalışan, yeni bir kontrolörüm, kendi işim değil bir kurumun kontrolörüyüm. Kısacası yazar değilim. Laf söylemeye usta değilim. Elimden geldiğince yazıyorum. Allah'ımın verdiğine binlerce şükür.

Arkadaşımın adı Devletbay, vücutunda işe yarar yer yok, işe yarayan yer kaburgasıydı; doktor tam üç tanesini kesip atmış. Sağlam olsa keser miydi, köpkeri¹de kırmış, sonra doktor kesip atmış. Anlatacaklarım sadece kaburga mı, söyleyeyim de anlayın, yine de siz bilirsınız. Gövdesini kesip atsanız, bu inatçı hiç bela görmemiş gibi işine devam eder, size garanti veririm ayağını tırpanla kesin, vay demez. Kısacası, arkadaşımın gövdesi dimdik kalmış. Ben yaşlandım, belim büküldü, onun eğilmemesinin nedeni sağ omzundan kemiğinin kırık olması. Kesildiğinden mi, uğraşından mı orasını bilmiyorum; ama dikilip kalmasının nedeni eğildiğinde damarının çekilerek ağrısını.

Övmeyeceğim, övmeye de gerek yok. Gözünü sevdiğim genelğinde cin mi, peri mi bir bağlantısı vardı. Hayran kalırdım onun pehlivanlığına. Ona bıräksan dağı kemirirdi, denizi süzerek içerdii, kıyamet idi; pehlivanlığı bir tarafa dayanıklılığına “Pes doğrusu!” derdim. Bazınız biliyorsunuz o delinin biniciliğini. Ana sütü ağızından gitmemiş atları koştururdu. Köpkerinin ustasıydı. Yine söyleyeyim gövdesinde işe yarar yer az bulunurdu, bundan dolayı kopkoyu bir aptal galiba bu adam, diye düşünüp kalır idim bazen. Bir defasında sert bir kış günü Gereşe’ye düğüne gidiyoruz. Benim altımda adı bir at onun altında boz at var. Laf lafi açarken onu övüvermişim, soğuğa çok dayanıklısın deyince bu aptal kendinden geçerek kürk ile kalpağını çıkarıp altına, eyere döşedi. Hey, bir sakatlık çıkarırsın, ölürsün bu ayazda diyorum, kulak asmıyor, hatta yeleğini de çıkardı. Kısacası dur dememize bakmadan bir anda sadece atletle kaldı. Eyerin üstünde turgay kuşu gibi oturuyordu. Ben de yanımızdakiler de, dil döküp yalvarıyordu. Dalga geçmek için zaman zaman at gibi pufluyordu. Soğuğu ise hiç

¹ Oğlak ölüsünü at üzerinde taşıyıp sayı alanına bırakarak oynanan bir oyun.

sormayın, insanın kemiğinden geçiyor. Ben kürk giymiştim, bunun üstünden çimdirler gibi esiyordu rüzgar. Kaşın üzerine kırağı konuyordu. Terlesen bıygın donuyordu. Canım çıkarak, "Git ya!" dedim. Bana "Sen ölmeyecek misin?" diyebilir, "İstersen donunu da çıkar." dedim, umursamazca atımı koşturdu, o sık sık bizle dalga geçerek kaslarını oynatıyordu. Üşüyor mu diye dikkat ediyordum, burnu kızarmıştı, fakat inanın tüyleri diken diken olmamış etleri ürpermemişti. Ya pirim, diyorum, tövbe ediyorum. Önce sinirlenmişistik, düğün evine varınca utandık. Bela ya! Soğuk, ayaz, boran vursa bir şey olmaz. Ama aniden atletli biri gelse, onu aptal maptal diye düşünürler; yanındaki bizleri ne sanırlar. Atının yularından tutup can dostum, can kardeşim, can ağabeyim diye yalvardık. Kendini düşünmüyorsan bari bize acı. Yalvarmamız işe yaradı, biraz yumuşadı galiba. Peki deyip elbiselerini art arda giyindi. Eğer aklın varsa, onu yanındayken övme, ölürsün översen. Köpkeride atını dört nala koştururdu, böyle yapmamaliydi, böyle yapıp bir yerlerini ezdiği için de umurumda değil. İnanmıyorsanız gidip görün; diz kapağı yerinde durmuyor, bazen aşağı bazen yukarı kayıyordu, o anda yürüyemiyordu. Bağırıç çağrıyor, kendi kendine yavaş yavaş, seke seke yerine oturtuyor, sonra sofı gibi dimdik duruyordu günlerce. İşte o düğün günü köpkeride bu deli, Kölibay Pehlivan'a ilişti. Kölibay'ın atı güçlü, atından da kendi güçlü. Devletbay onun yanında hiçbir şey değildi, kuş gibi aniden önüne atılmış olmalı. Keçinin bir buduna yapışıp gitti, o şekilde meydani tam dört defa dolaştı. Öbürü bu güclüyümüş deyip bırakmadı, bu da az güclüyüm demedi, koşturup kendilerine de atlarına da eziyet ederek yarıştılar. Bütün insanlar şaşırıp kaldılar, Kölibay'a baş eğmeyen bu inatçı kim diye. Bin defa denese de güçlü ya! Güçlüyle baş edilir mi, Kölibay oğlağı atının yanına yaslayıp, vücutunu eğip hızla çıktı. İki at yan yana koşmaya başladı. İki atın eyerleri birbirine çarparak ses çickardı. Devletbay'ımız eyerden uçup gitti, o an hamur gibi olup yere yapıştı. Kıyamet koptu sansak da yok, boz atın tam yelesinde kalmıştı. Ayakları üzengiden çıkmamıştı, gövdesi yere sarkmıştı, ayakları da yeleydi. Bu halde meydanın etrafında bir dolandılar. Sonunda bıraktı sandık ama bırakmadı atın kolunu kopup eyeri meyeri hepsi beraber uçup Kölibay'ın atına yapıştı. Kalabalık bırak diye bağırıç çağrıyor, ama bu bırakmıyordu. İnsanlar, Kölibay şimdi bu çaresiz adamı oglakla birlikte bir köşeye yamultup atar, diyordu. Sağlammış sümük gibi köşeye yapışmadı. Dört veya beş kulaç kalmıştı, uzak değildi, oğlağı alıp indi, yaya olarak samana sürükleยip gidip attı. Reis de dayanıklılığına aferin diyerek ödül olan yüz elli somu eline uzattı, canım benim, yine dikbaşılık etti, mert bir insandı kendi, yüz elliyi

halkın gözünün önünde Kölibay'ın eline uzattı, teşekkürler dedi. Dönerken Kölibay Pehlivan utandı.

Bu şekilde Gereşe'de, bütün izlenecekleri gösterip geldik. Sonra büyük binici olarak tanındı, insanlar onun huyunu öğrendi. Küçük oğlu Sencer, ona çekmiş. Tıpkı burnundan düşmüş gibi. Gece mescidin berisindeki bozkırda kendinden iri yarı bir çocukla güreşiyordu. İşte o çocuk bunu tuş yapıp, omzunu yere değdireceğim diye çabalıyor, terleyip morarıyordu, sonunda yapamadı. Sencer, üstüne ağırlığını verip bastırılan çocuğu kımıldatıp kaldırdı! Eyy, senin de bedeninde varmış dedim.

Devletbay'la dokuz ve onuncu sınıfları ilçe merkezinde, Koşrebat'da bitirmiştik. Korgantepe'den, tam otuz kilometreden ekmeğimizi belimize bağlayıp gidip geliyorduk, niçin yapıyorduk, burada, ortaokul yoktu. Onun eşegi var, pek hızlıydı, fakat küçük ve arkası alçaktı. Arkasına binince rahat edemezdin, iki adımdan sonra düşerdin. İkimiz değişmeli binerdik.

O günlerde, köşelere saklanarak yürüdü. Başını biraz kaldırısan, merkezliler ibiğini keserdi. Arkalarıvardı onların, birinin yumruğu benim başım gibiydi, ağız açmadan kafanı kıriyordu. Bir gün onlar, bizi çağırıp dokuzuncu sınıfta okuyan oralı bir çocuğu göstererek: "Biriniz bununla güreşecəksiniz." dedi. Ben o zaman daha kurnazdım, derhal Devletbay'ı ileri ittim. Devletbay güreşip sonunda onu yıktı. Yandaşları daha sonra dokuzuncu sınıfın diğer güclüsünü çağırarak "Bununla da güreşir misin?" dediler Devletbay'a. O da göz kırpmadan "Evet" diye kabul etti. Onu da yıktı. Yoruldu. Demin güreş yaptıran çocuk dedi ki, bu okulun inan ki şefi benim, adım Palancı, şimdi benimle çıkış, yıkarsan yerime sen şefsin, kabul ediyorum, elini uzat, dedi. Devletbay'a baktım, eline tükürüp birbirine sürttü: "Tamam, gel." dedi. Ben varıp deminki şefin ayağına kapandım "Can dostum, can dostumcan, şef sensin, eğer güreşirsen, bunu öldürürsün, o yetim bir çocuk, senin şefliğini tanıyor." diye yalvardım. Şef Devletbay'a bakıp: "Öyle mi?" dedi. Devletbay bana iyice bakıp "Evet." dedi yanına tükürerek. "Kabul ediyor musun güreşmeyecek misin, hı?" diye dönüp tekrar sordu çocuk. Ben Devletbay'a, cevabı merak edercesine bakakaldım. "Kabul ettim." dedi o da çaresizce. Devletbay'ı o an bir defacık sözünden döndürebilmıştim, dönüp gelirken beni adam yerine koymayarak küfredip sövmüş. Ama ben ondan daha akıllı idim, sadece doğru yolu seçmiştım. Kesinlikle inanıyorum ki, eğer Devletbay onu yenseydi, arkasındakiiler bize husumeti arttırip, sonunda bir gün vurup öldürdü. Yenmezsen olmezsın, neyse, misafirliği sağ salim bitirip gidelim dedim.

Eğitimden dönerken, iki kilometre yol yürümeden Devletbay'a: "Eşegeni ver kardeş, ölecek oldum." diye yalvarırdım, o gerçekten inanırdı, inerek "Al bin, benim ayağım hiç ağrımıyor." derdi. Eşegeni deminki söylediğim gibi pek sakin, binince rahat ediyorsun, hiç inesin gelmezdi. "İşte bu tepeden aşalım, sonra sen bineceksin." derdim ben de acımis gibi. O inanırdı. Ayağı kısa olduğu için tepeye yavaş çıktı. Ben, bile bile eşegeni dehleyerek, haydi diyerek onu geride bırakırdım, aşılacak yerleri geçince inişe bakıp dört nala koştururdum. Devletbay o tepeden göründüğünde ben bu tepeden aşiyor olurdum. Arkadaşımın karartısı göründüğünde yumruğunu sıkarak söverdi, yakalarsam parça parça edeceğim, derdi. Ben onun sinirine aldırmazdım, durmadan giderdim. Sonra o yalvarmaya başlardi: "Hey, Emrilla, daha yavaş sür, yetişeyim de arkana binip beraber gidelim, dur!" inanır mıydım ben bu söyle, eşegeni dehleyince bir sonraki tepeden de aşardım. O zamanlar hissederdim, arkamdan Devletbay koşup geliyor, yetişirse acımadan vuracak, fakat çok şükür ki eşek kabiliyetli, pek hızlı. Ben köye vardığında Devletbay'ın daha karartısı bile görünmezdi. Evin tam karşısına gelince eşekten atlayarak inip, ipini toplayıp boynuna bağladım, arkasına sopayla vurup evine sürüp gönderirdim. Bilirdim ki eşek elbette evini bulup ahırına girecek.

Ertesi sabah seher vakti yine köyün altındaki zerdalinin yanında Devletbay'ı beklerdim. Beni görünce uzaktan bağırrı, kendi kendine söverecek gelir, vurup öldüreceğim, derdi sürekli. Ben kendimi acındırırdım. "Can Devletbaycan, biliyorsun, senden başka kimsem yok, başka güvenecek tanıdığım yok, bile bile niçin eziyet ediyorsun? Tamam, öl dersen öleyim; fakat böyle yaparak murdar etme." Biçarenin hemen saflığı tutardı. Benim yanımıza gelince sınırını bırakıp, merhamete gelip, başka bir kişiliğe büründü, gerçekten acırdı bana. Eşekten inip beni bindirirdi. İnsan çok yürüse kuvvetli olur, derdi. Gidene kadar değişerek binerdim. Gelirken ise... yine dünkü hal aynen tekrarlanırdı; sabahleyin de aynı olaylar yaşanırdı her günü gibi tekrar ederek. "Affet!" diye yalvarırdım. Devletbay dün nasıl affetmiş ise, bugün de öyle affederdi. Çok şaşırırdım. Bazen kendime de kızardım. Ne yapayım, saf ise kendi bilir, diye el sallar giderdim. Bu şekilde tam iki yıl geçirdik. İki yıl her gün dövüşüp, her gün barıştık. Sonra ben okumaya devam ettim, muhasebeci oldum, şimdi gördüğünüz gibi kontrol memurlugu yükseldim. Devletbay ise o dönemler okumaya dikkat etmedi, kendini köpkeriye verdi. Gelirini de köpkeriden kazandı, belasını da. Fakat aç değildi, her zaman sofrası abad oldu. Çocuklarının bazısını evlendirdi. Şu anda ikimiz de elli üçe girdik. Gece küçük oğlunun güreşmesine bakarak, bundan kırk yıl önceki Devletbay'ı görür gibi oldum, sonra canını sevdığimin kendisi aklıma düştü: dimdik

kalan boyu, yürüdüğünde birden diz kapağının kayarak ayağının kaskatı kesilmesi, çaresizce inleyerek, ovalaya ovalaya zar zor diz kapağını yerine oturmasından sonra hiç bela görmemiş gibi gitmesi göz önüne geldi. Nesine lazım diyorum kendi kendime, düşünüp kalıyorum yine. Niye böyle bir adam ya? Tövbe tövbe, niye böyle bir adam?

Bir şeye bugün de imanım tam: Eğer Devletbay'ı şimdi gidip de kıskırtsam yine yapacağını yapar. Akıllı uslu bir şekilde dolduruşa getireyim desem de bir şeyleri kırıp dökecek, ne yaparsan yap içinden gelen arzuya uyacak. Evet, hala gücü yerinde onun.

Ben ise... ben tamamıyla başka bir insanım, onun gibi pehlivan olamayacağım, kendimi çok esirgiyorum.

Devletbay'ın ise yaşılanıp ihtiyarladığını hiç tasavvur edemiyorum. Nefesimi yel uçursun, gücü taşmış kudurmuş mu, yoksa bir yerlerden mi düşmüş... canı böyle istiyor diye düşündüm.

Affedin arkadaşlar, kardeşler, dostlar sözlerimin sonu daha hüzünlü oldu. Gece arkadaşımın küçüğü Sencer'i görüne düşünceye dalıp gittim, Devletbay'ın bir iki ilginç macerası aklıma düştü sadece. Her türlü adam varmış yeryüzünde; yaşarken hepsi benimki doğru diyor. Tamam doğru, ama kardeşlerim hepimiz göçüp gideceğiz dünyadan...

TUTULMUŞ AY

Selamet Mühemed VEFA

“Almadan kıymetli can olsun, vermeden babası, büyütmeden annesi kurban olsun!...”

Çolpan “Aydin Keçelerde”

Oymalı sütunların altın gibi parlamasından göz kamaşıyor. Çeşit çeşit parlak taşlar ile süslenen mihrap şeklindeki sobalar, hayalleri içine alan çiçekli duvarlar, aklı baştan alan kan renkli halılar, minicik şamdanlardan ibaret sevimli kandiller asılmış sihirli bir çardak, bunların hiçbiri, sihirle duvara yaslanıp kaskatı kesilen bir güzelin hayalini bozmaya yetmiyor. Annesinin umutla Aybibi diye ad koyduğu bu kızın ağlamaktan kızaran gözünde, gamdan şişen yüzünde; lakkayt, pervasız bir duyu katılıştı, kınalı parmakların nazik titreyişinden, kara saçların ve kirpiklerin ağır ağır silkinisinden soğuk bir facianın rüzgarı esiyordu.

Aybibi dünyanın umursamaz dönüşünden, dünkü aydınlichkeit günün facialı bir zulmete dönmesinden hareketsiz, ölmüş gibi oturuyordu. O güzel günde, dünyada, Azadbek adında, Türkiye’de okuyup dönen, zeki bir gencin varoluşunu biliyor. Çok sevindiğinden onun başına giydiği şapkayı göstererek mutlu mutlu gülmüştü.

O güzel gün Aybibi:

—Başınızdaki nedir, Azadbek Ağa? dedi.

Azadbek sıkılarak başlığını eline alıp, kendi de güya bu şeyi ilk defa görüyormuş gibi şaşkınlıkla baktı.

—Bu festir. Türkiye’deki Türk’lerin millî şapkası.

Bu anda kız daha da içten gülerek dedi ki:

—Size bizim Harezmî başlıklar ve İran yapımı kalpak da çok yakışıyor.

—Biliyorum.

—Biliyorsanız giyin.

—Şimdi giyeceğim.

Bir müddet genç ve kız birbirine konuşmadan bakarak, baktılarla söz verdiler.

—Adınızı kim koymuş?

—Annem.

—Aybibi, Bibiler'in ayı.

Aybibi zihninde canlanan Azadbek'in kıymetli endamını hayal ederek, etrafında şuh bir şekilde yürüyen başka kızların seslerini duymuyor, mahkume yüzlerini görmüyor, henüz gözlerini açmış gibi gözünden ılık ılık yaşı akıyordu.

Ey Allah'ım şu anki günahı sadece bu olsa! Tuhaf ki saray mahkumelerinin sonu, bu rutubet basan sütunlar arasında geçen ömrü, her gece gidilen yolların sonunda, Han'ın haram ve fuhuş girdabına batan döşeğinde, tükenecik.

Allah'ım dünkü o güzel gün Bibiler'in ayı Azadbek ile, serin serin rüzgarlarla, saka ve bülbüllerin şakıyan sesleriyle, yonca ve tarla otlarının güzel kokularıyla dolu geniş ovada buluşmuştu. Temmuz sıçağı kızın yüreği gibi yanıyordu. Gökte güneş, o kadar büyütü ki, Aybibi'nin yüreğinde Azad'dan başka, bütün yeryüzünde ise güneşten başka nur saçan, ısıtan başka bir şey yoktu. Büyük mücadeleden sonra ayrılık savaşından galip çıkan muhabbet askerleri, kıskançlık ve ayrılık ateşlerinden ocak yakmalıydılar. Nihayet sevinerek ve muhabbetle buluştular. Bibiler'in ayından özlem ve hasret dolu bir ses titreyerek çıktı:

—Esselam, dedi, bahtlı bir anda.

—Ve aleyküm esselam, dedi, kızın yüreğinin ebedi yakıcı güneş.

Sonra yine alışıldığı üzere sözsüzlük devreye girerek yüzyıllardan beri birbirini arayan, hasret dolu bakışlar buluştu.

—Türkiye'de basılan Kur'an-ı Kerim'i getirdim.

—Çok iyi, güzel, kız Kur'an-ı Kerim'i öpüp alnına koyduktan sonra biraz ileriye bıráktı.

—Görmüyor musunuz? Azadbek şaşkınlık ve şefkat dolu gözbebeklerini kızın ay yüzüne diki.

—Ya, niçin kız konuşmuyor, gözünü yere diki.

Delikanlı onun aptes tazelemem lazım, diye endişeli konuşmasını anlayarak, kuşağın içine koyduğu bir sürü resmi kızı yaklaştırarak:

—O zaman buna bakın, dedi.

Kızın başörtüsü altından kaçmaya çalışan saçları yonca ve otlar üstünde, yukarıdan aşağı akan yılan gibi parladi. İpek elbiselerinin geniş eteği dizleri üstünden inerek ayaklarının altında bahar çiçekleri ve gökkuşağı renkleri şeklinde cisimleşmiş çelenk gibi yayıldı.

—Bu ben, bu dostum Sultanbey, dedi Azadbek. Bibilerin ayının yönü, işte o resimlere dönmüştü.

Kızın boyunlarından, saçlarından bahardaki kır çiçeklerinin kokuları kokuyordu. Gencin başı dönüp, gözleri süzülerek, kızı bir söz dedi:

—Ben Amerika, Fransa, Almanya yurtlarında bulundum, fakat hiçbir yerde yurdumuz gibi cennet bir yer, inan böyle büyülüyici bir güzellik görmedim, dedi büyük bir heyecanla.

Gencin durup dururken böyle demesi Aybibi'nin zoruna gitti. Aklına kötü şeyler geldi.

—Niçin böyle yersiz sözleri bir kızı söylüyorsunuz? Şimdi kalkıyorum ya, gidiyorum.

—Tövbe ettim, dilim kesilsin.

—Kızın sinirden gülmesini zorlukla bastıran Azadbek, bugün bilerek giyip geldiği İranî kalpağını düzeltti. Bu an eli, güzel kokular yayarak yerde yayılan saçlara dokundu. Bir anda gelecektен güzel günler dileyen iki gönül, iki hevesli âşık birbirine sözsüz baktı. Sanki iki yüreğin kanı, harareti, ruhu yoğunlaşıp birbiriyle kavuşmaya çabalıyordu. Aybibi bugün başka bir şekilde süslenip ak kazağının üstüne, ipekte ve ince çizgili paltosunu giymiş gence sitemli bir şekilde bakarak, nazik bir şüphe ile saç örümelerini arkasına attı. Azadbek dumanlar içinde yolunu şaşırın seyyah gibi hüzünle ve şefkatle, büyülüyici bir çift kara göze dalıp, nedense yüreğinin derinliklerinde acı bir ayrılık hissetti. Güzel yüzüne tebessüm, bahardaki su birikintileri gibi çabucak yayıldı. Kıvrak sakalını sıvazlayarak, hayatın gündüz vaktinde yolunu şaşırıp parlayan, münevver ışığında, Ay'a doğru eğildi.

—Sultanbey dostumuz baharda geleceğini vaat etmiş. Gelsin, sizi görüp bir yansın.

Bibiler'in Ay'ı kızararak, ay yüzünü gizlemek için yine başını eğdi.

—Bunlar Hafız, Rumî, Zemahşerî ve Necmeddin-i Kübra külliyatları. Aşağıdaki benim resimlerim.

—Yönetim Yolu dedikleri nedir?

Azadbek bu sözü işitince, kuşağı üstünde kavuşturup durdurduğu elini açıp, şaşkın şaşkın bakakaldı. Yüz ifadesi birden değişip rengi attı.

—Bu ifade kitapta mı yazıyor? diye kızın elindeki kitaba eğilip baktı.

—Birden aklıma geldi. Salican ağabeyim arkadaşlarıyla bu hususta çok konuşuyorlar.

—Bu sözü bir daha söylememelisin, aksi halde ağabeyinizin hayatı tehlikeye girer. Sevdagâr, Molla Seyit, medrese öğrencileriyle genç Hiveli'ler Yönetim Yolu,

yani Teşkilat Kurulu hareketi'nin esasını oluşturmaktadır. Bu harekete zamanında Pehlivanhacı Yusufoğlu reislik yapmış. Han ise hareketin düşmanı, yardım edilmesini istemiyordu benim bildiğim dönemlerde, böyle olunca da çok zahmet ve eziyet çeken milletin ve yurdun kaderini, geleceğini korumak gerekti. İyisi mi bundan sonra konuşmayın bu hususta, Azadbek dikkatle oturan kızı bakıp, eğer... şahadet ve vekalet Yönetim Yolu üyelerine verilirse, Rusya tarafından gelmekte olan tehlike bir süre gecikir. Kesinlikle onlar: "Eğer bize katılırsınız kurtulursunuz, yok eğer direnirsiz yıkılırsınız." demiyorlar. Onların eskiden beri niyeti; milleti ve İslam dinini ayaklar altına almayacak bir cumhuriyet kurmak.

—Bırakın ya, siyaset ile erkekler uğraşın.

Aybibi, seher vakti gül yaprağından zemine düşen şebnemlerin ses çıkarması gibi nazlı nazlı güldü. Kızararak, dudaklarının üstündeki tüyler belli belirsiz terler gibi oldu. Kendine çeki düzen verip, gence yüreğinin derinliklerinden, delecek gibi nazıkçe baktı ve dedi ki:

—Onların dilini öğrenmek kolay mıdır?

—Kimlerin?

—Türklerin.

—Aybibican, okumuş kız, ne tuhaf, onlarla aynı dilde konuştuğumuzu bilmiyor musunuz?

—İnan ki, Allah çarpsın, eğer haberim varsa.

—Ant içmeyin ya, kötü olur.

Söylendiği gibi kötü oldu, kötü oldu. Yüzünün rengi saman oldu, saman oldu. Bağda bülbül yerine baykuş güldü, o çekilen ahlar gökyüzüne uçtu, yerbere girdi. Buz tutan göğsünde arzular öldü, arzu ağacının yeşil yaprağı Hân'ın taş sarayında soldu.

Aybibi henüz gözlerini yarı açtığında, dün gece daldığı hasret ve elem denizinin derinliklerinde, girdaplarında baştan başa gezip dolaştı. Hasret denizinin şaşkınlıkları, varlık dünyasının gecesinde şaşımadan parlayan ay yüzünü yıkayıp döşerdi. Birisinin sertçe dürtmesiyle ürperen Aybibi kendine gelip, önündeki bir tabak tereyağılı yemeği, sonra eğilip duran esmer güzel kızı gördü:

—Böyle ağlamanın hepsi faydasız...

—...

—Diğerleri gibi, Hân'ın olmalısın.

Yemek soğuyup yağları dondu, o yine hasret denizine dalıp gitti. Sonra onu eski şark pazarlarından satın alınmış dilsiz bir köle gibi, itaatkarlılığından mutlu olarak

yıkadılar, süslediler. Garip, parlak elbiseler giydirilmiş, eleminden daha degersiz taş ve ziynetler takılmış, aynanın önünde duran kızı birisi bir şey dedi:

- Alnı kara, Hân seni yiyecek.
- Mümkün olduğunca iyi davranış.
- Güzel konuş, çabuk gönder.
- Asıl zor olan bu gün.

Aybibi'yi çeşit çeşit renkli halilar asılı, kadife minderler döşenmiş, pek büyük, görkemli odaya sokan kadınlar gündüzki ruhlar gibi bir anda kayboldular. Odanın başköşesine büyük, süslü bir yatak, onun karşısına iri, taş bir ayna konulmuş. Bütün duvarı kaplayan İranî halının altına kor gibi yanmış minderlerden yerleştirilmiş, önüne nimetlerle dolu sehpası koymuşlardı. Pencerenin önündeki rafa konan iki mum odanın içine harikulade sükünet ve rahatlık bağışlıyordu., dünyada hiçbir tehlike ve saldırısının olmadığından işaret veriyor gibi yavaş yavaş yanıyordu. Aklına, kaçıp gitsem diye bir düşünce gelerek pencerenin önüne koştu. Pencereden biraz uzakta şişman, iki cesur asker dolaşıyordu. Aybibi namus ve utancından eli ile yüzünü kapattı, elleri ıslandı. O anda dış kapının açılıp kapandığı ve halılara basılan ayak sesleri işitildi. Aybibi arka arka gidip halı asılı duvara yaslandı, gözünü yumdu. Pencere arkındaki anlaşılmaz dünyadan suyun şırıldayışını, harem kızlarının hayasızca kahkahalarla gülmesi kesik kesik işitildi. Bu anda gelen kişi, belinden sertçe kucaklıdı, kız kendinden geçerek yıkılmamak için duvara tutundu. Yüzüne sıcak bir nefes çarparak dimağında hoş kokular bıraktı.

—Gözünü aç, korkma!

Aybibi gözünü açınca, hayalinde canlanan seksen yaşında, kara cahil ihtiyar bir adam yerine uzun boylu, güzel ve zayıf adamı görünce, şaşkınlık bakakaldı. Karşısında gülüp duran adam; köylülerinin anlattığı gibi binlerce adamin evini yok eden, kan içici İsfendiyar'a hiç benzemiyordu. Halk türkü de yakmıştı:

İsfendiyarhan Han oldu,
Yediğimiz, içtiğimiz kara kan oldu.
Âmirane hareket ve buyruktan korkup kendine geldi.
—Beri gel!

Yılanın yanında büyülenip, dünyayı unutan bir yaratık gibi sürünen Han'ın yanına vardi. Han onu baştan ayağa süzünce, gönlü yerine geldi herhalde, sakince “Otur.” diye işaret etti. Ağızına kadar şarap dolu Çin yapımı bardağı uzattı. Aybibi başını salladı.

—İç, alışacaksın.

Han, bir şeyler düşünerek, neşeli neşeli gülüp, ayağa kalktı.

—Kim demiş, sen bey kızısın diye, bir kâse şarabı içemedin.

Aybibi'nin ay yüzü içinde patlayan volkanların tesirinden kızarak, ganimetini bekleyen kartal gibi kaskatı kesildi. Han, mutlu ve mesut bir şekilde yaslanarak, işaret parmağındaki büyük yüzüğü ile şarap bardağına bir ezgiye benzer şekilde vurarak, "Heyy, heyy" diye mırıldanıyordu. Odaya yerdeki eşyalar gibi ağır bir sessizlik çökmüştü; halılar, parlak perdeler, yastık yüzleri, Han'ın tepeden tırnağa altına batmış elbisesi, kendiliğinden bastıran uyku ve üşenmiş bir ışık saçılmış gibi beklenen bir rahatlık ile uykuyarak yatıyordu. Han'ın keyfi, arzusu, ısıtılmış tandır gibi tavına gelince şirince esneyerek, sallana sallana yürüyüp, sürekli bağırna davet eden yatağa gidip oturdu.

—Haydi gel!

Kendinden geçmiş bir şekilde, Bibiler'in Ay'ı, gözünde şuursuz bir ışık parlatarak, onun gözlerinden ayırmadan, gençliğini, namusunu o delikanlıya bağladığı güzel günü berbat eden yatağa yaklaştı. O anda İsfendiyar'ın, binlerce insanın hayatını, kaderini "Cellat" diye seslenerek yerle yeksan eden dudağını, hırs ve açgözlülük yerleşen gözbebeklerini, bir zamanlar onu da dünyaya bir ananın getirdiğine kanıt olan terleyen alını pek yakından gördü. "Yat!" diye bir buyruk çinlaması ile, kanında bin yıllık öç ve intikam tomurcuklanan kartal gibi düşmanın gözüne pençe attı. Şımarık nefes alıp vermeler, nazlı gülмелер ve mahkumenin bakirelik nişanesini bekleyen yorganlar, döşekler, perdeler, halılar; tuhaf ve ender rastlanan hadiseden silkindi. Han'ın her gün on defa, belki yüz defa "Cellat" alkışına açılan ellerini kan karışan gözyaşları yıkadı.

—Merem!...

Kapı açılıp, kupkuru kemik gibi kalmış sadakatli hizmetçiler girince, taş bir abide gibi katılmış olan Aybibi'ye hücum ettiler.

—Öldür, fahişeyi kaynayan su döküp öldür!

Onu bir çuval et gibi çaresiz ve gücsüz bırakıp, sürükleyip taş avluya çıkarırken, aklına yoncalığa çıkıp mutlu olduğu o güzel gün geldi. Şimdi o yerlerde yürümediğini bilerek, Azad denen genci yeniden göremeyeceğini sezerek, ağlayıp gitti. Üç dört kadın aç akbabalar gibi birikip üzerine atlادı, beddua edip tartaklayarak elbiselerini çıkardılar. Kaba ve yassı taşlar üzerinde özgürce duran kızın nazik vücudu, gül yaprağı gibi temiz bedenini görmekten utanmış gibi ay yüzünü kapattı.

Taş avlu alışıldığı üzere, yarının özgür düşünceleriyle yaşayan bir mahkumenin korkunç ve endişeli seslerini yuttu.

BAHÇEDEKİ AĞAÇ

Sadikul HEMRAYEV

Bahçemizden akıp giden arkın kenarındaki bu ağaç, köyümüzde tek sayılırdı. Ağacın boyu evimizin damıyla denkti. O, enine yayılmıyordu, tıpkı budanmış gibi boyu dik, gövdesi ve dalları ise rahmetli babamın bastonu gibi dümdüzdü. Ağacın adamı hayrete düşüren bir yönü daha vardı. O, yılda iki defa: bahar ve güz başlarında çiçek açar; fakat meyve tutmazdı.

Baharda ağacın soluk renkli yiğin yiğin goncaları, bahçemize bir başka feyiz bahşeder, onun dallarından kuşlar eksik olmazdı.

Güzün başlarında çiçeklenışı gerçekten de hayret vericiydi, insanlar böyle dönemlerde onun etrafında toplanıp “Hayret, ağaç da güzün, çiçek açar mıymış.” diye gözlerine inanamayarak, elleri ile nefis goncaları avuçlaya avuçlaya bakarlardı.

Başka bir ilginç tarafı da, hiç kimse, hatta babam bile onun nasıl bir ağaç olduğunu bilmezdi. Biz çocuklar onun ensiz ve küçük yapraklarına, düz dallarına bakıp kiraza benzetirdik ve kendimizce onu kiraz diye adlandırdık. Aslında kiraz olmadığını bilirdik. Ağaç, babama dede mirası bir yadigar sayılıyordu, bundan dolayı onu sonuna kadar korurdu. Ve bizden de bunu bastırı bastırı talep ederdi.

Yazın ortalarındaydı. Annem, kız kardeşimi ve ağabeyimi peşine takıp komşu köyde oturan dedemlere misafirliğe gittiler. Evde babamla ben yalnız kaldık. Sedirde yanlamasına yatan babam, batmakta olan güneşin elvan şafaklarında parlayıp duran ağaçımızı izleyip hayale dalarak öylece kaldı. O anda ben:

—Baba, niçin ağaçımız hiç meyve tutmuyor? diye sordum. Soruma babam şaşırıldı galiba, çok uzun bir süre tıpkı bir şey arar gibi yüzüme bakakaldı, sonra “Meyve mi? Tuttu oğlum. İşte ben, sen, ablan, kız kardeşin ve ağabeyin bu ağacın meyveleriiz.

Tabii ki, ben babamın sözlerini çok anlamadım, bunu kendi de sezdi galiba, eli ile başımı okşayıp, “Bu sözlerin manasını büyündüğünde anlayabilirsin.” dedi ve bu konuda başka söz etmedi.

Babam yalnız bu ağaç değil, genellikle yeşilliği severdi.

Eşek arabası gibi sakince gitmekte olan eski trenin ön vagonlarından biri ceza süresini bitirip dönen tutulkular ile doluydu. Vagona o an doğal olmayan bir sessizlik çökmüştü ki, bazıları birbiriyile fisıldışarak konuşuyorlar, bazıları da pencereden dışarıya bakarak derin hayallere dalıp gidiyorlardı. Vagonun ön tarafında, saçlı sakalı

uzayıp gitmiş, irice bir tutuklu, sağ dirseğini pencere kenarına koyup, gözünü kırpmadan dışarıya bakarak gidiyordu. Trenin yavaş yürüyüşü canından bezdiriyor, “Çabucak menzile ulaşabilsek...” diyen düşünce içini kemiriyordu. Yoruldu galiba, pencereden sürünerek tahta koltuğa oturdu, kahvaltı etmeye başladı.

Yemeğini atıştırınca, yine vagon penceresinin karşısına geldi, camdan başını omzuna kadar çıkarıp, önüne baktı, tahmini olarak beş yüz metre ileride, bu demir yolunun kenarında bir şey kararip görünür gibi oldu. Nihayet, işte o şey açık seçik göründü: yakından bakılınca, tamamen yaprak açmış bir ağaçmış. Deminki adam kendini tutamadan, başına acele acele içeri çekti, gözlerini parlatarak vagondakilere haykırdı: “Arkadaşlar, yeşillik! İleride tamamen yaprak açmış ağaç.” diye kendini kapıya attı.

Bir anda vagon karıştı, bağıristan kendine gelen adamlar birbirlerini itip kakarak, gürültüyle kapı tarafına atıldılar... Tren yolunun kenarındaki ağaçın karşısından geçiße on yirmi metre kalınca demin ağaç ilk olarak gören kişi kendini trenden yere attı, onun ardından kalanlar... Onlar Hızır'a rastlamış gibi, ağaç dallarına asıldılar, uzun hapishane yıllarda gönüllerinde düğümlenen en iyi sözleri söyleyerek, ağaç yapraklarını yüzlerine gözlerine sürdürüler, yüzlerini gözlerinden durmadan akmakta olan şükranlık yaşlarıyla yıkadılar...

Annemin dedidine göre, işte o vagon penceresinden durup ağaç ilk gören kişi benim atammiş. O, gençlik döneminde işlemediği bir suçtan dolayı altı yıla mahkum olmuştu.

Bizim, evlattan evlada geçen yegane yadigarımız babamın söylediğい gibi, bahçemizdeki işte bu yılda iki defa çiçek açan ağaçmış. Dedemin dedesi belki de onun dedesi, neyse, günlerden bir gün akşam vakti elindeki bastonu arkın kenarına sokup, aptes almak için oturmuş. Dedem aptesi alıp, bastona elini uzatacakken, o an bir mucizenin ortaya çıktığını görmüş, şaşkınlıktan yakasını tutup kalmış: ark kenarına sokulan baston filiz verip yeşermeye başlamış... bu anda dedem: “Ey, canlı, senin gövdende hayat varmış ya, ben bu kadar zaman günaha batarak seni sürükleyip yürümüşüm... Tamam, gelişip büyü.” diye bastonunu bu yerde bırakmış. O, bu dünyaya göz yumana kadar bastona ihtiyaç duymamış. Ölüm döşeğine yattığında ise oğullarına: “ Benim bastonumdan yeşeren işte bu ağaç, çok faziletli. Onu sizlere bırakıyorum, göz bebeğiniz gibi koruyun... kulaklarınızda olsun: kim ki bu ağaç hor görürse, kendi de dünyada hor görülecek.” diye vasiyet edip, dua etmiş.

Ağacımızın geçmişi hakkındaki bu sözler biz çocuklarca, tıpkı masala benzetilir, ona inanıp inanmayacağımızı bilemezdik.

Bir gün babama: "Niçin ağacımız başka ağaçlara benzeyip köklerinden çoğalmıyor? Eğer çoğalsa fidanlarını alıp, avlumuzun başka yerlerine de dikerdik." dedim.

—Çoğalmamasına sebep, dedi babam, bu ağacın kökü başka ağaçlar gibi yanlamasına değil, yerin dibine doğru dik büyüyor olması... Bunun yine bir başka acayıp özelliği: başka ağaç kökleri ile aşılanmıyordu hem de kendine gerekli gidasını kendi bulup, yer üstündeki gövdesini temiz ve sağlam bir şekilde saklıyordu...

Babam ağaça balta veya makas vurmaya asla izin vermez, bunu büyük günah ve şefkatsızlık sayardı. Bizden birazcık uzakta oturan, daima terekeli şapka giyip dolaşan Muhacir lakkaplı adamlı babam arşındaki nifak işte bu ağaç yüzünden çıktı. Muhacir köyümüze uzaktan gelip yerleşmiş. Onun soyunu sopusunu, kimliğini, yurdunu köyde kimse bilmez, bu konuda kendi de konuşmaz idi. Muhacir ismini ona köydekiler koymuştu. Belki bir zamanlar bu ad ona ağır gelmişti, lakin sonra bu isme o kadar alışmıştı ki, sanki ana babasının koyduğu isim gibi kıymetli olmaya başlamıştı.

Bu muhacir bir gün bahçemize elinde makasla girdi, babama : "İşte şu ağacınızdan aşılamatır verir misiniz?" diye sordu.

—Aşılama yapsanız da fark etmez, onu yetiştiremezsiniz, dedi babam ondan hoşlanmayarak.

—Siz aşılamatır verin, o tarafı benim isim, dedi Muhacir ukalalık ile.

—Aşılamamanızın maksadı nedir? Ya, bu ağaç meyve vermez... dedi babam ağaç makas vurdurası gelmeyerek.

—Bu öylesine bir heves ya... Ne yani, bizim bahçede de bir tane böyle bir ağaç yetişse kötü mü? dedi Muhacir.

—Bu sizin, dedi babam sınırlenerek, heves için yetiştireceğiniz bir ağaç değil! Bunun türü başkadır... Onun için avare olmayın, boşuna, aşılamatır vermiyorum!

Böyle diyerek babam başka bir şey demeden içeri geçti.

Muhacir'in başkalığı tuttu, fakat hiçbir şey demeden gözlerini kurnazca kıstı, bir babama bir ağaça bakarak bahçemizden çıkıp gitti. İşte o gün âlem, gece yorganına sarılıncı babam ağacın yanından gitmedi, bundan sonra iki üç gün keyifsiz olarak dolaştı. Muhacir'leyse bütünüyle konuşmayı bıraktı.

Yerden kar ve rutubetin gidip, yerine artık güneşin bugusunun indiği zamanlarda doğada kopuş ve ölü bir devir hüküm sürmekteydi. Dört taraf çırılıplak, felç gibi,

ruhsuz... Böyle zamanda insanda boş vermişlik, keyifsizlik peyda oluyor. İşte bunun gibi huzursuz günlerde babam: “Çocuklarım, yine yirmi gün sıkılırsınız, sonra ağacımız çiçek açacak.” diye teselli verirdi. Böyle günlerin birinde akşamda yakın bahçemize şehirde okuyan büyük ablam girdi. Bir süre onu tanımadan kaldık: o topuğuna kadar inen simsiyah saçlarını omzundan kestirmiştir, üstünde belden oturtma bedenine yapışmış, dizine inen beyaz kumaştan elbise. Ablam, kendisine şaşkın bir şekilde donarak bakakaldığımızı sezdi, ama belli etmeden önceden olduğu gibi gürleyerek gülüp babamın kucağına attı kendini. Babam hoşlanmamış bir şekilde onu alnından öptü. Her zaman olduğu gibi sıra bana geldi, ablam sağ yanağımdan şap diye öptü, elime altın renkli kağıda sarılmış çikolatayı verdi. Babama gizlice bakarak, ablamın hediyesini aldım.

Gece ise herkes uyuduktan sonra babamla annemin, ablam hakkındaki sözleri kulağıma çalındı:

- Kızımız da saçını kestirmiştir... dedi annem kısık bir sesle.
- Gördüm... Bütün suç bizde, terbiyesini doğru verememişiz, dedi babam of çekerek.

Babam hastalandığında ağacımızın tomurcuk açmasına on gün kalmıştı. Akşama yakın çapayı kaldırıp tarladan dönen babam “Etim uyuşuyor.” diye yorgana sarıldı. Gündüz iş yerinde nemli bir yere yatıp biraz uyuya kalmış.

Annemin “Doktor çağırıralım.” Demesine hiç razı olmadı. “Sabaha kadar geçip gider, üstüme yorganları daha kalın örtün.” dedi o. Lakin geceleyin “Ah, vah.” edip, sabah, beline rahatsızlık veren ağrının etkisiyle yerinden hiç kalkmadı.

Annem doktor çağrırdı ve babamı hastaneye yatırmaya karar verdiler. Onu bahçemizden alıp çıkarırken “Ağaca göz kulak olun.” diye done done tembihledi.

Bu sözden sonra biz çocuklar niyeysse ciddileştik.

Bazen gün aşırı, bazen her gün ailemizden birileri hastaneye giderdi. Tabiki babam en önce, gelen kişiden ağaç hakkında bilgi alırdı. Aradan hafta geçti, lakin babamın hastalığı düzelmış değil, hastaneye nasıl getirilmiş ise, bu anda da yerinden kımıldayamadan, tavana bakarak yatıyordu. Babamın hesabına göre bu günlerde ağacın tomurcuk çıkarması gerekiyordu. Fakat ağacın gövdesinde bir canlanma olduğunu görmedik, o kişi nasıl çıplak bir halde ise, o şekilde dimdik ve hareketsiz duruyordu. Bizim için en zor iş hastaneye gitmek ve babamın bekleneni dolu gözlerine bakmaktı.

Bahar yarı olduğunda da ağaçımızda bir canlanma sezilmedi. Artık babam da bu konuda soru sormayı bıraktı, fakat doktorlara “Düzelmesem de evime gideceğim.” diye küçük çocuk gibi mızmızlanmaya başladı.

Ben şu sözü okuldan eve döndüğümde Muhacir'in kızından işittim.

—Artık bizim de sizin bahçede büyüyen ağaçca benzeyen kendi ağaçımız olacak, dedi Muhacir'in kızı övünmek için dudaklarını büzerek.

—Hiç de, dedim kaşlarımı çatıp, bizim ağaçımız başka hiçbir yerde büyümeyecek....

—Vay, hala haberin yok mu? dedi Muhacir'in kızı gerçekten şaşırarak. Babam işte o uzun boylu ağabeyin var ya, ona zinciri uzun eski cep saatini verdi, o da karşılığında ağaçınızın dallarından bir değil, üç tane keserek getirip verdi. Babam çoktan aşılamıştır.

Onun sözlerinden sinirlendim ve sezdirmeden böğrüne tırnaklarımı batırıp, sert bir şekilde cimcikledim, hemen eve doğru koştum. Muhacir'in kızı çığlık atarak ağlamaya başladı.

Öfkem ağızma tıkılmış gibi olarak bahçemizden içeri girdim ve ağaçımızın altına döşenmiş, yerinde bilinçsiz biri gibi yatan babama gözüm ilişince bir anda kendimi kaybettim, sonra Muhacir'in kızından işittiklerimi ona olduğu gibi anlattım.

Babam kötü bir şekilde iç çekti, dirseklerine yaslanarak yastıktan başını kaldırıldı ve kan dolan gözleri ile bahçe içinden ağabeyimi izledi. Ağabeyim bahçemize girdiğinde bir ayağı kırık iskemlede başını aşağı eğip oturmaktaydı.

—Bu sözler doğru mu? dedi babam ona hırıldayan bir sesle.

Annem, kızkardeşim ve ben nefesimizi tutarak ağabeyimin laflarını bekliyorduk. Ağabeyim korka korka başını kaldırıp babama baktı, sonra yine eğdi...

—Demek doğru! dedi babam kahırla, sonra tane tane ses tonuyla, bir daha bu bahçede yüzünü görmeyeyim. Defol! diyerek nefese nefese kalıp başını yastığa bıraktı.

Bahçeden ağabeyimin nasıl çıkıp gittiğini görememişim, annem ile kızkardeşimin sessizce ağlamasından anladım ki ağabeyim gitmişti...

Bunu babam da sezdi, lakin onun yüzünden kederlenip donakalmıştı.

—Oğlum! dedi babam bana, ağaçın üstüne çıkıp, kesilen dallarına bak ya...

Ben göz açıp kapayana kadar ağaçca çıktım. Doğrudan ağaçın üç tane dalı kesilmişti. Bahçıvan makası kesemediğinden, dallar ısrırilip çekilmiş gibiydi, aynen böyledi.

—Buldu mu? dedi babam, o zaman iyice baksana ya, nem var mı?...

Dallar kuruyup kalmış idi. Ben babamdan gözlerimi kaçırıldım...

—Şimdi aşağıya in, dedi babam ve balta getirmemi istedi.

Ben odunluktan balta getirdim.

—Ağacın gövdesine az zarar ver! dedi babam.

Ağacın gövdesinden tahminen bir dilim kesttim. Babam yine dirseklerine yaslanıp yastıktan gövdesini kaldırdı ve keskin baktısını ağacın kesilen yerine dikti... Onun yüzü önce çarşaf gibi bozardı, sonra başı tık edip yastığa düştü.

—Bel küreğini alıp gel, şimdi ağacın altını kavlat¹! dedi kısık bir sesle.

Ben ağacın altından bir kürek toprak kavlatıp aldım, burnuma anlatamayacağım kötü bir koku geldi, eğilerek toprağa iyice bakındım, ona nasıl diyeyim, sarımsı bir şey karışmıştı. Babam binlerce azapla, eli kolu titreye titreye yerinden kalktı ve titrek ellerini uzatıp benim tuttuğum topraktan bir sıkım alıp, gözüne yaklaştırdı:

—Altına ilaç serpilmiş, vahşiler! dedi yılan gibi fisıldayarak ve ağacın altına sürünenek geldi, toprağı kenara itip, köklerine dokunarak baktı. Kökleri ağaçların yaşam işaretidir, nemlik onu tamamen terk etmemiştir...

Babamın yüzünde ümit kıvılcımlandı...

—Az olsa da, hâlâ vakit varmış. Şimdi ayağa kalkmam gereklidir, diye fisıldadı ağaç köklerine bakarak...

¹ Yüzeyinden kazıyrarak almak

AK SAKAR

Uluğbek MUSTEFAKULOV

Tan vaktinde, beni biri türkülerle uyandırmaya başladı.

—Cabbar kalk, kalk artık.

Uyku gözümden akarken gözlerimi her ne kadar açmaya çalışsam da, faydasız açamıyordum.

—Vay benim uykucu kardeşim vay, haydi kalk ya. Sesin sahibini şimdi tanıdım.

Bu ağabeyim Kahhar idi. Mülaim bir sesle yine bana seslenmeye başladı.

—Kalkarsan bir şey göstereceğim.

Uykum açıldı. Birden, o gece ağabeyimin geç vakte kadar eve gelmediği aklıma geldi. Annem pek endişelendi. Çünkü onun böyle geç kalmak gibi bir âdeti yoktu.

Kahhar ağabeyim dün sabahleyin bizim köyden on kilometre uzaklıktaki merkez pazarına, meyve yükleyip, at arabasıyla yola çıkmıştı. Daha önceleri de çok gidip gelmişti. Ama karanlık olmadan eve dönüp gelirdi. Gece ise...

Ağabeyimden geç vakte kadar haber çıkmayınca, annemin iştahı kesilip, boğazından yemek de geçmedi. Bir ara, dışında rüzgar başlayıp, toz duman uçuşunca vuuv diye bir ses gelip, pencereleri zırıldatmaya başladı. Anneme ise, rüzgarın oynattığı cama ağabeyim parmaklarıyla vuruyormuş gibi geldi. Bunun üstüne lamba da söndü.

—Bak ya çocuğum. Ağabeyin dönüp, karanlıkta dolaşıp eve girmek için uğraşıyor olmasın, diyordu sürekli.

Bunun için birkaç defa sokak kapısına çıkışıp baktım. Kapı kapatılmazsa rüzgarın onu kırıp götürmesi hiç zor değildi. Sonunda rüzgar azalmaya başlayınca kapıları açık bırakıp, uyumaya gittik.

Uyuya kalıp, ağabeyimin ne zaman geldiğinden de haberim olmamış.

—Ne zaman geldin? Kalkar kalkmaz onunla karşılaştım.

—Ee, bırakıksana ... Ağabeyim niyeysse keyifsiz bir şekilde el salladı. Bir üzücü hadisenin olduğu onun eti kemiğine yapmış buruşuk yüzünden seziliyordu.

—Ne oldu? Söyleyiver... O bana bir şey göstereceğim deyince merak ederek ardından izlesem de sorular sorarak kendi haline bırakmadım.

—Karabeyir’imiz öldü, dedi en sonunda ağabeyim derin bir nefes alarak. Bir an yürümeyi bırakıp durarak, yaşı halkalanan gözleri ile bana baktı, sonra meyus bakışını yere sapladı. Niye hamile hayvanı kaldırıp arabaya koştum ya!

Ağabeyimin ızdıraba düşmesi boşuna değildi. Karabeyir sonuçta güçlü, iyi cins bir at idi. Ona her zaman niyeysen insanlar heveslenirdi. O, köyümüzde her yıl ürün bayramı dolayısıyla düzenlenen yarışmada baş ödülü elde eder, koşarak gittiğinde sanki ayakları ile değil, kanat çıkarıp uçuyormuş gibi görünürdü. Onu satın almak için ilgilenenler ne kadar çoktu. Ağabeyim her defa onlara ret cevabını verir, onlar gibiler ile hatta sinirlenip, yumruklaşmaya az kalındı. Sonunda siniri geçerek:

—Ya, anlayın, bu at değil, benim dostum. İnsan dostunu da satar mıymış? diyerek sakince anlatmaya başlardı...

—Ağabey, bana bir şey gösterecek idiniz, galiba, Kahhar ağabeyimin kayısını geçirip dikkatini dağıtmak için ona seslendim.

—Evet ya, yürü... Ağabeyim beni ağıla götürdü. Oraya girdiğimde ağızım açık kaldı. Tıpkı Karabeyir’imize benzeyen ciğer renkli, yüzünde beyaz bir sakarı olan, yeni doğmuş bir tay, ayakta durmaya mecali olmadan, düğme gibi gözlerini bana saplayarak uzanıp yatıyordu.

—Vay güzelliğine... Bu Karabeyir’imizin tayı mı, ağabey? diye sordum.

—Evet. Bunu doğurdu, ama kendi öldü, ağabeyimin içinden gelen bir coşkunluktan sesi değişik çıktı. Güzel de nesli kaldı. Allah’ın izniyle bu da onun gibi yarışçı bir at olsun ki...

Sabredemeden, tayın yanına gidip yelelerini sıvazladım. Kulak uçlarını gıdıkladım.

—Dikkatli ol, dedi ağabeyim endişeli bir şekilde.

Onu görünce ne kadar sevinmişsem, o kadar da acılmaya başladım.

—Ağabey, buna şimdî nasıl bakacağız?

—Bir yolunu bulacağız.

Ağabeyim, annemin ısıttığı sütü şişeye doldurarak, şişenin ağızına emzik giydirip tayın yanına geldi.

Tay uzun bir zaman emziğin ağızına verilmesini istemedi, debelenerek karşı koydu. Ağabeyim boynundan kucaklayarak, ona emziği zorla emdirdi. Tayın kendi de sütün tadını alınca ağını şaplaya şaplaya emmeye başladı.

—İşte böyle... dedi ağabeyim tayı şımartarak.

Şişedeki sütü bitirince, tay doymamış gibi ağabeyimin önüne gelerek yalanmaya başladı.

—Yeter, şimdilik yeter. Hepsini birden içmek olmaz. Daha sonra yine vereceğim, tamam mı?

Tay ağabeyimin sözünü anlamış gibi başını eğdi.

Ağabeyim taya Ak Sakar diye isim koydu. Yavaş yavaş büyümeye başladı. Bazen ağabeyimi, bazen beni takip ederek yürüdüğü zamanlar da geldi.

Ak Sakar'ın ağıldan ilk defa çıkıştı aklımda. Öyle bir oynuyordu ki, sanki bu büyük dünyanın genişliği, aydınlığı onu şaşırtmıştı. Ziplaya ziplaya avluda dönüp dolaşıp koştururdu. Ağıl etrafında gübre didikleyerek dolaşan tavuklar tozu dumana katar gibi taydan korkarak, kanatlarını açıp her biri bir tarafa dağıldı. Horoz savaşçı çıktı. Ötmekle kalmayıp, kanatlarını açarak, boynunu uzatıp, Ak Sakar'ın üstüne atladi. Bu şekilde bir hücumu uğrayacağını düşünmeyen Ak Sakar ne yapacağını şaşırarak, canını bir köşeye attı. Bir müddet sonra yine başına kaldırıp kişnedi, kuyruğunu dikip, dört tarafa koşmaya devam etti. İçeriden çıkışip gelen ağabeyimi görünce nazlanarak, onun yanına geldi. Ağabeyim Ak Sakar'ın yelelerini sıvazlarken:

—Bu yerde sıkılıyor musun, taycığım? Yürü, seni dostlarının yanına götürreyim, dedi. Tuhaf, ağabeyim ona sözünü anlıyormuş gibi muamele ederdi.

Birlikte, Ak Sakar'ı da yanımıza alarak köy dışındaki meydanlığa yol aldık. Bu yerde bir sürü kısrak taylarını peşlerine takmış otlayarak dolaşıyordu. Tayların ayağa kalkanları da, büyüp koşmaya başlayanları da vardı. Onlar birbirleri ile kovalaşarak oynuyorlardı, daha sonra kişneyerek annelerini emmeye gidiyorlardı.

Ak Sakar meydanlığa inince daha da eğlendi. Bir kişneyince, ilk önce en yakınında duran kırmızı kısrağın tayına doğru yöneldi. Onun da neşelenerek kendisine yonelegeğini ummuştu. Tay ise bu durumdan hoşlanmamış gibi kulaklarını çatıp, annesinin yanına vardı. Ak Sakar yine ona sürtünmeye çalıştı. Tay ise hâlâ yadırgıyordu. Karşısına geçerek, kısrak da Ak Sakar'ı ürkütüp ona doğru korkutucu adımlar attı.

Ak Sakar başka taylara da sürtündü. Onlarla oynayası geldi. Ama diğer taylar da niyeysse onu yanlarına yaklaştırmıyorlardı. Onları şımartan anaları vardı. Ak Sakar'ın ise... Onun gözleri insan gibi gamlı parlıyordu. Bence o, ilk defa yalnızlığın, annesizliğin azabını duymakta idi.

Biz dereye inip sığırlara ot biçip çıkışınca, Ak Sakar biraz ileride otlayarak dolaşmış, at sürüsünden ayrılmış, geniş meydanlığın bir kenarında yemyeşil otlar üzerinde uzanıp yatardı.

—Taycığım, seni sığdırmadılar mı? Ağabeyimin sesini işitmesiyle o, hemen yerinden kalktı. Kişmeye kişiye onun yanına koşup geldi. Bundan sonra her zaman ağabeyimin, ağabeyim olmazsa benim ardından gölge gibi izleyerek yürümeyi hiç bırakmadı. Görenler şaşırıp:

—Bu tayınız da ite benzemiş, arkanızdan ayrılmıyor ya, diyorlardı.

Güz de geldi. Büyüdükleri için, bütün tayların kırıklma dönemi başladı. Ak Sakar'ın yelelerini, kuyruğunu düzleyip kesince, daha da güzelleşti.

—İşe başlayacağı vakit de geliyor. Kısa zamanda ben sana koşmayı öğreteceğim. Yalnız sen tembellik etme, diye ağabeyim Ak Sakar'a tembih etmeye başladı.

Ama onun ümidi biraz kırılmaya başladı. Bu zaman Ak Sakar'ın serpilip gelişmeye başladığı devir idi. Bir gün onun ayağına bakınca şaşırdım kaldım. Tam ortadan yarılmış, sığır ayağına dönmüştü.

—Nasıl edip yaralandın? Göz mü degdi, taycığım. Seni ayağa kaldırırsak olur mu? Ağabeyimin işte o günde halini tasvir etmek zordu. Buruşuk yüzü kömür gibi kararıp gitmişti. Ama o bakamadı. İlk su ile birkaç kere yarasını yıkadı. Çaresiz hayvanın ağrıya dayanamayarak, sıtmaya tutulan dönemlerdeki gibi, bütün bedeni tır tır titriyordu. Ağabeyim ayağının yarılan yerine domuz yağı sürerek, çerçöp girmesin diye bez ile bağladı.

Üç dört günden sonra titremesi de azaldı. Ağabeyim sık sık Ak Sakar'ın yarasına domuz yağı sürüyordu.

O, düzelmeye başladı. Hatta kapı önüne çıķıp yürür hale geldi. Göze görünüp biraz semirdi. Yine güzelleşti. Ağrısını tamamıyla unuttu. Ayağı iyileşti. Artık koştursa da olurdu. Onun ileri doğru çıkan göğsüne bakınca, ağabeyimin sevinci ikiye katlandı.

—Böyle atlar koşturunca yukarı sıçramıyor, çabuk yorulmuyor, derdi o.

Ak Sakar dört yaşına yettiğinde ağabeyim onu çeşitli yarışmalara katmaya başladı.

O, köyümüzde ürün bayramı diye adlandırılan yarışmada ilk katıldığı gün birinciliği kazandı.

Ak Sakar daha sonra bir çok yarışmalarda galip geldi. Onu gören çoğu göz keyif aldı. O, yarışmalarda sadece galip olmak için yaratılmış gibiydi. Ama hiçbir şey ebedî değilmiş.

Geçen yılıki yarışta Boteköz isimli at birinci geldi... Bu yıl da işte o hayvan galipliği elden bırakmayacak. Ak Sakar ise geçen yıl üçüncü sıradaydı, bu yılıki yarışta kismetine sonunculuk mu düşecek.

—Taycığım, artık ihtiyarladın. Senin dinlenme zamanın geldi, dedi ağabeyim ona acıyarak bakarken.

... Tabiatı yeşilliğe bürüyüp yine bahar geldi. Güneşli günlerde, erimiş kurşun gibi parlayarak arklarda sular dolup taşıp aktı. Ovalar kardelenlerle gelinciklere büründü. Nevruz bütün aleme baharın keyfini saçtı.

İşte bu gün nevruz dolayısıyla köyümüzde köpkeri düzenleniyor. Büyük mutluluk vermesi bekleniyor.

Ak Sakar bunu sezmiş gibi sabahтан beri sükunetini kaybetmiş. Bazen pıskırıyor bazen kişniyordu. Ağıldı kendini koyacak yer bulamıyordu.

—Eh, hayvan. Sakin ol, sakın ol. Ne gariptir ki anlasan da, kader böyle ise bizim elimizden ne gelir; atın yelesini, boynunu sıvazlayıp ağabeyim ona seslenmeye devam etti. Bugün yarışa katılamaman elem veriyor mu? Elem vermesin. Hayat işte böyle acımasız. Peki, bugün düzlige git. Koştura koştura oyna.

Ağabeyim Ak Sakar'ı kırıcı salıp geldi. Demin ağıldan çıkarken atımıza dikkatlice baktım. Gerçekten de onun kaygısı; sönükk, sorgular gibi parlayan gözlerinden anlaşılıyordu.

Köyümüzdeki nevruzun kutlandığı geniş boşluğa ben de ister istemez gittim. Meydan her zamanki gibi kalabalıkla dolmuş. Halk eğleniyordu. Gönle neşe veren türlü oyunların bir tanesi bile kalbime etki etmedi. Gönlü kırık idim. Belki atların arasında ilk defa Ak Sakar'a rastlayamayacak olmam elem veriyordur. Böyle olsa da yarışı seyretmeye karar verdim. Zor olsa da bakınmadan halkın içinden ağabeyimi arayıp bulamazdım. “O, bugün Nevruz Bayramı'na gelmemiş olmalı.” diye düşünmüştüm. Ama geldi. Yüzünde meyusluk alameti.

Atlar henüz hazırlanmamış. Şimdilik onlar da seyretmeye hazırlanan halk arasında idi. Yiğitler hayvanlarını uzaktan ve yakından seyrediyorlardı. Sonra hangisi birinci gelecek diye bahse tutuşuyorlardı.

Bir safra dizilen athilar için sonunda yarış başladı.

Atlar hafif adımlar atarak ileriye atıldılar. Halkın gürültüsü artıyordu.

Uzaklara gidip, gözden kaybolan atların ayaklarından kalkan toz duman yere inmeden, çok yakından yine bir atın kişneme sesi işitildi.

Birisı:

Şuna bakın! Bu Ak Sakar ya, diye bağırdı. Yüregim cuv etti. Ağabeyim de taş gibi katılışıp kaldı. Sonunda aklını başına toplayıp:

—Nereden ortaya çıktı bu? Şaşılacak şey, kırدان kendi gelmiş olmalı, dedi. Meydana koşup, onun yolunu kesmek istedi. Ama geç kalmıştı.

Ak Sakar ise kendini kaybetmiş gibi tere batıp, hızla atların gittiği tarafa koşturarak gidiyordu. Çok geçmeden o da gözden kayboldu.

—Ne garip ki o kendi kendini helak etmekteydi... Artık olanlar olacak? Ağabeyim ağlayacak gibi konuşuyordu.

Dakikaların geçmesi çok da zor oldu. Ağabeyimin ise içi içini yiyordu.

—İşte atlar geliyor! Atlar...!

Bu sözler ağabeyimle ikimizin kalbindeki yarayı yolup kanatmış gibi oldu. Ümitsiz bir şekilde meydana dikildik.

Bu yarışta da birinciliği “Boteköz” aldı. Başka atlar da birer birer yarışı bitirdiler. Fakat Ak Sakar görünülmüyordu.

—Niçin gelmiyor? Ağabeyimin yüreği korkuya çarparak, yerinde duramadı. Benim de bir nahoş hadise sezmiş gibi bütün bedenim boşalıp gitti.

—Neden gelmiyor ya?

İkimiz de o an at koşturulan meydanın üzerinde koşarak gittik.

Yürümek istemeyen ayaklarım kabarmış toprağa battı, yavaş yavaş ayaklarım beni dinlememeye başladı. Böyle olsa da, nefesim sıkışa sıkışa önmekte koşturup giden ağabeyimden geride kalmamaya çalışıyordum.

Nihayet, uzaktan bir şey karararak göründü. “Allah’ın işine bak ki, Ak Sakar...” vücidum titredi. Gözlerime inanamadım...

... Ak Sakar çenesini uzatarak, yerde bayığın bir şekilde yiğilmiş yatıyordu. Genişleyen burun deligidenden ise sıcak buğu kalkıyordu, gözleri ise yavaş yavaş büyüyordu, bizce bu gözler ebedî yumuluştan önce bizi görmeye fırsat beklemekteydi.

Sonunda onun gözleri yumuldu. Nefesi ise çıkmadan kaldı.

—Ak Sakar, Sakarcığım, kendimi tutamayarak ağladım.

Ağabeyimin de gözlerinden dağılıp çıkan yaşı, ebedî uykuya giden Ak Sakar’ın üstüne damladı...

Geniş meydanda bir sürü karga bizim acınacak halimize aldırmadan, yumuşak toprağı gagalayıp, yem didikleyerek dolaşıyordu.

4.DİZİN

Å-å	
åbåd	âbat, mamur å.+boldi 249
åbidiydä	göz yaşı å.+qlyäpti 50
åciz	aciz å. 255
åcizlik	acizlik å. 50
åç	aç å. 330, 249
åç-	açmak å. 315 å.-ä+ålmäsdim 394 å.-är 451 å.-gän 269 å.-gänçä 21, 305 å.-ib 7, 30, 316, 380 å.-mädi 338
åçıq	açık å. 402
åçil-	açılmak å.-ädigän 326 å.-ib 2, 314, 328, 398, 411 å.-mägän 25
åçış	açma å.+gä 394
åd	ad, isim å.+ingizni 266
ådåb	edep
ådåbsizlik	å.+ning 205 edepsizlik, görgüsüzlük å. 139
ådäm	insan, adam å. 6, 10, 22, 23, 48, 50, 59, 108, 111, 135, 175, 175, 177, 228, 316, 244, 247, 249, 249, 251, 253, 409
ådämåvi	å.+bolib 48 å.+dä 357 å.+edi 23, 39 å.+edilär 108 å.+im 249 å.+lär 11, 24, 192, 316, 244, 244, 245, 334 å.+lärgä 9 å.+lärni 39, 227 å.+lärling 10, 10, 326 å.+män 50 å.+mi 42 å.+ni 55, 139, 149, 316 å.+ning 1, 50, 244, 408 å.+qlgänlär 108
ådämiy	içine kapanık å.+bolib 3
ådämzåd	insanlık å.+si 108
ådämzåt	insanoğlu å.+ning 192
ådät	insanoğlu å. 208 gelenek, alışkanlık å. 50

å.+i	398	a.+cuftlädi	210
å.+dägidek	93, 155	a.+ini	30
å.+dägidäy	331, 357	a.+igä	12, 67, 205, 419,
ådätiy	alışıldığı üzere	420	
	å. 274	a.+im	411
ådimlä-	adımlamak	a.+imgä	372
	å.-di 429	a.+ini	375, 420
åfät	afet	åğrı	ağrı
	å.+ining 244		a.+gïdekl 146
åftåbşuvåq	güneş ışığı alan yer	åğrıq	ağrı
	å.+dä 70		a.+ini 439
åga	ağa, ağabey		a.+ning 362
	å. 257		a.+qa 437
	å.+m 295	åğri-	ağrımak
	a.+ngizning 296		å.-mäydi 248
ågayni	arkadaş		å.-ydi 243
	a.+lär 341	åh	ah
åğılxânä	ağıl		å.+lär 304
	a. 426	åh vâh	ah vah
	a.+dä 448		å.+qılıb 362
	a.+dän 426, 450	åhang	ahenk
	a.+gä 411		å. 185, 185
ågir	zor; güç; çok		å.+dä 376, 405
	a. 5, 324, 324, 348, 348,	åhank	ahenk
	407		å.+idän 21
	a.+båtdi 285	åhistä	yavaş
	a.+i 24, 313, 365		å. 409
ågir ågir	yavaş yavaş	åilä	aile
	a. 255		å.+mizdän 365
åğırläş-	ağırlaşmak	ål-	almak
	a.-gän 14		å. 64
	a.-ib 48		å.-di 30, 77, 205, 341,
åğız	ağız		426, 426, 429, 442,
	a. 7, 338		464

å.-dik 11, 428	å.-äytä+ålädi 201
å.-dilär 195	å.-kelişib+ålsäk 167
å.-dim 357, 402	å.-kiyib+åldi 244
å.-ädi 248	å.-oränib+åldi 361
å.-äy 225	å.-såtib+ålib 66 (såtib ål- : satabilmek)
å.-gäç 429	å.-såtib+ålışgä 408 (såtib ålış : satabilme)
å.-gän 71, 256, 330	å.-qımirläy+ålmäsdän 365
å.-gän+edim 388	å.+tonini+teskäri+ kiyib+ålmäsä 47 (tonini teskäri kiy- : ters tarafından kalkmak)
å.-gänçä 5	å.-toşäb+åldi 244
å.-gäni 70, 130	å.-turib+ålärdim 249
å.-ib 5, 10, 19, 30, 50, 53, 63, 132, 184, 191hä, 192, 199, 256, 258, 296, 297, 244, 244, 245, 247, 247, 344, 346, 363, 382, 387, 388, 407, 427, 429, 455	å.-tuşib+ålib 175
å.-işgä 3	å.-tuşunib+ålärsän 338
å.-mäy 254	å.-yapışib+ålsä 39
å.-qat'iy+tus+åldi 49	å.-yetib+åläy 248
(qat'iy+tus+ål- : ciddileşmek)	å.-yetib+ålsä 248
å.-såtib+ålgän 309	å.-yetib+ålsäm 248
å.-tähärät+ålgäni 344	å.-yetmäy+ålib 244
å.-tämäddi+qılıb+ålgäç 341	å.-yärätä+ålsäng 14
å.-tän+ålädi 247	å.-yumib+åldi 314
å.-tus+åldi 293	ål ileri
-e bilmek, yeterlilik	å.+ğa 454
anlamı verir	ålämån kalabalık
å.-åçä+ålmäsdim 394	å. 244, 451
å.-boldi+åldi 244	åld yan; ön
å.-çıqıb+åldi 175	å. 340
å.-çıqıb+ålärdim 177, 380	å.+idä 23, 46, 48, 309, 320, 244
å.-çimçiläb+åldimu 371	å.+idägi 227, 305

	å.+idän 71		å. 270, 271
	å.+igä 39, 314, 320, 419, 422, 427, 439		almân
	å.+imgä 249, 249		å. 284
	å.+indä 341, 468		almä
	å.+ingä 226, 341		elma
	å.+ingi 340		å. 14, 38
	å.+ingizgä 48		altı
åldin	önce		altı
	å. 93, 470		å. 21, 143, 343
	å.+gidäy 357		å.+gä 67
	å.+mä+ketin 2 (åldinmä ketin:peşi sıra)		altinci
åläm	âlem		altıncı
	å.+dän 153		å. 190, 61
	å.+gä 446		âmân
	å.+ni 185		sağ, salim
åläy-	büyümek		å. 8
	å.-ib 470		å.+mi 94
ålim	âlim		âmân esân
	å. 39		sağ-salim
ålin-	uçup gitmek		å. 247
	å.-gänini 160		åmânät
ålis	uzak		emanet
	å.+dägi 399		å. 86, 171
	å.+lärdän 191hä		åmâdsızlık
ålış	alma		şanssızlık
	å. 445		å. 24, 24
	å.+ini 429		åmin
ålış-	alışmak		kabul etsin
	å.-äyatgänigä 249		å. 82
	å.-ib 247		ån
	å.-mägänmi 243		an, zaman
ållâ	Allah		å. 288
			å.+lär 194
			ånä
			ana, anne
			å. 3, 3, 9, 26, 326
			å.+läri 430
			å.+lärini 428
			å.+m 336, 359, 363, 375,
			377
			å.+mning 343, 358, 362

å.+si 23, 64, 222, 254, 348	å. 425, 426, 426, 429, 429, 430, 431, 438, 441, 443, 444, 448, 457, 459, 469, 470, 472, 473
ånäiszlik	annesizlik
ångsiz	bilinçsiz
ånsån	kolay
ånt	ant, yemin
åpä	abla
åptäşlä-	kesip atmak
åq	beyaz
åq-	akmak
åq qasqa	özel isim, atın alnındaki beyaz leke
åqız-	å.+mäy+tämizmäy 372 (åqızmäy tämizmäy: olduğu gibi)
åqlä-	aklamak
åqläş	aklama
åqpädär	babası reddetmiş kişi
åqşäm	akşam
åråm	rahat, huzur
åråmsiz	rahatsız, huzursuz
årä	ara

å.+sidä+edi	452		å.-di	249
å.+sidän	192, 192	årzıqtırä-	heyecanlandırmak	
å.+sigä	14, 50		å.-digän	17
å.+sindä	270	årzu	arzu	
årälä-	aralamak		å.	304
å.-gän	3, 49		å.+lär	304
årıq	zapzayıf		å.+si	182
	å.+qınä	årzumänd	istekli	
årqa	arka		å.	326
	å. 3	ås-	asmak	
	å.+mdän		å.-ib	309
	248	åşanlıkçä	kolaylıklı	
	å.+si		å.	11
	246	åşayıştä	sakin, dingin	
	å.+sidä		å.	180, 224
	71	åşayıştalık	sakinlik	
	å.+sigä		å.	314
	178, 288, 248	åşığlığ	asılı	
(årqası+yer+iskä-:			å.	314
dinlenmek)		åsil-	asılmak	
å.+si+yer+iskämäs	242		å.-gän	187, 255, 281
årqali	yardımıyla		å.-ışär	342
	å. 10	åsmån	gökyüzü	
årt	arka		å.	25
	å.+dä		å.+ä	304
	24, 241	åst	alt	
	å.+idägi		å.+i	296
	314		å.+idä	3, 23, 185, 192,
	å.+idän		192, 281, 296, 244, 249	
	342, 406		å.+igä	281, 388
	å.+igä		å.+imda	314, 372, 389
	166, 191hä		å.+ini	244
	å.+imdän		å.	387
	432	åtsånä	eşik	
	å.+läringdän			
	433			
årt-	artmak			
	å.-di			
	90			
	å.-ib			
	399			
årtıq	artık			
	å. 65			
årtıl-	yüklənmək			
	å.-gän			
	2			
årttir-	arttırmak			

	å. 167	å.+imni 98, 105	
	å.+sidän 9	å.+ingizni 100	
åsudälik	rahatlık	å.+ini 26, 30	
	å. 324	å.+ining 244	
åş	yemek	å.+lär 431, 451, 452, 454,	
	å. 50	459, 462, 462, 464	
åş-	aşmak	å.+läriniyäm 244	
	å.-di 23	å.+lärning 455	
	å.-äyatgän 248	å.+ning 244, 244, 449,	
	å.-äylik 248	455	
	å.-ib 247, 248		
åşä	işte o	åt-	atmak
	å. 282	å.-ib 17, 244	
åşıq	âşik	å.-niş+åtib 344	
	å. 288		
åşir-	aşırmak, arttırmak	åttir-	å.-qoşåyåq+åttirib 248
	å.-ib 9	(qoşåyåq åttir-: dört	
åşkar	aşikar, ortaya çıkmış	nala	koşturmak)
	å.+bolişidän 145	åtä	baba
åşnä	dost, aşina		å. 23, 23, 55, 76, 80, 86,
	å.+läridän 89		98, 112, 117, 119, 122,
åşug	aşılacak yer		127, 149, 164, 337, 348
	å.+dän 248		å.+m 21, 164, 335, 336,
åt	at		336, 337, 339, 347, 348,
	å. 21, 27, 244, 244, 399,		350, 352, 354, 355, 356,
	409, 413, 440, 444, 467		357, 358, 360, 361, 361,
	å.+dän 111		365, 366, 370, 370, 374,
	å.+edi 408		376, 378, 379, 381, 383,
	å.+gä 67		385, 386, 388
	å.+i 92, 92, 243, 244		å.+m+ekän 343
	å.+idänäm 244		å.+mdän 349, 382
	å.+igä 244		å.+mgä 124, 335, 346,
	å.+im 98, 247		356, 357, 372, 375
	å.+imizgä 450		å.+mni 363

å.+mning	89, 132, 338,	å.+igä	111
344, 357, 365, 365, 365,		åxır	son
373, 390		åxırı	å.+igä 18 å.+gi 444 sonunda
å.+ngizning	131, 167	åxırıgäçä	å. 270, 244, 245, 247, 247, 253, 402, 407, 408, 471 sonuna kadar
å.+si	6, 17, 18, 19, 21, 21, 23, 132, 130, 132, 254	åy	å. 175 ay
å.+sidän	4, 130		å. 31, 277, 288, 290, 305, 324, 330
å.+sini	64		å.+i 268, 271, 290, 326
å.+sining	21, 23		å.+ini 271
å.+siyu	62		å.+ining 282
åtämérås	baba mirası å. 10		å.+ning 8
åtil-	atılmak	åyåq	ayak
	å.-ışdı 342		å. 14, 192, 296, 244, 244 å.+1 10, 22, 249, 373
åtlän-	yönelmek		å.+båşdän+åyåq 320, 324
	å.-di 429		(båşdän+åyåq:baştan ayağa)
åtlıq	atlı		å.+ıdägi 249
	å. 26		å.+ıgä 226, 247
	å.+lär 453		å.+ım 248
åtxånä	at ahırı		å.+ini 243
	å. 114		å.+lärim 468
åvårä	avare		å.+lärining 281
	å.+bolmäng 354		å.+qa 391, 428, 437
åvåz	ses	åyåqåsti	ayak altı
	å. 14, 100, 136, 175, 176, 178, 324, 396		å. 4
	å.+dä 28, 340, 359, 374		özel isim
	å.+i 25, 192, 215, 413		
åviz	ağız		
	å.+idän 244		
åvqat	yemek		
	å. 400		
åvul	köy		

	å. 255, 256, 256, 268, 269, 288, 297, 305, 305, 314, 314, 316, 320 å.+gä 285, 328 å.+ni 314 å.+ning 271, 324 å.+cån 301	åzuq	gıda å.+ani 347
åyi	anne å.+m 398, 419 å.+mgä 400 å.+mning 400	ağdär-	A-a
åynä	cam å. 236 å.+dän 341 å.+gä 236 å.+ni 400	ağdäril-	devirmek; alt üst etmek a.-ädigän 114 a.-tontär+qilib 175 (ağdär tontär qıl-: evirip çevirmek)
åyqår	dağ ismi, özel isim å.+gä 25 å.+ning 54	aql	devrilmek a.-di 220 a.-gän 114
åyt-	söylemek å.-äsiz 286	aqlli	akıl a.+ing 244 a.+ni 255 a.+båvär+qılmäydi 60 (aql båvär qilmä-: akıl almamak)
åz	az å. 130, 157, 205, 391 å.+råq 66, 309, 385	axırı	akıllı a.+råq+edim 247
åzåd	azadbek, özel isim å. 330, 330, 331 å.+dän 271	axırı	ya, peki a. 11, 114, 119, 127, 139, 164, 193, 193, 237, 278, 352, 409
åzådbek	özel isim å. 256, 257, 258, 271, 277, 282, 288, 288, 293, 296 å.+ning 269	axiyri	sonunda a. 145
åzığın	azgın å. 316	axiyri	sonunda a. 56, 241

B-b

båb	bölüm	båglä-	bağlamak
	b.+idä 144		b.-b 437
båbabå	dede		b.-rdim 248
	b. 56, 58, 67, 68, 68, 68, 69, 92, 113, 115, 118, 120, 123, 125, 128, 131, 137, 146, 150, 152, 153, 167	båqliq	bağlı
	b.+dän 140, 144		b. 24
	b.+gä 134, 144	båismikän	nedendir, nedense
	b.+m 344, 344		b. 61
	b.+merås 335 (båbabå	båk-	bakmak
	merås: dede mirası)		b.-ämiz 417
	b.+mnikigä 336	båkirälik	bakirelik
	b.+mning 332, 344		b. 326
	b.+ng 143	bålår	sütun
	b.+ni 70, 143, 155		b.+lär 270
	b.+ning 71, 156, 165	bålä	çocuk
	b.+simi 344, 344		b. 2, 94, 159, 245, 245, 247, 247, 247
båbabåy	baba		b.+däy 366
	b.+ning 161		b.+gä 286
båg	bahçe, bağ		b.+lär 5, 335, 364
	b. 4, 4, 12		b.+lärçä 25
	b.+dä 304		b.+lärdek 17
	b.+dän 21		b.+lärgä 345
	b.+i 192		b.+läri 3, 6, 66
	b.+lär 10		b.+lärim 48, 357
	b.+lärdän 12, 192		b.+lärining 62
	b.+läri 21		b.+läring 8
	b.+läridän 20		b.+m 401
	b.+lärini 18, 21		b.+ngni 24
	b.+ni 14, 14		b.+ngning 24, 24
	b.+ning 4		b.+ni 245, 247
	b.+qılmåqçı+edik 33	bålälilik	çocukluk
			b.+i 3

	b.+idä 17		b.-äkän 245
	b.+idägi 23		b.-ämän 427
	b.+imdän 48		b.-ämiz 246
båltä	balta		b.-är 470
	b. 348, 383, 384		b.-ärdi 17, 340, 365, 459,
båplä-	başarmak		461, 468
	b.-b 115		b.-äyåtgän 24, 192, 468
båq-	bakmak		b.-äyåtgändä 408
	b.-ardim 108		b.-äyåtgän+edi 93
	b.-di 297		b.-äyåtib 89
	b.-ıb 67		b.-äyåtir 244
	b.-qan 28		b.-äyåtsä 73
bår	var		b.-gäç 129
	b. 9, 12, 14, 24, 26, 32,		b.-gän 244, 247
	38, 87, 132, 172, 258,		b.-gändä 154
	244, 244, 244, 244, 246,		b.-gänimdä 70
	247, 249, 370, 402, 411,		b.-gisi 189
	428, 437, 449, 451		b.-ib 66, 151, 176, 314,
	b.+edi 332, 430		324, 244, 244, 244, 247,
	b.+ekän 28, 151, 253,		249, 250, 414, 452
	344, 391		b.-ib+bårib 182 (bårib
	b.+ini 9		bårib: gide gide)
	b.+iydi 244		b.-ibginä 18
	b.+mi 95, 381		b.-ing 124, 129, 230
bår-	varmak		b.-işär+edi 340
	b. 177		b.-işmäydi 3
	b.-di 130, 206, 221, 232,		b.-mäy 177
	314, 320, 439		b.-mäyäpmän 4
	b.-dik 111		b.-misän 132
	b.-dim 451		b.-sä 204, 205
	b.-ä+bårä 38 (bårä bårä:		b.-säk 111
	git gide,giderek)		b.-säng 244
	b.-ädi 11, 175, 248		b.-yaqın+bårdi 227
	b.-ädigän 270	bårä	kere, defa

båri	b. 326, 326 hepsi b. 244	b.+idä 64 b.+idä+ekänligidän 16 b.+igä 50, 165, 256
båriş	gitme, gidiş b. 365	b.+im 48 b.+imdäy 247
bårlıq	varlık, dünya, alem, canlılar b. 305, 356 b.+dä 357 b.+ning 288	b.+imni 338 b.+ingiz 8 b.+ingizdägi 257 b.+ingni 247, 247 b.+ini 47, 125, 202, 239, 341, 341, 373, 373, 375, 376, 426
bårlik	var olmak, var olduğunu b.+ini 152, 256	b.+köçä+båşidägi 70 b.+läri+edi 2 b.+läridä 332, 334 b.+tebrätib 108 b.+urmäsä 226
bås-	basmak b.-gän 270, 288 b.-gänçä 248 b.-gänläri 428 b.-gänmän 108 b.-ib 114, 115, 244, 245	båş ägronom baş ziraatçı b. 50
båsål-	durduramamak b.-mäy 341	båşlä- başlamak b.-di 10, 21, 25, 31, 66, 340, 366, 392, 396, 400,
båsil-	basılmak b.-gän 314	416, 420, 425, 429, 435, 439, 441
båsiliş	basılma b.+gä 455	b.-gäç 402, 434 b.-gän 2
båstir-	bastırmak b.-ib 437	b.-gänläri 428 b.-ngändä 10 b.-ysän 24
båş	baş b. 3, 106, 191hä, 258, 320, 242, 408, 424 b.+dän+åyåq 320, 324 (båşdän åyåq: baştan ayağa) b.+egib 48 b.+i 9, 14, 143, 283, 386	båşlän- başlanmak b.-di 72, 434, 453 b.-ib 54 båşlıq müdür, başkan b.+i 145

båşqa	başka b. 21, 67, 67, 88, 269, 271, 271, 249, 249, 249, 251, 338, 346, 346, 347, 347, 369, 430, 430, 464 b.+çä 10, 354 b.+lärgä 48, 50	b. 169, 342, 450
båt båt	tez tez b. 438	båyoğlu baykuş b. 304
båt-	batmak b.-åğır+båtdi 285 b.-äyåtgän 336 b.-gän 324 b.-gändir 348 b.-ib 344, 459, 468	båz b.+ustigä 400 (båz +ustigä: üstüne üstelik)
båtir-	batırmak b.-ib 371	båzår pazar b.+igä 399 b.+läridän 309
båvär	b.+aql+båvär+qılmäydi 60 (aql+båvär+qılmä- : akıl almamak)	bağır bağır b.+i 11 b.+igä 5, 16, 324
båy	b.+bermädi 444 (båy +ber-: elden bırakmak) b.+sir+båy+bärmäy 357 (sir båy ber- : belli etmek)	bağışlä- bağışlamak b.-b 408 b.-r 314
båyåqış	zavallı b. 67	baqalåq şışman b. 228
båyağı	deminki b. 165	baquvvät kuvvetli b. 249 b.+ginä 78
båyçeçäk	nevruz çiçeği b.+lär 2, 25	baxmäl kadife b. 314
båyä	demin	baxş bağış b. 12 b.+etär 333 b.+etib+turgän 25
		baxt talih, kader b.+gä 444 b.+igä 8, 151
		baxtiyår mutlu b.+råq 194
		baxtli şanslı

	b. 6, 256, 256, 271, 272, 330		b. 24, 25
baxtsizlik	şanssızlık b.+im 50	behås	birden b. 295
becirim	çok güzel b. 62	behälåväť	huzursuz b. 357
beciz	boşuna b. 408	behäyålik	hayasızlık b. 314
beçårä	çaresiz b. 222, 249, 437	beixtiyår	elinde olmadan b. 17, 178, 206, 226
beçårälik	çaresizlik b.+kä 249	bek	bey b.+ni 323
bedä	yonca b. 50, 271, 281	bel	bel b.+gä 246 b.+i 357
bedänä	saka kuşu b. 67, 271 b.+gä 67 b.+ni 132 b.+sining 130		b.+idä 362 b.+idägi 30 b.+idän 314 b.+igä 14
bedäzår	yoncalık b.+gä 330	belbåg	kuşak b.+ı 293 b.+ını 30
befåydä	faydasız b. 306	belgi	işaret b.+si 389
begånä	yabancı b. 4, 215 b.+edi 62	belküräk	bel küreği b. 388 b.+ni 387
begänäsirä-	yabancısamak b.-rdi 429	benihåyä	sonsuz b. 85, 154
begmät	özel isim b. 60, 61, 61, 62, 65, 67, 68, 69, 98, 164, 169	bepärvå	tasasız b. 255, 244, 474
beğam	gamsız b. 22	bepärvålik	umursamazlık b. 357
beğubår	temiz	bepisänd	önemsiz b. 65

beqasäm	ipek	b.-mäs 348
	b. 288	b.-mäsä 352
ber-	vermek	b.-mäy 254
	b. 248	b.-mäymän 354
	b.-åq fåtihä bergän ekän	b.-mäysän 67
	344 (åq fåtihä ber-: dua etmek)	b.-roy+bermädi 212
	b.-båy+bermädi 444 (båy	b.-säläm+berdi 73
	ber-: elden bırakmak)	b.-säläm+bergäniyu 58
	b.-cån+beralmäydi 14	b.-säläm+berib 135
	b.-cerkib+berdi 143	b.-säläm+berişgä 93
	b.-cävåb+berämiz 48	b.-säläm+bersängiz 70
	b.-di 91, 370	b.-sängiz 349
	b.-ämän 48, 423	b.-tän+berdim 247
	b.-är 408	b.-tän+berdingmi 247
	b.-ärdi 357	b.-tän+berämän 247
	b.-äy 60	b.-tän+berib 144
	b.-äyatgän 326	b.-yåñ+berişni 296
	b.-äyki 243	b.-yårdäm+bering 50
	b.-äytib+beräyin 242	b.-yuz+bergän 16
	b.-gän 7	b.-yuz+bergänligi 405
	b.-gän+edi 370	berål- verebilmek
	b.-gändä 7	b.-mäbmiz 360
	b.-gändäy 314	beräver- verivermek
	b.-gänigä 242	b.-ing 48, 351
	b.-gänini 344	beri beri
	b.-gänläri 167	b. 93, 164, 274, 448
	b.-haq+bermäydi 11	b.+näri+berisi 244 (näri
	b.-häy+berib 140	beri: ileri geri)
	b.-ib 168, 406	b.+sidägi 245
	b.-ing 46, 48	b.+näridän+beri 20
	b.-ishmädi 33	(näridän beri: oradan buradan)
	b.-küç+bermägän 244	beril- verilmek
	b.-kün+bermäydi 17	b.-sä 296

berkit-	kapatmak	bädcähł	kara cahil
	b.-di 314, 330		b. 316
berkitil-	kapatılmak	bädän	beden
	b.-mäsä 402		b.+i 244
beş	beş		b.+idä 243
	b. 21, 60, 244		b.+igä 357
	b.+i 8		b.+im 465
	b.+yuz 341		b.+ingdä 245
bet	yüz, yüzey		b.+ini 330
	b.+yer+betidä 2	bädästir	elinden geldiği kadar
betåblän-	güçsüzleşmek		b. 66
	b.-ib 177, 361	bähänä	bahane
betåqat	takatsız, gücsüz		b.+ni 210
	b. 112	bähår	bahar
betäşviş	gamsız		b. 2, 25, 288, 332, 366,
	b. 185		446
betoxtåv	durmadan		b.+dä 192, 289, 333
	b. 174		b.+dän 192
bexabär	habersiz		b.+hävåsi+edi 17
	b. 62		b.+ning 17
bexıştiy	cennet		b.+şämålidan 25
	b. 284	bähåri	bahara ait
bezåvtä	hasta		b. 108
	b.+edi 16, 16	bähåriy	bahara ait
bezäl-	süslenmek		b. 281, 283, 446
	b.-gän 255	bähävå	havalı
bezgæk	sıtma		b. 31
	b. 437	bähsläşiş	bahisleşme, iddialaşma
bezillä-	ezilmek		b.+gä 452
	b.-di 134	bähuzur	huzurlu
bäcär-	yapmak		b. 100, 119
	b.-ädigän 169	bälå	bela
bädboy	kötü koku		b. 95, 110, 243, 244, 249
	b. 388		b.+ekän 64

bäländ	b.+si 244 yüksek b. 316 b.+päst+bäländ 61	b. 26, 48, 114, 146, 180, 183, 223, 238, 306, 244, 244, 244 b.+dä 67
bälki	belki b. 326, 348, 451	bäribir faydasız b. 65, 93, 308, 350, 354, 394
bälkim	belki b. 344	bärigäl- yaklaşmak, beri gelmek b. 319
bälli	aferin b. 244, 244	bärlåstepä özel isim, yer ismi b. 17, 31, 54 b.+dä 54
bämäylixåtir	rahatça b. 190	b.+gä 13, 15, 25, 44, 53 b.+ni 48 b.+ning 14, 32
bänd	meşgul b.+bolsin 296	bärmåq parmak b.+ıdägi 324 b.+lärning 255
bändä	köle b. 194	bärpå peyda, ortaya çıkarma b.+qılış 296
bäquvvät	kuvvetli b.ginä 94	bärzängiråq iri yarı b. 245
bäråbär	beraber b. 38	bäs yeter b. 48, 143
bärbåd	berbad b.+bolädigän 326	bäst b.+boy+bästi 238 (boy bäst: boy pos)
bärçä	bütün b. 16, 205, 434	bäşårät önsezi b.+i 181
bärdåş	dayanıklılık b.+igä 244 b.+ingga 244	bätär beter b. 56, 79, 81, 90, 373
bärdäm	dinç b. 78, 94	bäyräm bayram b.+dä 64
bärg	yaprak b. 341, 341, 357 b.+lärigä 335 b.+lärini 342	b.+håsil+bäyrämigä 442
bäri	hepsi	

	b.+i 61	b.-ibmi+bilmäybilip 145
	b.+igä 408	(bilibmi bilmäybilip:
	b.+nävruz+bäyrämigä	bilmeden)
	451	b.-içä+bilmäsäng 323
bä'zän	bazen	b.-işmäydi 6
	b. 244, 249, 365, 365	b.-mädi 217, 219, 233
bäzor	zorla	b.-mädim 11, 43, 243
	b. 140	b.-mäs 348
bıqın	bögür	b.-mäs+edi 335
	b.+igä 371	b.-mäsdik 345
bibi	özel isim, lakap	b.-mäsängiz 301
	b.+lär 282	b.-mäy 152
	b.+lärning 268, 271, 271,	b.-mäy+yåtibdi 124
	290, 326	b.-mäydi 21, 208
bigiz	çuvaldız	b.-mäysiz 242
	b. 146	b.-sä 208
biir	bir	b.-sängiz 263
	b. 289	
bikärän	gsoluk renkli	bilağanlık bilgiçlik, ukalalık
	b. 333	b. 351
bil-	bilmek	bilä bile
	b.-ädi 7, 12, 24, 37	b. 407
	b.-ämän 60, 262	bilän ile
	b.-är+edi 348	b. 2, 3, 4, 4, 10, 14, 17,
	b.-ärdik 335	17, 20, 27, 30, 46, 49, 50,
	b.-ärdim 242	61, 62, 66, 67, 67, 73, 75,
	b.-ärdimki 248	80, 89, 93, 108, 111, 115,
	b.-äsän 249	116, 146, 151, 152, 159,
	b.-äsiz 38, 48, 242, 244	163, 169, 174, 182,
	b.-äsizkü 243	182, 191hä, 214, 227,
	b.-gän 250	233, 255, 255, 255, 271,
	b.-gändi 256	284, 295, 296, 296, 301,
	b.-gänim 60	314, 314, 324, 324, 326,
	b.-ib 330, 249	326, 326, 331,
		244, 244, 244, 244, 245,

	246, 247, 247, 247, 248, 248, 250, 332, 332, 334, 336, 338, 340, 340, 347, 348, 350, 351, 354, 356, 358, 362, 373, 376, 377, 388, 399, 407, 408, 408, 428, 430, 432, 437, 437, 437, 451, 459 b.+äm 244 b.+yer+bilän+bittä+qılıb 17, 21	50, 50, 58, 59, 61, 64, 64, 66, 68, 71, 73, 77, 87, 90, 92, 100, 108, 111, 127, 130, 135, 143, 157, 164, 167, 170, 175, 175, 179, 179, 180, 180, 191hä, 192, 195, 201, 201, 205, 210, 210, 214, 223, 223, 232, 255, 255, 255, 255, 256, 265, 270, 272, 283, 288, 288, 288, 288, 288, 296, 297, 301, 305, 309, 309, 314, 320,
bilänåq	ile b. 249	
bilgän	bilen b. 12 b.+lär 24	
bilin-	bilinmek b.-är 297 b.-mäs 297	
biliş	bilme, biliş b. 24, 25 b.+ingiz 48	
bilmä-	bilmemek b.-ydi 24	
bilmägän	bilmeyen b.+gä 24 b.+ingizgä 242 b.+lärgä 242	
binåbärin	o halde b. 62	
bir	bir b. 2, 3, 4, 10, 12, 14, 18, 24, 25, 25, 25, 26, 26, 31, 39, 46, 48, 48, 48, 48, 48,	b.+år 1 b.+årtäsi 451 b.+dän 95, 423 b.+äm 426

	b.+idä 357		b. 148, 249
	b.+ing 22		b.+bir 247 (birdän bir:
	b.+tähläm 279		birden bire)
bir bir	bir bir		b.igä 129
	b. 340	birgä	birlikte
bir biri	birbiri		b. 62, 192, 195, 195, 195
	b. 288	birgäläs-	birleşmek
	b.+gä 141, 265, 288		b.-ib 428
	b.+ läri 428	biri	biri
	b.+ lärini 342		b. 48, 48, 340
	b.+ni 274		b.+dä 153
birådär	kardeş		b.+gä 135
	b. 248	birin ketin	birer birer
	b.+im 242		b. 464
	b.+lärim 253	birin keyin	ard arda
birån	bir		b. 244
	b. 39, 173, 244, 365	birinci	birinci
biråq	fakat		b. 23, 61, 63, 258, 342,
	b. 4, 24, 50, 95, 332, 357		343, 444, 452
birår	bir	birincilik	birincilik
	b. 10, 29, 156, 465		b.+ni 442, 464
biråv	biri	bit-	bitmek
	b. 24, 24, 65, 80, 115,		b.-ib 39
	348	bitir-	bitirmek
	b.+dän 59		b.-gänmiz 246
	b.+ing 247		b.-ib 247
	b.+ingiz 242, 242	bittä	bir tane
	b.+ lär 63, 63 (biråvlär:		b. 14, 353
	birileri)		b.+yer+bilän+bittä+qılıb
	b.+ni 59		17, 21
biråz	biraz		b.+yärimtä 119 (bittä
	b. 361, 439		yärimtä: yarı Yamalak)
	b.+dän 426	biyä	kısrak
birdän	birden		b.+lär 428

	b.+ning 429		b.-åşkår+bolişidän 145
biz	biz		b.-åvårä+bolmäng 354
	b. 11, 24, 46, 48, 48, 119,		b.-bänd+bolsin 296
	335, 345, 364, 365, 431		b.-bärbåd+bolädigän 326
	b.+dän 335, 348		b.-cå+bolgän 255
	b.+gä 64, 84, 296, 244,		b.-cåyi+cännät+bolgür
	247		108
	b.+ni 117, 244, 244, 247,		b.-cor+bolädi 188
	470		b.-di 25, 46, 50, 55, 62,
	b.+ning 11, 61, 61, 62,		135, 152, 178, 192, 193,
	66, 344, 353, 368, 369,		201, 201, 202,
	399, 449, 474		220, 223, 297, 304, 304,
bob			304, 304, 314, 317, 317,
	b.+peş+bob+bolädimä		244, 341, 406,
	244 (peş bob bol- : denk		458, 461, 463
	gelmek)		b.-di+åldi 244
bobdi	tamam		b.-dik 31
	b. 149		b.-dim 284, 248, 249,
boğ-	boğmak		249
	b.-ıb 11		b.-ehtiyåt+bol 19
	b.-mä 357		b.-äcäkligigä 194
boğazlık	hamile hayvan		b.-ädi 7, 9, 11, 14, 50,
	b.+ini 407		139, 145, 303, 249, 368,
boğçä	bohça		460
	b. 5		b.-ädigän 42, 169
boğıl-	boğulmak		b.-ädigäni 50
	b.-ib 101, 400		b.-ädimi 143, 177, 245,
boğız	boğaz		444
	b.+igä 25, 49, 206, 227		b.-ämän 48, 247
bol-	olmak		b.-ämin+boldi 223
	b.- 415		b.-är+ekänsi 24
	b.-åbåd+boldi 249		b.-ärdi 4, 39, 68, 108,
	b.-ådäm+bolib 48		144, 175, 183, 296, 248,
	b.-ådämåvi+bolib 3		439

<p>b.-ärdim 248
 b.-ärkän 39
 b.-ärmikän 437
 b.-äsän 321
 b.-äy 214
 b.-äyatgän+edi 451
 b.-äyb+bolädi 100, 120
 b.-gâyib+boläyatgän 455
 b.-gän 114, 176, 192
 b.-gän+ekän 111, 208
 b.-gänçä 5
 b.-gändä 50, 242
 b.-gändän 164
 b.-gändir 119
 b.-gäni 14, 23, 47, 114,
 202, 214, 248, 250
 b.-gänidän 380
 b.-gäningdä 338
 b.-gänini 365
 b.-gänligigä 223
 b.-gänligini 201
 b.-gänmi 131
 b.-gärq+bolgän 305
 b.-güngä 23
 b.-ğâyib+bolişdi 314
 b.-ğarq+bolgän 270
 b.-hängü+mäng+bolib
 150
 b.-ib 10, 22, 23, 50, 61,
 67, 84, 108, 140, 240,
 244, 245, 249, 253, 342,
 343, 348, 372, 460, 465
 b.-ib+ketdi 4, 10
 b.-ib+qåldi 3</p> | <p>b.-işdi 363
 b.-ishi 11
 b.-işing+gäräk 308
 b.-izzä+bolib+qåldi 244
 (izzä bolib qål-:
 utanmak)
 b.-keräk+bolsä 244
 b.-köz+qulåq+bolinglär
 363 (köz qulåq bol-: göz
 kulak olmak)
 b.-mågåndir 298
 b.-mä 143
 b.-mäbdi 403
 b.-mäcåq+bolib+ketgäni
 244
 b.-mädi 145, 173, 212,
 217, 233, 245
 b.-mägändäy 216
 b.-mägänidä 68
 b.-mäsä 6, 11, 48, 48, 61,
 75, 84, 432
 b.-mäsäm 242
 b.-mäsin 17, 96
 b.-mäşgül+boldi 10
 b.-mäy 22, 24, 64
 b.-mäydi 244, 423
 b.-mubåräk+bolsin 82
 b.-mumkin+bolgän 16
 b.-muztär+boldi 226
 b.-peş+bob+bolädimä
 244 (peş bob bol-: denk
 gelmek)
 b.-päst+bolsin 128
 b.-päydå+boldi 26, 69</p> |
|--|--|

b.-päydå+bolädi 357	b.-xırä+bolib 146
b.-päydå+olgän 25	b.-xiyânät+boldi 198
b.-päydå+olib 61	b.-yâruğ+bolädi 46
b.-päydå+olip 458	b.-yegän+boldi 20
b.-puşäymân+olgän+edi 205	b.-yäpti 98
b.-puşäymân+olgäni 56	bolål- olabilmek
b.-puşäymân+olib 56	b.-mäymän 251
b.-qâlgüdek+bolsä 152	bolåqdäy olmuş gibi
b.-qat+qat+olib 16, 25	b. 269
b.-qıçqırgüdek+olib 107	bolæk başka
b.-qoşmåq+olib+qâldi 244	b. 4, 39, 75
b.-råst+bolmäsä 146	boläver- oluvermek
b.-rävânä+boldi 171	b.-mägäç 400
b.-sådir+boldi 145	boliş olma
b.-sä 3, 8, 12, 24, 48, 58, 58, 59, 67, 84, 119, 145, 237, 270, 243, 244, 244, 391, 451, 458, 468	b.+i 39, 447
b.-sä+ekänki 24	b.+i+keräk 1, 14
b.-säbåq+bolsin 48	boliş- bölüşmek
b.-säk 114	b.-ärdi 25
b.-säm 127, 169, 242	bolsä ise
b.-säng 22, 449	b. 249, 249, 365, 365, 416, 444, 449
b.-sängiz 106, 169	bopti tamam
b.-säyäm 151	b. 171, 230, 231, 247
b.-sin 8, 46, 86, 254, 344	borån boran, fırtına
b.-sinki 413	b. 244
b.-şåd+olib 309	borälät- küfretmek
b.-tos+topålân+olib 342	b.-ib 247
b.-xår+zår+olib 344 (xår zår bol-:horlanmak)	bort- tüyler diken diken olunca derinin kabarcıklanması, pörtlemek
b.-xafa+bolärdi 70	b.-ib 439
	b.-mäydiyäm 244
	boş boş
	b. 123, 135

boşäş-	boşalmak b.-ib 465	boytib	böyle yaparak b. 249
boşät-	boşatılmak b.-gäç 422 b.-yol+boşätib 97	boz	boz b. 244, 244
boşräq	kırılgan b. 50	bozär-	bozarmak b.-di 386
botäköz	özel isim, hayvan ismi b. 444, 464	bozläq	bozkır b.+dä 245
boy	boy b.+ bästi 238 (boy bëst: boy pos) b.+i 332 b.+idägi 200, 342 b.+lär 288 b.+läri 283 b.+lärini 269 b.+såy+boyidä+edi 71 b.+tizzä+boyi 108	bozlä-	bozulamak, acı acı bağırmak b.-b 330
boyi	...süresi, ...boyu b.+keçä+kün+boyi 21 b.+kün+boyi 20 b.+umr+boyi 22	bu	bu b. 5, 6, 8, 9, 14, 17, 23, 23, 23, 24, 24, 26, 27, 29, 38, 39, 46, 46, 50, 50, 51, 62, 65, 108, 110, 116, 136, 136, 145, 165, 175, 185, 185, 189, 190, 193, 201, 209, 220, 226, 255, 258, 259, 282, 282, 293, 294, 296, 296, 296, 243, 244, 244, 244, 244, 244, 244, 244, 246, 248, 248, 332, 338, 338, 339, 344, 345, 347, 348,
boyçä	göre b. 365		348, 352, 354, 364, 367, 376, 396, 409, 412, 413, 426, 427, 428, 429, 433, 436, 444, 444, 457, 460, 463, 464, 470
boyin	boyun b.+idän 420 b.+igä 248 b.+ini 426, 449 b.+läridän 283		b.+ndän 117, 120, 169, 194, 194, 194, 249
boyli	boylu b. 316		b.+ndin 286
boysınış	dinleme b.+i 468		b.+ngä 60, 67, 348

b.+ngäyäm	169	b. 10, 179, 179, 285, 334,
b.+ni	187, 219, 280, 245,	357, 398, 426, 440
b.+ni	247, 338, 348, 378, 417,	
b.+ni	448	
b.+ning	11, 18, 48, 347,	
b.+ning	354	
b.+yäm	84, 244, 247	
buğ	buğu	
	b. 470	
buğdåy	buğday	
	b. 108	
bulåq	pınar	
	b. 20	
	b.+lär 11	
bulbul	bülbül	
	b. 304	
	b.+lärling 271	
bulär	bunlar	
	b. 159, 291	
	b.+ingiz 112	
bulut	bulut	
	b.+değ 67	
bunaqa	böyle	
	b. 119, 167, 249, 249	
	b.+dä 127	
	b.+lär 39	
bunçä	bunca	
	b. 89	
bunçälilik	bu kadar	
	b. 204	
bundåq	böyle	
	b.+qılıb 127	
bundäy	böyle	
burçäk	köşe	
	b.+kä 137	
burdä	parça parça	
	b.+ngni+çıqarämän 248	
burgüt	kartal	
	b. 324, 326	
buril-	dönmek	
	b.-şärt+burilib 129, 165	
buriştir-	buruşturmak	
	b.-di 163	
burkä-	bürümek	
	b.-b 446	
burkän-	bürünmek	
	b.-di 446	
	b.-gän 309	
	b.-günçä 356	
burun	burun	
	b. 470	
burun	önce	
	b. 33, 48	
	b.+gi 249	
	b.+i 244	
butåq	budak	
	b.+läridä 192	
butäl-	budanmak	
	b.-gändäy 332	
butkül	tamamen	
	b. 389	
butun	bütün	
	b. 271, 314, 437, 446,	
	465	
butunlüy	bütünüyle	

	b. 251, 356, 362, 439	cå	yer, iç
buvä	baba	cådi	c.+bolgän 255
	b.+m 108	cådulän-	turpan
	b.+ngiz 108		c.+gä 243
buyån	böyle	cådulän-	sihirlenmek
	b. 31, 169		c.-gän 326
buyåq	bu taraf	cådulän-	c.-ib 320
	b.+qa 202	cån	can
buyruq	buyruk, emir		c. 25, 233, 254, 247, 247,
	b. 326		249, 252, 340, 406
	b.+dän 318		c.+beralmäydi 14
buyur-	buyurmak	cådulän-	c.+duåi+cånini 58 (duåi
	b.-di 383		cån: candan dua)
	b.-ämän 169	cån	c.+idän 340
	b.-gän 108		c.+im 231
	b.-sin 82		c.+imizgä 244
buzil-	bozulmak	cån	c.+ini 1
	b.-ib 175	pån	can man, ikileme
buzış-	bozma		c.+im 244
	b.-gä 255	cåndåz	kishi
bugün	bugün		c. 326
	b. 288, 288, 249, 250,	cånivår	canlı, hayvan
	447, 449, 449, 451		c. 344, 437, 444, 449
bük-	bükmek	cånlän-	c.+lärdi 452
	b.-ilib 97		canlanmak
bükçäygänçä	büklüm	cånläniş	c.-gän 342
	b. 137		canlanma
bükil-	bükülmek	cånsiz	c. 365, 366
	b.-di 243		cansız
		cånzåd	c.+däy 256
			yaratık
		cåvdirä-	c.+däy 320
			sorgulamak
			c.-b 247, 450

C-c

cåy	yer c. 10, 31, 66, 108 (dip notu), 223, 284, 314, 243, 244, 448 c.+dän 48, 252 c.+ekän 25 c.+gä 5, 135, 223 c.i+cännätdä+olgür 108 (cåyi cännät: cennet gibi yer) c.+idä 244, 361, 465 c.+idän 93 c.+igä 140, 221, 320, 386 c.+ini 5, 151 c.+ning 64	c.+igäyäm 248 c.+im 371
cåyläs-	yerleşmek c.-di 66 c.-gän 314	
cağ	çene c. 3	
cerki-	susturmak c.-b+berdi 143	
cäbbår	özel isim c. 393	
cäbr	zor c. 296	
cädäl	tez c. 165	
cähd	gayret c.+i 233	
cähł	sinir, kızgınlık, öfke c. 56, 151, 174, 354 c.+i 115, 206 c.+idän 288, 249	c.+ini 408 c.+qıldı 28
cällåd		cellat
cämåät		cemaat, topluluk c. 175
cäm		bütün c.+iki+ kånzåtgä 25 (cämiki kånzåt: bütün canlılar)
cäng		savaş c.+idä 271
cängäri		savaşçı c. 426
cännät		cennet c.+cåyi+cännät+olgür 108
cär		uçurum c.+lär 192
cäråhät		yara c.+igä 438
cäråhætlän-		yaralanmak c.-ding 437
cäräng		yankı, ses c.+idäy 297
cäränglä-		yankılanmak c.-ydi 23, 192
cävåb		cevap c. 198 c.+berämiz 48
cävåbän		c.+ini 408 c.+qıldı 28 cevap olarak c. 67

cäydäri	çömez, yeni başlamış	c. 4, 192, 192, 192, 192,
	c. 242	192, 192
cäzå	ceza	conä- gitmek, yola çıkmak
	c. 340	c.-di 14, 129, 155
cäzm	karar	c.-gän+edi 399
	c.+qıldım 451	c.-rkän 165
cigärräng	ciğer rengi	cor eşlik etme, katılma
	c. 411	c.+bolädi 188
cihåz	araç	corä arkadaş
	c.+läridäy 324	c. 247
cihät	yön	c.+lär 242, 253
	c.+i 332	c.+läri 295
cil-	ilerlemek, hareket etmek	c.+lärmäs 253
	c.-mägändék 93	c.+m 282, 248
cil-	gülümsemek	c.+miz 289
	c.-mäydi 79, 204	c.+mning 243, 243, 253
cilåv	yular	coräcån arkadaşım
	c.+idän 244	c. 244, 247
cild	cilt, yüz, kap	cudä çok, pek
	c.+läri 324	c. 31, 61, 124, 314, 326,
cildirä-	akmak	246, 248, 248, 249, 455,
	c.-ydi 192	461
cilga	su birikintisi	c.+yäm 175
	c.+läridäy 288	
cimirläş-	titremek	cuft çift
	c.-ib 469	c. 288
cimlik	sessizlik	cuftlä- çiftlemek
	c. 340	c.-ağız+cuftlädi 210
cinni	cinle ilgili	cugüli araba markası
	c.+ekänmi 159	c.+ning 3
cism	cisim	cumbåq bilmece, muamma
	c.+igä 145	c. 220
ciydä	iğde	c.+ni 221
		cumä cuma
		c. 146

cumhuriyät	cumhuriyet		ç.-gän 467
	c. 296		ç.-gändä 440
cuncik-	büzüşmek		ç.-ib 175, 314, 432, 468
	c.-ib 21		
cuvåz	hasat etme		çåpån kaftan, palto
	c. 108		ç.+ini 30
			ç.+ni 30
Ç-ç			
çåg	zaman, vakit		çåpiş koşma
	ç.+ı 195, 296		ç.+dä 426
	ç.+ımdä 297		ç.+gä 435
çågı	galiba		çåpqillä- koşturmak
	c. 190, 340		ç.-b 7
çåglä-	hazırlamak		çåptir- koşturmak
	ç.-sä 93		ç.-ärdim 248
çåglän-	hazırlanmak, çalışmak		çåptiräver- koşturuvermek
	ç.-gän 281		ç.-ärdim 248
çål	ihtiyar adam		çår çar, kral
	c. 64, 66, 67, 73, 77, 81,		c. 357
	92, 93 97, 103, 106, 108,		
	165, 316		çårä çare
	ç.+dän 75, 109		c. 209, 209
	ç.+esä 152		çårlåvçi çağrııcı, davet eden
	ç.+gä 93		c. 318
	ç.+ning 95, 99, 156		çårlä- davet etmek
çåp-	koşmak		ç.-yåtgän 324
	ç.-dim 371		çårtåq köşe
	ç.-ä 428		ç.+qa 244, 244
	ç.-ä+qålädi 244		çåy çay
	ç.-är+edi 244		c. 31, 31, 135
	ç.-ärdi 426		ç.+imiz 87
			ç.+ni 32
			çåy påy çay may, ikileme
			c. 19
			çågır sevimsiz
			c. 99

çaqçaqläş-	neşeli bir şekilde sohbet etme ç.-ib 135		ç.-ib 24 ç.-kän 296
çaqa	çocuk ç. 94 ç.+si 2		çek- çekmek ç.-kän 304
çaqır-	çağırmak ç.-di 363 ç.-ämän 227 ç.-äylilik 362 ç.-ib 108, 247, 247 ç.-inglär 164 ç.-işingizni 169		çekin- çekinmek ç.-ib 166 ç.-ış 26
çaqıräver-	çağırıvermek ç.-ing 98		çekkä kenar ç.+gä 426 ç.+sidä 223 ç.+sidägi 185 ç.+sidän 179
çaqırım	uzunluk ölçüsü, kilometre ç. 246, 248, 399		çeksiz sonsuz ç. 24
çaqnä-	parlamak ç.-rdi 430 ç.-yåtgän 450		çertä- parmakla vurmak ç.-yåtgändäy 400
çaqnät-	parlatmak ç.-ib 341		çet kenar ç.+dän 348 ç.+gä 156
çaqqân	becerikli ç. 77		çäkämik güçlü ç. 244 ç.+ekän 244
çeçäk	çiçek ç.+lär 281 ç.+lärining 283		çäkmân palto ç. 288
çeçän-	usta olmak ç.-mäsmän 242		çäl- çelmek ç.-qançä 20
çegärä	sınır ç.+läridän 205		çälä yarımyamalak ç. 70
çek-	uğramak		çälgi- dağılmak ç.-b 151
			çälğıtiş dikkatini dağıtmak ç. 410

çälin-	çalınmak ç.-di 26, 358 ç.-gändir 48	çäylä	kulübe ç. 18, 21 ç.+gä 20
çämäsi	galiba, her halde ç. 18, 156, 180, 244, 341, 386	çäyqa-	sallamak ç.-b 106 ç.-di 320
çäng	pençe ç.+såldi 326	çiq-	çıkmak ç. 132, 247
çäng	toz, duman ç. 400, 455		ç.-ardim 248 ç.-arkänsiz 210
çängällä-	başı iki elin arasına almak ç.-di 202		ç.-ayåtgändä 363, 450 ç.-di 115, 135, 145, 173, 175, 181, 205, 210, 271, 244, 348, 371, 413
çäpä	kalkış ç.+igä 326		ç.-dilär 192
çäpillät-	şaplatmak ç.ä+çäpillätä 420 (çäpillätä çäpillätä: şaplata şaplata)		ç.-ib 21, 67, 165, 207, 244, 244, 356, 377, 379, 426, 426, 439, 458 ç.-ib+åldi 175
çärçä-	yorulmak ç.-b 247, 440 ç.-gäni 20 ç.-mäy 200		ç.-ib+åldim 177, 380 ç.-ışayıtgänidä 330 ç.-ışgän+edi 190 ç.-ışni 53
çärx			ç.-måqdä 56
	ç.i+ käcräftårning 256 (çärxi käcräftår: dünya)		ç.-mägän+ekän 244
çätiş-	aşılamacak ç.-mäydi 347		ç.-mäsin 9
çävändåz	binici ç. 245		ç.-mäy 471 ç.-qan 2, 12, 190, 275, 439, 473
çävändåzlik	binicilik ç.+ini 244		ç.-qan+edi 25, 146, 190 ç.-qan+ekänlär 119
çäyir	buruşuk ç. 405, 437		ç.-qani 426 ç.-qunçä 431
		çiqål-	çıkabilmek

çıqar-	ç.-mägänmän 39 çıkarmak ç.-burdä+buradangni +çıqarämän 248 ç.-di 100, 155 ç.-ärdi 324 ç.-ärkän 39 ç.-ib 14, 341, 408	çimril-	ç.-ib 429 sinirlenmek, sitem etmek
çıqaris	çıkarma ç.+i 365	çin	gerçek ç. 217, 223 ç.+dän 169, 334, 370, 450
çıqıl-	çıkılmak ç.-ärdi 71 ç.-gän 21	çinäkäm	gerçek ç. 249
çıqış	çıkış, çıkışma ç. 17 ç.+i 54	çinqır-	çığlık atmak ç.-ib 371
çıqqan	çikan ç. 271	çipäk	oyalama ç.+kä 39
çi	ya, ne, ünlem ç. 123, 165, 198, 325, 379, 381, 385, 395, 401, 466	çippä	doğru ç. 244
çidä-	sabretmek, dayanmak ç.-mädi 4 ç.-mäy 414	çır	dönme ç. 426
çidämlı	sabırlı ç. 23, 244	çiråq	lamba ç. 132, 400 ç.+lär 187
çidäyål-	dayanabilmek ç.-mäy 437	çiråy	güzellik ç. 284
çimçilä-	çimdiklemek ç.-b+åldimu 371	çiråyli	güzel ç. 61, 288
çimillä-	çimdiklemek ç.-b 244	çiråyliläş-	güzelleşmek ç.-ib 434
çimir-	çatmak, birleştirmek	çiråylilik	güzellik ç.+ini 412
		çirik	çürük ç. 192
		çirq çirq	cik cik, kuş sesi ç.+qläyåtgän 192
		çiyildåq	ince ses ç. 136

çiz-	çizmek	çop	çöp, sopa
	ç.-gän 54		ç. 248
çiziq	çizgi	çopân	çoban
	ç. 54		ç.+lär 4
çobir	bayağı	çoqış-	gagalamanak
	ç. 244		ç.-ib 474
çoççäytir-	büzmek	çoqqı	tepe
	ç.-ib 368		ç.+lär 17
çoçi-	korkmak		ç.+lärgä 24
	ç.-b 318, 426		ç.+lärigä 54
çoçinqırä-	korkmak	coz-	uzatmak
	ç.-b 128		ç.-ib 388, 426, 470
çoçqa	domuz		ç.-qol+cozdi 75
	ç. 437, 438	cozil-	uzanmak
çoğ	kor		ç.-di 20
	ç.+däy 314		ç.-ib 411, 431
çol	bozkır, step		ç.-işib 244
	ç.+dä+esä 11	çögirmä	kalpak
	ç.+lärgä 11		ç.+lär 261
çolp		çök-	çökmek, batmak
	ç.+etib 357 (çolp et- : şap etmek, öpme sesi)		ç.-di 5, 140, 324
çom-	dalmak		ç.-ib 309
	ç.-gän 113		ç.-kän 324
	ç.-gänçä 336		ç.-kän+ediki 340
	ç.-ib 340		ç.-käniçä 201
çomil-	yıkanmak		ç.-måqçı+edi 135
	ç.-tirişdi 309	çuçmämä	kardelen çiçekleri
çomiliş	yıkanma		ç. 446
	ç. 24	çunki	çünkü
çontåq	alçak		ç. 60, 117, 119, 398
	ç. 246	çupçäk	hamur gibi
çontäk	cep		ç. 244
	ç. 370	çuqur	derin
			ç. 340

çuväk	küçük	d.+yurmägän 3
	ç. 73	(dåvi+yur-: işi rast gitmek)
D-d		
dåd	imdat	dåvur
	d. 244	kadar
dåg	dağ	d. 190
	d.+dä 23	dağdağa
dåg	ateş	bağırış
	d.+u+ häsrätdän 24 (dåg u häsrät: hasret ateşi)	d.+qılıb 249
dåim	daim	daqıqa
	d. 432	dakika
	d.+gidäy 451	d.+läring 461
dåimå	daima	de-
	d. 9, 348	demek
dånä	tane	d.-di 14, 52, 56, 56, 63, 63, 77, 80, 83, 86, 92, 96, 98, 106, 108, 112, 116, 118, 120, 123, 128, 138, 162, 165, 166, 198, 202, 202, 227, 237, 257, 260, 272, 273, 280, 282, 283, 284, 297, 309, 247, 247, 247, 247, 247, 247, 338, 347, 350, 351, 352, 353, 354, 359, 360, 362, 368, 370, 374, 376, 379, 381, 383, 385, 387, 389, 407, 415, 421, 427, 445, 458
dånä dånä	tane tane	d.-dim 244, 244, 245, 346, 369
	d. 376	d.-gän 21, 26, 314
dång		d.-gäni 39, 143, 143, 192, 292
	d.+qåtib 403 (dång+qåt-: donakalmak)	d.-gäni+ekän 39
dåri	ilaç	d.-gänigä 362, 406
	d. 389	d.-gänläri 175
dåv	ağaç	d.-gin 15, 205
	d. 11, 50	
dåvdirä-	ne yapacağını şaşırmak	
	d.-b 426	
	d.-di 79	
dåvi		

	d.-günçä 7		174, 177, 191, 210, 216,
	d.-ğıring+desäng 247		216, 222, 255, 320, 323,
	(ğıring de- : ağız açmak)		244, 244, 244, 244, 244,
	d.-mädi 244		244, 244, 244, 244, 244,
	d.-mäk 376		244, 244, 244, 244, 245,
	d.-mäng 102, 117, 120		247, 247, 247, 247, 247,
	d.-mäs 243, 365		248, 249, 249, 249, 252,
	d.-mäy 356		253, 335, 337, 344, 348,
	d.-mäydi 296		349, 357, 366, 366, 376,
	d.-ng 105, 105, 108, 244,		391, 409, 412, 425, 426,
	244		435, 437, 451, 457
	d.-r+edi 198	degän	adlı, isimli, diye
	d.-r+edilär 108		d. 48, 96, 119, 136, 145,
	d.-r+edim 244		146, 179, 256, 279, 326,
	d.-rdi 7, 180, 248, 248,		326, 330, 340, 348
	249, 401, 440	dehqانçilik	çiftçilik
	d.-rdim 248		d. 11
	d.-sä 3, 244	dengiz	deniz
	d.-säk 244		d.+igä 309
	d.-säm 143		d.+ining 305, 305
	d.-säng 249	deräzä	pencere
	d.-ydi 8, 110		d. 314, 314, 314, 340
	d.-yäpmänmi 170		d.+dän 314, 340, 340
	d.-yäpsiz 168		d.+lärini 10
	d.-yin 104		d.+läri 400
	d.-yişdi 222		d.+si 341
	d.-yişärdi 433		d.+sidän 343
	d.-ymän 244, 244, 249	dev	dev
	d.-ysiz 37, 98		d.+imi 244
	d.-ysizmi 38, 38, 114	devänägül	deve dikeni
deb	diye		d.+lär 185, 200
	d. 48, 50, 67, 84, 88, 91,	devår	duvar
	100, 107, 119, 143, 143,		d.+gä 210, 255, 314
	145, 164, 165, 167, 169,		d.+lär 255

	d.+ni 314, 314		154, 158, 162, 165, 167,
deyä	diye		169, 171
	d. 21, 89, 119, 132, 169,		d.+dek 59
	294, 341, 344, 355, 361,		d.+gä 67, 93, 142, 146
	363, 452		d.+ni 60
deyış	deme		d.+ning 69, 71, 85, 95,
	d.+gä 173, 210		143, 156
	d.+i 285		
dä	de bağlacı	däf'ätän	bu defa
	d. 3, 14, 19, 31, 48, 75,		d. 69, 357
	93, 156, 297, 244, 247,	dälålät	kanıt
	247, 248, 248, 253, 253,		d. 314, 326
	340, 341, 349, 356, 357,	däldä	teselli
	369, 375, 388, 389, 391,		d. 7, 7, 357
	406, 407, 426, 451,	dälä	tarla
	468		d. 271, 283
dä	ya, be		d.+dä 190, 271
	d. 31, 55, 70, 79, 84, 108,		d.+dän 361
	114, 139, 149, 165, 208,		d.+lär 446
	214, 263, 264, 244, 353	dälämähällä	kenar mahalle
däbdurust	ani		d.+dän 66
	d.+dän 285, 244	däm	an, defa
dädä	baba		d. 19, 445
	d. 143		d.+i 8
	d.+siningmi 190	dängäsälik	d.+lärdägidäy 214
dädämät qazı özel isim			tembellik
	d.+ning 108		d. 435
dädämätov	özel isim	därämäd	gelir
	d. 56, 56, 61, 61, 62, 64,		d.+iniyäm 249
	64, 65, 66, 68, 72, 75, 79,	däraxt	ağaç
	83, 88, 98, 101, 107, 109,		d. 4, 11, 12, 26, 38, 46,
	112, 115, 116, 119, 121,		332, 334, 335, 341, 342,
	129, 133, 135, 135, 137,		342, 342, 344, 347, 348,
	140, 145, 146, 148, 151,		352, 353, 354, 356, 365,

	365, 385, 386, 388, 389, 391	därpärdä	perde d.+lär 324, 326
	d.+ekän 341, 344	därråv	derhal d. 247, 249
	d.+ekänini 335	därs	ders d.+dän 210
	d.+gä 50, 348, 352, 356, 363, 368, 380	därvåqe	gerçekte d. 68
	d.+imiz 337, 346, 357, 368, 369, 372	därvåzä	pencere d. 402
	d.+imizdä 366		d.+dän 165
	d.+imizgä 336		d.+si 71, 156
	d.+imizning 345, 361		d.+sidän 402
	d.+ingizdän 349		d.+sini 165
	d.+ining 304	däryå	derya, deniz d.+dä 24
	d.+lär 38, 39, 50, 347		d.+dän 24, 24
	d.+lärgä 346		d.+lär 24
	d.+läringni 370		d.+ni 244
	d.+lärni 35	dästläb	ilk önce d. 429
	d.+lärning 389		dästurxån
	d.+ni 339, 342, 343, 344		sofra d.+i 249
	d.+ning 332, 332, 333, 337, 347, 379, 380, 386, 387		d.+lär 23
därbädär	derbeder d. 61	däståt	çöl, bozkır d. 3
därd	dert d. 67		d.+gä 11
	d.+idä 222		d.+lärgä 2
	d.+ingni 225	dä'vägär	iddialı d. 180
	d.+ini 7		däväm
	d.+lärini 25		d.+etdi 119, 426
däräk	haber d.+i 400	dävlätbåy	özel isim
därğazäb	kızgınlık d. 143, 145		

d.	243, 244, 246, 247, 247, 247, 248, 248, 249	d.+läridä 342
d.+cån	249	gönlü kırık
d.+esä	249	d.+edim 451
d.+gä	247, 247, 247, 247, 248	çok
d.+imiz	244	d. 261
d.+ni	247, 247, 249, 249, 250	zihin
d.+ning	248, 253	d.+ıdä 188, 314
d.+ning+esä	252	d.+ımgä 388
dävr	devir	d.+ıni 25
	d. 357	din
	d.+i 434	din
	d.+i+edi 436	d. 296
dävrä	devre	dir dir
	d.+gä 274	tir tir, titremek
dıqqat	dikkat	d.+qaltırärdi 437
	d. 296	direktor
did	kabiliyet	müdür
	d.+ni 248	d.+i 4, 26
dik	tık, hemen	diydårläş-
	d.+etib 432	buluşmak
dikånglä-	ziplamak	d.-dilär 271
	d.-b 426	dokäy
dikkätir-	dikmek	dayı, arka, güvenilen
	d.-ib 426	d.+lär 247
dil	dil	d.+läri 247
	d.+im 287	d.+läring 247
dil	lisan	dolänä
	d.+ini 298	ak diken ağacı
dil	gönül	d. 38
	d.+i 13	d.+dän 4
	d.+idä 210	donış
		dönüş
dost	dost	d.+idän 256
		doxtır
		dost
		d.+im 409
		d.+ini 409
duå	dua	doktor
		d. 243, 243
		duåi cån:
		candan dua)

duç	rast, tesadüf d.+keldi 93 d.+kelib 152 d.+kelişini 134	e.-ådäm+edilär 108 e.-ålgän+edim 388 e.åq+fâtihä+bergän +ekän 344 (åq fâtihä)
dunyå	dünya d. 6, 64 d.+dä 6, 108, 256, 314 d.+dägi 12 d.+dän 224, 314, 253, 344, 344 d.+gä 119 d.+ning 305, 320, 326, 426 d.+si 226 d.+sidä 288 d.+siyu 226	ber- : dua etmek) e.-åq+qaşqanıng+esä 430 e.-åt+edi 408 e.-åtäm+ekän 343 e.-aqllıråq+edim 247 e.-båğ+qılmåqçı+edik 33 e.-bår+edi 332, 430 e.-bår+ekän 28, 151, 253, 344, 391 e.-båräyåtgän+edi 93 e.-bårişär+edi 340 e.-båşidä+ekänligidän 16 e.-båşläri+edi 2 e.-begånä+edi 62
dustämän	tuş, sırt üstü getirme d. 245	e.-bergän+edi 370 e.-bezåvtä+edi 16, 16 e.-bähår+hävåsi+edi 17 e.-bälå+ekän 64 e.-bilär+edi 348 e.-bilmäs+edi 335 e.-bolär+ekänki 24
duşmän	düşman d.+i 296	e.-boläyåtgän+edi 451 e.-bolgän+ekän 111, 208 e.-bolsä+ekänki 24 e.-cåy+ekän 25 e.-cinni+ekänmi 159 e.-conägän+edi 399 e.-çål+esä 152 e.-çåpär+edi 244 e.-çäkämik+ekän 244
E-e		
e	ya şeklinde ünlem e. 27, 55, 74, 82, 87, 94, 96, 100, 100, 108, 114, 123, 124, 129, 129, 139, 149, 159, 165, 166, 168, 170, 177, 238, 244, 244, 405	
e-	imek yardımcı fiili e.-ådäm+edi 23, 39	

<p>e.-çiqışgän+edi 190
 e.-çiqqan+edi 25, 146,
 190
 e.-çiqqan+ekänlär 119
 e.-çoldä+esä 11
 e.-çökkän+ediki 340
 e.-çökmåqçi+edi 135
 e.-dånä+edi 61
 e.-degäni+ekän 39
 e.-der+edi 198
 e.-der+edilär 108
 e.-der+edim 244
 e.-däraxt+ekän 341, 344
 e.-däraxt+ekänini 335
 e.-dävlätbåy+esä 249
 e.-dävlätbåyning+esä 252
 e.-dävri+edi 436
 e.-dilgir+edim 451
 e.-ekkän+edik 108
 e.-emdirär+edi 244
 e.-emäs+edi 201
 e.-emäs+ekän 443
 e.-endi+esä 17
 e.-eşitgän+ekän 47
 e.-äçinär+edi 249
 e.-änçäginä+edi 10
 e.-ärimäs+edi 333
 e.-äsqatmäs+ekän 50
 e.-äytär+ekänmän 100
 e.-äytgän+edim 214
 e.-gäpirmäs+edi 348
 e.-hämşirä+ekän 66
 e.-häyrån+qålär+edim
 244</p> | <p>e.-häyrätåmuz+edi 334
 e.-hök+edi 114
 e.-işångän+edi 194
 e.-izlägän+ekän 198
 e.-keçär+ekän 175
 e.-keçgäçä+esä 172
 e.-kelär+edilär 108
 e.-kemirär+edi 244
 e.-keräk+edi 365
 e.-kesilgän+ekän 380
 e.-ketär+ekän 24, 50
 e.-ketgän+edi 388
 e.-kättä+edi 271
 e.-kökäräyatgän+emiş
 344
 e.-köp+edi 132
 e.-köpläri+esä 340
 e.-körişär+edi 334
 e.-körsätmåqçi+ediniz
 410
 e.-kütäyatgän+edi 470
 e.-låzim+edi 271
 e.-men+esä 251
 e.-mizğän+ekän 361
 e.-mucässäm+edi 185
 e.-nåçår+edi 145
 e.-ortäläri+edi 336
 e.-otirär+edi 373
 e.-otmägän+edi 179
 e.-otqazär+edik 346
 e.-påylär+edik 375
 e.-puşäymån+olgän+edi
 205
 e.-qåldi+ekän 458</p> |
|---|---|

e.-qålär+edi 249 e.-qålär+edim 244, 249 e.-qålär+ekän 24 e.-qålgän+edi 244, 382, 458 e.-qahhår+edi 396 e.-qalişi+edi 23 e.-qamälgän+ekän 343 e.-qançä+edi 408 e.-qarål+edim 108 e.-qaräş+edi 365 e.-qaytáyåtgändä+esä 249 e.-qıçigän+ekän 145 e.-qıyämät+edi 244 e.-qıyin+edi 437 e.-qıyin+ekän 175 e.-qız+esä 190 e.-qoyär+edim 249 e.-qoyulgän+edi 314 e.-qulun+esä 429, 429 e.-qutulmäs+ekänmän 165 e.-råhät+qlär+eding 248 e.-såvuq+emiş 35 e.-såy+boyidä+edi 71 e.-sepişgän+ekän 389 e.-sevär+edi 339 e.-säri+esä 56 e.-siltägän+edi 244 e.-simirär+edi 244 e.-sipsilliq+edi 332 e.-siylär+ekän 426 e.-siz+esä 127	e.-sorägän+edi 91 e.-suzişni+esä 24 e.-şåxläri+esä 332 e.-şärt+emäs 46 e.-tågdä+esä 11 e.-tårtgän+edim 253 e.-teng+edi 332 e.-tänlägän+edim 247 e.-täرك+etmägän+edi 389 e.-taşlängän+edi 380 e.-taşlär+ekän 244 e.-táyyår+edi 151 e.-tolä+edi 340 e.-toräm+edilär 108 e.-turgän+edik 244 e.-turişgän+edi 244 e.-tutmäs+edi 332 e.-tuyáyåtgän+edi 430 e.-u+esä 140 e.-uçräşgän+edi 271 e.-uçrätmägän+edi 144 e.-uning+esä 206, 233 e.-urmäs+ekän 38 e.-uzåq+edi 17 e.-uzätmåqçi+ekän 344 e.-xån+esä 296 e.-xalq+åräsidä+edi 452 e.-xalq+ekän 145 e.-yåtgändä+esä 344 e.-yåzgän+edi 145 e.-yärätilgändäy+edi 443 e.-yigitning+esä 201 e.-yili+edi 114 e.-yoq+edi 64, 271, 398

e.-yoq+ekän 24		e.-di 288
e.-yubårär+ekän 24		e.-mägänigä 243
e.-yubåräverär+edi 249	egin	omuz
e.-yurär+edi 62		e.+idä 357
e.-yuvişär+edi 342		e.+idän 243
e.-zäril+ekän 249	eh	eh, ünlem
e.-zıq+edi 85		e. 184, 449
eçki	ehtiyac	ihtiyaç
keçi		e. 344
e.+ning 146	ehtiyat	ihtiyat
ee		e. 415
ünlem		e.+bol 19
e. 199	ek-	ekmek
eg-		e.-ämiz 44, 50, 50
eğmek		e.-iş 14, 14
e.-båş+egib 48		e.-kän+edik 108
e.-di 47, 375		e.-känimizdä 39
e.-ib 373, 424		e.-känläri 17
egä		e.-säk 46
sahip		e.-säng 17
e.+läri 135	ekil-	ekilmek
e.+m 82		e.-mägän 12
e.+sini 396		e.-sä 14
egällä-	ekin	ekin
sahiplenmek		e.+ni 18
e.-sä 444	ekiş	ekme
egär		e.+gä 26
eyer	el	halk
e.+dä 244		e. 46, 145, 154
e.+dägi 30	elektr	elektrik
e.+dän 244		e.+ idåräsigä 66
e.+gä 244		(elektr+idåräsi: elektrik idaresi)
egär pegär	elektrläştiriş	elektriklendirme
eyer meyer, ikileme		
e.+i 244		
egärqåş		
eyerin demiri		
e. 244		
e.+gä 244		
egik		
eğik		
e. 9		
egil-		
eğilmek		

	e.+idärəsi 145	endi	şimdi
	(elektrlüştəriş idärəsi: elektriklendirme idaresi)		e. 50, 50, 56, 64, 65, 82, 117, 139, 143, 144, 161, 164, 167, 175, 175, 192, 192, 198, 202, 208, 264, 269, 270, 330, 244, 244, 244, 247, 247, 247, 249, 357, 366, 368, 383, 387, 391, 393, 396, 411, 417, 436, 439, 445, 460
eläs eläs	kesik kesik e. 314		e.+läri 316
elätdåş	hemşehri		
elit-	akmak e.-äyätgän 394		
ellik	elli e. 244		e.+esä 17
	e.+ni 244		e.+gi 40
	e.+uçgä 249	enä	ana, anne
em-	emmek e.-ä 420		e. 244
	e.-gän 194		e.+m 267
emdir-	emdirmek e.-är+edi 244		e.+si 255
emäs	değil e. 39, 50, 50, 59, 63, 180, 182, 186, 347, 354, 370, 408, 409 e.+di 180, 244, 402, 408 e.+edi 201 e.+ekän 443 e.+ligini 48, 335 e.+män 119		e.+sini 244
emis	emme e.+gä 428	eng	en, miktar zarfı
emizikli	emzikli e. 5		e. 9, 342, 365, 365
en	en e.+igä 332	engäş-	e.-di 290
	e.+siz 335		e.-ib 294, 305, 388
			e.-sä 243
		eniş	iniş
			e.+gä 248
		ensä	ense
			e.+si 95
		entik-	heyecanlanmak
			e.-ärdi 25
		entiktirä-	e.-ib 17
			heyecanlandırmak
			e.-digän 17
		epçillik	beceriklilik
			e.+qılıb+qålди 93

epkin	ön	ermät	özel isim
	e.+dän 238		e. 67
er	er, yiğit, adam	ermät särıq	özel isim
	e. 452		e.+ning 63
	e.+i 7	ermätoviç	özel isim
	e.+ining 3, 7		e. 61
eråniy	iranî	ertä	sabah, yarın
	e. 314		e. 399
ergäş-	izlemek		e.+ning 331
	e.-ib 425, 432		e.+si 54, 111, 249
	e.-säm 406		e.+sigä 93, 134, 155
ergäşev	özel isim	ertäk	masal
	e. 145		e.+kä 345
ergästir-	izlettirmek	ertäläb	sabahleyin
	e.-ib 62, 336, 428		e. 73, 175, 249, 362
eri-	erimek		e.+dän 31, 448
	e.-b 17		e.+gäçä 362
	e.-di 244		e.+ki 87
	e.-gän 446	es	akıl
erin-	üşenmek		e. 82, 457
	e.-mäy 27		e.+idä 183, 183, 190,
erinçåq	üşengeç		210, 221
	e. 324		e.+idän 155
erkä	şımarık		e.+igä 23, 165
	e. 326		e.+imdä 426
erkäk	erkek		e.+imgä 249, 253, 398
	e.+lär 296		e.+ingni 24
erkälä-	şımartmak	es hüs	akıl fikir
	e.-b 421		e.+ini 6
	e.-ydigän 430	es-	esmek
erkälän-	nazlanmak		e.-är 17
	e.-ib 426		e.-ärdi 255
erkälilik	şımarıklık		e.-ib 31
	e. 214	esä	ise

	e. 63, 67, 222, 271, 356, 358, 399, 400, 444, 459, 461, 470, 470, 471	e.-gänlärimni 372
eski	eski e. 109, 340, 370	e.-ib 293
eslä-	hatırlamak e.-di 217, 217	e.-işädi 6, 48
	e.-ydi 20	e.-mädi 53
esli hüşli	akıllı uslu e. 250	e.-mägändek 119
esäk	esek e. 248, 248, 340	e.-mäy 174, 269
	e.+dän 248, 249	e.-sä 223
	e.+i 246, 248	esityl- işitilmek
	e.+ingni 248	e.-di 136, 175, 175, 215,
	e.+kä 248	314, 314, 455
	e.+ni 248	e.-ärdi 17
eğirt-	kışkırtmak e.-ib+qoysäng 244	e.-mäydi 192
	e.-mäng 244	esityş işitme
	e.-säm 250	e.+i 432
	e.-sängiz 244	et et
esik	esik e. 10, 165, 207, 328, 342,	e.+i 405
	439	e.+im 361
	e.+kä 232, 341	e.+ini 461
	e.+läridä 108	et- etmek
	e.+lärni 402	e.-baxş+etär 333
	e.+ni 314	e.-baxş+etib+turgän 25
esit-	işitmek e.-di 222	e.-dävåm+etdi 119, 426
	e.-dim 367	e.-dik 432
	e.-gän 119	e.-ä 396
	e.-gän+ekän 47	e.-äks+etgän 21
		e.-ätå+etgüvçi 25 (ätå et-
		: vermek
		e.-ğarq+etäyåtgän 185
		e.-ğıyq+etib 232
		e.-his+etädi 175
		e.-ib 330, 432
		e.-ış 12
		e.-muråcäät+etdim 410
		e.-näsib+etmäydi 24

e.-şılq+etib	386	ä	e, ünlem
e.-şitir+şitir+etgän	192		ä. 27, 80, 87, 108, 169,
e.-şuv+etdi	457		184, 199, 205, 215, 266,
e.-şuv+etib	137		242, 247, 249, 249, 407
e.-tärk+etmägän+edi	389	äbcirlik	beceriklilik
e.-täsävvur+etmägän	24		ä. 77
e.-tıq+etgän	192	äbdukärim	özel isim
etäk	etek		ä.+ning 114
	e. 17	äbädiy	ebedî
	e.+dägi		ä. 443, 470, 473
	e.+i	äbädül äbäd	sonsuza kadar
	e.+idä		ä. 3
	e.+idän	äcåyib	acayıp
	e.+ini		ä. 347
	e.+läri	äcablän-	şaşırmak
	e.+siltäb		ä.-dilär 337
e'tiqåd	itikat		ä.-ib 141, 370, 432
	e.+gä	äcabl	ecel
eväz	karşılık		ä. 67
	e.+igä	äcib	harikulade
ey	ey, ünlem		ä. 314
	e. 270, 303, 242, 242,	äcin	buruşukluk
	242, 242, 344, 395		ä. 49
ezgü	iyi	äcirinq	ot
	e. 46, 342		ä.+lär 281
ezil-	ezilmek	äççiğækince	bağırsak
	e.-äsiz		ä.+däy 71
	e.-ib	äççiğlän-	öfkelenmek
ezmä	geveze		ä.-mädi 116
	e. 143	äççıq	aci
			ä.+ı 56
		äççiqlän-	üzülmek
			ä.-ib 165
		äçi-	acımak

Ä-ä

	ää.-sin 244	ähvål	hal, durum
äçin-	acımak		ää. 249
	ää.-är+edi 249		ää.+dä 3, 4
	ää.-gändek 108		ää.+räymä 244
	ää.-ib 445		ää.+gä 11
	ää.-işib 244	ähyån ähyån	zaman zaman
ädaq	son		ää. 192
	ää.+ı 14		ää.+dä 61, 67, 244
ädäş-	yanılmak, şaşırmak	äkä	ağabey
	ää.-gän 288, 305		ää. 3, 14, 25, 27, 28, 30,
	ää.-gülik+qılmäsä 82		30, 32, 47, 53, 161, 164,
	ää.-ib 50, 288		168, 169, 170, 410, 412,
	ää.-mäy 305		417
	ää.-mäymän 82		ää.+m 373, 375, 377, 396,
ädäştir-	yanıltmak, şaşırtmak		399, 400, 403, 405, 407,
	ää.-äy 82		408, 411, 415, 419, 420,
	ää.-gän 237		421, 422, 425, 426, 427,
	ää.-yäpsiz 80		432, 435, 437, 438, 441,
ädir	yamaç		445, 449, 450, 457, 460,
	ää.+lär 2, 11		461, 463, 465
	ää.+lärgä 12		ää.+mdän 468
äft	yüz, çehre		ää.+mgä 425
	ää.+ini 163		ää.+mni 336, 373, 410,
ägär	eğer		426, 451
	ää. 39, 68, 169, 296, 296,		ää.+mning 375, 377, 398,
	302, 244, 247, 247, 250,		400, 408, 413, 424, 432,
	250, 346		432, 437, 439, 473
ägronom	ziraatçı		ää.+ng 337, 370, 401
	ää.+män 50		ää.+ngni 164
ähdu päymån	söz, yemin		ää.+ning 2, 51
	ää.+qıldılär 265	äkäcän	ağabeyciğim
ähil	ehil		ää. 244
	ää. 214	äkkümulyätor	akümülatör
	ää.+ı 145		ää.+ı 173

äks	aksi, ters, zırt ä. 296 ä.+igä 429	ä.+lärlär 192, 370
äks	aks, yankı ä.+etgän 21	ällaqandäy bir nice, bir ä. 314
älämät	alamet, işaret ä.+i 50, 451	ällämähäl geç vakit ä.+gäçä 398, 400
älåqa	alaka, ilgi ä.+si 17	älläneçük nedense ä. 61
ä'låråq	daha iyi ä. 192	ällänärsä bir şey ä. 165 ä.+lärdni 322
älbättä	elbette ä. 248	älmäş- değiştirmek ä.-ib 246, 249
äldä-	aldatmak ä.-di 219	älvân elvan, renkli ä. 336
äläm	elem ä. 21, 305 ä.+idän 309 ä.+qläyåtgändir 451 ä.+qläyäptimi 449 ä.+qlımäsin 449	ämäl görev ä.+ini 250
älämzädälik	kırgınlık ä. 163	ämälläb zar zor ä. 249
älängälät-	parlatmak ä.-ib 326	ämin emin ä.+boldi 223
älänglä-	bakınmak ä.-di 75	ämiranä emir verirce ä. 318
älfaz	an ä.+dä 77, 365	ämmå ama ä. 64, 119, 243, 247, 399, 430, 436, 437, 443, 451, 458
älik	selam ä.+säläm+älikni 152 (säläm älik: selam sabah)	ämr emir ä.+imni 169
ällaqacân	vaktiyle	ämriqa amerika ä. 284
		ämriillâ özel isim ä. 248
		änçä birkaç, çok

ä. 172, 241, 337, 420, 428	ärдåqli	önemli
änçägäçä bir müddet ä. 21	äräfä	arife
änçäginä biraz ä. 66 ä.+edi 10	äräläs	karişik ä. 415
ändäk biraz, azıcık ä. 214, 214	äräläs-	karmaşık ä.-gän 326
ändişäli endişeli ä. 279	äräng	zar zor ä. 115
änä işte ä. 105, 238, 238, 344, 348, 349, 357, 370, 449, 462	ärävä	araba ä.+dä 399 ä.+däy 340 ä.+gä 407
änävi şu ä. 244	äriq	ark ä. 332, 344, 344
änglä- anlamak ä.-dimki 377 ä.-gän 424 ä.-sä 198	äri-	eksik olmak ä.-mäs+edi 333
ängräy- ağızı açık kalmak ä.-ib 109	ärizä	dilekçe ä. 48 ä.+dän 145
äniq kesin ä. 201, 247	ärmån	uhde ä.+i 14 ä.+ing 14
äniq tinq açık seçenek ä. 341 ä.-körinib 24		ä.+läri 16 ä.+ning 14
änqi- kokmak ä.-rdi 283	ärt-	silmek ä.-di 49
ärå kir- işe yaradı ä.-di 244	ärvåh	ruhlar ä.+däy 314 ä.+i 123
ärçä çam ä.+lär 25, 38	äsås	esas, asıl ä.+ini 296

äsäbiy	asabi, sinirli ä. 173	ätråf	etraf ä. 192, 357
äsfäl't	asfalt ä. 71		ä.+dä 75 ä.+idä 21, 269, 334, 426
äslå	asla ä. 218		ä.+igä 18 ä.+ingrägi 24
äslidä	aslında ä. 39, 57, 144, 335, 175, 185	ävåm	avam, halkın aşağı tabakası ä. 249
äsqat-	lazım olmak, işe yaramak ä.-ädigän 50 ä.-mäs+ekän 50	ävåmlık	avamlık ä.+i 249
äsr	asır ä.+taş+äsridden 110	äväylä-	korumak, gözetmek ä.-b 18 ä.-rdi 335
äsrä-	korumak ä.-nglär 344	ävlåd	evlat ä.+dän 344 ä.+gä 344
ässälåm	selam ä. 272		ä.+i 159, 164 ä.+läri 106
ässälåmu äläyküm selamün aleyküm ä. 74, 76, 94, 147, 157, 157		ävväl	evvel, önce ä. 4, 61, 244, 365, 386 ä.+läri 399
ästä	yavaş ä. 130, 207, 238	äy	ey, ünlem ä. 245
ästä sekin	yavaş yavaş ä. 425	äyål	kadın ä. 180, 189, 224, 229, 232, 233, 233, 235, 238 ä.+dän 176 ä.+ning 7, 180, 189, 240
ätå et-	vermek ä.-güvçi 25	äyåz	ayaz ä. 244
ätä-	adlandırmak, demek ä.-b 442, 447 ä.-rdik 335	äyb	ayıp
ätälä	un yemeği ä. 108		
ätäyläb	bilerek ä. 288, 248, 458		

	ää. 360	äyrim	bazi
	ää.+bolädi 100, 120		ää.+ingiz 244
	ää.+i 58	ayıt-	söylemek
äyämäy	acımadan		ää.-di 202, 244
	ää. 248		ää.-diki 247
äyänçli	acınacak		ää.-dilärki 108
	ää. 474		ää.-dim 372
äyğır	beygir		ää.-dimi 143
	ää. 67		ää.-ä 406
äyil	kolan, eyeri bağlayan		ää.-ä+älädi 201
	kalın ip		ää.-ädi 323
	ää.+i 244		ää.-är+ekänmän 100
äyir-	ayırmak		ää.-ärkän 84
	ää.-gäni 82		ää.-äyatgän 119
	ää.-mäy 326		ää.-äyin 242, 243
äylä-	eylemek		ää.-äyinmä 244
	ää.-tävåf+äyläşär 342		ää.-gän 23, 316
äylän-	dönmek, dolaşmak		ää.-gän+edim 214
	ää.-di 244		ää.-gändim 216
	ää.-ädi 200, 200		ää.-gänidäy 304
	ää.-ib 21, 134, 283, 314,		ää.-gänigä 205
	244, 426		ää.-gänimräy 248
	ää.-ib+orgilişi 7 (äylänib		ää.-gänimvä 26
	orgılış etrafında pervane		ää.-gänimni 50
	olma)		ää.-gäningiz 83
äylänäy	gözünü sevdigim		ää.-ib 98
	şeklinde hitap		ää.-ib+beräyin 242
	ää. 177		ää.-ing 105, 143, 197, 197
äylänuv	dönme		ää.-inlär 242
	ää.+idän 256		ää.-ishi 326
äyniqsä	özellikle		ää.-işib 342
	ää. 59		ää.-ışicä 343, 344
äyrihıq	ayrılık		ää.-måqdän 296
	ää. 271		ää.-sin 195

ä.-yäpmän	216		f.+ning	255
äytile-	söylenmek	fåceäviy	facialı	
	ä.-ğânmi		f.	256
äyvân	evin girişindeki çardak	fâtihä		
	ä. 255		f.+âq fâtihä bergän ekän	
	ä.+dä 130		344 (åq fâtihä ber-: dua	
	ä.+igä 248		etmek)	
äyyår	kurnaz	faqat	fakat, yalnız	
	ä.+råqmän 247		f. 48, 192, 214, 366, 435,	
äyyåränä	kurnazca		443, 464	
	ä. 356	faxş	fuhuş	
ä'zâ	aza, üye		f.	270
	ä.+lärigä 296	fe'l	huy	
	ä.+si 244		f.+igä 245	
äzâb	azap	fälâkät	felaket	
	ä. 167, 168, 388		f.+gä 209	
	ä.+idä 48	fälâk	gökyüzü	
	ä.+ini 430		f.+ning 84	
ä'zâlik	azalık, üyelik		f.+pärvâyî+fälâk 62, 65	
	ä.+kä 48		(pärvâyî fälâk: dünya)	
äzbärâyi	çok	färäng	fransa	
	ä. 256		f.	284
äzâliy	ezeli	färq	fark	
	ä. 296		f.+igä 3	
äziz	aziz, kıymetli	fäs	fes	
	ä. 269, 288		f.+dur 259	
äziz äziz	aziz aziz	fäsil	ara, an	
	ä. 271		f.+dä 244	
F-f				
fâceä	facia	fäyz	feyz	
			f.	333
			f.+i	12
fâyza		fâyzli	feyzli, bereketli	
			f.	186
fikr		fikir	fikir	

fursät	f. 21, 26, 96 f.+dän 13 firsat f. 445, 470	g.+i 49, 223 g.+idän 21 g.+igä 169, 427 g.+imning 253 g.+ini 53 g.+lär 114, 119, 119, 345, 374 g.+lärdän 62, 65 g.+läri 358 g.+läridän 371 g.+lärini 338 g.+lärni 60, 286 g.+lärning 338 g.+mi 143, 143 g.+ni 23, 88, 164, 173, 214, 219, 293, 367 g.+ning 50, 242, 242, 244	
G-g			
gåh	bazen	g.+läremek	
	g. 244, 244, 425, 425, 448, 448	g.-di 160	
gåyib	kayıp	g.-ärdi 27, 449, 460	
	g.+boläyåtgän 455	g.-äyåtgän 3	
gektär	hektar	g.-gäni 23	
	g. 32, 45	g.-ib 60, 214, 219	
	g.+gä 33	g.-mäs+edi 348	
	g.+ligini 25	g.-mäyin 244	
get-	gitmek	gäpir-	söylemek
	g.-ämän 286		g.-ärdi 27, 449, 460
gäl	defa		g.-äyåtgän 3
	g. 244, 408		g.-gäni 23
	g.+i 242, 242		g.-ib 60, 214, 219
gäl-	gelmek		g.-mäs+edi 348
	g.-sin 289		g.-mäyin 244
gälvärs	aptal	gäpirål-	söleyebilmek
	g. 201		g.-rädi 27, 449, 460
gängi-	sersemleşmek, şaşırmak		g.-äyåtgän 3
	g.-b 75, 162		g.-gäni 23
gäp	söz, laf		g.-ib 60, 214, 219
	g. 64, 112, 127, 146, 294, 243, 243, 244, 402		g.-mäs+edi 348
	g.+dän 244, 364		g.-mäyin 244
	g.+gä 68, 242, 248	gäpläş-	söyleşmek
			g.-ämiz 210
			g.-ib 4
			g.-ib+qoygänmän 48
			g.-işär 340
			g.-mäy 356

	g.-sä 42		g.+lärgä 314
gärçi	gerçi	girdåb	girdap
	g. 75		g.+idä 270
gärdiş	çember		g.+läridä 305
	g.+i 84	giyåh	ot
gäræk	gerek		g. 12
	g.+bolişing+gäræk 308	göcämi	yemek
gärängsi-	şaşmak		g. 108
	g.-b 152	göng	gübre
gäräntiyä	garanti		g. 426
	g. 243	gör-	görmek
gäräşä	özel isim, yer adı		g.-ib 289
	g.+dä 245	görsoxtä	aptal
	g.+gä 244		g. 244
gärq	dalma	göst	et
	g.+bolgän 305		g.+däy 330
gävcum	kalabalık	göyå	güya, sanki
	g. 192		g. 17, 115, 212, 258, 288,
gävdä	gövde		408, 426
	g. 244	göz	göz
	g.+si 243		g.+ingni 315
	g.+sini 243, 244	gözäl	güzel
gävdälän-	canlanmak		g. 194
	g.-gän 269		g.+ning 255
gävdäli	gövdeli	gözäl gözäl	güzel güzel
	g. 340		g. 271
gäzetä	gazete	gülbürg	gül yaprağı
	g.+si 145		g.+idän 297
gilås	kiraz		g.+idäy 330
	g. 335, 335	gülçämbär	çelenk
	g.+gä 335		g.+däy 281
giläm	halı	gülçin	çicekli
	g. 314, 314		g. 255
	g.+lär 255, 314, 324, 326	güllä-	çicek açmak

	g.-r 332		g. 271, 443
	g.-sä 334	gâliblik	galiplik
	g.-ydigän 344		g. 443
gülläş	çiçek açma		g.+ni 444
	g.+i 334	gâyib	kayıp, yok
gülxan	ocak, ateş		g.+bolişdi 314
	g. 271	gacib	aynı
gümburlät-	gümbürdetmek		g. 380
	g.-ib 185	gäflät	gaflet
günåh	günah	galäti	garip, ilginç
	g. 348		g. 61, 98, 145, 196, 326
	g.+gä 344	galvä	kavga
	g.+i 48		g.+qılıb+qoyädi 67
	g.+imni 46	gam	acı, dert
	g.+ni 23, 152		g.+dän 255
günåhkår	günahkar	gamzä	gamze
	g. 23, 154		g. 214
güpçäk	yumuk	ganım	düşman
	g. 244		g.+ining 326
güpurtir-	çoşturmak	garib	garip
	g.-säm 250		g. 330
gürkirä-	büyümek		g.+ginä 204, 224
	g.-ydi 192	garn	fahişe
gürsillät-	ses çıkarmak		g.+i 329
	g.-ib 244	garq	batma
gürung	sohbet		g.+bolgän 270
	g. 242		g.+etäyåtgän 185
gürungläş-	sohbet etmek	gayrät	gayret
	g.-gäç 130		g.+ingizgä 27
güvlä-	bağırmak	gayrilik	başkalık
	g.-ydi 244		g.+i 356
güzår	merkez	gayritäbiyy	gayritabii, anomal
	g. 399		g. 340
gâlib	galip		

ğazäb	öfke, hiddet ğ.+qıldı 228	hål	hal h. 116, 249, 429
ğicin-	kızmak, içerlemek ğ.-ib 138		h.+dä 64, 296, 365 h.+gä 439
ğıring			h.+igä 406
	ğ.+desäng 247 (ğıring)	hålät	durum, vaziyet
	de- : ağız açmak)		h.+idän 212
gıyq	gıyk, makinadan çıkan ses ğ.+etib 232		h.+imizgä 474 h.+ini 195, 217, 437
ğızilläb	hızlı ğ. 240	häm	ham h. 386
guc güc	yığın yığın ğ. 333	hårGIN	yorgun h. 7
ğulåmgärdiş	özel isim, yer ismi ğ. 108 (dip notu) ğ.+gä 108	hårmäng	nasılsın h. 27
günçä	gonca ğ.+läri 333 ğ.+lärni 334 ğ.+si 25	håsil	ürün h. 408
			h.+bäyrämigä 442 h.+gä 14, 48
		håvir	sinir h.+idän 408
		håvliq-	kouşmak h.-di 233
		håvli	avlu h. 64, 66, 151, 331, 373 h.+dä 353, 368, 376
			h.+dän 13, 17, 377 h.+gä 10, 330 h.+lär 82 h.+mizdägi 344
hådisä	hadise h. 212, 405 h.+dän 326 h.+ni 465		h.+mizdän 332, 356, 363 h.+mizgä 333, 349, 357, 372, 373 h.+mizning 346
håfiz	özel isim, hâfiz h. 291		
håhåläb	ha ha diyerek h. 314		

	h.+ni 426		h. 145
	h.+si 71		hak
	h.+sidä 67		h.+ım 26
håvuç	avuç		hiç
	h. 14		h. 3, 6, 9, 39, 46, 46, 50,
håvur	buğu		68, 95, 179, 180, 185,
	h.+dän 2		197, 212, 212, 216, 284,
	h.+i 357		314, 243, 244, 244, 248,
	h.+idän+tuşdi 151		249, 252, 335, 337, 356,
håy	hey, ünlem		369, 369, 402, 443
	h. 132, 248		h.+äm 50
håzir	şimdi		hic olmazsa
	h. 6, 48, 67, 119, 192,		h. 244
	198, 201, 214, 223, 226,		evet
	286, 244, 249, 250, 250		h. 82, 105, 143, 177, 180,
	h.+gä 209		190, 190, 198, 198, 242,
	h.+gi 190		247, 247, 250, 411, 413
	h.+ginä 122, 467		had
håzırçä	şimdilik		h.+i 173
	h. 423, 452		h.+im 139
håzırlän-	hazırlanmak		durmadan
	h.-gän 452		h. 145
håziru nåzir	hazır		çabucak
	h. 67		h. 6, 48, 435
haq	gerçek, haklı		hafta
	h. 181		h. 18, 156, 365
	h.+bermöydi 11		h.+çä 10
	h.+dä 338, 348, 366		h.+dän 64
	h.+ıdä 6, 13, 60, 242, 365		h.+sidän 72
	h.+ıdägi 68, 345		höh, ünlem
	h.+ını 5		h. 64
haqıqat	hakikat, gerçek		hal
	h.+ni 202		h.+qılıb 39
haqli	haklı		helak, hayatını kaybetme

	h.+qılmålçı 460	429, 430, 430, 434, 434,
hälåväť	huzur, asayış	435, 438, 439, 444, 450,
	h. 314	452, 452, 452, 457, 458,
häli	hala, henüz	459, 464, 464, 465, 473
	h. 2, 3, 6, 17, 25, 82, 172,	h.+ki 23
	248, 370, 391, 452	hämån şimdiye kadar, hala
häligäçä	şimdiye kadar	h. 23, 67, 429
	h. 39	hämdä hem de
häligi	o, bilinen	h. 347
	h. 245, 247, 247, 248,	hämä bütün
	341	h. 23, 38, 190
hälqalän-	halkalanmak	h.+sidän 145
	h.-gän 407	h.+sini 48
häm	de bağlacı	hämki de
	h. 1, 3, 3, 4, 7, 8, 10, 11,	h. 61, 165
	12, 14, 18, 23, 23, 24, 24,	hämkürsi sınıf arkadaşı
	24, 30, 38, 39, 39, 46, 48,	h. 210
	48, 50, 50, 50, 50, 57, 60,	hämmä hep, bütün
	60, 62, 62, 65, 68, 68, 69,	h. 61, 61, 72, 135, 140,
	70, 108, 108, 119, 119,	358, 360
	119, 135, 144, 145, 145,	h.+miz 253
	154, 154, 164, 167, 169,	h.+ng 164
	170, 173, 175, 180, 186,	h.+ning 48
	192, 194, 194, 194, 201,	h.+si 253
	205, 219, 222, 235, 237,	h.+sini 7, 423
	238, 238, 258, 261, 296,	hämråh yoldaş, yol arkadaşı
	316, 326, 244, 248, 248,	h.+i 176, 237
	249, 249, 249, 250, 250,	h.+igä 232
	250, 334, 334, 335, 335,	hämsühbät sohbet arkadaşı
	338, 344, 344, 346, 348,	h.+i 52
	353, 359, 361, 366, 366,	hämşirä hemşire
	366, 368, 378, 399, 400,	h.+ekän 66
	400, 403, 407, 409, 413,	hängåmä macera
	420, 425, 428, 428, 429,	h.+läri 253

hängü mäng	şAŞkınlIk	h.+dåg+u+häsrätdän 24
	h.+bolib 150	(dåg u häsrät: hasret
hänsirä-	titreyip nefes nefese	ateşi)
kalmak		hässä
	h.-gäniçä 376	baston
hänuz	henüz	h. 344
	h. 152, 305	h.+gä 344, 344
häprüqtirä-	heyecanlandırmak	h.+mdäm 344
	h.-digän 17	h.+sidäy 332
här	her	h.+sini 70, 344, 344
	h. 23, 24, 39, 58, 61, 63,	hattå
	108, 270, 309, 326, 244,	h. 12, 25, 65, 335, 408,
	247, 249, 249, 249, 249,	439
	253, 365, 408, 408, 408,	häv
	426, 432, 451	hey
häräm	haram	h. 244
	h. 6, 270	hävå
härårät	hararet, ateş	hava
	h.+i 288	h. 25
härçänd	her ne kadar	häväst
	h. 394, 451	heves
häräkät	hareket	h. 353
	h.+gä 296, 318	h.+gä 354
	h.+ingga 24	h.+i 408
	h.+ining 296	h.+im 52
	h.+ning 296	häväsmänd
	h.+qılärdim 468	hevesli
	h.+qilmäy 394	h. 288
	h.+xatti+häräktidän 5	häy
	(xatti häräkät: davranış)	hey, ünlem
häsrät	hasret	h. 86, 253
	h. 305, 305, 309	h.+berib 140
		häy häyläs
		dur deme
		h.+imizgä 244
häyå	haya	häyå
	h.+si 326	haya
häyål	hayal	
	h.+ining 179	
häyåt	hayat	
		h. 12, 24, 48, 449

	h.+i 296		h.+dän 344
	h.+idä 16, 69		h.+gä 332, 426
	h.+ini 326		
häydåv	sürücü	häyrätåmuz	hayret verici
	h. 54		h.+edi 334
häydä-	sürmek	häyy häyy	hey hey, şarkı
	h. 248		mırıldanması
	h.-b 248		h. 324
	h.-di 29	häzil	şaka
	h.-gänmän 108		h. 95
	h.-şädi 12	häzilläş-	şakalaşmak
	h.-yverdim 244		h.-dim 216
häydäl-	kovulmak		h.-gän 143
	h.-ib 64	hicålät	utanç
häyäcån	heyecan		h.+dän 314
	h. 284	hicrån	ayrılık
häyit	bayram		h. 271, 288
	h.+ning 111	hid	koku
häykäl	heykel		h. 388
	h.+dek 21		h.+i 192
häyqır-	haykırımk	hikåyä	hikaye
	h.-di 341		h.+dägidek 69
häyqırıq	haykırış		h.+mizning 68
	h.+dän 342	hikåyälik	hikayelik
häyrån	hayran		h. 68
	h. 5, 249, 357, 436	hikmät	hikmet
	h.+män 89		h. 12
	h.+qålär+edim 244	himmät	himmet, iyilik
häyrån häyrån	hayran hayran		h.+ni 208
	h. 258, 293, 316	his	his
häyrånlik	hayranlık		h.+etädi 175
	h. 75, 93		h.+lär 196
häyrät	hayret		h.+lärni 195
	h. 277		h.+qıldı 288

	h.+qılärdi 179	hüv	işte
hisəb	hesap		h. 431
	h.+dä 48		
	h.+i 365		
hisəbçi	muhasebeci		I-I
	h. 249		
hisəblən-	sayılmak	ixçäm	kullanışlı
	h.-är 335		1. 288
	h.-ärdi 332		
hızır	hızır, özel isim		
	h.+gä 342		I-i
horəz	horoz		
	h. 426		
hök	öküz	ibärä	ibare, deyim
	h.+edi 114		i.+ni 190
hüruc	ortaya çıkma	ibärät	ibaret, müteşekkil
	h.+qıläyåtgän 362		i. 48, 255
hüş	bilinç	ibiiy	gayrı
	h.+dän 82		i. 302
	h.+es+hüşini 6 (es hüş: akıl fikir)	iç	iç
hüşli	akıllı		i. 321, 461
	h.+esli+hüşli 250 (esli hüşli: akıllı uslu)		i.+i 201
hüssiz	bilinçsiz		i.+idä 210, 324
	h. 372		i.+idän 25, 451
hüşyår	uyanık, dikkatli		i.+igä 8, 175, 314
	h. 364		i.+ilär 94
hükəm	hüküm		i.+imizgä 375
	h. 357		i.+ing 244
hürkit-	ürkütmek		i.+ingizgä 29
	h.-ib 429		i.+ini 340
hürmät	hürmet	iç-	i.+ki 413
	h.+qıläsän 164		i.+rä 288
			içmek
			i.-ä+bilmäsäng 323

i.-ädigän	10, 31, 39	i.	3, 22, 27, 31, 33, 97,
i.-gänimiz	317		129, 137, 288, 288, 288,
i.-gin	19		244, 246, 248, 249, 249,
i.-ib	135, 423		332, 344, 356
i.-mäng	303	i.+dä	48
ığkäri	iceri	i.+miz	467
	i. 12, 132, 135, 167		
	i.+dän	ikinci	
	426	i.	72, 167, 376
	i.+gä	ikkitä	
	341	i.	314, 253
ığrä	icinde	ilâhi	Allah'ım
	i. 145	i.	82
idärä	idare, yönetim	ilân	yılan
	i.+elektr+idåräsigä	i.	320
	66		i.+däy
	i.+elektrläştiriş+idäräsi		281, 389
	145	ildäm	hızlı, çabuk
	i.+dä	i.	246, 248
	127	ildiz	kök
idåräiy	idare ile ilgili	i.	+lärginä
	i. 292, 296, 296		4
	(idåräiy+märşrutä:	i.	+läri
	yönetim yolu teşkilatı)		347
iddåä	iddia	ilä	ile
	i.+sini	i.	77, 265, 288, 288
	279	iläş-	takılmak, ilişmek
ifådä	ifade	i.	-di
	i.+si		244
	293	ilgäri	ileri
	i.+sini	i.	119
	95		+gi
ikkåv	her ikisi		39
	i.+imiz	ilgärilä-	ilerlemek
	246	i.	-gän
	i.+imizäm		25
	249	ilga-	almak
	i.+imizning	i.	-köz+ilgamäy
	463		241
ikkälåv	her ikisi	ılıq	ılık
	i.+i	i.	17, 25, 437
	192		+qınä
ikkälä	her ikisi		17
	i.+si		
	18, 192		
ikki	iki		

ilin-	takılmak		i. 54, 116
	i.-ädigän 12	insåf	insaf
	i.-gän 326		i. 248
	i.-gänini 20	insån	insan
ilinc	beklenti		i. 430
	i. 365		i.+gä 38
ilk	ilk	instituti	enstitü
	i. 2, 54, 426, 430, 442, 451		i.+dän 33
illå	ille de		i.+ni 61
	i. 296	intiq	dalarak
ilmiy	ilmî		i. 240
	i. 33, 39	intil-	atılmak
iltimås	rica		i.-di 207, 226, 233
	i. 102, 117		i.-dilär 454
imå	ima, işaret		i.-ärdi 288
	i.+qıldı 320	intizår	hasret
imån	iman		i. 324
	i.+im 250	intizår intizår	hasretli hasretli
imilläb	sakince		i. 274
	i. 340, 340	intizårlik	hasretlik
imkåniyat	imkan, olanak		i. 271
	i. 11	ip	ip
in-	inmek		i.+ini 248
	i.-äyåtgän 357	irğा-	atlamak
inåşundäy	inan ki böyle		i.-b 248
	i. 284		i.-b+irğab 244 (irğab
inåyät	lutuf		irğab: seke seke)
	i.+i 84	irğışlä-	i.-b+kelyaptı 3
indä-	seslenmek		dans eder gibi sallanmak
	i.-mäy 355		i.-ydi 188
indällå	kısaca	is	koku
	i.+si 243		i.+i 2
indinigä	ertesi		i.+lär 314
			i.+lärigä 271

isfändiyär	özel isim	i.+gä 61, 66, 73, 93, 134,
	i.+gä 316	155, 176, 177, 435
	i.+ning 326	i.+i 244
isfändiyär xân	özel isim	i.+im 351
	i. 317	i.+ing 175
isit-	ısıtmak	i.+ingni 39
	i.-ib 419	i.+ining 41
iskä-		i.+ni 39, 46
	i.-årqasi+yer+iskämäs	ışan- inanmak, güvenmek
	242 (årqası yer iskä- :	i.-ädigän 249
	dinlenmek)	i.-ärdi 248
İslâm	islam	i.-ärdimki 247
	i.+ni 296	i.-ärmidim 248
ism	isim	i.-ävering 243
	i.+däy 348	i.-gän 197, 198, 247
	i.+i 145	i.-gän+edi 194
issıq	sıcak	i.-gim 60
	i. 32, 314, 470	i.-ib 22
istä-	istemek	i.-iş 345
	i.-gänçä 11	i.-mädi 202
	i.-mädi 420	i.-mägän 198
	i.-mäsäk 24	i.-mäsdim 248
	i.-mäydi 296	i.-mäsängiz 244
	i.-r+istämäs 451 (istär	i.-mäsligimizni 345
	istämäs: ister istemez)	i.-mäy 334, 469
	i.-säk 24	i.-sängiz 244
istiqbål	istikbal, gelecek	ışanç inanç, güven
	i.+igä 156, 191hä	i. 89
istihälä	utanma	ışanuvçan inanıcı, çok inanan
	i.+qılgändäy 330	i. 249
ış	ış	ışlä- çalışmak
	i. 46, 50, 361	i.-b 20
	i.+dän 64, 90	i.-dim 50
		i.-gän 132

i.-rdi 39	i.-di 221, 373
i.-rkän 63	i.-gän+ekän 198
i.-säm 127	i.-gänläri 209
i.-t 311	i.-yäpti 209
i.-ylikki 50	
ışlä- çalıştmak, kullanmak	ızläs arama
i.-ib 190	i.+gä 192
ışqalä- sürtmek	ızsız ızsız
i.-b+işqaläb 249 (ışqaläb)	i. 221
ışqaläb: sürte sürte)	ızdirap
i.-di 247	i.+gä 408
ışqlib ne de olsa	
i. 8, 114, 247, 250	i.+izzä+bolib+qälde 244
iştähä iştah	(izzä bolib qäl-:
i.+si 400	utanmak, gülünç duruma
iştibäh şüphe	düşmek)
i. 288	
it it	izzät izzet
i.+gä 433	i.+qılgäningiz 117
i.+ning 22	
itåätkårlik itaatkarlık	K-k
i.+idän 309	
itär- itmek	kåmil tam
i.-ib 206, 227, 342	k. 250
iyé vay, eee, ünlem	kån maden
i. 118, 370	k.+idä 63
iyäk çene	k.+igä 61
i.+igä 70	k.+kån+texnikümi 61
i.+ini 470	(kån texnikümi: maden
i.+ining 3	yüksekokulu)
iz iz	kåsä kase
i.+igä 5, 165	k. 323
izlä- aramak	k.+si 249
i.-b 221, 274	kåşki keşke

kåvlä-	k. 145 tutmak k.-b 346, 388 k.-gän 388	k.-gin 249 k.-ib 249 k.-ing 50 k.-inglär 253
kåyi-	azarlamak k.-b 249 k.-di 210	k.-ışmädi 48, 48 k.-sängiz 214
keç	akşam, geç k. 3, 398, 458 k.+gä 15 k.+gäçä+esä 172 k.+qälde 134	keçiriläver- affedebilmek k.-sä 48
keç-	geçmek k.-är+ekän 175 k.-äyatgän 270 k.-gän 3, 195 k.-gänini 201 k.-ib 17	keçki akşam k. 184, 184, 185, 189, 199, 199
keçä	dün, gece k. 245, 249, 249, 253, 399, 399 k.+dän 93 k.+gi 93, 256, 305, 249 k.+ginä 114, 271 k.+kün+boyi 21 k.+läri 48 k.+si 398 k.+sidä 305	keçqurun akşam üstü k. 54, 90, 130, 146, 172
keçik-	gecikmek k.-ib 18 k.-kän 296	keksä ihtiyar k. 62
keçir-	affetmek k.-är 23 k.-gän 249	kel- gelmek k. 325, 247, 387 k.-di 18, 21, 21, 64, 77, 165, 189, 190, 191, 206, 318, 330, 242, 244, 249, 341, 349, 357, 357, 389, 419, 425, 426, 430, 432, 434, 439, 443, 444, 446, 450, 451 k.-dim 48, 372 k.-dimä 242 k.-dingiz 404 k.-dingizmi 27
		k.-duç+keldi 93 k.-duç+kelib 152 k.-duç+kelişini 134 k.-ä 416 k.-äcägi 201 k.-äcäging 201

k.-äcägini 296	k.-işibdi 151
k.-äcäk 182, 194	k.-köçib+kelgän 5
k.-ädi 2, 11, 12, 50, 175, 201, 247, 399, 452	k.-köçib+kelsä 4
k.-ädigän 62, 357	k.-måq 289
k.-ämän 48	k.-mädi 61, 206
k.-är 249	k.-mägänligi 398
k.-är+edilär 108	k.-mäsdänåq 119
k.-ärdi 61, 408, 449	k.-mäsdi 248
k.-ärkän 62	k.-mäsä 451
k.-äy 19	k.-mäy 18, 123, 352, 411
k.-äyatgän 25, 191, 344, 436	k.-mäydi 48, 60
k.-äyatgänimizdä 247	k.-mäyäpti 465
k.-äyatibdi 175	k.-ropärä+kelib 146
k.-äyäpti 435, 462	k.-sä 124, 146
k.-gäç 324	k.-sin 83
k.-gän 13, 21, 59, 178, 189, 191, 288, 365, 426, 444, 458	k.-toqnäş+keldi 233
k.-gändä 2, 248, 248	k.-yüpti 52, 248
k.-gändi 18	keläcäk gelecek
k.-gänidä 63	k.+dän 288
k.-gänidän 16	kelgän gelen
k.-gänmiz 245	k.+ining 72
k.-günçä 249	keliş gelme
k.-ib 4, 46, 64, 140, 179, 209, 288, 305, 314, 249, 348, 348, 422, 429, 452	k.+idän 185
k.-ing 60, 166, 166	k.+ini 179
k.-irğab+kelyäpti 3	kelişgän güzel
k.-ışdik 122	k. 316
k.-ışädi 190	keltir- getirmek
k.-ışib+âlsäk 167	k.-di 388
	k.-dim 275, 384
	k.-ädigän 7
	k.-ib 370
	k.-işimni 383
	keltiril- getirilmek
	k.-gän 365

keluvçi	gelen k. 314	kes-	kesmek k.-dim 386
kemir-	kemirmek k.-är+edi 244		k.-ärmidi 243
kencä	en küçük k. 114		k.-gäç 434
keng	geniş k. 11, 190, 190, 271, 281, 431, 451, 474		k.-ib 119, 243, 243, 370
kengäs	kurul, meclis k.+i 296	kesil-	kesilmek k.-gän 379, 386
kengäy-	genişlemek k.-gän 470		k.-gän+ekän 380
kenglik	genişlik k.+i 426 k.+kä 449	kestir-	kestirmek k.-ibdi 357, 359
kelätä	şekil k.+dä 179	ket-	gitmek k. 22
kepkä	kep k. 348		k.-olib+ketdi 4, 10
keräk	gerek k. 11, 11, 12, 14, 14, 24, 39, 46, 48, 50, 279, 248, 252, 391, 451 k.+boliş+keräk 1 k.+bolişi+keräk 14 k.+bolsä 244 k.+edi 365 k.+ki 46 k.+olişim+keräk 50 k.+qåçsä+keräk 70 k.+ulguriş+keräk 6		k.-di 13, 15, 21, 51, 61, 67, 93, 101, 189, 191hä, 207, 220, 222, 235, 240, 240, 241, 285, 309, 326, 244, 244, 245, 245, 245, 253, 253, 342, 355, 356, 398, 429, 434, 465, 469
keräkli	gerekli k. 347	k.-dik	467
			k.-dim 28, 177
			k.-ding 184, 199,
			k.-ädi 17, 38, 48, 185, 244, 244
			k.-ämän 366
			k.-ämiz 248, 253
			k.-är 8, 180, 362
			k.-är+ekän 24, 50
			k.-ärdi 248
			k.-ärdik 249
			k.-ärdim 248
			k.-ärkän 177
			k.-ärmiş 35

k.-äturib 19	k.-yäpmiz 244
k.-äverişi 249	k.-yäpti 224, 224, 244
k.-äy 159	ketär- kaldırmak
k.-äyatgän 7, 200, 340	k.-säng 247
k.-äyatgändä 249	ketäver- gidivermek
k.-äyatir 244	k.-ärdim 248, 249
k.-äyäpti 361	k.-äsiz 214
k.-äylik 247	ketgän giden
k.-gän 11, 61, 244, 340, 340, 348, 459, 473	k. 49
k.-gän+edi 388	ketil- gidilmek
k.-gändäy 178	k.-gän 192
k.-gändi 21, 437	ketin sonra
k.-gändiki 348	k.+åldinmä+ketin 2 (åldinmä ketin: peşi sıra)
k.-gäniçä 222	k.+birin+ketin 464 (birin ketin: birer birer)
k.-gänini 377	ketiş gidiş, gitme
k.-giläring 175	k.+igä 408
k.-ib 314, 244, 244, 249, 357	ketkinçi giden
k.-ibdi 63, 64, 90, 377	k.+lär 234
k.-ibmi 252	ketmån çapa, kazma
k.-işdi 5, 10, 336	k.+ni 361
k.-ışgändän 10	keyin sonra
k.-måqdä 238, 238, 239	k. 61, 66, 117, 119, 192, 205, 210, 214, 217, 218, 221, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 248, 249, 249, 348, 354, 386
k.-mäcq+bolib+ketgäni 244	k.+birin+keyin 244
k.-mädi 356	(birin keyin: art arda
k.-mägän 244, 332	k.+gi 3, 16, 22, 114, 248
k.-sä 245	k.+råq 423
k.-säm 22, 55, 149	keyin keyin sonra sonra
k.-sämci 314	
k.-otgän+ketgänning 146	
(otgän ketgän: gelen ilden)	

	k. 62		k.-di 438
keyinçälik	daha sonra k. 222, 443	kämägäplik	suskunluk, sessizli k.+idän 3
kez	zaman, vakit k.+lärimiz 247 k.+läriyåq 249	kämküç	az güçlü k.+män 244
kez-	gezmek k.-ib 305	kämpir	yaşlı kadın k. 67 k.+i 67
käbi	gibi k. 324, 326, 422, 424, 430, 437		k.+ni 64 k.+ning 66
käft	elin dışı k.+dek 13 k.+igä 77 k.+ini 77 k.+läri 314	kämzul	yelek k.+iniyäm 244
käläkä	dalga geçme, eğlenme k.+qilib 244	kändä	eksik k. 58 k.+qılmädi 432
kälimä	kelime k.+gä 206	kändidätlik	akademi k.+kä 48
källä	baş, kafa k.+ni 223	käp kättä	büsbüyük k. 228
kältäbaqay	ayağı kısa k. 248	käraxt	hareketsiz, hissiz k. 256
kälxat	akbaba k.+däy 330	kärt	yatak k. 314 k.+gä 324, 326
käm	az k. 61, 108, 244 k.+idä 247	käsäfät	felaket, bela k.+niyäm 249
kämbağal	fakir k. 18	käsb	meslek k.+im 50
kämäläk	gökkuşağı k. 281	käsäl	hasta k. 164 k.+i 365
kämäy-	azalmak	käsälxånä	hastane k.+gä 66, 363, 365, 365, 365

käsil-	kesilmek	kiçik	küçük
	k.-sin 287		k. 12, 249, 335
käsr	bela	kiçkinä	küçük
	k.+i 244		k. 245, 246
	k.+ni 244		k.+si 253
kätäk	delik	kift	omuz
	k.+idän 470		k.+lärigä 189
kätäläk	küçük	kim	kim
	k.+dekk 66		k. 37, 39, 46, 46, 84, 91,
kättä	büyük		201, 266, 309, 323, 244,
	k. 3, 12, 127, 314, 314,		244, 335
	324, 245, 338, 357, 447		k.+dir 392
	k.+edi 271		k.+im 249
	k.+si 48		k.+ki 344
kättä kättä	iri iri		k.+lär 365
	k. 21, 61		k.+lärdir 63, 63
kättäläş-	büyümek, irileşmek		k.+lärni 299
	k.-ä 434		k.+ningdir 190, 305
kävlä-	bellemek		k.+sä 75
	k. 387	kimdir	biri, birisi
kävüş	çarık		k. 90, 456
	k.+dekk 109	kimlik	kimlik
käyf	keyif, durum		k.+i 60
	k. 70		k.+ini 348
	k.+i 324	kimsä	kimse
	k.+ini 70		k. 61
käyfiyat	durum	kir-	girmek
	k. 446		k.-di 66, 304
	k.+igä 7		k.-dim 411
	k.+ing 175		k.-gän 67
käyfiyätsiz	keyifsiz		k.-gändä 48
	k. 405		k.-gänidä 135
ki	ki		k.-günçä 14
	k. 271		

k.-ib 2, 39, 63, 328, 244, 248, 249, 349, 357, 372		k.-b+kişnäb 432 (kişnäb kişnäb: kişiye kişiye)
k.-ibmiz 249		k.-gän 455
k.-mäsin 437		k.-şib 428
k.-mäy 12		k.-ydi 448
k.-mäydi 3	kitâb	kitap
k.-oqışgä+kirdim 249		k. 70
kirål- girebilmek		k.+dä 294
k.-mäy 401		k.+gä 294
kirä kira	kiy-	giymek
k. 5		k.-ämiz 264
kiräver- girivermek		k.-gän 62, 73, 156, 288
k.-işdä 373		k.-gänmän 244
kirgiz- sokmak		k.-gimiz 11
k.-gän 314		k.-ib 256, 288, 348
kiriş- girişmek, başlamak		k.-ib+åldi 244
k.-ädigän 435		k.-ing 263
kirit- elde etmek		k.-tonini+teskäri+kiyib +ålmasä 47 (tonini
k.-är 408		teskäri kiy-: ters tarafından kalkamak)
kirpik kirpik	kiydir-	giydirmek
k.+lärining 255		k.-ib 419
k.+qåqmäy 247	kiyim	elbise
kişi kişi		k.+i 259
k. 7, 59, 119, 164, 182, 197, 341, 342, 343, 348		k.+ini 258
k.+dän 365		k.+lär 62
k.+däy 372		k.+lärini 330, 244
k.+lär 342		k.+ni 256
k.+lärdän 11	klub	salon
k.+ni 332		k.+lär 192
k.+ning 5, 108	kolxoz	çiftlik
kişnä- kişnemek		k. 192
k.-b 426, 429	konfet	çikolata

	k.+ni 357	kökärtirål-	yeşertebilmek
kostyum	giyisi		k.-mäysiz 350
	k.+ining 49	kökät	yeşillik
köç kölån	göç		k. 2
	k.+i 2	köklä-	yeşermek, büyümek
köç-	göçmek		k.-yåtgän 25
	k.-di 169	kökläm	ilkbahar
	k.-gän 24		k.+gä 67
	k.-ib 10, 48, 55, 59, 64,	kökräk	göğüs
	66, 72, 149, 192		k.+igä 439
	k.-ib+kelgän 5	köküs	göğüs
	k.-ib+kelsä 4		k.+idä 304
köçä	sokak	kölån	k.+köç+kölåni 2 (köç
	k. 402		kölån: göç
	k.+båşidägi 70	kölibåy	özel isim
	k.+dän 71, 134, 172		k. 244, 244, 244
	k.+gä 174		k.+gä 244
	k.+lärimizdä 61		k.+ning 244, 244, 244
	k.+ni 134	köm kök	yemyeşil
	k.+ning 109, 165		k. 25, 200, 431
köçä köy	cadde sokak	kömäkçi	yardımcı
	k.+dä 152		k.+si 9
köçät	fidan	kömäkläş-	yardımlaşmak
	k.+lärini 48, 346		k.-ib 48
köçmänçi	göcebe	kömür	kömür
	k. 4		k. 61, 63
kök	mavi		k.+däy 437
	k. 73	kön-	razi olmak
kök	gökyüzü		k.-mädi 362
	k.+dä 271		k.-mäsä 26
kökär-	göğermek, yetişmek		k.-mäsängiz 169
	k.-äyåtgän+emiş 344		k.-mäsäyäm 26
	k.-gän 344		k.-säyäm 26
	k.-ib 119, 245		

köngil	gönül k. 195, 288, 451 k.+i 226, 320, 373 k.+idän 26, 201 k.+im 50 k.+ini 3, 7 k.+ining 223	köpäytir- köpir- köpkäri	k.-mäydi 346 çoğaltmak k.-mädi 173 köpürmek at oyunu k. 447 k.+dä 243, 244 k.+dän 249 k.+gä 249 k.+ning 244, 244 k.+niyäm 244
köngilsiz	gönülsüz k. 405		
köngilsizlik	gönülsüzlük k.+lärdän 16		
könik	alışmak k.-di 65 k.-ib 38, 144	kör-	görmek k.-di 64, 156, 211, 305, 326, 389, 430
köp	çok k. 14, 16, 41, 82, 82, 108, 114, 198, 217, 217, 217, 255, 295, 296, 245, 249, 250, 344, 399, 443, 459 k.+edi 132 k.+gä 23 k.+läri+esä 340 k.+råq 23, 39		k.-dim 360 k.-ämän 179 k.-ärdim 70 k.-äyåtgändäy 258 k.-gäç 426 k.-gän 16, 119, 342, 343 k.-gändäy 249 k.-gäni 62
köpçi-	şışmek, kabarmak k.-b 470 k.-gän 255		k.+gänlär 432 k.-ib 21, 210, 316, 249, 253, 344, 416, 443, 470
köpçigän	kabarmış k. 468		k.-ing 280, 244 k.-işär+edi 334
köpçilik	çoğunluk k. 141 k.+ning 61, 443		k.-måqdän 330 k.-mädi 65, 95, 218 k.-mädik 365
köpäy-	çoğalmak k.-gändä 346 k.-mägänigä 347		k.-mädim 284 k.-mägändek 67 k.-mägändäy 243, 249

	k.-mäsligini 330		k.-ämän 397, 406
	k.-mäy 269, 376, 377		k.-äyåtgändek 146
	k.-mäysizmi 277		k.-ib 256, 245, 247
	k.-sin 249		k.-måqçi+edingiz 410
körä	göre		k.-mäsängiz 46
	k. 145, 185		
körgilik	görülecek şey	körsätkiç	işaret
	k.+lärdni 16		k. 324
körimsiz	bıçimsiz	kötär-	kaldırmak
	k. 109		k.-di 373, 386
körin-	görünmek		k.-gänçä 239, 342, 400
	k.-di 341, 469		k.-ib 7, 108, 132, 245,
	k.-äniq+tinäq+körinib 24		349, 361, 375, 426
	k.-ärdi 61, 180	kötäril-	yükselmek, kaldırılmak
	k.-gåndäy 341		k.-ädigän 2
	k.-gändä 248		k.-är 470
	k.-gändän 248		k.-ärdi 248
	k.-gäni 17		k.-gän 455
	k.-ib 13, 439		k.-ib 63
	k.-mägän 248	köy	sokak
	k.-mälsi 464		k.+köçä+köydä 152
	k.-sä 3		(köçä köy: cadde sokak)
körkämläş-	güzelleşmek	köyläk	gömlek
	k.-ä 439		k. 357
	k.-ib 434		k.+ining 281
körpä	yorgan	köz	göz
	k. 20, 326		k. 109, 146, 255, 269,
	k.+gä 361		326, 249, 340, 344, 344,
	k.+lärdni 362		380, 437
	k.+sigä 356		k.+dän 455, 459
körpäçä	minder		k.+gä 26, 54, 288, 439
	k.+lär 314		k.+i 20, 25, 25, 49, 51,
	k.+lärdän 314		244, 249, 439, 443
körsät-	göstermek		k.+idä 95, 255, 326
			k.+idän 21, 269

	k.+igä 23, 77, 326, 388		k.-di 454
	k.+ilğamäy 241		kühkühlä- üflemek
	k.+im 372, 416		k.-b 156
	k.+ini 278, 314, 316		kül- gülmek
	k.+lär 470		k.-di 216, 297, 304
	k.+läri 61, 99, 113, 233,		k.-dimi 217, 217
	240, 283, 373, 407, 430,		k.-ädi 67
	470, 471		k.-gändi 256
	k.+läridän 326, 342, 450,		k.-gäni 314
	473		k.-gäniçä 180, 357
	k.+lärigä 334, 342, 365		k.-güsini 288
	k.+lärimägä 469		k.-ib 65, 129, 260, 316,
	k.+lärimni 382, 394		322
	k.+lärini 21, 70, 103,		külimsirä- gülümsemek
	169, 305, 341, 356, 411		k.-b 80, 125
	k.+ni 249		küliş gülme
	k.+onggidä 244		k.+lär 326
	k.+köz+qulåq+bolinglär		külräng gül rengi
	363 (köz+qulåq+bol- :		k. 238, 241
	göz kulak olmak)		kün gün
	k.+sålib 436		k. 2, 18, 24, 48, 48, 54,
közgү	ayna		179, 256, 271, 326, 330,
	k. 309, 314		330, 247, 344, 356
kü	ünlem		k.+bermäydi 17
	k. 4, 27, 55, 122, 144,		k.+çä 357
	149, 216, 237, 238, 242,		k.+dä 256
	244, 244, 249, 370, 457		k.+dän 438
küç	güç, kuvvet		k.+dän+kün 23
	k. 156		k.+gi 437
	k.+bermägän 244		k.+gidäy 249
	k.+i 250, 252		k.+i 58, 64, 73, 135, 143,
küçli küçli	güçlü kuvvetli		146, 214, 305, 326, 244,
	k. 244		244, 247, 249, 249, 346,
küçäy-	güçlenmek		349, 356, 365, 436

	k.+iyåq 442		k.+sidä 202
	k.+keçä+kün+boyi 21		kürtäk tomurcuk
	k.+lär 8, 18, 194, 288, 361		k. 361, 365
	k.+lärdä 357, 365, 446		kürtäklän- torcuklanmak
	k.+lärdän 193, 344		k.-gän 326
	k.+lärgä 9, 198, 208		küt- beklemek
	k.+läri 209, 210		k.-äyåtgän+edi 470
	k.+lärining 153		k.-gän 326
	k.+lärning 357		k.-gändi 429
	k.+ning 256		k.-gänlär 195
kün årä	gün aşırı, bir gün arayla k. 365		k.-ib 24, 249
kün boyi	gün boyu k. 20		k.-iş 11
kündüz	gündüz k. 288, 361		kütil- beklenmek
	k.+gi 314		k.-måqdä 447
	k.+i 91		k.-mägändä 67
küräş	mücadele k.+dän 271		kütubxånä kütüphane
küräş-	güreşmek k.-äsän 247		k.+dän 70
	k.-äsänmi 247		k.+ning 71
	k.-äyåtgän 48		küy ezgi
	k.-mäy 247		k. 185
	k.-säng 247		k.+gä 188, 324
	k.-sängizlär 296		k.+i 324
	k.-yüpti 245		küy- yanmak
küräştir-	güreştirmek k.-äyåtgän 247		k.-di 63
kürsi	oturak k.+dä 373		k.-ädi 226
	k.+gä 201		k.-ib 145, 222
			k.-sin 289
			küydurgüvçi yakıcı
			k. 271, 273
			küyi gibi
			k. 459
			küz güz, sonbahar
			k. 192, 192, 192, 192, 332, 434

	k.+dä 334		l.+ini 326
	k.+gä 66		l.+lärini 368
	k.+ning 18, 334		
küzät-	gözetlemek	lähcä	lehçe
	k.-gänçä 7		l.+lärgä 61, 62, 66
L-I		lähzä	lahza, an
			l. 314, 314
			l.+dä 272, 288
		lälmi	sulu
			l. 50
		länclik	keyifsizlik
			l. 357
läqayd	lakayt, kayıtsız	lättä	bez
	l. 255		l. 437
läy	çamur	läyçä	hizmetçi
	l.+dän 59		l.+lär 328
läzim	lazım	libås	elbise
	l. 296, 296		l.+i 324
	l.+edi 271		l.+lärgä 309
laqablı	lakaplı	limmå lim	dopdolu
	l. 348, 444		l. 320
laqıllät-	kandırmak	lungi	don
	l.-gändek 115		l.+ngniyäm 244
lekin	lakin	M-m	
	l. 6, 12, 14, 19, 65, 68,		
	89, 108, 117, 144, 145,		
	167, 179, 180, 284, 244,		
	246, 248, 249, 249, 348,		
	356, 362, 365, 365, 378	måbäyn	ara
läb	dudak		m.+idä 18
	l. 297	mål	mal
	l.+idä 341		m.+ä 108
	l.+idägi 156, 332		m.+i 64
	l.+igä 344, 344		m.+lär 10
			m.+lärgä 431

	m.+lärimi 108		m.+lärning 145
	m.+lärni 12		şefkat
månänd	benzer		m. 67
	m. 7, 188, 324		m.+gä 277
mås	uygun		mehråb mihrap
	m. 145		m. 255
måsläş-	uymak		men ben
	m.-ib 38		m. 19, 19, 46, 46, 48, 50,
måy	yağ		70, 98, 106, 108, 119,
	m.+i 437, 438		127, 139, 169, 170, 284,
måzåli	güzel, tatlı		243, 243, 244, 247, 247,
	m. 312		247, 247, 247, 247, 248,
mağrur	mağrur		248, 248, 248, 248, 248,
	m. 239		249, 249, 251, 336, 336,
maqålä	makale		337, 338, 344, 367, 375,
	m. 146		380, 382, 384, 388, 388,
maqsäd	maksat		435, 451, 465
	m. 352		m.+dän 38, 48, 48
maqtä-	övmek		m.+esä 251
	m.-b 244		m.+äm 143, 244
	m.-güli 244		m.+gä 46, 48, 50, 50, 67,
	m.-mä 244		98, 127, 167, 244, 247,
	m.-mäymän 244		249, 249, 357, 379, 396,
	m.-säng 244		406, 407, 410, 411, 425
maqtäniş	övünme		m.+i 15, 21, 48, 48, 50,
	m. 368		80, 98, 98, 108, 108, 117,
ma'qul	makul		119, 167, 169, 214, 249,
	m.+mi 167		392, 411
mehmån	misafir		m.+iki 253
	m. 151		m.+ing 26, 48, 50, 60,
	m.+gä 336		108, 169, 244, 247, 248,
mehnätiş,	emek		249, 343, 344, 409, 432
	m.+i 3		merås miras
mehnätkäs	işçi, emekçi		

	m.+båbå+merås 335		m. 340
	(båbå merås: dede mirası)		m.+lär 340
meråvsiräb	şاشkınca	mähäl	zaman, vakit
	m. 109		m. 249
mesniy	yerli		m.+i 344
	m. 247	mähällä	mahalle
metr	metre		m.+dä 135
	m.+lär 341, 342	mähküvä	kadın mahkum
mevä	meyve		m. 269
	m. 332, 337, 352, 399		m.+lärinning 270
	m.+lärimiz 337		m.+ning 326, 331
	m.+mi 337	mäktäb	mektep, okul
meväli	meyveli		m. 246
	m. 38, 50		m.+dä 66
mä	al		m.+dän 367
	m. 248		m.+ning 247
mä'budä	abide	mälämät	iftira
	m.+däy 328		m.+tuhmät+mälämät +qılmäsä 58
mäcål	mecal	mä'lum	malum
	m.+i 233, 411		m. 296
mäcåq	ezilme	män	ben
	m.+bolib+ketgäni 244		m. 282
mäcbur	mecbur		m.+im 291
	m.+qıldı 56	mä'nå	mana
mäcburlä-	zorlamak		m.+sini 338
	m.-b 420	mänåv	bu
mäçit	mescit		m. 244
	m.+ning 245	mänä	işte
mädräsä	medrese		m. 38, 48, 114, 223, 224, 248, 337, 344, 421, 447
	m. 296	mängläy	alın
mäftunkår	büyüleyici		m.+i 310
	m. 284	mängläy	alın
mähbus	tutuklu		

	m.+ini 326		m. 176, 222, 230, 237
mängü	ebedi	mä'sud	mesut
	m. 25, 273		m. 324
	m.+gä 3	mäşaqqat	sıkıntı
mäni	mana		m.+däy 17
	m.+si 243		m.+li 16
mänzärä	manzara	mäşaqqat	sıkıntı
	m. 191hä		m. 61
mänzil	menzil	mäşgül	meşgul
	m. 16		m.+boldi 10
	m.+gä 24, 340	mäşinä	araba, makina
mä'qulläb	onaylayarak		m. 63
	m. 3		m.+gä 175
märcån	mercان		m.+ning 173
	m. 61		m.+yük+mäşinäsi 2 (yük
märdlik	mertlik		mäşinäsi: kamyon)
	m.+i 244		m.+yük+mäşinäsining 5
märäm	özel isim		(yük mäşinäsi: kamyon)
	m. 327	mäşmäşä	kargaşa
märkäz	merkez		m. 72
	m.+igä 10, 66	mäş'um	kötü
märt	mart ayı		m. 202, 209
	m.+ning 2	mätå	kumaş
märtä	defa		m.+dän 357
	m. 63, 108, 244, 332,	mäy	mayıs
	344, 426, 430		m. 61
	m.+ginä 247	mäydån	meydan
märtäbä	mertebe		m. 244, 451, 467
	m.+ngiz 120		m.+gä 458, 463
mäsälän	mesela		m.+ni 244
	m. 60	mäydäläb	tane tane
mäsrur	sevinçli		m. 187
	m. 255	mäykäçäng	atletli
mästurä	özel isim		m. 244, 244

mäyli	tamam		m.-ib 21, 246, 249
	m. 86, 126, 145, 167, 242, 244, 249, 253, 344, 449		m.-säng 248
mäysä	küçük otlar	mindir-	bindirmek
	m. 431		m.-ärdi 249
	m.+lär 185, 200	ming	bin
mä'yus	ümitsiz		m. 25, 33, 45, 84, 210, 326, 244, 388
	m. 7, 407	mingäş-	birlikte binmek
	m.+ginä 224		m.-ib 246, 248
mä'yuslik	ümitsizlik	mingläb	binlerce
	m. 451		m. 316, 326
mäzaq	alay etmek	miräli qåzåq	özel isim
	m. 244		m.+ning 111
mäzax	mizah	miriqib	doya doya
	m. 95		m. 24
mäzä	tat	mirzäçolni	özel isim, yer ismi
	m. 31		m. 10
	m.+sini 420	miş müş	söylenti
mixlän-	mihlanmak		m. 64, 223
	m.-ib 191		m.+lär 63
mi	mi soru edati	mitti	minicik
	m. 353		m. 255
mildir mildir	ılık ılık	miyä	akıl
	m. 269		m.+sigä 314
millät	millet	mizги-	uyuklamak
	m. 296, 296		m.-gän+ekän 361
milliy	millî	mo'cizä	mucize
	m. 259		m. 344
miltilläb	yavaş yavaş	molcälläb	gelişi güzel
	m. 314		m. 18
min-	binmek	moyläb	büyük
	m. 248		m.+ing 244
	m.-äsän 248	mu	bu
			m.+ndin 296

	m.+ni 84	mullä äbdurähim uyäz özel isim
muåmälä	muamele	m.+ning 114
	m.+qılärdi 427	
mubåräk	mübarek	mullæşän özel isim
	m.+bolsin 82	m. 296
mucässäm	mücessem, cisimleşmiş	mum mum
	m. 281	m.+dän 59
	m.+edi 185	mumkin mümkün
muçäl	on iki hayvan takvimi	m. 11, 11, 187
	m. 114	m.+bolgän 16
	m.+i 114	munåsäbät münasebet
muddät	müddet	m.+dä 145
	m. 66, 232, 265	m.+ning 145
mudät	müddet	munçä böyle
	m.+ini 340	m. 306
mudråq	bastıran uyku	mundän bundan
	m. 324	m. 114
mudrä-	uyuklamak	munävvär münevver
	m.-b 70, 324	m. 288
muättär	hoş kokulu	mungli kederli
	m. 288	m. 192, 288
muhåcir	özel isim	m.+råq 253
	m. 348, 348, 348, 349,	muråcäät müracaat
	351, 353, 356	m. 396
	m.+ning 356, 367, 368,	m.+etdim 410
	370, 371, 372	m.+qılı 435
muhåfazä	muhafaza	musåfirçilik misafirlilik
	m.+qılinädigän 12	m.+dä 247
muhäbbät	muhabbet	musäffä temiz
	m. 271	m. 330
muhim	mühim	muskül kas
	m.+i 9	m.+lärini 244
mulåyim	mülayim	mustähkäm sağlam
	m. 59, 396	m. 324, 347
		muşt yumruk

m.+i	247	n.+ni	348
m.+ini	248	nämä'lum	meçhul
muştläs-	yumruklaşmak		n. 64
	m.-ib 408	nåmus	namus
mutlaqå	mutlaka		n. 314, 326
	m. 17, 69		n.+imiz 244
muxbir	muhabir		n.+lärgä 55, 149
	m. 145	nån	ekmek
muyulis	köşe		n. 14, 20, 30, 30, 191
	m.+dä 93		n.+gä 23
muzlä-	buzlanmak, donmak		n.+ni 31, 246
	m.-gän 304	nånuştä	kahvaltı
	m.-ydi 244		n.+qlä 340
muztär	mahzun	nårcåntål	özel isim, yer ismi
	m. 75		n.+gä 111
	m.+boldi 226	nås	halk
mükkä			n.+ning 70
	m.sidän+tuşdi 207	nåşükür	şükürsüz
	(mükkäsidän tuş- : yere yapışmak)		n. 208
N-n		nåtävån	güçsüz
			n. 330
nåçår	naçar, çaresiz	nåxuş	nahoş, tatsız
	n.+edi 145		n. 465
nådånlik	cahillik	nåyåb	nadir
	n.+igä 108		n. 326
nåilåc	çaresiz	nåz	naz
	n. 247		n. 314
nåm	nam, ad	nåzik	nazik
	n. 255, 348, 425		n. 255, 288, 330
	n.+ini 65	nåzli	nazlı
			n. 326
		nåzli nåzli	nazlı nazlı
			n. 297

naq	tam	n. 339
	n. 243, 244, 244, 244, 246, 249, 436	
naqşinkår	oymalı	n.+i 227, 471
	n. 255	n.+im 468
ne	ne	n.+imizni 375
	n. 152	n.+imni 252
neçä	kaç , ne kadar	
	n. 25, 38, 402, 437	
neçun	niçin	näfis nefis
	n.+dir 288	n. 334
negä	niye, niçin	nähät Allah'ın işine bak
	n. 21, 34, 38, 57, 67, 82, 89, 98, 100, 118, 143, 143, 201, 204, 228, 249, 249, 249, 337, 346, 465	n. 59, 270, 270, 301, 449, 460
	n.+dir 201, 278, 405, 430	n.+ki 237, 334, 458, 469
nelik	ne olduğu	nähs rutubet
	n.+ini 320	n. 270
ne'mät	nimet	näinki niye
	n. 314	n. 59
nevärä	torun	näm nem
	n.+si 67	n. 2, 314
nä	ne	nämlik nemlik, hayat
	n.+dur 257, 292	n. 344, 381, 389
näcåtli	yardımlı	näri ileri
	n. 288	n. 204, 205, 276, 355
näcmiddin kübrå özel isim		n.+berisi 244 (näri beri: ileri geri)
	n. 291	n.+dä 314, 341, 431
näçärrä	ne çare	n.+dägi 24
	n. 249	n.+dän+beri 20 (näridän beri: oradan buradan)
näçun	niçin	närigi öteki
	n. 286	n. 247
näfaqat	sadece	närsä nesne, şey

n.	25, 50, 170, 244, 341, 356, 388, 397, 406, 410, 443, 469		n.+imdä 430
	n.+dän 244		n.+imizdä 470
	n.+gä 38, 39, 250		n.+sålib 175
	n.+lärgä 285		niqtäbråq dehleyerek
	n.+ni 6, 23, 29, 258		n. 248
	n.+ning 3		niçik çok iyi
	n.+si 1		n. 276
	n.+sigä 197		nifåq nifak
näsäb	nesep, köken		n. 348
	n.+ini 348		nigåh bakış
näsib	nasip		n.+ini 386, 407
	n.+etmäydi 24		n.+lär 265, 274
	n.+ä 87		nihåyat nihayet
näsibä	nasip		n. 271, 341, 453, 457, 469
	n.+sini 108		n.+dä 335, 408
näsl	nesil		nikoläy özel isim
	n. 348		n. 114
	n.+i 413		nimdåş yarı
nästdår	iyi cins		n. 73
	n. 408		nimä ne
nä'säli nä'säli	neşeli neşeli		n. 3, 7, 11, 17, 28, 48, 48, 104, 110, 119, 124, 143, 159, 161, 168, 173, 201,
	n. 322		202, 212, 215, 216, 216, 244, 246, 352, 353, 406,
näv	tür		449
	n.i 354		n.+dir 337, 341
nävbät	sıra		n.+gä 180
	n. 357		n.+iki 223
nävroz	nevruz		n.+lär 201
	n. 446, 451		n.+lärdni 6, 110
	n.+bäyrämigä 451		näzär bakış
	n.+gä 447		n.+ni 11
näzär	bakış		n.+nidir 3, 250, 250
	n.+idä 61, 240		

niş	filiz	ocärlik	dikbaşılık
	n.+åtib 344		o.+qıldı 244
nişânä	nişane, belirti	oç	öç
	n.+sini 326		o.+i 326
nişanolän-	kutlanmak	oç-	sönmek
	n.-äyåtgän 451		o.-gän 400
nişäb	eğim	oç-	silmek
	n.+råq 14		o.-gänligimni 48
niyat	niyet	oç-	solmak
	n.+i 296		o.-ib 49
	n.+idä 290	oçåq	ocak
noxat	nohut		o.+qa 19
	n. 17, 18, 18, 20, 21, 21, 50	oçir-	silmek
	n.+lärni 21		o.-ışdı 48
	n.+ning 18	oğıl	oğul
nuqtä	nokta		o. 62, 66
	n. 68		o.+i 63, 114, 143, 296, 245
nuqul	sürekli		o.+im 105, 337, 379
	n. 249, 401		o.+ini 156
nur	nur		o.+ining 249
	n. 51, 271, 324		o.+lärigä 344
	n.+idän 187		o.+läriniyäm 249
	n.+läri 185, 185	oğılçä	oğulcuk
	n.+ni 326		o.+sini 7
nurlän-	nurlanmak	öğirläydur-	çalıp durmak
	n.-ib 51		o.-ğån 255
nurli	nurlu	oğrinçä	gizlice
	n. 54		o. 357
nursız	nursuz	ol-	ölmek
	n. 99		o. 249
			o.-di 304, 413
			o.-ding 244
			o.-dir 329, 329
O-o			

	o.-ädigän 248		o.+ini 386
	o.-ärsän 244	on	on
	o.-äyin 249		o. 8, 8, 31, 38, 48, 67, 326, 342, 361, 399
	o.-gän 114		
	o.-ib 407	ong	sağ
	o.-ibdi 111		o. 243, 340, 357
	o.-işim+keræk 50		o.+immi 21
	o.-mäysän 247		o.+köz+onggidä 244
	o.-mäysänmi 244	onglä-	düzeltmek
	o.-sä 165		o.-b 297
	o.-säng 14	onğar	özel isim
	o.-sin 39, 64, 254		o. 26
olcä	ganimet	onğaysızlän-	sıkılmak
	o.+sini 324		o.-ib 258
olç-	ölçmek	oninçi	onuncu
	o.-åvdik 33		o. 246
oldir-	öldürmek	op-	öpmek
	o.-dingiz 55, 149		o.-di 357
	o.-ämän 249		o.-ib 357
	o.-ib 247, 247	opkä	öfke
	o.-mä 249		o.+m 372
olärmän	inatçı	opqån	derinlik
	o. 243, 244		o.+läridä 305
olärmänlik	inatçılık	oqı-	okumak
	o.+qılıb 249		o.-b 61
olgi	ölme		o.-ğån 301
	o.+si 146		o.-r 190
olgü	çok		o.-y 66
	o.+däy 244		o.-ydigän 247, 357
olik	ölü	oqış	okuma
	o. 357		o. 221
olim	ölüm		o.+dän 248
	o. 344		o.+gä 222, 249
omgän	belden üstü, gövde		o.+gä.kirdim 249

oqtäl-	tehdit etmek		o.+inä 304
	o.-ib 248		o.+ni 24, 444
oqtin oqtin	zaman zaman	orındıq	oturak
	o. 3		o.+ıdä 3
or-	bıçmek		o.+qa 340
	o.-ib 431	orlä-	yükselmek, çıkmak
orağlıq	sarılmış		o.-b 17
	o. 357		o.-rdi 2
oräläs-	toplanmak	ormån	orman
	o.-ib 334		o. 4, 26
orän-	sarılmak	ornäş-	yerleşmek
	o.-ib+åldi 361		o.-gän 326
orgän-	öğrenmek	ort	sayın kelimesinin kısaltması
	o.-gän 175		o. 145
	o.-ib 245, 348	ortaq	arkadaş, dost
	o.-iş 298		o.+läring 427
orgät-	öğretmek	ortaqr	özel isim, yer ismi
	o.-ämän 435		o.+gä 17
orgılış		ortä	orta
	o.+äylänib+orgılışı 7		o. 246
	(äylänib orgılış:		o.+dä 64
	etrafında pervane olma)		o.+dän 436
orim	örüm		o.+gä 30
	o.+lärini 288		o.+läri+edi 336
orin	yer		o.+sidä 3, 109, 348
	o.+dä 68, 372, 444	os-	büyümek
	o.+içä 386		o.-ä 425
	o.+idä 316		o.-ädi 347
	o.+idän 21, 133, 203,		o.-ädigän 368
	229, 232, 362, 365, 388,		o.-gän 3, 9
	432		o.-gin 344
	o.+igä 190, 244, 249,		o.-ib 340
	357, 437		o.-mäydi 369
	o.+imgä 247		

	o.-sä 353		o.-äsän 22
osäl	felç		o.-gäç 223, 248
	o. 64, 67		o.-gän 24, 444, 444
ostir-	büyüktemek		o.-gäni 64
	o.-ädigän 354		o.-ib 8, 71, 134, 140,
	o.-mäy 254		156, 198, 200, 220, 244,
osä	o		253, 340, 344, 362
	o. 9, 18, 24, 93, 116, 152,		o.-mädi 400
	192, 192, 198, 198, 201,		o.-mägän+edi 179
	205, 208, 214, 214, 214,		o.-mäs 380
	217, 223, 223, 227, 238,		o.-mäy 26, 459
	238, 244, 249, 249, 341,		o.-mäydi 185
	343, 356, 437, 444		o.-sinlär 97, 97, 100, 136
	o.+ndä 39, 183, 190, 190,		o.-yüpti 224
	190, 192, 198, 202, 202,		otåv çadır
	205, 208, 213, 217, 219,		o. 48
	220		otä- yerine getirmek
	o.+ndän 190		o.-b 340
	o.+ndäyäm 247		otäver- geçivermek
	o.+nggä 370		o.-ing 119
osändäy	öyle		o.-sinlär 100
	o. 210		otgün ketgün gelen giden
ot	ot		o.+ning 146
	o. 3, 19, 431		otinxån odunluk
	o.+läridän 271		o.+dän 384
	o.+lärinting 271		otir- oturmak
ot-	geçmek		o.- 320
	o.-di 26, 66, 96, 153,		o.-di 140, 340
	167, 236, 288, 365		o.-är+edi 373
	o.-ädi 200, 344		o.-ärdi 7, 64, 70, 130,
	o.-ädigän 152, 297, 332		135, 256, 324
	o.-ägän 21		o.-gän 3, 67, 189, 255,
	o.-är 180		293, 296
	o.-ärdi 409		o.-gäniçä 202

	o.-gänini 21	ottiz	otuz
	o.-ib 173, 244		o. 61, 156, 246
	o.-ibdi 56, 344	oxşä-	benzemek
	o.-ibmän 60		o.-b 345, 346, 433, 436
	o.-iş 46		o.-gän 411
	o.-işmädi 451		o.-mäs 62
otirål-	oturuvermek		o.-mäsdi 316
	o.-mädim 177		o.-mäydigän 61, 66
	o.-mäy 465		o.-rdi 54
otiräsål-	oturmak		o.-ydi 38
	o.-ib 249	oxşäş	benzeyen, benzer
otiräver-	oturuvermek		o. 368
	o.-ing 138	oxşät-	benzetmek
otış	geçiş		o.-ärdik 335
	o. 24		o.-ib 244
	o.+i 461		o.-mäsdän 144
	o.+igä 342	oy	düşünce
otkäz-	geçirmek		o. 175, 179, 314, 340
	o.-dik 249		o.+dän 189
	o.-ib 288		o.+idä 269
otkäzil-	düzenlenmek		o.+igä 330
	o.-ädigän 408		o.+läri 331
	o.-gän 442	oyçän	düşünceli
	o.-måqçi 447		o. 3, 253
otkinçi	geçici	oyin	oyun
	o. 234		o.+lärning 451
otkir	keskin	oylä-	düşünmek
	o. 386		o.-b 134, 169, 322, 244,
otlä-	otlamak		249
	o.-b 21, 428, 431		o.-bdi 84
otmiş	geçmiş		o.-di 4, 47, 89, 165
	o.+i 345		o.-gändek 48
otqaz-	dikmek		o.-gändim 451
	o.-är+edik 346		o.-gänidek 25

	o.-mägän 426	249, 338, 344, 344, 347,
	o.-mäng 50	348, 413, 420, 460
	o.-mäsängäm 244	o.+uçä 4
	o.-r 244	o.+idän 39, 324, 244,
	o.-rdi 7, 53	245, 249
	o.-rkän 13	o.+igä 14, 21, 189, 215,
	o.-sä 223	305, 318, 245, 347, 357
	o.-şädi 6	o.+im 170, 242, 242
	o.-y 21	o.+imgä 48, 468
	o.-ydi 244	o.+imizçä 335
	o.-ymän 252	o.+imizdä 360
	o.-yverib 48	o.+imizni 247
oylän-	düşünmek	o.+imizning 261
	o.-ib 113	o.+imni 50, 249, 249,
oynåqlä-	oynamak	251, 372, 472
	o.-gisi 430	o.+imning 351, 395
	o.-rdi 426	o.+ing 24, 24, 24, 249,
odynä-	oynamak	249
	o. 449	o.+ingiz 243
	o.-gäniçä 202	o.+ingni 244
	o.-yåtgän 400	o.+ingsän 247
	o.-ydi 201	o.+ini 23, 50, 93, 115,
odynäş-	oynaşmak	154, 175, 201, 209, 223,
	o.-ädi 146	297, 249, 341, 341, 342,
	o.-är 428	426, 448, 459, 460
odynät-	oynatmak	o.+ining 67, 309, 250,
	o.-ib+qoyädi 244	429
oz	öz	o.+iyäm 110
	o. 1, 9, 11, 46, 108, 167,	o.+läri 108
	215, 368	o.+lärining 247
	o.+i 4, 9, 14, 57, 75, 82,	o.+läriniyäm 244
	159, 189, 197, 198, 201,	
	258, 316, 242, 244, 244,	oz- önüne geçmek
	244, 244, 244, 247, 249,	o.-ib 248
		ozgä başka

ozgär-	o.+çä 288, 333 değişmek	påpuldırığ	p.+igä 244 ibik
ozläştir-	o.-ib 293, 413 zapt etmek, özümsemek	pårlä-	p.+ıngni 247 parlamak
	o.-ış 10	pårtlä-	p.-yåtgän 288, 305 patlamak
Ö-ö			
ögiril-	ö.-di 178, 232 ö.-ib 135 çevirilmek, bakmak	påy	p.-di 148 alt
ogrıl-	bakmak	påyån	p.+igä 389 son, nihayet
	ö.-di 178	påyäbzäl	p.+i 24 ayakkabı
oksık	gamlı	påygä	p.+ini 135 koşu, yarış
	ö. 430		p. 67, 453 p.+çä 413
P-p			
påçäpostin	kürk	påygäk	p.+dä 408, 442, 443, 444, 444, 464 p.+gä 449
	p. 67		p.+lärdä 441, 443 p.+ni 451, 464
pådständiyä	elektrik trafosu	påylä-	p.+sidä 451 eşik
	p. 145		p.+dügi 135
pådşa	çar, kral	paxtä	beklemek
	p. 114		p.-gän 324
pålvân	pehlivan	paxtäzår	p.-r+edik 375 pamuk
	p. 244		p.+gä 190, 190
	p.+gä 244		pamuk tarlası
pålvânhacı	özel isim	peç	p. 190, 190 soba
	p. 296		p.+lär 255
pålvânlik	pehlivanlık	peş	peş
	p.+i 244		

p.+bob+bolädimä	244	pärdä	perde
(peş bob bol-:	denk		p.+ni 2
gelmek)		pärişånhal	perişan hal
p.+indän 2			p. 3
peşånä	alın	pärtiyä	parti
p.+si 49			p.+dän 48, 48
p.+sidän 357		pärtiyny	partili
p.+sigä 276			p. 127
peşayıvånsiz	sofası olmayan	pärvä	dikkat, itibar
p. 4			p.+qilmä 143
peşvåz	karşılamak		p.+qılmädi 249
p. 190, 211		pärvåyi	
pählävån	pehlivan		p.+fäläk 62, 65 (pärvåyi
p. 251			fäläk: dünya)
pälänçi	özel isim	pärvärdä	yiyerek
p. 247			p.+ni 14, 30
päläk		päsäy-	azalmak
p.+tup+qoyib+päläk			p.-ä 402
+yåzing 82 (tup qoyib		päsäytir-	azaltmak
päläk yåz-:	Allah		p.-ib 247
arttırsın, dua)		päst	düşük, aşağı
pällä	vakit		p. 28, 134, 291 (dip
p. 185			notu), 340, 359
pänälä-	sığınmak		p.+bolsin 128
p.-ydigän 10			p.+gä 244, 383
pänäråq	köşe	päst bäländ	inişli çıkışlı
p.+qa 247			p. 61
pänşaxa	yaba	pät	tüy
p. 165			p.+igä 130
päpax	başlık	päydå	oluşmak
p.+ını 288			p.+boldi 26, 69
p.+lär 261			p.+bolädi 357
päpirå	sigara		p.+bolgän 25
p.+sini 156			p.+bolib 61, 458

	p.+qıldı 67		p. 60, 177
päykäl	tarla	piçirlä-	fısıldamak
	p.+dän 21		p.-di 196, 391
päymån	söz	pildirä-	çok hızlı olmak
	p.ähdu+päymån 265		p.-gänçä 140
	(ähdu päymån : söz, yemin)	pinc	kucak
päyqa-	sezmek, anlamak	pir	pir
	p.-mädi 233		p.+im 244
päyqaş	anlama	piş-	pişmek
	p. 187		p.-ib 245
päyrähä	dilim	pişityyat-	planlamak
	p. 386		p.-ibsiz 29
päyt	zaman	pişqır-	hapşurmak
	p. 146, 210, 240, 344, 357, 425		p.-ädi 448
	p.+dä 3, 16, 198, 201, 334, 357		p.-ib+qoyädi 244
	p.+gäçä 46	piyådä	yaya
	p.+idä 343		p. 27
	p.+lär 180, 180, 348	piyålä	fincan
	p.+läri 248		p. 87, 323 (dip notu)
päyvänd	aşılama		p.+ni 320, 324
	p. 350, 352	plän	plan
	p.+qılıb 370		p.+gä 46
päyvändlilik	aşılamalık		p.+siz 45
	p. 349, 351, 354	plästinkä	plak
pırpirät-	pır pır etmek		p. 200
	p.-di 103	post	AŞAĞI
pıs-	korkmak		p. 281
	p.-qorqa+pısä 375	postin	kürk
	(qorqa pısä : korka korka)		p. 244, 244
piçä	biraz	poyezd	tren
			p. 184, 184, 185, 199, 199, 200, 200, 342
			p.+dän 342

p.+ni	189	qåidä	kaide, kural
p.+ning	185, 340, 340	q.+lärigä	39
puflä-	üflemek	qål-	kalmak
			q.-bolib+qåldi 3
pul	para		q.-çålebçilik+qilib+qåldi
	p. 63		93
purkä-	saçmak		q.-çåpä+qålädi 244
	p.-b 130		q.-di 13, 49, 113, 143,
puşäymån	pişman		150, 191, 210, 227, 234,
	p.+bolgän+edi 205		241, 288, 314, 244, 244,
	p.+bolgäni 56		247, 362, 371, 407, 411,
	p.+bolib 56		413, 426, 436, 465, 471
puştä	arka		q.-di+ekän 458
	p.+gä 50		q.-dik 336, 357, 364
put	but		q.-dilär 337
	p.+igä 244		q.-dim 436, 469
putur	zarar		q.-epçilik+qılıb+qåldi 93
	p. 48		q.-ädi 226, 296, 244
			q.-ädigän 2, 398
			q.-ädimi 146
		Q-q	q.-ämän 249
			q.-är 180
			q.-är+edi 249
qåç-	kaçmak		q.-är+edim 244, 249
	q.-dim 382		q.-är+ekän 24
	q.-ädi 3, 12		q.-ärdi 61, 408
	q.-ärkän 50		q.-ärkän 24
	q.-ib 314		q.-äsän 246
	q.-sä+keräk 70		q.-gän 4, 4, 10, 91, 190,
qåçış	kaçma		192, 192, 255, 328, 243,
	q.+gä 281		244, 249, 348
qågåz	kağıt		q.-gän+edi 244, 382, 458
	q.+dägi 39		q.-gändek 25
	q.+gä 39, 357		q.-gändä 342, 361, 366

q.-gändi 348, 361, 378, 436, 457	q.-yåzib+qålädi 357
q.-gänidä 108	q.-yetä+qålsäydík 340
q.-gänidän 3, 358	qålål- kalabilmek
q.-gänining 243	q.-mäsä 226
q.-gänlär 342	qåldir- bırakmak
q.-gänmi 110	q.-ämän 344
q.-güdek+bolsä 152	q.-ib 402
q.-häyrän+qålär+edim 244	q.-ibdi 344
q.-ib 10, 24, 24, 241, 244	qåläver- kalivermek
q.-ibdi 173, 344	q.-ärdi 145
q.-ibmän 244, 377	qålgän kalan
q.-ing 406	q.+ini 21, 48
q.-ishi+edi 23	qålgän qutgän geride kalan
q.-işingizni 84	q. 10
q.-ismäsdi 144	qålip kalıp
q.-izzä+bolib+qåldi 244	q.+gä 46
(izzä bolib qål-: utanmak)	qåliş kalma
q.-keç+qåldi 134	q.+gä 470
q.-måq 296	q.+i 249
q.-mädi 65	qåmät boy
q.-mägän 119	q.+i 249
q.-mäsdi 68	qån kan
q.-mäslikkä 468	q. 25, 255, 317, 326, 373
q.-mäy 426	q.+i 288
q.-mäydi 12, 433, 440	q.+idä 326
q.-qoşmåq+bolib+qåldi 244	qånät- kanatmak
q.-qoyä+qalsä 144	q.-gändäy 463
q.-tåpilä+qålsä 192	qånhor kan içici
q.-turib+qalgän 17	q. 316
q.-uvdim 177	qåp çuval
	q. 330
	qåplä- kaplamak
	q.-b 24
	q.-b+yåtgän 4

	q.-gän 314		q.+imizgä 411
qåpqåq	kapak		q.+imizning 412
	q.+ıgä 31		göz bebeği
qåq	tam		q.+läringdäy 344
	q. 109		q.+lärini 277, 326
qåq-	kakmak		kararmak
	q.-di 165		q.-ib 341, 437, 469
	q.-kirpik+qåqmäy 247		q.-mäsdän 399
qåql-	yığılmak		karın
	q.-gän 314		q. 314
	q.-ib 192		karişmak
qåqqä-	dik durmak		q.-ib 21
	q.-yib 244		karlı
qår	kar		q. 17, 24, 54
	q. 187, 357		kaş
	q.+dän 2		q. 399
	q.+lär 17		q.+ning 244
qårango	karanlık		katılışmak
	q. 8		q.-dång+qåtib 403 (dång
	q.+dä 401		qåt- : dona kalmak)
qårä	siyah		q.-di 95, 143, 309
	q. 255, 288, 310, 317,		q.-gän 244
	470		q.-ib 21, 255, 255, 324,
	q.+çä 305		328, 249, 357, 378, 457
	q.+ngni 376		qåvåq
	q.+si 248, 248		kaşların üstündeki alın
qårä			bölgesi
	q.+tårtib 48 (qårä tårt- :		q.+ımni 369
	güvenmek)		q.+ıni+såldi 121
qåräbåzår	özel isim, yer ismi		qåvurğa
	q.+dä 114		kaburga
qåräbäyir	özel isim, hayvan adı		q.+dämi 243
	q. 408		q.+simi 243
	q.+imiz 407, 412		qåvuşış
			kavuşma
			q.+gä 288
			qåvuştır-
			kavuşturmak

	q.-ib 152, 293	qadr	kıymet
	q.-qol+qåvuştırıb 75		q. 254
	q.-qol+qavuştırgänçä 97	qadrdân	kıymetli
qåzi	kadı		q. 16
	q. 108	qağıllä-	ötmek
qåzi båbå	özel isim		q.-b 426
	q.+ni 119	qahhår	özel isim
	q.+ning 123		q. 399, 410
qabih	rezil		q.+edi 396
	q. 205	qahr	kahır
qabristån	kabristan, mezarlık		q. 376, 378
	q.+gä 154	qahrätân	sert
qaçân	ne zaman		q. 244
	q. 9, 175, 179, 193, 193,	qahrlän-	kederlenmek
	193, 198, 403, 404		q.-ib 129
	q.+gi 112, 114	qal-	girmek
	q.+lärdir 179		q.-qıb 274
qadd	boy, bel	qalb	kalp
	q.+i 332		q.+i 16
	q.+im 243		q.+idä 195
qadä-	saplama		q.+igä 24
	q.-b 411		q.+imgä 451
	q.-di 386, 407		q.+imizdägi 463
	q.-gäniçä 174		q.+ini 25
qadäm	adım	qalämi	ince telli
	q. 314, 454		q. 288
	q.+dän 246	qaläy	nasıl
	q.+lär 129		q. 24, 40, 61, 94
qadämlä-	adımlamak	qalin	kalın
	q.-b 25		q. 326
qadär	kadar		q.+råq 362
	q. 23, 108, 271, 348	qalq-	kalkmak
qadim	eski		q.-ıb 178
	q. 309	qaltıråq	titreklik

	q. 210, 388	qani	hani, haydi
	q.+ı 438		q. 87, 97, 100, 136, 192, 325, 395, 466
qaltırä-	titremek	qapış-	yapışmak
	q.-b 271		q.-ib 244
	q.-dir+dir+qaltırärdi 437	qaqqay-	dimdik, hareketsiz
qamåq	hapis		durmak
	q. 342		q.-ib 365
qamäl-	tutuklanmak	qa'r	dip
	q.-gän+ekän 343		q.+igä 347
qamäş-	kamaşmak	qarål	hizmetçi, çalışan
	q.-ädi 255		q.+edim 108
qanåt	kanat		q.+i 131, 132
	q. 408	qarål-	görünmek
	q.+lärini 426, 426		q.-mäy 23
qanaqa	nasıl	qaralu	hizmetçi
	q. 107, 162, 335		q. 119
qançä	kaç, ne kadar	qaråv	bakım
	q. 21, 25, 32, 223		q.+siz 10
	q.+dä 24	qarä	kara
	q.+edi 408		q. 54
qançälik	ne kadar	qarä-	bakmak
	q. 17, 416		q. 379, 401
qand	şeker		q.-b 12, 14, 39, 132, 152, 288, 296, 247, 248, 249, 335, 357, 391, 407, 437
	q. 30		q.-di 135, 137, 141, 236, 294, 341, 375
qandåq	nasıl		q.-gänçä 340, 356
	q. 108, 139		q.-gändä 50
qandäy	nasıl		q.-mädi 207
	q. 23, 29, 64, 95, 106, 185, 314, 249, 365, 365, 377, 408, 417, 460		q.-mäy 244
	q.+dir 33, 364, 388, 388		q.-ng 84, 98, 167
	q.+qilib 45, 437		q.-ngläär 457
qandil	kandil		
	q.+lär 255		

	q.-rkän 445	qasås	intikam, öç
	q.-sä 175		q. 326
	q.-säm 247	qasd	kasıt
	q.-ydi 201		q.+qılgänlär 128
qaräş	bakma	qassåb	kasap
	q.+edi 365		q. 146
qarät-	baktırmak	qaşqa	özel isim
	q.-gisi 189		q.+ginäm 472
qarğा	karga	qat qat	kat kat olmak
	q.+lär 474		q.+bolib 16, 25
qarğा-	lanet etmek	qatår	dizi, sıra
	q.-b 330		q.+gä 48
qari	ihtiyar		q.+i 61, 61, 154
	q. 4, 62		q.+igä 247
	q.+yü 75	qat'iy	katı, kesin
qari-	ihtiyarlamak		q. 194
	q.-b 252		q.+tus+ålđi 49 (qat'iy
	q.-dim 243		tus ål-: ciddileşmek)
	q.-ding 445	qat'iyän	katiyen
	q.-ydi 14		q. 106
qarılık	ihtiyarlık	qatnä-	sefer yapmak
	q. 79		q.-gän 399
qarsillä-	ses çıkarmak		q.-ymız 246
	q.-di 244	qatnäş-	iştirak etmek
qarşı	karşı		q.-di 154
	q. 195, 420, 429, 444		q.-gän 442
	q.+ngdä 24		q.-mägäning 449
	q.+sidä 24, 206, 314, 316	qatnäştir-	iştirak ettirmek
	q.+sidän 342		q.-ä 441
	q.+sigä 206, 341	qattiq	katır, sert
qarşılık	karşılık		q. 18, 23, 305, 314, 251,
	q. 46		335, 371
qartäyiş	kartlanma		q.råq 260
	q.+ini 252	qay	hangi

	q. 53		q.-änggä 244
qayåq	nere		q.-ärkän 146
	q.+dä 244		q.-äyåtgän 191hä, 340
	q.+dän 407, 458		q.-äyåtgändä 248, 249
qayçı	makas		q.-äyåtgänimdä 367
	q. 348, 349, 380		q.-äyåtib 154
qayer	nere		q.-äyin 242
	q.+dä 67, 369		q.-gän 256, 361
	q.+dän 11		q.-gänidän 403
qayğu	kaygı		q.-ib 61, 90, 247, 399, 401
	q. 24		q.-ış 193
	q.+dän 185		q.-måqdä 3
	q.+sidän 410		q.-mädi 222
qayğudälik	kaygı		q.-yüaptı 3
	q.+i 450		
qayıl	hayran	qaytä	tekrar, yeniden
	q.+män 27		q. 330, 247
qayır-	bükmek	qaytä qaytä	tekrar tekrar
	q.-ib 250		q. 363
qaynå-	kaynamak	qaytängä	hatta
	q.-ğån 329		q. 244
qaynä-	kaynamak	qaytär-	döndürmek
	q.-b 11		q.-män 15
qaysärlik	dikbaşılık, inatçılık	qaytärål-	döndürebilmek
	q. 67, 144		q.-gänmän 247
qaysı	hangi	qıcı-	kaşınmak
	q. 132, 219		q.-gän+ekän 145
	q.+dir 64	qıçqır-	seslenmek
	q.+si 452		q.-di 132
	q.+sining 247		q.-ädi 244
qayt-	dönmek		q.-güdek+bolib 107
	q.-di 5, 9, 165		q.-ib 457
	q.-ädi 172	qıdir-	aramak
	q.-ämän 19		q.-gändäy 337

q.-ib 451	q.-ärkänsiz 216
qıl-	
kılmak, yapmak	q.-ärmiz 205
q.-åbidiydä+qılyäpti 50	q.-ärsän 244
q.-ådäm+qılgänlär 108	q.-äy 161
q.-åh+våh+qılıb 362	q.-äylilik 246
q.-ağdır+tontär+qılıb	q.-gän 198
175 (ağdır tontär qıl-:	q.-gåń 296
evirip çevirmek)	q.-galvä+qılıb+qoyädi 67
q.-aql+båvär+qilmäydi	q.-gazab+qıldı 228
60 (aql+båvär+qilmä-:	q.-häl+qılıb 39
akıl almamak)	q.-hälåk+qilmåqçı 460
q.-båg+qilmåqçı+edik 33	q.-häräkät+qılärdim 468
q.-bärpå+qılış 296	q.-häräkät+qilmäy 394
q.-bundåqqılıb 127	q.-his+qıldı 288
q.-cävåb+qıldı 28	q.-his+qılärdi 179
q.-cäzm+qıldim 451	q.-huruc+qıläyåtgän 362
q.-çålebçilik+qılıb+qåldı	q.-hürmät+qıläsän 164
93	q.-ib 19, 31, 58, 106,
q.-çırq+çırq+qıläyåtgän	146, 297, 244, 249
192	q.-imå+qıldı 320
q.-dağdağa+qılıb 249	q.-ingän 314
q.-epçilik+qılıb+qåldı 93	q.-istihålä+qılgändäy 330
q.-ä 366	q.-işdi 54
q.-ädäşgülik+qılmäsä 82	q.-irişing 11
q.-ädi 244, 250	q.-izzät+qılgäningiz 117
q.-ädur 296	q.-käläkä+qılıb 244
q.-ähdu+päymån+qıldilär	q.-kändä+qılmädi 432
265	q.-mä 435
q.-äläm+qıläyåtgändir	q.-mäbdi 222
451	q.-mäcbur+qıldı 56
q.-äläm+qıläyäptimi 449	q.-mägän 46
q.-äläm+qılmäsin 449	q.-mäng 167
q.-ämiz 202, 418	q.-mäsäm 50
q.-ärini 124	q.-mäy 58

q.-mäydigän 296	q.-tävbä+qılämän 244
q.-muåmälä+qılärdi 427	q.-tirikçilik+qılädi 67
q.-muhåfätzä+qılinädigän 12	q.-toğri+qılışdı 48
q.-muråcääät+qılä 435	q.-tuhmät+mälämät +qılmäsä 58
q.-nånuştä+qılä 340	q.-väädä+qılgån 289
q.-ocärlilik+qıldı 244	q.-väsiyat+qılib 344
q.-olärmänlik+qılib 249	q.-xår+qılsä 344
q.-pärvå+qılmä 143	q.-xatå+qılgändim 48
q.-pärvå+qılmädi 249	q.-xıcålät+qılmäng 139
q.-päydå+qıldı 67	q.-xıyânät+qılmäydi 197
q.-päyvänd+qılib 370	q.-yer+bilän+bittä+qılib 17, 21
q.-qandäy+qılib 45, 437	q.-yuriş+qılädiki 175
q.-qasd+qılgänlär 128	q.-ziyârät+qılgäni 64
q.-qısqa+qıldı 88	qılış yapma, etme
q.-quruqqınä+qılib 96	q. 9
q.-råhät+qılrär+eding 248	q.+dän 352
q.-ropärä+qıldim 247	q.+imiz 46
q.-rökäç+qıldı 210	qımirlä- kımıldamak
q.-saqıç+qılmäy 65	q.-y+ålmäsdän 365
q.-säyäm 244	qımmätbähå değerli
q.-suvåq+qılışgä 10	q. 309
q.-şükr+qılib 24	qıp qızıl kıpkızıl
q.-tåmåşä+qılışärdi 452	q. 244
q.-tåmåşä+qılışgä 451, 452	qıpyälängäç çırılçıplak
q.-tävbä+qıldim 287	q. 357
q.-täläb+qılärdi 335	qır kır, tepe
q.-tämäddi+qılib+ålgäç 341	q. 26
q.-täsävvur+qılälmäymän 252	q.+dän 248, 248, 248, 248, 458
q.-täsävvur+qılgän 316	q.+gä 14, 248, 450
q.-tävåf+qılib 276	q.+lär 12
	q.+ning 25

qıråv	kırağı q. 244	q.+ımızdägi 442, 451 q.+ımızdän 61
qırq	kırk q. 249	q.+ımızgä 61, 348 q.+ıni 11
qırq-	kesmek q.-ıng 243	q.+ning 249
qırqlış	kırkılmak, tüyleri kısaltmak q. 434	q.+qa 2, 3, 19, 61, 63, 64, 248
qıs-	kısmak q.-di 356	gıdıklamak q.-dim 414 q.-r 25
qısıl-	kısılmak q.-ib 113, 137	yayla q.+lär 25
qısm	kısım q. 249 q.+i 10 q.+igä 12	vay vuy, gürültü q. 111
qısmät	kismet q.+i 270 q.+ini 326	nazik q. 297
qısqa	kısa q.+qıldı 88	şekil, görünüş q.+dä 7, 463 q.+gä 249 q.+sini 156
qış	kış q. 17, 18, 153 q.+dä 244, 365	kıyamet q. 111 q.+edi 244 q.+ni 244
qıslåq	köy q. 10, 65, 66, 428 q.+da 10 q.+dä 336, 348 q.+dägilär 222, 348 q.+dän 10, 221, 222, 399 q.+ıdägi 145 q.+ımızdä 61, 332, 408,	eğik q. 165 tamamen q. 341, 341 kuşağın içi q.+gä 279
	447	zor, çetin q. 461 q.+edi 437 q.+ekän 175

qıyinçilik	zorluk, güçlük q.+lärgä 23	q.+sidän 91
qıyinläş-	güçleşmek, zorlaşmak q.-ib 468	ısıtma q.+i 2
qıynä-	eziyet etmek q.-b 244, 244 q.-ysän 249	kızarmak q.-gän 255, 324, 244 q.-ib 290, 297
qıyqırış-	bağırişmak q.-ib 5	ilginç q. 242, 253, 427 q.+ki 335
qız	kız q. 180, 181, 188, 190, 191hä, 191hä, 191hä, 192, 196, 198, 201, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 210, 211, 214, 216, 217, 219, 221, 260, 265, 273, 276, 278, 286, 301, 314 q.+esä 190 q.+gä 207, 279, 283, 296, 309 q.+i 3, 323, 368, 370, 371 q.+idän 367, 372 q.+imiz 359 q.+läri 66 q.+lärini 62 q.+lärining 314 q.+lärning 269 q.+ni 206, 210, 210, 213, 218, 221, 222, 222, 305 q.+ning 212, 217, 223, 255, 271, 277, 281, 283, 288, 294, 330	ilgilenmek q.-qanläär 408 merak etmek q.-b 406 kızıl q. 429 sinirlenmek q.-ib 408 ısıtılmak q.-gän 324 köhne q. 71 el q. 152, 189, 344 q.+çozdi 75 q.+dän 444 q.+däy 60 q.+gä 408 q.+i 145, 288, 314, 338 q.+idä 165 q.+idägi 191hä, 191hä, 294, 344 q.+igä 156, 258, 244, 244, 247 q.+imgä 357
qızçıä	küçük kız	

q.+imizdän 449	qorq-	korkmak
q.+ingizdän 50		q.-ardi 145
q.+ini 14, 146, 293		q.-ib 145
q.+läri 108, 334		q.-mä 315
q.+lärini 326, 388		q.-miydiğân 321
q.+ni 247	qorqa pisä	korka korka
q.+qâvuştırgänçä 97		q. 375
q.+qâvuştırib 75	qorqınçlı	korkulu
q.+siltäb 249, 405		q. 331
q.+siltädi 129	qorquv	korku
qolibåy		q.+dän 21
özel isim		
q. 244	qos	çift, iki
qollä-		q. 314
kollamak		
q.-b+quvvätläsängiz 48	qos-	ata takımları takmak
(qolläb quvvätlä-:		q.-dim 407
koruyup kollamak)	qos-	birleştirmek, katmak
qomsä-		q.-ib 244
özlemek		q.-mäy 247
q.-b 28	qoşåyåq	
q.-b qomsäb 269		q.+åttirib 248 (qoşåyåq
(qomsäb qomsäb:		åttir-: dört nala
özleye özleye)		koşturmak)
qon-	qoşıq	türkü, şarkı
konmak		q. 183, 185, 316
q.-ädi 244		q.+dä 185
q.-ib 330		q.+qa 188
qopål	qoşıl-	birleşmek
kaba		q.-ädi 48
q. 330		q.-ärdi 439
qorğantepä		q.-sängizlär 296
özel isim, yer ismi		
q.+dän 246	qoşin	asker
qorğåşın		q.+läri 271
kurşun		
q.+däy 446	qoşmåq	birleşmek
qorıqxânä		q.+bolib+qâldi 244
ham topraklı yerler		
q.+lärgä 12		
qoris		
koruma		
q. 18		

qoşni	komşu	q.-ğalvä+qilib+qoyädi 67
	q. 84, 105, 336	q.-ib 30, 31, 46, 48, 134,
qoşqollä-	iki elin arasına almak	189, 223, 329, 243, 244,
	q.-b 77	340, 348
qoşräbåt	özel isim yer ismi	q.-ing 123, 139
	q.+dä 246	q.-ing-ey 296
qoy	koyun	q.-ışädi 247
	q. 28	q.-mädi 244
	q.+lär 25	q.-mäsdim 406
qoy-	koymak, bırakmak	q.-mäsängiz 119
	q. 244	q.-mäydi 244
	q.-di 65, 108, 288, 322,	q.-mäymän 50
	244, 356, 357, 366, 405,	q.-oynätib+qoyädi 244
	407, 425, 437	q.-pişqırıb+qoyädi 244
	q.-dim 372	q.-säk 68
	q.-eşgirtib+qoysäng 244	q.-sälåm+qoydi 145
	q.-ä+qalsä 144	q.-sän 247
	q.-ädi 310	q.-säng 19
	q.-är+edim 249	q.-sängiz 165
	q.-ärdä+qoymäy 135	q.-tup+qoyib+päläk+
	(qoyärdä qoymäy:	yåzing 82 (tup qoyib
zorla)		päläk yåz- : Allah
	q.-ärdi 247, 249	arttırsın, dua)
	q.-ärgä 448	qoyaqål- bırakabilmek
	q.-äsiz 127	q.-mädi 244
	q.-gän 24, 169, 255, 314,	qoyäver- bırakıvermek
	419	q. 405
	q.-gändäy 245	qoyil- koyulmak
	q.-gändi 348	q.-gän 314
	q.-gänini 65	q.-gän+edi 314
	q.-gänlär 370	qoyin koyun, bağır
	q.-gäpläşib+qoygänmän	q.+idä 67
	48	qoyış koyma
	q.-ğån 266	q.+gä 223

qozğ-a-	ortaya çıkmak	q.+läringdä 344
	q.-gän 185	q.+lärini 429
qozğål-	kalkmak, hareket etmek	q.+qa 119
	q.-äyåtgän 324	
	q.-ib 322	uygun
qozğal-	kalkmak, hareket etmek	q.+råq 11
	q.-di 133, 229, 388	külliyat
	q.-mägän 452	q.+läri 291
qozi	kuzu	qulun tay
	q.+ning 12	q. 419, 420, 420, 422,
qozi-	nüks etmek	424
	q.-di 356	q.+çä 411
quç-	kucaklamak	q.+çägä 425
	q.-di 314	q.+esä 429, 429
quçåq	kucak	q.+i 429
	q.+ıgä 357	q.+lär 430
quçåqlä-	kucaklamak	q.+lärgä 430
	q.-b 420	q.+lärini 428
qul	kul, köle; insan	q.+lärning 428
	q.+lär 108 (dip notu)	q.+ni 421
	q.+däy 309	q.+ning 414
qulåç	kulaç	qur an
	q.+lär 244	q. 175
qulåq	kulak	qur'åni kärim kur'an-ı kerim
	q. 24, 65, 192, 244, 414	q.+ni 275, 276
	q.+ı 23	qurğur canım benim
	q.+ıgä 3, 175	q. 244
	q.+ımgä 358	quri- kurumak
	q.+ıngizgä 48	q.-b 382
	q.+köz+qulåq+bolinglä	q.-di 18
	363 (köz qulåq bol- : göz	q.-y 10
	kulak olmak)	quril- kurulmak
	q.+läri 192	q.-gän 18
	q.+lärigä 202	quriş- urma, yapma
		q.-gäni 3

qurit-	kurutmak		q.-gän 416
	q.-gän 316		
qurmağur	canını sevdiğim		
	q.+ning 244, 249		
qurşåv	kuşatma		
	q.+idä 196		
quruq	kuru		
	q. 328		
	q.+qınä+qılıb 96		
quruqsåy	özel isim, yer ismi		
	q. 145, 145		
qurs	şeker		
	q.30		
qus	kuş		
	q.+lär 192, 333		
qut-			
	q.-qålgän+qutgän 10		
	(qålgän qutgän: geride		
	kalan)		
qutil-	kurtulmak		
	q.-äsizlär 296		
qutul-	kurtulmak		
	q.-ämänmi 55, 149		
	q.-mäs+ekänmän 165		
qutur-	kudurmak		
	q.-ibmi 252		
quvânç	sevinç		
	q. 24, 439		
	q.+dän 5, 25		
	q.+igä 439		
quviş-	kovalaşmak		
	q.-ib 428		
quvnä-	sevinmek		
	q.-di 443		
			R-r
			råhät
			rahat

	r.+qılär+eding 248	räislik	reislik
råsä	adamakılı, tam		r. 296
	r. 398	räncäläm	sıkıntı, elem
råst	doğru		r.+lär 61
	r. 134, 146, 376	ränci-	incinmek, gücenmek
	r.+bolmäsä 146		r.-sä 59
	r.+dän 380	räncit-	incitmek, güendirmek
	r.+mi 374		r.-sä 59
råstákämigä	ciddi olarak	räng	renk
	r. 248		r. 304
råzi	razi		r.+i 49, 160
	r. 164, 164		r.+läri 281
rax	kenar	rängdår	renkli
	r.+ıgä 340		r. 314
rel's	ray	rängli	renkli
	r.+lärni 185, 185, 200		r. 255
räd	ret	räsmiyeläştiriş	yasallaştırma
	r. 408		r.+gä 48
räf	raf	räşk	kıskançlık
	r.+igä 314		r. 271
räftår	görünüş	rävånä	yola çıkma
	r.+rä 179		r.+boldi 171
rähbär	yönetici, rehber	räyon	semt, bölge
	r. 46, 50		r. 10, 66, 145, 145
rähm	merhamet	räysentr	ilçe merkezi
	r.+i 249		r.+rä 246
	r.+im 416	räzm	dikkatle bakmak
rähmät	teşekkür ederim		r.+sål 381
	r. 83, 83, 96, 117, 244		r.+såldim 450
rähmätlı	rahmetli		r.+sålämän 244
	r. 108, 108, 114, 332		r.+täslädim 388
	r.+ning 167	romålçä	mendil
räis	reis		r.+sini 201, 202
	r. 244	ropärä	karşı

	s. 295	såvuq	soğuk
sålış	verme		s. 25, 35, 38, 39, 255
	s.+iyu 249		s.+emiş 35
	s.+ni 420		s.+ni 244
sållånä sållånä sallana	sallana		s.+qa 244
	s. 324		s.qınä 17
såmån	saman	såy	dere, vadi
	s. 304, 304		s. 7, 26, 134, 192
	s.+gä 244		s.+boyidä+edi 71
såmsä	börek		s.+dä 192
	s. 90, 93		s.+dän 17
	s.+ni 96		s.+ning 25
såqål	sakal	såyä	gölge
	s.+i 340		s.+däy 432
	s.+igä 3	såyäbånli	gölgelikli
	s.+ini 288		s. 348
såt-	satmak	såyälä-	gölgelemek
	s.-ärkänmi 409		s.-ydigän 4
	s.-ib+ålgän 309	såyälik	gölgelik
	s.-ib+ålib 66 (såtib ål-: satabilmek)		s.+lärdä 17
	s.-ib+ålışgä 408 (såtib+ålış : satabilme)	såylik	dere
			s. 17
såtiş	satma		s.+kä 431
	s.+gä 151	saqıç	sakız
såvga	hediye		s.+qılmäy 65
	s.+sini 357	saqlä-	saklamak
såvi-	soğumak		s.-b 296
	s.-b 309		s.-sin 100, 128
såvqåt-	üşümek		s.-ydi 347
	s.-yäptimi 244	saqlän-	saklanmak
såvrin	ödül		s.-måq 296
	s. 244	saxiy	cömert
	s.+ni 408		s. 11
		sehr	sihir

	s.+i 255	sev-	sevmek
sehrli	sihirli		s.-är+edi 339
	s. 255		s.-gän 197
sekin	yavaş	sevikli	sevgili
	s. 248		s.+m 225
	s.+ästää+sekin 425 (ästää)		s.+mni 199, 184
	sekin: yavaş yavaş	sevin-	sevinmek
	s.+råq 248		s.-gänidän 256
sekretär	sekreter	sez-	sezmek
	s. 40		s.-di 140, 154, 338, 357,
	s.+imiz 39		378
semir-	semirmek		s.-ärdim 248
	s.-di 439		s.-äyåtgän 449
sen	sen		s.-gändek 3
	s. 19, 50, 247, 248, 337,		s.-gändäy 448, 465
	435		s.-ib 23, 160, 330
	s.+dän 249		s.-mäbdi 344
	s.+gä 22, 445	sezdir-	sezdirmek
	s.+i 205, 310, 323, 344,		s.-mäy 371
	427, 432, 435, 437	sezil-	sezilmek
	s.+ing 24, 24, 244, 247,		s.-ib 405, 450
	344		s.-mädi 366
	s.+ingäm 245	säbå	saba rüzgarı
sentrlik	merkezli		s.+läri 255
	s.+lär 247	säbåhli	sabahlı
sep-	serpmek		s. 256, 256
	s.-ışgän+ekän 389	säbåq	ders
seryağ	tere yağlı		s. 256
	s. 305		s.+bolsin 48
seskän-	ürpermek	säbäb	sebep
	s.-gän 305		s. 243, 347
	s.-ib 158		s.+i 192
şeşänbä	salı		s.+ini 48
	s. 73		s.+li 335

säbr	sabır	säläm älik	selam sabah
	s.+i 4		s.+ni 152
	s.+im 414	sälmåq	ağırlık, nüfuz
sädå	seda, ses		s.+i 41
	s.+lär 185		s.+ini 245
sädåqatli	sadakatlı	sälqın	serin, serinlik
	s. 9, 328		s. 18, 25, 31
säf	saf		s.+tångi+sälqından 21
	s.+gä 453		(<i>tångi sälqın</i> : sabah serinliği)
säfar	sefer	sämimi	samimi
	s. 88, 116, 195		s.+råq 50
	s.+gi 192	sänå	özel isim
sähär	seher, sabah erken		s. 132
	s. 297, 249		s.+yäm 132
säidqul	özel isim	sänåqul	özel isim
	s. 2, 3, 9, 13, 14, 25, 27, 28, 30, 30, 32, 47, 51, 53		s. 56, 58, 68, 68, 68, 69, 70, 71, 92, 108, 113, 115,
	s.+ning 49		118, 120, 123, 125, 128, 131, 132, 134, 137, 140,
säkkiz	sekiz		143, 143, 144, 144, 146, 150, 152, 153, 155, 156,
	s. 91		165
säkrä-	sekmek	säncär	özel isim
	s.-mäydi 440		s. 245, 245
säksån	seksen	säncärçä	özel isim
	s. 67, 316		s.+ni 253
säl	biraz	sänç-	saplamak
	s. 98, 314, 244, 247, 348, 408, 436		s.-ädigän 3
säläm	selam	sänä-	saymak
	s.+berdi 73		s.-b 243
	s.+bergäniyu 58		s.-y 25
	s.+berib 135	säpçä	kuş kadar hızlı
	s.+beriğä 93		s.+däy 244
	s.+bersängiz 70		
	s.+qoydi 145		

säpçi-	atılmak	säyxânlik	meydanlık
	s.-b 207		s.+kä 428, 429
säråsär	baştanbaşa		s.+ning 431
	s. 305	säyyâh	seyyah, gezgin
säråy	saray		s.däy 288
	s. 270	sig-	sığmak
	s.+idä 304	sigdir-	sığdırırmak
särbåz	cesur		s.-işmädimi 432
	s. 314	sıqıl-	sıkılmak
särätån	temmuz sıcağı		s.-gän 25
	s. 12, 271	sıqım	sıkım, bir avuç
särğış	sarımsı		s. 388
	s. 388	sidir-	sıyırmak
säri	e doğru		s.-ib 389
	s. 25, 244	sifât	sifat, nitelik
	s.+esä 56		s.+idä 46
särrin särrin	serin serin	sigir	sığır
	s. 271		s. 436
säs	ses	silci-	ilerlemek
	s.+lärigä 271		s.-b 244
	s.+lärini 269	silä-	okşamak
sävål	soru		s.-b 288, 338
	s. 406	silkin-	silkinmek
	s.+imdän 337		s.-ib+silkinib 238, 326
	s.+ini 119		(silkinib silkinib : silkine
	s.+lärgä 198		silkine)
sävdågär	özel isim		s.-ışidän 255
	s. 296	silliq	düz
sä'y	çalışma		s. 48
	s. 24	siltä-	çekivermek
säyil	seyir, eğlence, bayram		s.-etäk+siltäb 16
	s.+i 451		s.-gän+edi 244
säyråqı säyråqı	ötücü ötücü		
	s. 271		

	s.-qol+siltäb 249, 405	sirä	hiç, asla
	s.-qol+siltädi 129		s. 316, 362
simir-	süzerek içmek		s.+yäm 60
	s.-är+edi 244	sirä sirä	asla ve asla
simyågåç	elektrik direği		s. 348
	s.+lärgä 187	siyåsät	siyaset
sinçikläb	dikkatle		s. 296
	s. 450	siylä-	saygı göstermek, ağırlamak
sindir-	kırmak		s.-b 449
	s.-gän 243		s.-r+ekän 426
	s.-ib 250, 402	siypä-	sıvazlamak
sinf	sınıf		s.-dim 414
	s.+dä 190, 247	siyqa	suyu olmuş, eskimiş
	s.+dägilär 190		s.+si 190
	s.+lärni 246	siz	siz
	s.+ning 247		s. 46, 48, 48, 106, 119, 243, 351
sing-	sinmek		s.+dän 55, 149
	s.-ärdi 17		s.+esä 127
	s.-gän 3		s.+ä 261
	s.-ib 388		s.+gä 52, 60, 128, 168, 169, 214, 243, 354
singäri	gibi		s.+lär 164
	s. 244, 347		s.+lärgä 344
singil	kız kardeş		s.+lärning 368
	s.+im 336, 375		s.+ni 29, 210, 216, 289
	s.+imning 377		s.+ning 46, 84, 120
	s.+ing 337	smetä	çatı
siniq	kırık		s.+siz 45
	s. 125, 243, 373	sofi	sufi, sofu
	s.+inqing 244		s.+rä 244
sipsilliq	dümdüz	sol	sol
	s.+edi 332		s. 17
sir			
	s.+båy+bermäy 357 (sir		
	båy ber-: belli etmek)		

sol-	solmak	sordir-	s.-rdi 176
	s.-di 304		sordurmak
solğın	solgun		s.-di 420
	s. 293	sorä-	sormak
sollä-	konusmak		s.-di 107, 130, 247, 349
	s. 312		s.-dim 337, 412
	s.-mäng 296		s.-mäsä 226
solläş-	konusmak		s.-mäy 366
	s.-ädi 295		s.-rdi 365
	s.-imizni 301		s.-uzr+soräb 86
som	özbekistan para birimi		s.-yüpsän 143
	s.+ni 244	soräş-	selamlaşmak
song	sonra, son		s.-gäni 75
	s. 2, 10, 14, 23, 24, 52,	sorğıç	emzik
	64, 75, 79, 271, 274, 296,		s. 419
	305, 309, 249, 337, 356,		s.+ni 420, 420
	357, 358, 372, 375, 376,	sori	yatak
	407, 426, 428, 432, 438,		s. 20, 21
	452	sovxoż	köy
	s.+gi 24, 185, 185		s.+dä 50
songrä	sonra	soz	söz
	s. 4, 51		s. 23, 64, 283, 297, 309
sonik	sönük		s.+gä 233
	s. 192, 450		s.+idän 247
soppäygän	mahzun		s.+ini 424
	s. 4		s.+lär 23, 463
sor-	sormak		s.+lärini 342
	s.-ädi 32		s.+ni 205, 296, 326
	s.-ägän+edi 91	sozlä-	konusmak
	s.-äydi 48		s.-rdi 214
	s.-äyäpti 210	sozsiz	sözsüz, konuşmadan
soräqlä-	sorgulamak		s. 265, 288
	s.-gisi 189	sozsizlik	sözsüzlük
	s.-mäsä 226		s. 274

sök-	sövmek	suriştir-	s.-ib 340 soruşturmak
	s.-kän 247		s.-mäy 145
	s.-mägän 58		s.-sä 15
sökin-	kendi kendine sövünmek	surkä-	sürmek, boyamak
	s.-ä 248		s.-b 438
	s.-ib 249	surp	keten kumaş
sudrä-	sürümek		s.+däy 386
	s.-b 330, 244, 344	surt-	sürtmek
	s.-şdi 135		s.-güdek 77
sudräl-	sürünmek		s.-ib 437
	s.-ib 320, 389	suruv	sürü
suğår-	sulamak		s.+lär 14
	s.-ädi 12	sut	süt
suğur-	sıyırmak		s. 194
	s.-ib 46		s.+i 244
suläy-	uzanmak, yiğilmak		s.+ni 419, 422
	s.-ib 470	suträng	s.+ning 420
sultânbey	özel isim		süt rengi
	s. 282, 289		s. 63
supä	sedir, divan	suv	su
	s.+dä 336		s. 11, 12, 12, 17, 53, 64, 67, 130, 192, 329, 437
suq-	sokmak, saplamak		s.+i 20
	s.-ıb 344		s.+lär 446
suqıl-	karişmak		s.+ni 10, 39
	s.-gän 344		s.+ning 314
	s.-gänçä 196	suvåq	sıvama
sur-	sürmek		s.+qılışgä 10
	s.-di 276	suvrät	resim
	s.-ädi 357		s.+lärgä 282
	s.-gänçä 70		s.+lärim 291
	s.-ib 276, 279		s.+ni 279
suräver-	uzaklaştırmak	suyäk	kemik
	s.-ib 14		
suril-	sürülmek		

	s.+dän 328	şad	memnun
	s.+idän 244		§. 16, 324
	s.+iyäm 243		§.+bolib 309
suyän-	dayanmak, yaslanmak	şadân	mutlu
	s.-gäniçä 255		§. 269
	s.-ib 210, 373, 386	şädä	takı
	s.-sä 9		§.+sidek 61
suyänçiq	dayanak	şadiyânä	sevinçli, neşeli
	s.+qa 189, 227		§. 447
suyimli suyimli	sevimli sevimli	şadlän-	neşelenmek
	s. 271		§.-ib 429
suykäl-	sürtünmek	şadlik	sevinç
	s.-ä 429		§.+lärdän 48
	s.-ib 430	şål	felç
suyun-	sevinmek		§.+däy 357
	s.-di 63	şäm	akşam
	s.-dim 82, 82		§. 344
	s.-gänidän 256		§.+gä 361
	s.-ib 17		§.+i 186
suzil-	süzülmek	şåş-	acele etmek
	s.-ib 283		§.-ib 73, 155
suziş	yüzme	şåşä pişä	acele acele
	s.+ni 24, 24, 24		§. 160, 236, 341
	s.+ni+esä 24	şåşil-	acele etmek
sükünät	sükunet		§.-di 174
	s.+igä 192		§.-ib 240
	s.+ning 192	şåşqalåqlik	acelecilik
süküt	sessizlik		§. 227
	s. 324	şåv şuv	gürültü
	s.+däy 52		§.+i 454
		şåvqın	gürültü, patırtı
			§. 342
	Ş-ş	şåx	ağaç dalı
			§. 192

	§.+çäsi 380		§. 296
	§.+ıdän 333, 370		şehir
	§.+lär 380, 382		§.+dä 357
	§.+läri+esä 332		§.+dän 222
	§.+lärigä 335, 342, 379		§.+gä 222
şayı	ipek	şähär	şehvetli
	§. 281		§. 326
şekilli	galiba	şäkl	şekil
	§. 29, 320, 244, 337, 338, 410		§.+idägi 255
şep	şef	şälvirä-	sarkmak, sallanmak
	§. 247, 247		§.-b 244
	§.+i 247	şäm	mum
	§.+ning 247		§. 24, 314
	§.+sän 247		§.+dek 24
şeplik	şeflik	şämål	rüzgar
	§.+ingni 247		§. 29, 400, 400, 402, 402
şerəziy	iran yapımı		§.+bähär+şämålidän 25
	§. 261, 288		§.+i 17
şerik	ortak	şämdån	şamdan
	§.+lärimizäm 244		§.+lärdän 255
şermät	özel isim	şärab	şarap
	§. 67, 132		§. 320, 324
şäbädä	hafif rüzgar		§.+ni 323
	§. 31	şäraqlä-	gürlemek
şäfaq	şafak		§.-b 357
	§.+läridä 336	şärğün	özel isim
şäfqatsız	şefkatsız		§.+gä 61
	§. 256, 449	şärmändä	rezil
şäfqatsızlık	şefkatsızlık		§. 167
	§. 348	şärq	doğu
şäftäli	şeftali		§. 17, 309
	§. 14, 14	şärqıräq	şakır şakır
şähådät	şahadet		§. 25
		şärt	şart

	§.+burilib 129, 165		§.-ib 340
	§.+emäs 46	şofyor	şoför
şävlä	yemek		§.+i 5
	§. 309	şor	tuzlu
	§.+ni 305		§.+igä 326
şäytän	şeytan	şorlik	zavallı
	§.+gä 140		§.+ni 244
şılq	tık		§.+ning 249
	§.+etib 386	şox	şen
şiddät	şiddet		§. 185, 269
	§. 459	şoxçäng	şuh gibi
şift	tavan		§. 185
	§.+gä 67, 365	şu	bu
şildiräş	şırıldama		§. 11, 11, 23, 23, 38, 44,
	§.+i 314		46, 48, 48, 50, 55, 59, 60,
şilim	sümük		61, 61, 68, 69, 96, 96,
	§.+däy 244		146, 149, 151, 164, 172,
şilpiq	sevimsiz		180, 180, 191hä, 192,
	§. 73		210, 222, 240, 270, 270,
şimål	kuzey		271, 288, 295, 314, 314,
	§. 31		324, 244, 244, 244, 244,
şinäm	rahat		247, 247, 247, 248, 248,
	§. 314		335, 337, 344, 344, 344,
şirin	tatlı		344, 344, 344, 348, 348,
	§. 64, 324		349, 349, 365, 365, 371,
şışä	şişe		374
	§.+dägi 422		§.+boyi 152 (şu boyi:
	§.+gä 419		böylece)
şitir şitir	çitir çitir		§.+ndän 23, 24, 56, 218,
	§.+etgän 192		356
şivirlä-	fisıldamak		§.+ni 84, 335, 413
	§.-b 387		§.+ning 3, 48, 59, 59, 62,
	§.-gändek 100		119, 244, 244, 402
şivirläş-	fisıldاشmak		§.+nisi 335

şubhä	şüphe	§. 14, 14, 24, 48, 56, 116,
	m. 198	143, 164, 175, 175, 183,
şudgår	tarla	224, 249, 249, 340, 355,
	§.+dä 474	357, 357, 413, 421, 432,
şudgårli	sürülü tarla	449, 451, 468
	§. 467	
şudr	şebnem, çiy	§.+içä 365
	§.ing 297	
şul	şu	
	§. 243	§. 296
şu'lä	şule, ışık	
	§.+sigä 132	§.+ini 175
şu'lälän-	ışıklanmak	§uursuz
	§.-di 390	§. 326
şulär	bunlar	şuv
	§. 13, 151	§.+etdi 457
	§.+ni 7, 48	§.+etib 137
şunaqa	böyle	şuytib
	§. 22, 24, 353	böylece
	§.+mi 247	§. 244, 245
şunçä	bunca, bu kadar	şügün
	§. 344	bugün
şunçäki	ciddi olmayan	§. 313
	§.+ki 185, 353	
şunçälik	bu kadar, bunca	şükrränälik
	§. 57, 416	şükranlık
şundåq	böyle	§. 342
	§. 341, 449	
	§.+qınä 71	
şundä	bu anda	T-t
	§. 6, 48, 50, 77, 167, 175,	
	205, 223, 229, 233, 260,	
	326, 244, 247, 336	
şundäy	böyle	tå
		ta
		t. 249, 344
		tåb
		tav, kıvam
		t.+igä 18, 324

tåbåq	tabak	t. 7, 30, 75, 233, 288,
	t. 305	371, 429, 429
tåbårä	gittikçe	t.+dän 17, 17, 31, 53
	t. 468, 470	t.+gä 178, 236, 342, 426,
tåg	dağ	459
	t. 2, 12, 12	t.+idä 20, 340
	t.+dä 11, 12	t.+idän 296
	t.+dä+esä 11	
	t.+i 16	
	t.+lär 11, 24	tåmåq boğaz
	t.+lärgä 24	t.+idän 400
	t.+lärni 11	
	t.+ni 38, 244	tåmåşä temsil, seyretme
	t.+ning 12	t.+qılışärdi 245
tågålçä	dağ böğürtleni	t.+qılışgä 451, 452
	t. 38	
tågårä	leğen	tåmåşätäläb seyretmeyi isteme
	t. 90	t. 140
tåkçä	asma	tåmçi damla
	t.+dägi 132	t.+läri 305
tåkäygäçä	ne zamana kadar	tåmir damar
	t. 145	t.+i 243, 347
tåkzår	üzüm bağı	t.+idän 346
	t.+dän 4	t.+lärigä 391
tålıq-	yorulmak	t.+lärini 389
	t.-di 340	t.+läri 389
tålib	talebe, öğrenci	tåmiz- damlatmak
	t.+läri 296	t.-ib 64, 67
tåm	dam	t.-aqızmäy+tåmizmäy
	t.+i 332	372 (aqızmäy+
tåm-	damlamak	tåmizmäy: olduğu gibi)
	t.-di 473	
tåmån	taraf	tång tan
		t. 19, 195, 195, 244, 249
		t.+dä 392
		t.i+sälqindän 21 (tångi
		sälqin: sabah serinliği)
		t.+ni 195

tåp-	bulmak t.-dingmi 381 t.-ib 67, 248, 347 t.-mädi 221, 222 t.-mäy 65	tåş	taş t. 304, 314, 328, 330, 331 t.+dä 70 t.+räy 457 t.+äsri.dän 110
tåpål-	bulabilmek t.-mädi 221, 223 t.-mädsdi 448 t.-mäsdim 451	tåş-	tاشمک t.-ib 252 t.-tolib+tåşib 192, 446 (tolib tåşib: dolup taşıp)
tåpil-	bulunmak t.-ä+qålsä 192	tåt-	tatmak t.-gänim 31
tåpşir-	görevlendirmek, teslim etmek t.-di 67 t.-sä 252	tåtli	tatlı t.råq 194
tåptä-	çığnemek t.-gisi 201	tåvån	topuk, taban t.+igäçä 210
tår	dar t. 71	tåvåq	büyük tabak t.+dän 50
tårt-	çekmek t.-di 373 t.-gän 245 t.-gän+edim 253 t.-ib 61, 171, 324, 356, 364 t.-qårä+tårtib 48 (qårä tårt-: güvenmek) t.-uf+tårtib 360	tåvbä	tövbe t.+qıldım 287
tårtıl-	çekilmek t.-gändäy 380	tåvlän-	parlamak t.-ib 77, 336
tårtış-	çekmek t.-ib 243	tåvläniş	parlama t.+idän 255
tårtqlä-	tartaklamak t.-b 330	tåvuq	tavuk t.+lär 426 t.+niki 244
		tåvuş	ses t.+dä 396 t.+i 77, 192, 271, 455
		tåy	tay t.+lärning 434

tây-	kaymak		t.-dimi 437
	t.-ib 249		t.-ib 288, 244
tâyçåq	küçük tay		t.-ishi 10
	t.+dän 426	tekin	bedava, parasız
	t.+ım 427, 432, 437, 445		t.+gä 151
	t.+ınglär 433	tekis	düz
tâzä	temiz		t. 335
	t. 347	tekislä-	düzlemek
tağı	yine		t.-b 434
	t. 244	tekiz-	değirmek, dokundurmak
tağın	yine		t.-ämän 245
	t. 96, 249, 249		t.-ib 127
	t.+äm 243	tekşir-	araştırmak
taqdir	kader, kismet		t.-iş 33
	t. 48, 449	telpäk	kalpak
	t.+gä 144		t. 156
	t.+ing 24		t.+ni 244
	t.+ingni 24	temir	demir
	t.+ini 296		t. 185, 200
taqım	topuk		t.+yol 341 (temir yol:
	t.+igä 244, 357		demir yolu)
taxtä	tahta	temür	demir
	t. 340		t. 296 (dip notu)
taxtäsån	özel isim, yer ismi	teng	denk
	t.+dü 108		t.+edi 332
taxyå	baş örtüsü	tentäk	aptal
	t.+si 281		t. 132, 244
texniküm	yüksek okul		t.+mi 132
	t.+kån+texnikümi 61	tentäk pentäk	aptal maptal
	(kån texnikümi: maden		t. 244
	yüksek okulu)	tentirä-	dolaşmak
tebrät-	sallatmak		t.-b 401
	t.-båş+tebrätib 108	tepä	tepe
teg-	değmek		t.+lik 14

tepälik	tepelik t.+kä 29, 54	tezpişär	çabuk olan t. 50
ter	ter t.+gä 459, 470	tezräq	çabucak t. 340
teriş	toplama t.+gä 192	tä'b	keyif, ruh hali t.+i 146, 356
terlä-	terlemek t.-b 245 t.-di 49 t.-gän 326 t.-gändäy 297 t.-sä 244	täbelçi	çalışanları takip eden kişi t.+män 249
termås	termos t. 31 t.+ning 30	täbässum	tebessüm, gülümseme t. 152, 288
termul-	bakakalmak t.-dik 463 t.-ib 137, 247, 365	täbiät	tabiat t.+ni 446
teskäri	ters t. 152 t.+tonini+teskäri+kiyib +ålmasä 47 (tonini) teskäri kiy-: ters tarafından kalkmak)	täbiyy	tabii t.+ki 62, 65, 338, 365
teşik	deşik, delik t. 65	täbilçi	çalışanları takip eden kişi t. 242, 242
tetikläş-	sağlamlaşmak t.-ib 428	täcåvuz	tecavüz, saldırısı t. 314
tevärik	etraf t. 186	tädbirkårlik	tedbirlik t. 11
tez	çabuk t. 288, 293, 312, 440	tääccub	hayret, şaşkınlık t. 90
tez tez	çabuk çabuk t. 3, 3, 27	tääccubläñ-	şAŞırmak t.-di 81
		tässurät	izlenim t. 185
		täft	sıcaklık t.+i 17
		täg	alt t.+idä 67
			t.+igä 244
			t.+ini 145
		tähärät	abdest t.+ålgäni 344

	t.+ni 279, 344	tän	ten, gövde
tähdid	tehdit		t.+ingdä 344
	t. 169	tändir	tandır
tähläm	çok, bir sürü		t.+däy 324
	t.+bir+tähläm 279	tänä	gövde
täkä pukä	korkuya çarparak		t.+si 18, 332, 437
	t. 465		t.+sidä 244, 365
täkrärlä-	tekrarlamak		t.+sidän 386
	t.-di 157		t.+sini 347, 385
	t.-rdilärki 164	täni-	tanımak
täkrärlän-	tekrarlanmak		t.-dim 396
	t.-di 116		t.-gäningdän 24
	t.-ärdi 249		t.-günçä 6
taksi	taksi		t.-mädi 213, 233
	t. 175		t.-mäy 237
täläb	talep		t.-rdim 70
	t.+lärigä 145	tanicän	sağlık
	t.+qılärdi 335		t.+ingiz 78
tälväsäli	endişeli	tänil-	tanınmak
	t. 331		t.-ib 245
tämåm	tamam	täniş	tanıdık
	t. 175		t. 175, 175
tä'mä	çıkarcılık	täniyål-	taniyabilmek
	t. 58, 326		t.-mäy 357
tämäddi	yemek	tänlä-	seçmek
	t.+qılıb+ålgäç 341		t.-gän+edim 247
tä'min	temin, sağlam	tänobçi	mal sahibi
	t. 296		t.+yämäs 242
tän	itiraf	täpkilä-	tekmelemek
	t.+ålädi 247		t.-gisi 201
	t.+berdim 247	täraqlä-	takırdamak
	t.+berdingmi 247		t.-b 207
	t.+berämän 247	täraqlät-	takırdatmak
	t.+berib 144		t.-ib 185, 200

tärbiyä	terbiye			t. 296
	t.+sini 360			
täräddudlän-	tereddüt etmek			
	t.-ib 157			
täräf	taraf			
	t.+gä 39			
tärät-	yaymak			
	t.-gän 324			
	t.-ib 288			
täriq	yem			
	t. 132			
tärik	terk			
	t.+etmägän+edi 389			
tärmäş-	yapışmak			
	t.-ib 244			
tärqa-	yayılmak			
	t.-di 63, 64			
tärqal-	dağılmak			
	t.-di 51			
	t.-ışdı 426			
tärväqaylä-	yayılmak			
	t.-b 332			
tärvuz	karpuz			
	t. 50			
täsådifän	tesadüfen			
	t. 398			
täsävvur	tasavvur			
	t.+etmägän 24			
	t.+lär 255			
	t.+qılålämäymän 252			
	t.+qılgän 316			
tä'sir	tesir, etki			
	t.+idän 324			
tä'sis	thesis, oluşturma			
täsvirläş	tasvir etme			
	t. 437			
täş-	yolmak			
	t.-ib 21			
täşbaqa	kaplumbağa			
	t. 175			
täşlä-	atmak, bırakmak			
	t. 247			
	t.-b 5, 90, 191hä, 191hä,			
	450, 454			
	t.-di 30, 244, 342, 376			
	t.-gän 281, 243			
	t.-mäsä 46			
	t.-r+ekän 244			
	t.-räzm+täşlädim 388			
	t.-sängizäm 243			
	t.-şdi 18			
	t.-ydi 247			
täşlän-	bırakılmak			
	t.-di 54, 328, 357, 426			
	t.-gän+edi 380			
täşqarı	dışarı			
	t. 314			
	t.+dä 187, 400			
	t.+dän 340			
	t.+gä 210, 340			
täşviş	kaygı, tasa, endişe			
	t. 16			
	t.+dä 3			
	t.+läri 24			
täti-	tat almak			
	t.-mädi 142			
	t.-ydigän 23			

tävåf	tavaf	tikil-	gözlerini dikmek, bakmak
	t.+äyläsär 342		t.-di 258, 293, 316
	t.+qılıb 276		t.-dim 247
tävåzä	tevazu, nezaket		t.-gäç 320
	t. 73		t.-gändäy 240
tävbä	tövbe		t.-ib 7, 13, 265, 282, 288,
	t. 249		288, 296, 336, 337, 357
	t.+ngdän 159	tikiş	feda
	t.+qılämän 244		t.+gä 1
täyinlä-	görevlendirmek, belirlemek	tikkä-	dikilmek
	t.-di 15, 19, 363		t.-yib 243, 243
	t.-dim 247	tiklä-	canlandırmak
täyyår	hazır		t.-di 217
	t.+edi 151	til	dil
	t.+turgän 1		t.+dä 301
tä'ziyä	taziye, baş sağlığı		t.+i 61, 66, 206
	t.+dä 154		t.+ini 298 (dip notu)
tuğ	makas		t.+iyäm 62
	t. 352	til-	kesmek
tuğız	kalın		t. 385
	t. 61	tilä-	dilemek
tuq	tık		t.-gän 288
	t.+etgän 192		t.-mäsä 58
tiql-	tıkılmak, sıkışmak	tiläbåv	özel isim
	t.-güdek 372		t. 15, 26, 27, 30, 30, 31,
	t.-ib 25, 49, 227		47
tiqlä tiqlä	sıkışa sıkışa	tilläviy	altın gibi
	t. 468		t. 255
tik	dik	tilläräng	altın renkli
	t. 332, 347		t. 357
tik-	dikmek	tilsiz	dilsiz
	t.-di 169, 277, 278		t. 309
	t.-ib 48	tim qårä	simsiyah

	t. 357		t.-b 463
tin	nefes		t.-ydi 340
	t. 407		
tin-	dinmek, durulmak		tirqırä- dağılmak
	t.-mäy 200, 324		t.-b 21, 473
tinç	huzur		tirsäk dirsek
	t.+ini 448		t.+ini 340
tinçlän-	sakinleşmek		t.+lärigä 373, 386
	t. 449, 449		tislän- geri geri gitmek
tinglä-	dinlemek		t.-ib 314
	t.-b 39		tiş diş
timiq	duru, berrak		t.+i 3
	t. 192		tişlä- dışlemek, ısrırmak
tinimsiz	sükunetsiz, süreklı		t.-b 380
	t. 145, 185, 192, 342		tit- ditmek
tip tikkä	dimdik		t.-ib 426
	t. 249		titkilä- didiklemek
tipirçilä-	debelenmek; titremek		t.-b 474
	t.-b 420		titrä- titremek
	t.-y+tipirçiläy 388		t.-b 185
	(tipirçiläy tipirçiläy: titreye titreye)		titräñ- titrenmek
tipirlä-	kımäßigdamak		t.-ädi 200
	t.-b 245		titräş titreyiş
tirä-	dayamak		t.+idän 255
	t.-b 70		tizil- dizilmek
tirkçilik	hayat		t.-gän 453
	t.+qılädi 67		tizzä diz
tirklik	canlılık		t.+boyi 108
	t. 389		t.+dän 357
	t.+inggä 24		t.+läri 281
tirnåq	tırnak		t.+sining 244, 249
	t.+lärimni 371		todä yığın, grup
tirnä-	tırmalamak		t. 428, 474
			tofan tufan

	t. 220	toqı-	dokumak
toğırlä-	düzeltemek		t.-gändi 316
	t.-b 288	toqnäs	karşılaşma
toğri	doğru		t.+keldi 233
	t. 50, 50, 220, 247, 253,	toqqız	dokuz
	360		t. 246
	t.+qılışdı 48	toqqızınçı	dokuzuncu
	t.+si 173		t. 247, 247
	t.+sidägi 358	tor	baş köşe
tokinçilik	doyma		t.+ğa 137
	t. 23		t.+idä 314
tol-	dolmak	torä	bey
	t.-di 99		t. 98, 102, 117, 143, 143,
	t.-gän 271, 373, 451		169
	t.-ib 23		t.+lärçä 145
	t.-ib+tåşib 192, 446		t.+m 74, 78, 82, 82, 82,
	(tolib tåşib: dolup taşıp)		84, 87, 87, 94, 97, 100,
tolä	dolu		111, 114, 120, 123, 126,
	t. 271, 277, 314, 320, 365		128, 136, 139, 139, 147,
	t.+edi 340		157
ton	don, elbise		t.+m+edilär 108
	t.+ini+teskäri+ kiyib		t.+mning 106, 164
	+ålmasä 47 (tonini		t.+ning 107
	teskäri kiy-: ters		t.+sigä 95
	tarafından kalkmak)	torä porä	bey mey
	t.+ning 30		t. 119
tonğız	domuz	torälä-	bey diyesi gelmek
	t.+dän 18		t.-gingiz 124
	t.+lär 17, 19, 21		t.-ydi 89
	t.+lärling 17	torğay	turgay kuşu
tontär-			t.+däy 244
	t.-ağdär tontär qılıb 175	tort	dört
	(ağdär tontär qıl-: evirip		t. 4, 244, 244, 438, 441
	çevirmek)		t.+tä 3, 330

tos topålân	düzensiz olmak t.+bolib 342	tozğıt-	tozutmak t.-gändäy 426
tosätdän	ansızın, birdenbire t. 175, 189	träktor	traktör t.+läri 54
tosmåqçı	engellemek, kesmek isteyen t. 458		t.+ning 54
toşä-	dösemek t.-b 20 t.-b+åldi 244 t.-di 30	tränsformätor	trafo t. 145
toşäk	dösek t.+idä 270, 344 t.+lär 326	trolleybus	trolleybüs t. 175, 175, 175, 232, 240 t.+gä 240
toşäl-	dösenmek t.-gän 372	tufayıli	yüzünden, sebebiyle t. 348
toxtä-	durmak t.-b 407 t.-di 75, 232 t.-gin 248 t.-mäy 248	tugä-	bitmek t.-b 192
toxtät-	durdurmak t.-sä 175	tuğ-	doğurmak t.-di 413 t.-ilib 9 t.-ulgän 61
toy	düğün t. 111, 135, 135, 142, 205, 244 t.+gä 244, 244 t.+lärgä 82	tuğıl-	doğmak t.-gän 11, 411 t.-ib 3
toy-	doymak t.-mägän 422	tuğyân	coşkunluk t.+dän 413
toyxânä	düğün evi t.+gä 244	tuhmät	töhmet, iftira t.+dän 343
tozân	toz, duman t. 400, 455	tuhmät	iftira t.+mälämät+qılmäsä 58
		tulläk	yaşlı kuş t. 130
		tumânät	kalabalık t. 111
		tumän	ilçe t.+dägi 291 t.+lär 288

tun	gece t. 270, 356 t.+dä 358 t.+i 362 t.+läri 209	t.-ärdim 249 t.-gän 39, 75, 206, 210, 228, 305, 309, 316, 328, 330, 244, 245, 336, 357, 429
tup	top, deste t. 4, 12 t.+tup+qoyib+päläk+ yåzing 82 (tup qoyib päläk yåz- : köklenip dallandırmak, arttırmak)	t.-gän+edik 244 t.-gänimi 58 t.-gänimizni 357 t.-gäningizdüy 249 t.-gänini 140 t.-ib 243, 245, 247, 249, 343, 400, 407 t.-ib+ålärdim 249
tuppä tuzük	dümdüz t. 5	t.-ib+qalgän 17 t.-ibsizmi 176 t.-iğän+edi 244 t.-ışı 11 t.-ışım 391
tupråq	toprak t. 388 t.+dän 388 t.+ni 389, 474 t.+qa 3, 9, 21, 388, 468	t.-mädi 437 t.-mäy 244 t.-muş 3, 222 t.-sä 244 t.-säk 244
tupur-	tükürmek t.-di 174 t.-ib 247, 247	t.-säng 397 t.-sängiz 127 t.-táyyår+turgän 1
tuqqanlık	doğmuşluk t.+idän 326	turål- kalkabilmek t.-mädi 21 t.-mäy 362
tur-	kalkmak, bulunmak t. 393 t.-baxş+etib+turgän 25 t.-di 203, 210, 232, 420, 422, 432, 438 t.-ä 404 t.-ädi 31 t.-ädigän 13 t.-ämän 286 t.-ärdi 97, 109, 137, 152, 336, 365, 405, 424, 450	turaqål- kalkıver t. 393 turfä garip t. 309 turiş kalkma

	t.+gä 207, 411		t.-gäç 429
turivår-	kalkıvermek t. 395		t.-gän 3, 297
turk	türk t.+lärdni 300 t.+lärlning 259		t.-gändek 165 t.-gändä 50 t.-ging 248 t.-håvuridän+tuşdi 151
turki	türkü t.+läb 392		t.-ib 5, 8, 19, 234, 244, 246, 248, 249, 249, 252, 253, 372, 408, 431, 439 t.-ib+ålrib 175
turkiyä	türkiye t.+dä 256, 275 t.+dägi 259		t.-mükkäsidän+tuşdi 207 (mükkäsidän tuş-: yere yapışmak)
turli	türlü t. 63, 255, 426, 441, 451		tuşåvlä- eyeri çıkarmak
turt-	dürtmek t.-äsiz 228 t.-ib 342		t.-b 30
turtuv	dürtme t.+idän 305		tuşäsål- inmek
tus	renk t. 185 t.+åldi 293 t.+qat'iy+tus+åldi 49 (qat'iy tus ål-: ciddileşmek)		t.+ib 248 tuşış düşme t.+i 249
tuş	düş t.+immi 21		tuşış- bahse tutuşmak t.-ärdi 452
tuş-	inmek t. 383 t.-di 17, 158, 235, 295, 320, 326, 245, 249, 386, 398 t.-ädi 23, 244 t.-ärdi 305, 326, 248, 428 t.-äyåtgäni 408		tuşı toğräy karşısı t.+igä 248 tuşlik öğle yemeği t.+dä 191 tuşun- anlamak
			t.-dingiz 169 t.-ädigän 23 t.-ädigändäy 427 t.-ärsiz 50 t.-äsiz 48 t.-ib 279 t.-ib+ålärsän 338 t.-englär 409

	t.-mädim 98, 338		t.+1 439
	t.-sä 39		t.+1gä 436, 436
tuşuntırış	anlatma		t.+1ning 437
	t.+igä 409		t.+läri 408
tut-	tutmak		t.+läridän 455
	t.-di 244	tuygu	duygu
	t.-dilär 192		t. 255
	t.-ädi 185		t.+dän 25
	t.-ärdi 249	tuyqus	birdenbire
	t.-äş 20		t. 135
	t.-gändä 11	tuyul-	duyulmak
	t.-gändägi 437		t.-di 93
	t.-ib 24, 226		t.-är 345
	t.-mäs+edi 332		t.-ärdi 17, 146, 400, 408
	t.-sä 18	tuz	tuz
tutål-	tutabilmek		t. 31
	t.-mäy 472	tuzäl-	düzelmek, iyileşmek
tutaq-	tepeyi atmak, sinirlenmek		t.-ä 439
	t.-qanigä 57		t.-äy 365
tutä-	tütmek		t.-mäsäm 366
	t.-mäydimi 24	tuzät-	düzeltemek, tamir etmek
	t.-ydimi 24		t.-ib 10
tutäş-	yapışmak, iyileşmek	tuzük	iyi, sağlıklı
	t.-di 439		t.+läri 296 (dip notu)
tutäşgän	birleşme	tüg-	düğümlemek, tutmak
	t.+gä 54		t.-di 14
tutin-	tutunmak		t.-ädi 337
	t.-dilär 192		t.-ib 246, 342
tutqaz-	tutturmak		t.-mäydi 337
	t.-di 244, 357	tügä-	bitmek, sona ermek
tuy-	duymak		t.-b 24
	t.-äyatgän+edi 430		t.-sä 270
	t.-gäç 420		t.-ydi 24
tuyåq	atın ayağı	tügällä-	bitirmek

tügät-	t.-dilär 464	426, 426, 430, 432, 437,
tügil-	tüketmek, bitirmek	439, 440, 442, 443, 451,
	t.-ib 61	451, 458, 459, 460, 465
tügmä	konulmak	u.+esä 140
	t.-gän 279	u.+lär 6, 48, 190, 192,
tük	dügme	195, 296, 301, 247, 340,
	t.+räy 411	342, 428, 430, 452
	t.+sini 174	u.+lärdän 6
	tüy	u.+lärgä 192, 408
	t.+läri 297	u.+lärni 38, 144, 430
		u.+lärling 23, 48, 296,
		298
		u.+ndä 280, 381
u	o	u.+ndän 58, 81, 114, 198,
	u. 3, 3, 7, 7, 14, 17, 20,	247, 248, 354
	21, 21, 23, 25, 53, 54, 59,	u.+ndäylär 408
	62, 63, 67, 91, 93, 93, 96,	u.+ngä 6, 7, 9, 17, 21, 23,
	100, 106, 108, 119, 130,	26, 65, 97, 135, 137, 190,
	132, 135, 138, 143, 144,	191, 220, 228, 320, 345,
	156, 164, 166, 169, 172,	348, 348, 372, 374, 388,
	175, 178, 179, 180, 189,	404, 408, 410, 420, 427,
	194, 198, 202, 205, 207,	429, 429, 445, 449
	213, 218, 226, 227, 233,	u.+ni 12, 58, 115, 135,
	236, 286, 304, 309, 326,	146, 179, 179, 211, 219,
	330, 243, 244, 247, 248,	226, 233, 237, 309, 326,
	248, 248, 248, 249, 249,	330, 242, 244, 244, 244,
	252, 332, 332, 340, 341,	245, 335, 335, 344, 350,
	341, 341, 343, 344, 344,	350, 357, 357, 363, 402,
	348, 348, 351, 357, 362,	408, 416, 426, 430, 441,
	363, 365, 366, 370, 370,	443, 457
	373, 387, 389, 391, 406,	u.+nin 256
	408, 411, 411, 425, 426,	u.+ning 3, 11, 14, 16, 23,

	201, 279, 314, 326, 243, 244, 244, 244, 245, 246, 248, 250, 333, 334, 335, 335, 342, 344, 348, 365, 371, 378, 386, 398, 405, 419, 426, 429, 430, 432, 436, 439, 450, 458, 471 u.+ning+esä 206, 233 u.+nisini 243 u.+nisiniyäm 247 u.+niyäm 247 u.+yäm 244	uçrät- karşılaştırmak uçrätääål- karşılaştırbilmek uçrätiş karşılaştırmaya uçtá üç tane uçun için
u	farsça ve bağlacı u. 61	u. 3, 3, 9, 11, 11, 14, 18, 20, 23, 24, 25, 48, 48, 54, 59, 59, 60, 62, 117, 119, 314, 244, 244, 248, 365, 368, 402, 410, 443, 445, 453
uç	uç u. 3, 4, 39, 330, 356, 438 u.+dä 67	uf of u.+tårtib 360
uç	uç u.+lärini 414	ul o u. 256, 256, 271, 326, 330, 330
uç-	uçmak u.-di 304 u.-äyåtgändäy 408 u.-ib 244, 244	ulåq oğlak ölüsü, at oyununda kullanılır u.+dä 111
uçåv	üçü u.+ini 243	ulåq pulåq oğlak moğlak u. 244
uçinçi	üçüncü u. 444	ulåqtir- atmak u.-di 156
uçır-	uçurmak u.-sin 252	ulåv taşit; at ve koşum takımı u.+idä 175
uçrä-	karşılaşmak, uğramak u.-rmän 426	uläs- dağıtmak u.-di 446
uçräş-	rastlaşmak u.-di 274 u.-gän+edi 271	

uläy buläy	şöyle böyle		u.+lärigä 271
	u. 244		u.+lärini 331
ulgür-	yetişmek	un-	büyümek
	u.-iş+keräk 6		u.-ib 344
	u.-mägän 2	unaqa	öyle
	u.-mäy 455		u. 119
ulgürål-	yetişebilmek	unçä	o kadar
	u.-mädi 93		u. 332
ulgay-	büyümek	unçalık	o kadarlık
	u.-ışädi 6		u. 338
ulkän	büyük	undäy	öyle
	u. 314, 426		u. 251
ulug	ulu	unsiz	sessiz
	u. 119, 120		u. 3, 377
umåç	yemek	unut-	unutmak
	u.+mi 108		u.-di 439
umid	ümit		u.-gän 320
	u. 390		u.-måqdälär 11
	u.+dä 59	ur-	vurmak
	u.+i 10, 436		u.-båş+urmäsä 226
	u.+idä 64, 221		u.-di 249, 341
	u.+lär 255		u.-ädigän 357
umidsiz	ümitsiz		u.-ib 3, 145, 324, 244,
	u. 463		247, 248, 249
umidvår	ümitli		u.-mägän 58
	u. 180		u.-mäs+ekän 38
umr	ömür		u.-sä 248
	u. 24		u.-sin 302
	u.+boyi 22	urdır-	vurdurmak
	u.+i 270		u.-gisi 352
	u.+ingning 24	uril-	vurulmak
umumän	umumen		u.-di 314, 388
	u. 98, 248, 339		u.-ib 314
un	ses	urin-	çabalamak, denemek

	u.-di 245	ustmä ust	üst üste
	u.-ädi 3		u. 174
	u.-mäy 451	ustun	sütun
uriş	vurma		u. 270 (dip notu)
	u.+gä 348		u.+lärling 255
	u.+igä 24	uşalış	gerçekleşme
uriş-	dövüşmek		u.+i 16
	u.-ib 249	uşät-	bölmek
	u.-mäysiz 214		u.-ä 31
uruğ	tohum, soy	uşlä-	dokunmak
	u. 18		u.-b 244, 344, 389
	u.+läri 151		u.-b+uşläb 334 (uşläb
urusiyä	rusya		uşläb: dokuna dokuna)
	u. 296		u.-di 314
uruş	savaş		u.-gän 165
	u.+dän 61	uvät	ark
ust	üst		u.+dä 21
	u.+båz+ustigä 400 (båz	uviş-	uyuşmak
	ustigä: üstüne üstelik)		u.-ib 361
	u.+i 32	uvvås	uv sesi
	u.+idä 56, 67, 151, 281,		u. 400
	330, 431	uxlä-	uyumak
	u.+idägi 297, 347		u.-b 358
	u.+idän 281, 288, 244		u.-gäni 402
	u.+igä 5, 14, 18, 20, 30,	uy	ev
	173, 293, 244, 245, 379,		u. 4, 5, 10, 94, 135
	426, 473		u.+dä 4, 91, 151, 336
	u.+båz+ustigä 400		u.+dän 173
	u.+imgä 362		u.+räyäm 177
	u.+ini 10		u.+gä 132, 367, 371, 398,
ustäk	üstelik		399, 401
	u. 173		u.+idä 66
ustixån	kemik		u.+igä 146, 172, 248
	u.+igä 405		u.+imgä 366

	u.+imiz 332		u.+lärdän 190
	u.+ini 248		u.+lärgä 455
	u.+lär 10		u.+råq 348, 452
	u.+lärdän 135	uzäy-	uzamak
	u.+ning 10, 248		u.-gändek 18
uy-	çatmak	üzängi	üzengi
	u.-ib 369		u.+dän 244
uyåq	o taraf	uzät-	vermek
	u.+dän 202		u.-di 31, 320
uyäl-	utanmak		u.-ib 14
	u.-ib 189		u.-måqçi+ekän 344
uyğån-	uyanmak	uzil-	kopmak
	u.-gändä 21		u.-di 10
uyğåt-	uyandırmak		u.-ib 61, 244
	u.-ä 392	uzılış	kopma, kırılma
	u.-mädi 21		u. 357
uyläntir-	evlendirmek		u.+igä 436
	u.-di 249	uzr	özür
uyqu	uyku		u.+soräb 86
	u. 394	uzrä	üzere
	u.+gä 473		u. 288, 467
	u.+m 48, 398	uzum	üzüm
	u.+sidä 17		u.+ni 191hä, 191hä
uyquçı	uykucu	uzun	uzun
	u. 395		u. 187, 370
uyur	sürü	uzük	yüzük
	u.+idän 431		u.+i 324
uz-	koparmak		
	u.-ib 244		
	u.-mäy 109, 340		Ü-ü
uzåq	uzak	ükä	küçük kardeş
	u. 23, 52, 244, 342		ü. 28, 48, 50
	u.+dän 249, 469		
	u.+edi 17		

	ü.+läri 23	71, 75, 75, 96, 108, 129,
	ü.+m 395	140, 165, 256, 261, 265,
	ü.+si 111	270, 271, 271, 271, 271,
ükäcân	kardeşcik	277, 281, 281, 288, 291,
	ü. 244	296, 296, 296, 296, 296,
		305, 309, 314, 314, 314,
		324, 324, 324, 326, 326,
		326, 326, 332, 335, 335,
		336, 337, 338, 347, 357,
		363, 365, 371, 372, 373,
		375, 383, 386, 388, 389
		vä'dä söz
		v.+qılğân 289
		vägon vagon
		v. 341, 342, 343
		v.+dä 340
		v.+dägilärgä 341
		v.+läridän 340
		v.+ning 340
		vähim korku
		v.+ägä 99
		vähimäli korkulu
		v. 429
		vähşiy vahşi
		v.+lär 389
		väkålät vekillik
		v. 296
		väleyküm ässäläm aleykümselam
		v. 273
		vällåhu äläm Allah bilir
		v. 114
		väsiyät vasiyet
		v. 162
		v.+i 161, 167

	v.+qılıb 344	xåhlä-	istemek
väyränä	virane		x.-sä 413
	v.+gä 5		x.-säng 244
väysäş	konusma	xåkisår	alçak gönüllü
	v.+ini 174		x. 137
väzifä	vazife	xåksår	alçak gönüllü
	v.+sini 21		x. 75, 152
väzminlik	ağırbaşlılık	xålås	sadece
	v. 116		x. 67, 185, 253
vicdån	vicdan	xåm	ham
	v. 48		x. 194
vişillä-	fısıldamak	xåmuzä	esneme
	v.-b 389		x. 324
volgä	araba markası	xån	han, özel isim
	o.+dä 63		x. 310, 317, 320, 322,
	o.+si 64		324
vräç	doktor		x.+esä 296
	v. 362, 363		x.+niki 308
	v.+lärgä 366		x.+ning 270, 304, 320,
vucud	vücut		324, 324, 326
	v.+i 330	xånä	oda
	v.+igä 51		x. 314, 314
	v.+im 469		x.+de 202
vulqån	volkan		x.+gä 314, 324
	v.+lär 324		x.+ni 185
vuy	vay	xåntaxtä	sehpa
	v. 412		x. 314
X-x		xår	hor
			x.+qılsä 344
xådim	görevli	xår zår	hor
	x. 39		x.+bolib 344 (xår zår bol-: hor olmak)
		xåräzmiy	harezmî
			x. 261

xåsiyätlı	faziletli		x.+dä 132
	x. 344		
xåtin	hatun		xandân xandân güle güle
	x. 5, 228, 330		x. 256
	x.+i 3, 7, 9, 61, 62, 66		
	x.+igä 15, 173		xansıråq nefes alıp verme
	x.+ining 151, 174		x.+lär 326
	x.+lär 314		
xåtircäm	kaygisız		xaråbä harabe
	x. 239		x. 10, 10
xåtirä	hatıra		xaråm haram
	x. 180		x. 249
	x.+lär 182		xarsäng büyük
	x.+sidä 192		x. 70
xåzir	hazır		xarçänd elinden geldiğince
	x. 201		x. 93
xabär	haber		xaräm harem
	x. 65, 130, 402		x. 314
	x.+im 403		xarxaşä mızmızlanma
	x.+ing 370		x. 366
xafä	kaygı, üzüntü		xasçop çer çöp
	x.+bolärdi 70		x. 437
xalåyiq	halk		xat mektup
	x. 451		x. 39
	x.+ning 454		xat çizgi; nokta
xalä	haydi		x.+ti+häräkätidän 5
	x. 248, 248		(xatti häräkät : davranış)
xalälä-	haydi demek		xata hata
	x.-b 248		x.+läring 24
xalq	halk		x.+qılgändim 48
	x. 316, 451, 452		
	x.+ekän 145		xatlä- atlamak
	x.+ning 244		x.-b 167
xaltä	çuval		xavåtir korku, kuşku
			x. 415
			xavåtirlän- telaşlanmak
			x.-di 398
			xavär haber

x.+im	302	x.	201, 201
xavf	korku	xıl	çeşit, tür
	x. 220, 296, 296, 314		x. 38, 255, 270, 309, 253
xay	hey	xilmä xıl	türlü türlü
	x. 245		x. 314
xayål	hayal	xınädär	kınalı
	x. 14		x. 255
	x.+gä 336, 340	xırä	soluk
	x.+i 3, 285		x. 356, 373
	x.+idä 191hä, 192, 217		x.+bolib 146
	x.+idän 96, 175	xırollä-	hırıldamak
	x.+igä 13, 21, 189		x.-gän 374
	x.+ini 255	xırmån	harman
xayålîy	hayalî		x.+ning 20
	x. 255	xırs	hırs
xayfi	ya		x. 326
	x. 22	xıtayı	çin
xayr	hoşça kal		x. 320
	x. 231	xıvälik	hiveli
xayrân	şاسکین		x.+lär 296
	x. 57	xıyanät	hıyanet, hainlik
xayriyat	çok şükür		x. 208
	x.+ki 248		x.+boldi 198
xayrläş-	vedalaşmak		x.+qılmayıdi 197
	x.-di 115	xıylä	oldukça
	x.-ib 3, 5		x. 311, 311
xazân	dökülmüş yapraklar	xocälilik	işletme
	x.+lär 192		x.+i 4, 26
xazänäk	toplama	xop	peki
	x.+kä 192		x. 201
xicälät	utanma		x.+mi 423
	x.+gä 119	xoplä-	yudumlamak
	x.+qılmäng 139		x.-rkän 32
xicil	karamsar	xorlän-	aşağılanmak

	x.-gändek 175	xusumät	husumet, düşmanlık
xorsin-	iç çekmek		x.+i 247
	x.-ib 52	xusus	husus, konu
xoş	peki, evet		x.+dä 295, 296
	x. 61	xuş	hoş
xucum	hücum		x.+idän 314
	x.+gä 426		x.+ini 457
xudå	Allah	xuşhål	hoşça
	x. 100, 128, 164, 302, 413		x. 80
	x.+ning 108	xuşlä-	sevmek
	x.+yimning 242		x.-mäy 350
xuddi	tıpkı		x.-mäyginä 357
	x. 69, 93, 146, 245, 249, 332, 337, 345, 411		Y-y
xudi	tıpkı	yå	ya
	x. 348		y. 21, 114, 271, 244, 244, 252, 348
xulläs	kısaca	yåd	akıl, hafıza
	x. 65, 344		y.+idä 209
	x.+i 242		y.+igä 17
xumår	arzu		y.+imä 295
	x.+i 324	yådgårlik	hatıra, anıt
	x.+ini 250		y. 335, 344
xuni muni	baş belası, deli	yåğ	yağ
	x. 244		y.+i 351
xunük	çirkin		y.+ini 46
	x. 119		y.+läri 309
xurcun	heybe	yåğ-	yağmak
	x. 30		y.-yaptı 187
	x.+dän 30	yåğåç	ağaç
xurräm	neşeli		y. 71
	x. 216	yåğdu	ışık
xussiyät	özellik		y.+dä 288
	x.+i 347		

yåğın saçın	yağmur	yån veri	etraf
	y.+dä 10		y.+gä 75
yåki	veya	yån-	yanmak
	y. 38, 61		y.-ärdi 3, 314
yål	yele		y.-gän 192, 314
	y.+dä 244		y.-ib 24, 24, 271
	y.+idä 244		
	y.+ini 449		
	y.+lärini 426, 434	yånbaş	yan taraf
	y.+lärni 414		y.+gä 347
yålçi-	rahat etmek	yånbaşlä-	yan tarafa uzanmak
	y.-mäysän 246		y.-b 324, 336
yåglân	yalan	yånbağır	yamaç
	y. 36, 217		y.+lärigä 2
yålğız	yalnız	yånğåq	ceviz
	y. 192, 336, 339		y. 14, 14, 14, 14, 44, 48
yålğızlık	yalnızlık		y.+lärning 50
	y.+ning 430	yånğåqzår	ceviz bahçesi
yåmån	kötü		y. 48
	y. 39, 143, 285, 286, 303,	yåp-	kapamak
	304, 304, 353		y.-inglär 362
yåmğurpoş	yağmurluk	yåpil-	kapanmak
	y. 238		y.-di 207
	y.+ining 174		
	y.+ni 241	yåpiräy	y. -gäni 314
yån	yan		ya pirim
	y.+berişni 296		y. 110
	y.+idä 9, 156, 228, 244,	yåpiril-	üzerine atlamak
	244		y.-ib 330
	y.+idägi 176, 237	yåpiş-	yapışmak
	y.+idän 356		y.-gän 405
	y.+igä 244, 247, 414,		y.-ib 11, 244, 357
	426, 429, 432		y.-ib+ålsä 39
	y.+lärigä 430	yåpiştir-	yapıştırmak
			y.-ib 236
		yåq	taraf
			y.+i 460

yåq-	y.+qa 136, 136, 426 yakmak	yåş	y. 324 y.+dän 373, 386 y.+ini 316 y.+qa 376, 386 göz yaşı
yåqa	yaka y. 344 y.+läb 134 y.+mizdän 11 y.+sidän 11		y. 21, 269, 296, 407, 473 y.+i 23 y.+idän 23 y.+igä 342 y.+ini 49
yåqımlı	tatlı, sevimli y. 314 y.+ginä 305		y.+läri 326 genç
yåqmåq	yakma y.+likläre 271	yåş	y. 3, 6, 48, 366 yaş, ömür
yår-	yarmak y.-di 7 y.-ib 2		y.+gä 441 y.+ginä 176, 180 y.+igä 77
yårån	dost y.+lär 253 y.+lärim 242		y.+ingiz 119 y.+lär 156 yaşarmak
yårdäm	yardım y.+bering 50		y.-di 25, 51 y.-ärdi 25
yåriş-	aydınlaşmak y.-ib 13, 79 y.-mäsdän 19	yåşlän-	y.-ib 49 gençlik
yåril-	aydınlanması y.-gän 437 y.-ib 436		y.+i 326 y.+idä 244 y.+kä 208
yåruğ	aydın, parlak y. 8, 9 y.+bolädi 46	yåt	yabancı
yåruğlik	aydınlichkeit y.+i 426	yåt-	y. 19, 326 yatmak
yåstıq	yastık		y.-bilmäy+yåtibdi 124 y.-dik 402 y.-ärdi 271, 281, 281, 324, 365, 411, 431, 470

y.-gän 14, 16, 21, 67, 288, 336, 372	y.-ib 60, 426, 426
y.-gänçä 20	y.-ib+qålädi 357
y.-gändä+esä 344	y.-tup+qoyib+päläk +yåzing 82 (tup qoyib
y.-ib 361	päläk yåz- : Allah artırsın, dua)
y.-ibdi 25	yåzäver- yazıvermek
y.-qåpläb+yåtgän 4	y.-ib 39
yåtåqlä- yayılmak	y.-sin 145
y.-b 25	yåzığlığ günah
yåtåqxânä yatakhane	y.+ı 270
y. 202	yåziş yazma
yåtzı- yatırmak	y.+igä 361
y.-ädigän 363	yåzuvçi yazar
yåv yav	y.+yämäsmändä 242
y. 244, 244, 244	yåzuvçılık yazarlık
yåvvåyi yabani	y.+im 242
y. 38	yaqın yakın
yåy- yaymak	y. 15, 17, 33, 50, 189, 357, 361, 388
y.-ib 293	y.+bårdi 227
y.-işdi 18	y.+dä 281, 341
yåyil- yayılmak	y.+dän 326, 455
y.-di 288	y.+idä 429
y.-ib 281, 288	y.+råq 279, 452
yåz yaz mevsimi	yaqınläs- yakınlaşmak
y. 18, 186	y.-di 326
y.+dägi 192	y.-äyåtgän 296
y.+ning 336	yaxşı iyi
yåz- yazmak	y. 11, 11, 38, 48, 60, 143, 230, 276, 288, 413
y.-di 30	y.läb 381
y.-ä 2	y.+lik 9
y.-ädi 250	y.råq 388
y.-gän 341, 341	
y.-gän+edi 145	
y.-gäni 145	

	y.+si 296	yeng	giyisinin kolu
ye-	yemek		y.+i 49
	y.-b 11, 21, 50, 310, 244, 461	yeng-	yenmek
	y.-gän 156, 317		y.-mäsäng 247
	y.-gän+boldi 20		y.-sä 247
	y.-gäniçä 21	yengil	hafif
	y.-yilib 93		y. 171, 454
	y.-ymän 191hä	yer	yer, dünya
yeç-	çıkarmak		y. 11, 14, 18, 26, 288, 324, 326, 347, 347
	y. 244		y.+årqasi+yer+iskämäs 242 (årqasi yer iskä- : dinlenmek)
	y.-dilär 330		y.+betidä 2 (yer beti : yeryüzü)
	y.-ib 135, 244		y.+bilän+bittä+qılıb 17, 21
	y.-yaptı 244		y.+dä 284, 246, 344, 427, 428, 470
yeçmåq	çözme		y.+dän 2, 55, 149, 357
	y. 221		y.+ge 201
yel	rüzgar		y.+gä 9, 17, 17, 30, 174, 207, 278, 244, 244, 245,
	y. 252, 426		342, 361, 407, 411
	y.+lärgä 271		y.+i 68
yel-	koşmak		y.+im 26
	y.-ib 191hä, 200, 408		y.+lärdä 330
	y.-ib+yügrädi 41 (yelib yügrä- : koşuşturmak)		y.+lärä 304
	y.-ib+yugürib 3 (yelib yugürä- : koşuşturmak)		y.+läri 108
yelim	yapışkan		y.+lärigä 346
	y. 39		y.+misän 14
yelkä	omuz		y.+ning 11
	y.+si 282		y.+yuzidä 271, 253 (yer yuzi : yeryüzü)
	y.+sidän 220, 357		
	y.+sigäçä 341		
	y.+sini 245		
yem	yem		
	y. 474		

yet-	yetmek, yetişmek y.-di 445 y.-ä+qålsäydik 340 y.-ädi 24, 48, 423, 423 y.-är 167 y.-gäç 165 y.-gändä 441 y.-günçä 249 y.-ib 175, 248 y.-ib+åläy 248 y.-ib+ålsä 248 y.-ib+ålsäm 248 y.-işini 24 y.-mäy+ålib 244 y.-sin 28	y. 26, 87, 110, 197, 310, 243, 411, 433
yetäl-	yetebilmek y.-mägän 24	yägånä yegane, tek y. 192, 332, 344
yetäklä-	yanı sıra götürmek y.-b 428 y.-di 411 y.-gän 26	yäkkälän- ayrılmak y.-ib 431
yetäver-	yetivermek y.-gäç 244	yäkkäş bir tek y. 164
yetil-	serpilmek y.-ib 436	yäksån yerle bir y.+qılgän 326
yetim	yetim y. 247	yäksänbä pazar günü y. 135
yetiş-	ulaşma y. 9	yäktäk kazak y. 73, 288
yetkäz-	ulaştırmak y.-sä 48	yäl yäl parlı parlı y. 192
yettinçi	yedinci y. 190	yälänglik boş arazi y.+kä 451
yää	ya	yälängäç çiplak y. 365
		yälin- yalvarmak y.-ädi 244
		yälinäver- yalvarıvermek y.-äverdik 244
		yälinış yalvarma y.+gä 248
		yämlän- hayvanın yemlenmesi y.-ib 422
		yältillä- parlamak

	y.-b 446		y. 243
yältiråq	parlak		y.+si 243
	y. 255, 324		
yältirä-	parlamak		
	y.-b 281		
yän-	kızmak		
	y.-di 210		
yänçis	ezip çıkarma, hasat etme		
	y.+gä 18		
yänä	yne		
	y. 13, 51, 64, 93, 116,		
	134, 172, 190, 190, 195,		
	274, 290, 309, 244, 244,		
	249, 335, 341, 347, 357,		
	375, 386, 396, 423, 426,		
	429, 434, 439, 446, 455		
	y.+dä 260, 429		
yängi	yeni		
	y. 61		
yängilämåq	yenileme		
	y. 279		
yängrä-	çönlamak		
	y.-ydi 185		
yängräs	çönlama		
	y.+i 326		
yä’ni	yani		
	y. 144, 296		
yäpälåq	yassı		
	y. 330		
yäpråq	yaprak		
	y.+i 304		
yäråq	yarar		
	y.+i 244		
yäråqli	yararlı		
		yärä	yara
			y.+ni 463
			y.+sini 437
		yäräş-	uymak, yakışmak
			y.-dik 249
			y.-ädi 261
			y.-mägän 77
		yärät-	yaratmak
			y.-ä+ålsäng 14
			y.-gän 82
			y.-gändäy 14
		yärätgän	yaratan
			y.+ning 84
		yärätil-	yaratılmak
			y.-gändäy+edi 443
		yärim	yarım
			y. 5, 10, 48, 305
			y.+bittä+yärimtä 119
			(bittä yärimtä: yarımlak)
			y.+idä 24
			y.+ini 4
		yärimlä-	yarılamak
			y.-y 366
		yäsä-	yapmak
			y.-b 20, 145
		yäsäl-	yapılmak
			y.-gän 59
		yäsän-	giyinmek
			y.-ib 288
		yäsäntir-	giyindirmek, süslemek
			y.-işdi 309

yäsätiğliğ	bezenmiş y. 314	yäylåv	yayla y. 25
yäşåvçi	yapan y. 336		y.+lärni 12 y.+lärning 12
yäşä-	yaşamak y.-di 66 y.-gän 331 y.-gänidän 4 y.-mäsdi 249 y.-rkän 182 y.-y 24 y.-ydi 28 y.-ydigän 108 (dip notu), 348	yäyrä-	eğlenmek y.-b 429
yäşär	yaşında y. 91, 143, 316	yäyräb	rahatça y. 320
yäşär-	gençleşmek y.-gän 156	yığ-	yığmak y.-ıb 457
yäşäyver-	yaşayıvermek y.-ärkän 253 y.-äsän 24	yığı	ağlama y.+dän 255
yäşil	yeşil y. 185, 304	yığıştır-	y.+sini 7 toplamak y.-ib 248
yäşillik	yeşillik y. 25, 341 y.+kä 446 y.+ni 339	yıglä-	ağlamak y.-b 472 y.-gäniçä 371
yäşir-	saklamak y.-ädi 9 y.-måq 290	yıq-	y.-güdüy 460 y.-mäsäng 306 y.-rdi 3 y.-yatgänidän 377
yäyåv	yaya y. 175, 244, 249	yıq-	yıkmak y.-di 247, 247 y.-säng 247
yäyilmä	yaylım y.+dä 108	yıqıl-	yıkmak y.-dim 247
		yigirmä	yıkmak y.-ib 111
		yığıştir-	y.-äsizlär 296 y.-mäslik 314
			yirmi y. 3, 18, 342, 357
			kesmek y.-di 152

yigit	yigit	y.+ini 418, 458
	y. 157, 160, 163, 165, 206, 265, 279	y.+lärining 270
	y.+gä 169, 201, 211, 288, 297, 326	y.+ni 119, 247
	y.+lär 452	y.+ning 24
	y.+ni 330	y.+temir+yol 341
	y.+ning 9, 256, 283, 285	
	y.+ning+esä 201	
yigitlik	yigitlik	yolä- yaklaşmak
	y. 343	y.-mäydi 19
yıl	yıl	yolät- yaklaştırmak
	y. 31, 33, 44, 48, 61, 223, 249, 249, 444	y.-mäsdi 430
	y.+dä 332, 344	yolq- rastlamak
	y.+gä 343	y.-qandäy 342
	y.+gi 444, 444	yoq yok
	y.+i 18, 61, 408, 444	y. 4, 6, 14, 14, 21, 26, 31, 41, 82, 100, 100, 106, 114, 120, 120, 139, 139, 143, 143, 168, 238, 243, 244, 244, 244, 246, 249
	y.+i+edi 114	y.+akän 302
	y.+imi 114	y.+dek 17
	y.+imikin 114	y.+edi 64, 271, 398
	y.+lär 198	y.+ekän 24
	y.+lärdän 274	y.+ini 9
	y.+läridä 342	y.+mi 370
	y.+ni 249	yoqål defol
yillik	yillik	y. 376
	y. 3, 25, 25, 39, 326	yoqål- kaybolmak
yol	yol	y.-di 221, 459
	y. 24, 27, 54, 185, 200, 248, 342, 428	yoqåt- kaybetmek
	y.+bosatib 97	y.-gän 448, 459
	y.+dä 50, 89, 234	y.-ib 372
	y.+gä 24, 71	yoqlik yokluk
	y.+igä 167, 171	y.+idän 314
		yorğa sakın
		y. 248

yort-	koşturmak	yupqa	yufka, ince
	y.-ib 459		y. 2
yu	ya	yuqåri	yukarı
	y. 41, 56, 116, 175, 175, 178, 191hä, 244, 357, 413, 426, 446		y. 140, 440 y.+dägi 38 y.+dän 135
yubår-	göndermek		y.+gä 244
	y.-di 30, 129, 175, 206, 288, 330, 331, 247, 247, 247, 457		y.+läb 25
	y.-dim 472	yur-	yürümek
	y.-ä 244		y. 411, 427, 466
	y.-ädi 244		d.+dåvi+yurmägän 3
	y.-är 244		(dåvi yurmä-: işi
	y.-ärdim 248	rast	gitmemek)
	y.-är+ekän 24		y.-di 23, 30, 75, 134, 156, 202, 211, 244, 356
	y.-gän 96		y.-ädigän 348, 425
	y.-ishi 402		y.-ämiz 247
yubåräver-	gonderivermek		y.-är+edi 62
	y.-är+edi 249		y.-ärdi 21, 21, 305, 314, 474
yul-	yolmak		y.-ärkän 63
	y.-ışdi 18		y.-äverädi 243
yum-	yummak		y.-gän 24, 25, 28, 269, 274, 342, 426, 431
	y.-günçä 344, 380		y.-gäni 145
	y.-ib 70		y.-ib 71, 129, 165, 324, 249
	y.-ib+ålđi 314		y.-ibmän 344
yumil-	yumulmak		y.-ibsizmi 78
	y.-di 471		y.-ışärdi 428
yumiliş	yumulma		y.-ışmäsä 175
	y.+dän 470		y.-ışmäydi 175
yumşåq	yumuşak		y.-mäsin 401
	y. 474		y.-mäsligini 330
yumşät-	yumşatmak		
	y.-ärdi 25		

	y.-mäy 248		y. 296
	y.-sä 249		yutmak
yurål-	yürüyebilmek		y.-gänimizçä 375
	y.-mäy 244		y.-ib 331
yuräk	yürek		yıkamak
	y. 24, 288, 297		y.-di 437
	y.+i 3, 16, 134, 137, 178,		y.-ämän 46
	201, 465		y.-ib 305, 326, 326
	y.+idä 16, 25, 271		y.-ışär+edi 342
	y.+idän 288, 297		yuvär- göndermek
	y.+idäy 271		y.-ädi 312
	y.+im 457		yuz yüz
	y.+ining 273		y. 95, 293, 344
	y.+ni 17		y.+bergän 16
	y.+ning 288		y.+bergänligi 405
yuräver-	yürüyüvermek		y.+i 49, 51, 79, 324, 386,
	y.-di 65		437
yurgän	yürüyen		y.+idä 152, 255, 378,
	y.+lär 50		390, 411, 451
yuriş	yürüme		y.+idän 3, 405
	y. 238		y.+igä 277, 288, 314
	y.+dän 407		y.+imdän 357
	y.+gä 28		y.+imgä 337
	y.+i 175, 340		y.+ingiz 46
	y.+ni 432		y.+ini 290, 305, 314, 330
	y.+qlädiki 175		y.+läri 180
yurt	yurt, vatan		y.+lärini 236, 269, 342
	y.+igä 59		yuz sayı
	y.+imizräy 284		y. 129, 274, 326, 244
	y.+indä 284		yuzä iç
	y.+ini 348		y.+sidän 373
	y.+lärgä 4		yuzlän- yüz yüze gelmek
	y.+ning 296		y.-dim 404
Yusuf	özel isim		yuzli yüzlü

	y. 73		
yuzmä yuz	yüz yüze	zerik-	canı sıkılmak
	y. 179		z.-äsiz 357
yügür-	koşmak		z.-äyäpsänmi 427
	y.-ärlik 439		z.-ib 124
	y.-ib 77, 175, 190, 191,	zä'färän	kırmızı
	248, 458, 467		z. 185
	y.-ib+yugürib 449	zähåti	hemen
	(yügürib yugürib : koşa		z. 96, 371
	koşa)		z.yåq 344
	y.-ışayıtgäni 17	zähmät	zahmet
	y.-yelib+yügürädi 41		z. 296
	(yelib yügür :-	zäkiy	zeki
	koşuşturmak)		z. 256
	y.-yelib+yugürib 3 (yelib	zämån	zaman
	yügür :- koşuşturmak)		z. 244
yügürt-	koşturmak		z.+lär 326
	y.-irsä 439	zämaxşäriy	özel isim
yük	yük		z. 291
	y. 220	zämin	zemin
	y.+mäşinäsi 2 (yük		z.+gä 297
	mäşinäsi : kamyon)	zär	altın
	y.+mäşinäsining 5 (yük		z.+gä 324
	mäşinäsi : kamyon)	zärb	darp
			z.+idän 200
		zärdäli	zerdali
			z. 249
	Z-z	zäril	lazım
			z.+ekän 249
zax	rutubetli	zärräçä	zerrece
	z. 357		z. 144
zebu ziynät	süs ve takı	zärrin	parlak
	z.+lärni 309		z. 309
zencir	zincir	zävqu şävq	zevk ve şevk

	z.+qa 113		z. 14, 271, 284, 244, 244,
ziq	dar		408
	z.+edi 85		z.+gä 244
zil zämbil	tahta		z.+ğa 288
	z. 468		z.+idän 362
zildäy	ağır		z.+ini 247
	z. 220		
zirillät-	zırıldatmak	zulmät	karanlık
	z.-ä 400		z.+gä 256
ziyärät	ziyaret	zum	an
	z.+qılgäni 64		z. 26, 372, 407, 410
ziynät	takı, süs		z.+dä 314, 342
	z.+zebu+ziynät 309	zuvälä	hamur
zor	güçlü		z.+si 59

5.DİL İNCELEMESİ

5. HİKÂYELERDE GEÇEN ÜNLEM İFADELERİ

5.1. -dä

Bir mäzä qılıb çay içädigän boldik-dä. 031

“Keyifle bir çay içelim be.” (Belirtmek için kullanılmış.)

E, boldi-dä, åtä, ådämni nâmuslärgä oldirdingiz-kü! 055

“Eee, yeter be, baba, insanı utancından öldürdünüz ya!” (Bıkkınlık için kullanılmış.)

Sälâm bersängiz, xafa bolärdi: käyf qâçsä keräk-dä. 070

“Selam verseniz kaygılanırıdı: keyfi kaçardı herhalde.” (Tahmin anlamında kullanılmış.)

Dädämätåv bättär dåvdirädi, song yuzi yarışib cilmäydi: Qarilik-dä! 079

“Dedemetov kendini kaybetti, sonra yüzü aydınlanarak güldü: İhtiyarlık be!” (Şaşkınlık ve tahmin anlamında kullanılmış.)

Muni qaräng, toräm, fäläkning gärdişi deb şuni äytärkän-dä, bolmäsä, kim oyläbdi

“Şuna bakın, beyim, feleğin işi diye buna derlermiş ya, yoksa, kim düşünürdü sizning bizgä qoşni bolib qâlışingizni? 084
sizin bize komşu olacağınızı?” (Şaşma anlamında kullanılmış.)

Dädämät Qâzining-dä.. 108

“Dedemet Kadir’ının be..” (Belirtme için kullanılmış.)

Keçäginä bolgän gäplär-dä, bäri, toräm. 114

“Eskide kalmış sözler ya, hepsi de, beyim.” (Belirtme için kullanılmış.)

Ådämni xicålät qilmäng, toräm, ådåbsizlik bolädi-dä, e! 139

“İnsanı utandırmayın, beyim, edepsizlik olur ya, e,! ” (Dikkat çekmek için kullanılmış.)

E, bobdi-dä, åtä, ådämni nâmuslärgä oldirdingiz-kü! 149

“E, yeter ya, baba, insanı utancından öldürdünüz ya!” (Bıkkınlık için kullanılmış.)

Bu çål olsä hämki qutulmäs ekänmän-dä, deb oylädi aççıqlänib. 165

“Bu ihtiyar ölse de kurtulamayacağım be, diye düşündü öfkelenerek.” (Bıkkınlık anlamı vermek için kullanılmış.)

Âdämzät nâşükür-dä, himmätni bilmäydi. 208

“İnsanoğlu şükürsüz be, iyiliği bilmiyor.” (Dikkat çekme anlamı vermek için kullanılmış.)

Urişmäysiz-dä. Oşä kuni sizgä oşä gäpni... häzilläşib äytgän edim. 214

“Kızmayın be. O gün size o sözü... şakalaşmak için söylemiştim.” (Dikkat çekme anlamı vermek için kullanılmış.)

Ävväl açinişib turgän edik, toyxânägä yetävergäç, nâmusimiz keldi: bälå-dä endi. 244

“önce sinirlenmişik, düğün evine varınca, utandık: bela ya artık.” (Bıkkınlık anlamı vermek için kullanılmış.)

Şu ähvâldäyäm bir mäydân äyländi-dä, åxırı qoyib yubârär desäk, bâri bir

“Bu şekilde meydanı bir dolandı ya, sonunda bırakır desek de, faydasız bırakmadı ya.” (Belirtmek için kullanılmış.)

Âdamlar Kölibây endi bu şorlikni ulâq-pulâq bilän qosib çärtäqqa güpçäk qılıb

“Adamlar Kölibay şimdi bu zavalliyı oğlakla yamultup bir köşeye fırlatıp atacaktaşlär ekän-dä, deb turişgän edi.

244

ya, diyorlardı.” (Acıma anlamı vermek için kullanılmış.)

Räis häm bärdaşingga bälli sening deb såvrin —yuz ellik somni qoligä tutdi,

“Reis de dayanıklılığına aferin senin deyip ödül olan yüz elli somu eline uzattı, qurğur yanä ocärlik qıldı, —märdligi bår-dä ozi, —yuz ellikni xalqning köz onggidä

canım yine dik başlılık etti, mertliği var ya kendi de yüz elliyi halkın gözü önünde Kölibâyning qoligä tutqazdi.

244

Kölibay'ın eline uzattı.” (Dikkat çekmek için kullanılmış.)

—**Bilsängiz kiying-dä.** 263

“Biliyorsanız giyin ya.” (Dikkat çekmek için kullanılmış.)

—**Endi kiyämiz-dä.** 264

“Artık giyerim ya.” (Belirtmek için kullanılmış.)

Şunçäki bir hävä-s-dä... 353

“Öylesine bir heves be... “ (Önemsizliği vurgulamak için kullanılmış.)

5.2. E

E, boldi-dä, åtä, ådämni nåmuslärgä oldirdingiz-kü! 055

“Eee, yeter be, baba, insanı utancından öldürdünüz ya!” (Bıkkınlık için kullanılmış.)

E, ässälåmu äläyküm, toräm! 074

“E, esselamü aleyküm, beyim!” (Şaşkınlık ifadesi için kullanılmış.)

E, negä ädästiräy, toräm? 082

“E, niye karıştırıyorum, beyim?” (Şaşkınlık ifadesi için kullanılmış.)

E, toräm, qani bir piyälä çayımız bår-ä? Ertäläbki näsibä-yä, toräm? 087

“E, beyim, haydi bir fincan çayımız var ya? Sabah nasibi ya, beyim?” (Dikkat çekmek için kullanılmış.)

E, ässälåmu äläyküm, toräm! 094

“E, eeselamü aleyküm, beyim!” (Şaşkınlık ifadesi için kullanılmış.)

E, såmsäni şu yubårgän bolmäsin tağın? —degän fikr xayålidän otdi. 096

“E, böreği bu göndermiş olmasın sakın? diye fikir geçti hayalinden .” (Şaşkınlık ifadesi için kullanılmış.)

E, Sänåqul, —der edilär rähmätli. 108

“E, Senakul, derlerdi rahmetli.” (Dikkat çekmek için kullanılmış.)

Qaçångi deysizmi? E, köp bolgäni yoq axır, Nikoläy pådşå agdärligän yilimikin,

“Ne zaman mı diyorsunuz? E, daha çok olmadı ki, Çar Nikolay’ın devrildiği yıl vällåhu ä'läm, yå undän keyingi yilimi...114
mı, Allah bilir, yoksa ondan sonraki yıl mı...” (Düşünmek için kullanılan doldurma ses.)

E, cudä torälägingiz kelsä, åtämgä båring! 124

“E, çok bey diyesiniz gelirse, babama gidin!” (Bıkkınlık için kullanılmış.)

E, båring-e!— Dädämätov qahrlänib qol siltädi vä şart burilib conädi.129

“E, gidin ya! Dedemetov sinirlenerek el salladı ve geriye dönüp gitti.”
(Bıkkınlık için kullanılmış.)

E, bobdi-dä, åtä, ådämni nåmuslärgä oldirdingiz-kü! 149

“E, yeter ya, baba, insanı utancından öldürdünüz ya!” (Bıkkınlık için kullanılmış.)

E, tävbängdän ketäy! Bulär ozi ävlådi bilän cinni ekänmi, nimä bälä?! 159

“E, tövbeler olsun! Bunlar baba oğul cinlenmiş mi, ne bela!” (Şaşkınlığı belirtmek için kullanılmış.)

E, qoysängiz-çi!— dedi Dädämätov. 165

“E, bırakın ya! dedi Dedemetov.” (Bıkkınlığı belirtmek için kullanılmış.)

E, keling, keling, —dedi u årtigä çekinib. 166

“E, gelin gelin, dedi o geriye çekilerek.” (Şaşkınlığı belirtmek için kullanılmış.)

E, men bir närsä deyäpmänmi, äkä. 170

“E, ben bir şey diyor muyum, ağabey.” (Şaşkınlık belirtmek için kullanılmış.)

E, qoyäver... Äkäm negädir käyfiyätsiz åhängdä qol siltäb qoydi. 405

“E, bırakıksana... Ağabeyim niyeysse keyifsiz bir şekilde el salladı.” (Boşvermişlik anlamını vermek için kullanılmış.)

5.3. -yu,-u

Köp yelib-yugürädi-yu, işining sälmäği yoq... 041

“çok koşturuyor ya, görünürde bir şey yok...” (Önemsemeyen bir hava vermek için kullanılmış.)

Dädämätov cähl ustidä şundäy dedi-yu, endi puşäymân bolib otiribdi. 056

“Dedemetov sinirle beyle dedi ya, şu anda pişman olmuştu.” (Dikkat çekmek için kullanılmış.)

Yoq,— dedi çål, qat'iyän baş çäyqab. —Siz torämning ävlådları bolsängiz-u. 106

“Yok, dedi ihtiyar katiyen baş sallayarak. Siz beyimin çocuklarınız ya.”
(Belirtmek için kullanılmış.)

Dädämätov bu säfär aççıglänmädi-yu, väzminlik bilän şundäy dedi. 116

“Dedemetov bu sefer öfkelenmedi ya, ağırbaşılıklıca böyle dedi.” (Belirtmek için kullanılmış.)

Endi qaçan yetib bärädi-yu... 175

“Şimdi nasıl yetişecek ya...” (Belirtmek için kullanılmış.)

Ögirildi-yu, yurägi årqasigä qalqıb ketgändäy boldi. 178

“Baktı ya, yüregi sırtına çıkışmış gibi oldu.” (Belirtme anlamı vermek için kullanılmış.)

Hä, årıqqınä qız yelib keldi-yu, qolidägi tuşlikdä nân bilän yeymän, deb ålib

“Evet, zapzayıf kız koşarak geldi, elindeki öğle yemeğinde ekmekle yiyeceğim,

kelgän bir baş uzumni ungä täşläb ketdi. 191

diye getirdiği bir salkım üzümü ona bırakıp gitti.” (Belirtme anlamı vermek için kullanılmış.)

**Ong egnidän suyägiyäm sınıq, åptäşläşgänmi, ålışmägänmi, unisini
bilmädim-u,**

“Sağ omzundan kemiği de kırık, kesip atmışlar mı, güreşemeyecek mi, orasını

ämmå tikkäyib qålgänining mänisi şul. 243

bilmiyorum ya, ama dimdik kalmasının sebebi bu.” (Şaşkınlık ve sorgulama için kullanılmış.)

Maqtämäymän, maqtägülü yoğ-u. 244

“Övmeyeceğim, övüleceği de yok ya.” (Dikkat çekme anlamı vermek için kullanılmış.)

Negä zäril ekän, deymän-u, tağın oyläb qålämän. Negä bunaqa ådäm, ä?!

249

“Nesine lazımmış, diyorum ya, yine düşünüp kahiyorum. Niye böyle biri ya?” (Gereksiz gösterme anlamı vermek için kullanılmış.)

Näfäsimni yel uçırsin-u, küçi tåşib, quturibmi, ya bir cåydän tuşib ketibmi...

252

“Nefesimi yel uçursun ya, gücü mü taşmış, kudurmuş mu yüksək bir yerden mi düşmüş...” (Şaşkınlık için kullanılmış.)

Näçun bundin yåmåñan gäplärni qız bålägä åytäsz?! Håzir turämän-u, getämän. 286

“Niçin böyle yersiz sözleri bir kız çocuğuna söylüyorsunuz? Şimdi kalkıyorum ya, gideceğim.” (Dikkat çekmek için kullanılmış.)

Ey, cånvår, sening täningdä nämlik bår ekän-u, men şunçä vaqt günåhgä båtib

“Ey, canlı, senin teninde hayat varmış ya, ben bunca zaman günaha batarak seni **seni sudräb yuribmän...** 344

sürükleyerek yürümüşüm...” (Pişmanlık ifadesi için kullanılmış.)

Åpäm, ozigä häyrån qåtib tikilib turgänimizni sezdi-yu, biråq sir båy bermäy

“Ablam kendine şaşkıncı donup bakakaldığımızı sezdi ya, fakat belli etmeden

äldingidäy şäraqläb külgäniçä åtämning quçägigä täşländi. 357

önceki gibi kahkahayla gülerek babamın kucağına atladı.” (Olumsuz bir durumu vurgulamak için kullanılmış.)

U yergä kirdim-u, åğzim açılıb qaldo. 411

“O yere girdim ya, ağızım açık kaldı.” (Şaşkınlık belirtmek için kullanılmış.)

Hä. Şuni tuğdi-yu, ozi oldi. 413

“Evet bunu doğurdu, kendi öldürdü.” (Belirtme anlamını vermek için kullanılmıştır.)

5.4. häh

Bälå ekän, havlı-câyning umididä...häh, mäli dunyå olsin şirin bolmäy... 064

“Çocukmuş, mal mülk derdinde... hıh, dünya onun olsun tadı olmuyor...”

(Beğenmem ve olumsuz eleştiri anlamını katmak için kullanılmış.)

5.5. hä

Hä, havlilar mubäräk bolsin endi. 082

“Evet, bahçeniz hayırlı olsun artık.” (İyi yapmışsun, anlamında kullanılmış.)

Hä, äylänäy, bârmäy bolädimi. 177

“Evet, gözünü sevdiğim, gitmesen olur mu.” (Onaylama anlamını vermek için kullanılmış.)

Bir päylär şu äyäl, hä, bir päylär şu yâşginä qız külgäniçä, bâri otär-ketär,

“Bir zamanlar bu kadın, evet, bir zamanlar bu gencecik kız gülerek, her şey

lekin xâtirä qålär, derdi. 180

geçer gider lakin hatıra kalır, derdi.” (Söylediğinin doğru olduğunu belirtmek için kullanılmış.)

Hä hä, oşändä ulär... Yettinci sinfdägilär paxtägä çıqışgän edi. 190

“Evet, evet o zaman onlar... yedinci sınıftakiler pamuğa çıkmıştı.” (Söylediğinin doğru olduğunu vurgulamak için kullanılmış.)

Hä, åriqqınä qız yelib keldi-yu, qolidägi tuşlikdä nân bilän yeymän, deb ålib

“Evet, zapzayıf kız koşarak geldi, elindeki öğle yemeğinde ekmekle yiyeceğim, kelgän bir baş uzumni ungä täşläb ketdi.

191 diye getirdiği bir salkım üzümü ona bırakıp gitti.” (Durumu belirtmek için kullanılmış.)

U hä, dedi, oşä päytdä hä, der edi! Hâzir-çi? 198

“O evet, dedi, o zamanlarda evet, derdi! Ya şimdi?” (Kabul etme anlamında kullanılmış.)

Gäpgä çecänmäsmän, yâzuvçiligim bolgändä-kü, ozim bilärdim-ä, hä mäyli.

242

“Söz söylemede usta değilim, yazarlığım olmuştu ya, biliyorum biraz, evet tamam.” (Durum tespiti için kullanılmış.)

Dävlätbây mengä termulib turib: Hä, dedi-dä yâningä tupurib yubârdi. 247

“Devletbay bana bakarak: evet, dedi ve yanına tükürdü.” (Kabul etme anlamında kullanılmış.)

Buyäm kirpik qâqmäy hä deb yubârdi. 247

“Bu da gözünü kırpmadan evet dedi.” (Kabul etme anlamında kullanılmış.)

Hä, hâzir häm küçi köp uning. 250

“Evet, şimdi de gücü çok onun.” (Durum tespiti için kullanılmış.)

Hä-yä, yur...— Äkäm meni åğılxânägä yetäklädi. 411

“Evet ya, yürü... Ağabeyim beni yanı sıra ağıla götürdü.” (Evet cevabı olarak kullanılmış.)

Hä. Şuni tuğdi-yu, ozi oldi. 413

“Evet bunu doğurdu, kendi öldürdü.” (Belirtmek için kullanılmış.)

5.6. Häy

Häy, åtä, dedi uzr soräb. 086

“Hey, baba, dedi özür dileyerek.” (Seslenme ünlemi olarak kullanılmış.)

Häy, mäyli, birådärlärim, hämmämiz otib ketämiz dunyådän!.. 253

“Hey, tamam, kardeşlerim, hepimiz geçip gideceğiz dünyadan...” (Seslenme ünlemi olarak kullanılmış.)

5.7. Yå

Yåpiräy! Nimälär deydi-yä, bu?! 110

“Ya pirim! Ne diyor ya, bu?!” (Seslenme ünlemi olarak kullanılmış.)

Yå pirim, deymän, tävbä qılämän. 244

“Ya pirim, diyorum, tövbe ediyorum.” (seslenme ünlemi olarak kullanılmış.)

5.8. İye

İye, negä?— dedi Sänåqul båbå. 118

“Yaa, niçin? Dedi Senakul dede.” (Şaşma ve beğenmeme anlamında kullanılmış.)

İye, häli xabäring yoqmi?— dedi Muhâcirning qızı çindän äcäblänib. 370

“Yaa, hala haberin yok mu?” (Şaşkınlık ifadesi için kullanılmış.)

5.9. Håy

Håy, Şermät, bårmisän. 132

“Hey, Şermet, orda mısın?” (Seslenme ünlemi olarak kullanılmış.)

Håy, Ämrillå, sekinråq häydä. 248

“Hey, Emrilla daha yavaş sür.” (Seslenme ünlemi olarak kullanılmış.)

5.10. -kü

Begänä yurtlärgä bårmäyäpmän-kü, oylädi oziçä. 004

“Yabancı yurtlara gitmiyorum ya, diye düşündü kendince.” (Vurgu ve haklılık ifadesi için kullanılmış.)

Åt bilän ikki såätlik yol-kü, bu! 027

“At ile iki saatlik yol ya burası!” (Şaşkınlık ifadesi için kullanılmış.)

E, boldi-dä, åtä, ådämni námuslärgä oldirdingiz-kü! 055

“Eee, yeter be, baba, insanı utancından öldürdünüz ya!” (Kızgınlığı pekiştirmek için kullanılmış.)

Åtä, håzirginä kelişdik-kü? 122

“Baba, şimdi geldik ya?” (Kızgınlık ifadesi için kullanılmış.)

Äslidä-kü, endi Sänåqul båbågä könikib, taqdirgä tän berib qoyä qalsä bolärdi.

144

“Aslında ya, artık Senakul dedeye alışıp, kadere boyun eğse de olurdu.” (Durum tespiti için kullanılmış.)

E, bobdi-dä, åtä, ådämni námuslärgä oldirdingiz-kü! 149

“E, yeter ya, baba, insanı utancından öldürdünüz ya!” (Kızgınlık ifadesi için kullanılmış.)

Ätyäpmän-kü, häzilläşdim. 215

“Söylüyorum ya, şakalaştım.” (Belirtmek için kullanılmış.)

Nähåtki, uni tänimäy ädäştirgän bolsä? Nähåtki? Axır yanidägi hämråhi häm,

“Hayret, onu tanıyamayarak karıştırılmış mıydı? Hayret niye? Ama yanındaki Mästurä åpä, dedi-kü! 237

arkadaşı da Mesture abla, dedi ya!” (Şaşkınlık ifadesi için kullanılmış.)

Yoğ-e, änä, boy-bästi häm, yuriş häm oşä-oşä-kü. 238

“Yok ya, işte, boyu posu da, yürüyüşü de işte o, o ya.” (Söylediğinin doğru olduğunu belirtmek için kullanılmış.)

Gäpgä çecänmäsmän, yåzuvçiligim bolgändä-kü, ozim bilärdim-ä, hä mäyli.

242

“Söz söylemede usta değilim, yazarlığım olmuştu ya, biliyorum biraz, evet tamam.” (Durum tespiti için kullanılmış.)

Såvuqni-kü, gäpirmäyin —ådämning suvägidän otib ketädi. 244

“Soğuğu ise, demeyin, insanın kemiğinden geçip gidiyor.” (Belirtmek için kullanılmış.)

**Men ozimni beçärälikkä sälärdim; cän Dävlätbåycän, ozing biläsän, sendän
båşqa**

“Ben kendimi acındırırdım; can Devletbay’cığım, biliyorsun, senden başka kimim bår, båşqa işânädigän ådämim yoq-kü, ozing bilib turib qıynäysän-ä. 249 kimsem yok, başka inanacağım kimse yok ki, bilerek eziyet ediyorsun ya.” (Dikkat çekmek için kullanılmış.)

**Åtäm, änä u äkäng bår-kü, oşänggä zenciri uzun eski çontäk såätini bergän
edi, u**

“Babam, işte o ağabeyin var ya, ona zinciri uzun eski cep saatini vermişti, o da eväzigä däraxtläringni şaxıdän bir emäs, uçta kesib keltirib berdi.370 karşılığında ağacınızı dalından bir değil, üç yerinden kesip getirerek verdi.” (Belirtme anlamı vermek için kullanılmış.)

Uni qaränglär! Bu Åq Qaşqa-kü,— deb qıçqırıb yubårdi. 457

“Şuna bakın! Bu Ak Sakar ya, diye bağırdı.” (Dikkat çekme anlamı vermek için kullanılmış.)

5.11. axır

Axır, şu tåglär bolmäsä, däştgä suv qayerdän bårädi? 011

“Peki, bu dağlar olmasaydı ovaya su nerden gelecekti?” (Sorgulama anlamı vermek için kullanılmış.)

Qaçango deysizmi? E, köp bolgäni yoq axır, Nikoläy pådşå agdärligän yilimikin,

“Ne zaman mı diyorsunuz? E, hesap edecek olursak ya, Çar Nikolay’ın vällåhu ä'läm, ya undän keyingi yilimi...¹¹⁴ devrildiği yıl mı, Allah bilir, yoksa ondan sonraki yıl mı...” (Belirtmek için kullanılmış.)

Axır bittä-yärimtä eşitgän qulåqqa häm xunük. 119

“Ya, birileri uyarrsa ayıp olur.” (Dikkat çekmek için kullanılmış.)

Axır men pärtiyini bolsäm. 127

“Ya ben partili isem.” (Sorgulama anlamı vermek için kullanılmış.)

Yoq, yoq, toräm, men... qandåq häddim sığadi, axır, qoying. 139

“Yok, yok, beyim, ben... nasıl haddim olsun, ya, bırakın.” (Şaşkınlık anlamında kullanılmış.)

Axır, qaçan, qaçan bu künlärdän qayış boldi? Qaçan axır? 193

“Peki, ne zaman, ne zaman bu günlerden uzaklaşıldı? Ne zaman ya?” (Şaşkınlık anlamı vermek için kullanılmış.)

Nähåtki, uni tänimäy ädäştirgän bolsä? Nähåtki? Axır yanidägi hämråhi häm,

“Hayret, onu tanıyamayarak karıştırılmış mıydı? Hayret ki? Ama yanındaki

Mästurä åpä, dedi-kü! 237

arkadaşı da, Mesture abla, dedi ya!” (Şaşkınlık anlamında kullanılmış.)

Axır.— negädir qız gäpirälmäy közini yergä tikdi. 278

“Peki, niçin kız konuşmadan gözünü yere dikti.” (Sorgulamak için kullanılmış.)

Axır bu därxät mevä bermäsä... 352

“Ya bu ağaç meyve vermez ki...” (Şaşkınlık anlamını cümleye vermek için kullanılmıştır.)

Axır tuşuningläär, bu åt emäs, mening dostim. 409

“Ya anlayın, bu at değil, benim dostum.” (Belirtip dikkat çekmek için kullanılmış.)

5.12. -yü

Uning könglidän, äytgänimä könmäsä-yä, degän fikr otdi. 026

“Onun gönlünden Söylediklerime ya inanmazsa! şeklinde bir fikir geçti.” (Şüphe anlamı vermek için kullanılmış.)

E, toräm, qani bir piyälä çayımız bår-ä? Ertäläbki näsibä-yä, toräm? 087

“E, beyim, haydi bir fincan çayımız var ya? Sabah nasibi ya, beyim?” (Belirtme anlamı vermek için kullanılmış.)

Yåpiräy! Nimälär deydi-yä, bu?! 110

“Ya pirim! Ne diyor ya, bu?!” (Şaşkınlık ifadesi için kullanılmış.)

Äyting, äyting, kişi heç ozi sevgän, işångän närsäsigä xiyänät qılmäydi-yä!

197

“Söyleyin, söyleyin, insan hiç sevdiği, inandığı birine hıyanet eder mi ya!”

(Dikkat çekme anlamı vermek için kullanılmış.)

Gäp qåvurğadämi, men äytäyin siz işânävering, tağınäm ozingiz biläsizküyüä,

“Söz kaburgada mı, ben söyleyeyim siz anlayın, yine de biliyorsunuz ya, **gävdäsini kesib täşläsängizäm bu olärmän heç bålä körmägändäy yuräverädi.** 243 gövdesini kesip atsanız da bu inatçı binici hiç bela görmemiş gibi yürürdü.” (Belirtme anlamı vermek için kullanılmış.)

Mänglåyi qårä-yä, xån seni yeb qoyädi. 310

“Alnı kara ey, Han seni yiyecek.” (Seslenme için kullanılmış.)

Hä-yä, yur...— Äkäm meni åğılxânägä yetäklädi. 411

“Evet ya, yürü... Ağabeyim beni yanı sıra ağıla götürdü.” (Sabırsızlık anlamı vermek için kullanılmış.)

Bu tåycåğınglär itgä oxşäb årtläringdän qålmäydi-yä, deyişärdi. 433

“Bu tayınız ite benzemiş ardınızdan ayrılmıyor ya, diyorlardı.” (Şaşkınlık ifadesi için kullanılmış.)

5.13. -e

Hårmäng, Säidqul äkä! Ğayrätingizgä qayilmän-e! 027

“Nasılsın, Seidkul ağabey! gayretinize hayranım ya!” (Belirtme anlamı vermek için kullanılmış.)

Yoğ-e! Yoğ-e!— deb şivirlägändek bir åvåz çıqardi u. 100

“Yok ya! Yok ya! diye fisıldar gibi bir ses çıkardı o.” (Beğenmememe onaylamama anlamında kullanılmış.)

Qoying-e, —dedi Sänåqul båbå boş kelmäy. 123

“Bırakın ya, dedi Senakul dede gücünü kaybetmeden.” (Kızgınlık ifadesi olarak kullanılmış.)

E, båring-e!— Dädämätov qahrlänib qol siltädi vä şart burilib conädi. 129

“E, gidin ya! Dedemetov sinirlenerek el salladı ve geriye dönüp gitti.”
(Kızgınlık ifadesi olarak kullanılmış.)

Ådämni xicålät qilmäng, toräm, ådåbsizlik bolädi-dä, e! 139

“İnsanı utandırmayın, beyim, edepsizlik olur ya, e,! ” (Onaylamama anlamında kullanılmış.)

Yoğ-e, nimä deyäpsiz, äkä, sizgä äzåb berib... 168

“yok ya, ne diyorsunuz, ağabey, size azap mı vermiş...” (Onaylamama, karşı çıkma anlamında kullanılmış.)

Otirålmädim, sıqlib ketdim. Bår-e, deb işgä çıqıb åldim. 177

“Oturamadım, sıkıldım. Git ya, diye işe çıkıp geldim.” (Umursamama, boş verme anlamında kullanılmış.)

Yoğ-e, änä, boy-bästi häm, yuriş häm oşä-oşä-kü. 238

“Yok ya, işte, boyu posu da, yürüyüşü de işte o, o ya.” (Onaylamama, karşı çıkma anlamında kullanılmış.)

Cân-pânim çıqıb, bår-e, dedim. 244

“Canım çıkararak, git ya, dedim.” (Umursamama, boş verme anlamında kullanılmış.)

Şu ähvåldäyäm bir mäydân äyländi-dä, åxiri qoyib yubårär desäk, bäri bir

“Bu şekilde meydanı bir dolandı ya, sonunda bırakır desek de, faydasız
qoymädi-e.

bırakmadı ya.”²⁴⁴ (Şaşkınlık ifadesi için kullanılmış.)

5.14. -ä

Erinmäy piyädä keldingizmi-ä? 027

“Üşenmeden yaya olarak mı geldiniz ya?” (Şaşkınlık ifadesi için kullanılmış.)

Meni biråv bilän ädäştiryäpsiz-ä, åtä, —rädi xuşål külimsiräb. 080

“Beni biri ile karıştırıyorsunuz ya, baba, dedi hoşça gülümseyerek.” (Dikkat çekmek için kullanılmış.)

E, toräm, qani bir piyälä çayımız bår-ä? Ertäläbki näsibä-yä, toräm? 087

“E, beyim, haydi bir fincan çayımız var ya? Sabah nasibi ya, beyim?” (Belirtme anlamını vermek için kullanılmış.)

Ozläri qandaq ådäm edilär-ä! 108

“Kendileri nasıl adamdı ya!” (Hayranlık anlamını vermek için kullanılmış.)

Bundän buyan meni Begmät äkä deb çaqırışingizni buyurämän.

Tuşundingiz-ä? 169

“Bundan sonra beni Begmet ağabey diye çağrımanızı emrediyorum. Anladınız mı?” (Dikkat çekmek için kullanılmış.)

Eh, keçki poyezd, keçki poyezd, Seviklimni ålib ketding-ä.. 184

“Eh, akşam treni, akşam treni, sevgilimi alıp gittin ya...” (Üzüntü ifadesi vermek için kullanılmış.)

Ee, keçki poyezd, keçki poyezd, seviklimni ålib ketding-ä! 199

“Ee, akşam treni, akşam treni, sevgilimi alıp gittin ya!” (Üzüntü ifadesi vermek için kullanılmış.)

Näri bårsä, toy qılärmiz degin, ä, seni... 205

“İleri giderse, düğün yaparız deyin, ya, seni...” (Dikkat çekme anlamını vermek için kullanılmış.)

Ä? Nimä?— Oz åvåzi ozigä begänä eşitildi. 215

“Ya? Ne? Kendi sesi kendine yabancılarda.” (Şaşkınlık ifadesi için kullanılmış.)

Gäpgä çecänmäsmän, yazuvcılıgim bolgändä-kü, ozim bilärdim-ä, hä möyli.

242

“Söz söylemede usta değilim, yazarlığım olmuştu ya, biliyorum biraz, evet tamam.” (Dikkat çekmek için kullanılmış.)

Tän berdingmi, küräşmäy-ä? deb qaytä sorädi bälä. 247

“İtiraf ediyor musun, güreşmeyecek misin? diye tekrar sordu çocuk.” (Soru anlamını kuvvetlendirmek için kullanılmış.)

Negä zäril ekän, deymän-u, tağın oyläb qålämän. Negä bunaqa ådäm, ä?!

249

“Nesine lazımmış, diyorum ya, yine düşünüp kalıyorum. Niye böyle biri ya?” (Şaşma ve üzülme ifadesi için kullanılmış.)

—Ådingizni kim qoyğan-ä? 266

“Adınızı kim koymuş acaba?” (Sorgulama anlamı vermek için kullanılmış.)

Qayåqdän häm bogätzligini bilä turib ärävägä qosdim-ä. 407

“Neden hamile hayvanı da kaldırıp arabaya koştum ya.” (Pişmanlık anlamı vermek için kullanılmış.)

5.15. ci

—Qåzi båbåning ärvåhi-çi, toräm?! 123

“—Kadı dedenin ruhları ne olacak ya, beyim?” (Sorgulama anlamı vermek için kullanılmış.)

E, qoysängiz-çi!— dedi Dädämätov. 165

“E, bırakın ya! dedi Dedemetov.” (Kızgınlık ifadesi için kullanılmış.)

U hä, dedi, oşä päytdä hä, der edi! Håzir-çi? 198

“O evet, dedi, o zamanlarda evet, derdi! Ya şimdi?” (Sorgulama anlamı vermek için kullanılmış.)

—Qani, kel-çi! 325

“Haydi gel ya!” (Sabırsızlık anlamı vermek için kullanılmış.)

Oğlim!— dedi åtäm mengä, —däraxtning ustigä çıqıb, kesilgän şahlärigä qarä-

“Oğlum! dedi babam bana, ağaçın üstüne çıktı, kesilen dallarına bak
çı... 379

ya...” (Yalvarma, rica anlamı vermek için kullanılmış.)

Tåpdingmi?— dedi åtäm, —undä yaxşiläb räzm sål-çi, nämlik bårmi?... 381

“Buldun mu? dedi babam, o zaman iyice bak ya, nemlik var mı?..” (Yalvarma,
rica anlamı vermek için kullanılmış.)

Däraxt tänäsini åzraq til-çi!— dedi åtäm. 385

“Ağaçın gövdesini az dil ya, dedi babam.” (Yalvarma ve rica anlamı vermek için
kullanılmış.)

Våy ozimning uyquçi ukäm-ey, qand turivår-çi. 395

“Vay benim uykucu kardeşim ey, haydi kalk ya.” (Yalvarma ve rica anlamı
vermek için kullanılmış.)

Qarä-çi båläm. 401

“Bak ya çocuğum.” (Yalvarma ve rica anlamı vermek için kullanılmış.)

Qani yur-çi?.. 466

“Niye yürümüyor ya?” (Sorgulamak için kullanılmış.)

5.16. Ee

Ee, keçki poyezd, keçki poyezd, seviklimni ålib ketding-ä! 199

“Ee, akşam treni, akşam treni, sevgilimi alıp gittin ya!” (Bezginlik ve
umutsuzluk anlamlı vermek için kullanılmış.)

5.17. Ey,-ey

Ey corälär-ey, ey yårånlärim-ey, bir gäpning gäli keldi. 242

“Ey arkadaşlar ey, ey dostlarım ey, bir sözün sırası geldi.” (Seslenme ünlemi olarak kullanılmış.)

Ey, Allå nähät endi yazığħi šu bolsä? 270

“Ey, Allah’ım şaşılacak şey ki şu anda günahı bu ise?” (Şaşkınlık anlamını vermek için kullanılmış.)

Qoying-ey, siyäsät bilän erkäklär bänd bolsin. 296

“Bırakın ya, siyaset ile erkekler köle olsun.” (Bıkkınlık anlamını vermek için kullanılmış.)

Ånt içmäng-ey, yámán bolädi. 303

“Ant içmeyin ya, kötü olacak.” (Rica anlamını vermek için kullanılmış.)

Ey, cānivår, sening tänингdä nämlik bår ekän-u, men şunçä vaqt günåhgä båtib

“Ey, canlı, senin teninde hayat varmış ya, ben bunca zaman günaha batarak seni seni sudräb yuribmän... 344
sürükleyerek yürümüşüm...” (Şaşkınlık ve hayatıflanma anlamını vermek için kullanılmış.)

Våy ozimning uyquçi ukäm-ey, qand turivår-ci. 395

“Vay benim uykucu kardeşim ey, haydi kalk ya.” (Şaşkınlık anlamını vermek için kullanılmış.)

5.18. -yåv

Ulåqning bir putigä tärmäşib ketyäpti, şuytib mäydånni naq tort märtä äylänib

“Oğlağın bir buduna yapışıp gitti, öylece meydanı tam dört defa dolaştı ya.”
çiqdi-yåv. 244
(Belirtip dikkat çekmek için kullanılmış.)

Dävlätbâyımız egärdän uçib ketdi; endi çupçäk bolib yergä tuşädi-yåv, bir
“Devletbay’ımız eyerden uçup gitti, o an hamur olup yere düşecek ya, kıyamet
qıyämätni qlädi-yåv, deb tursäk, yoq, şu boz åtning naq yålidä qålib ketdi. 244
kopacak ya, diyorduk ki, yok, bu boz atın tam yelesinde kaldı.” (Korku ve durumu
belirtmek için kullanılmış.)

5.19. uf

Hämmä äyb ozimizdä, tärbiyäsini toğri berälmäbmiz,— dedi åtäm uf
tårtib. 360

“Bütün suç kendimizde, terbiyesini doğru veremedik, dedi babam of çekerek.”
(Sıkıntı bildiren bir ünlem.)

5.20. åh-våh

Lekin tuni bilän åh-våh qılıb, ertäläb belidä huruc qläyåtgän åğrıqning
zoridän “Lakin gece olunca ah vah ederek, sabah belindeonu rahatsız eden
ağrısının

butunläy ornidän turålmäy qåldı. 362
etkisiyle tamamıyla yerinden kalkmadı.” (Sızlanma bildiren ünlem.)

5.21. våy

Våy ozimning uyquçi ukäm-ey, qand turivår-çi. 395
“Vay benim uykucu kardeşim ey, haydi kalk ya.” (Şaşkınlık ve seslenme
bildirmiş.)

5.22. Eh

Eh, cånivår. Tinçlän tinçlän. 449

“Eh, hayvan. Sakin ol sakin ol.” (Acıma anlamını vermek için kullanılmış.)

5.23. Häv

Häv, bir käsrni qlärsän, olärsän mänåv äyåzdä deymän. 244

“Hey, bir maraz çıkaracaksın, ölürsün bu ayazda diyorum.” (Seslenme ünlemi olarak kullanılmış.)

5.24. Äy

Äy, seningäm bädäningdä bäräkän dedim. 245

“Ey, senin de bedeninde varmış dedim.” (Şaşkınlık ve sevinme ünlemi olarak kullanılmış.)

5.25. Vuy

Vuy çiråyliligin... Bu Qåräbäyirimizning båläsimi, äkä? 412

“Vay, güzelliğine... Bu Karebeyirimizin yavrusu mu, ağabey?” (Şaşkınlık ve heyecan bildirmek için kullanılmış.)

5.26. Xayfi

Sengä işânib ketsäm! Xayfi ådäm ket! 022

“Sana inanıp gidersem! Ya adam git!” (Kızgınlık bildiriyor.)